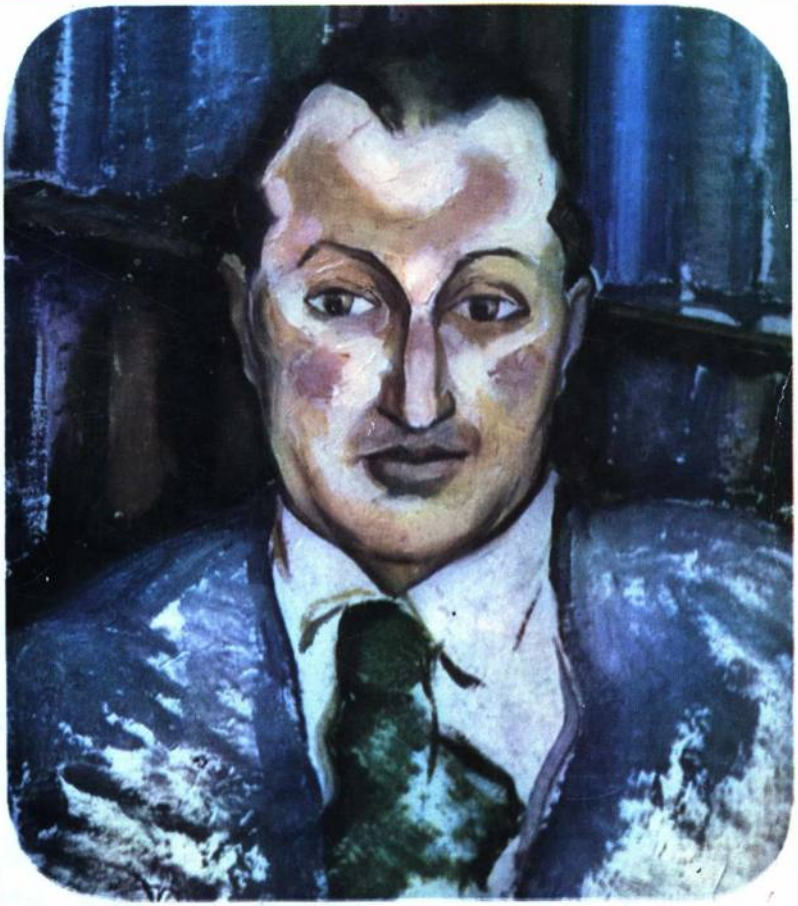
MANUSCRIPTUM

1 1977
(26) ANUL VIII

NUMĂR OMAGIAL: **MIHAI EMINESCU**

PERSONAJE EMINESCIENE ÎN IPOSTAZE NECUNOSCUTE ❦ REVOLUȚIILE ȘI *GENIU FURTUNATEC* ❦ O VIZIUNE ASUPRA FIZICII ❦ *ARCHAEUS* — POVESTIRE NOUĂ DIN CUGETĂRI VECHI ❦ DOSARUL EDIȚIEI EMINESCIENE INTEGRALE

Inedit * Inedit * Inedit *

Pompiliu Constantinescu (pictură în ulei de I. Anestin din anul 1939).

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

Uimitorul destin postum al operei eminesciene arată și aici, în acest număr omagial al revistei „Manuscriptum", una din nenumăratele sale fețe. Din paleta atît de diversificată a modalităților de investigație aplicate manuscriselor marelui poet de către cei ce semnează în acest număr cu pasionată sîrguință și competență înaltă, se strînge un gînd și o năzuință comună. Un drum se conturează în continuarea aceluia deschis de inegalabilul cercetător al scrisului eminescian, Dumitru Panaitescu Perpessicius, făcîndu-i pe toți pelerini ai aceluiași țel, parcă tot mai depărtat prin strania lui frumusețe, al ediției integrale. Și strădania lor înconjură obstacolele evidente și pe cele tainice, elucidîndu-le prin explicații integratoare, raportîndu-le la cele știute, la totalitate. Din treaptă în treaptă, căutarea urcă și se împlinește, și mereu alte noutăți apar ochilor fascinați de imaginea ideală a finalului. Dar fără sfîrșit e năzuința ca și munca lor, pentru că fără sfîrșit e paradigma eminesciană a geniului național, la care vor lucra generații după generații, descoperind fiecare ceea ce înseamnă legătura lor, de istorie și spirit, cu steaua fixă a culturii române.

Zoe Dumitrescu Buşulenga

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

1/1977 (26) ANUL VIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

195066
24

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, DANA POPESCU, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN DANDESCU, EUGEN MIHAICIUC

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

*

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la — ILEXIM Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136 — 37 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3.

195.066

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

SUMAR

« ...eternii noştri păzitori ai solului veşnic... »

Mihai EMINESCU

6—22 **Perpessicius şi mirajul ediţiei integrale a operei lui Eminescu** *(AL. OPREA)*

I. Proza literară

22—27 Personaje eminesciene în ipostaze necunoscute (Preambul de *Petru CREŢIA*)

28—36 « *Trăia într-un orăşel supus turcilor...* »; « *Ea era culcată pe patul ei cel alb...* »; « *Din surîsul său un surîs sînt...* »; « *Cine a văzut o-nmormîntare-n Bucureşti?...* » ; « *O, taci, ce spui că mă iubeşti, copilă...* » (Texte descifrate de *Anca COSTA-FORU*)

II. Fragmentarium

37—40 Eminescu pe drumurile străbunilor săi (*D. VATAMANIUC*)

41—42 *Maramureş*; *Făgăraş*; *Comitatul Hunedoarei...*

III. Proza ştiinţifică

43—57 « *Avem clipa, avem raza...* » (II) — o viziune asupra Fizicii (Texte comentate de *Magdalena VATAMANIUC-LUNGU*)

IV. Contribuţii exegetice

Pompiliu CONSTANTINESCU

58—73 *Eminescu* — pagini dintr-o proiectată monografie (Prefaţă de Ion VLAD; notă de ediţie de *Constanţa P. CONSTANTINESCU*)

G. CĂLINESCU

74—75 Filmul unei comemorări eminesciene — 8 noiembrie 1945 (Secvenţe adnotate de *Dan MATEESCU* şi *Pătraşcu Ion SÂRBU*)

SUMAR

V. Per aspera ad astra

76—94 Din laboratorul prozei eminesciene: de la *Geniu Pustiu* la *Archaeus* (Comentarii de *D. VATAMANIUC*)

« Ce am fost, ce sîntem, ce avem să fim... »

Dimitrie CANTEMIR

95—106 *Despre numele antice şi de astăzi ale Moldovei* (IV) (Text stabilit, traducere şi note de *Dan SLUŞANSCHI*)

Romanul independenţei

Vintilă C. A. ROSETTI

107—115 Scrisori de pe frontul războiului din '77 (IV) (Însemnări de *Nicolae LIU*)

Din dosarul unei existenţe

Anton HOLBAN

116—122 Procesul interior al *Ioanei* (Documentar de *Nicolae FLORESCU*)

Jurnal

Camil PETRESCU

123—125 File răzleţe (Cuvînt introductiv de *Mircea ZACIU*)

125—133 *Vremea calendar* 1954—1955 *şi vremea în general în partea a II-a* (Text comunicat şi adnotat de *Al. BOJIN*)

Lumea prin care au trecut

Mitc KREMNITZ

134—143 Memorial junimist (I) (Prefaţă şi note de *I. OPRIŞAN*)

SUMAR

Scriitori români în arhive străine

Mihai EMINESCU

144—145 Documente berlineze (Preambul de *Stancu ILIN*)
146 Dosarul de student (comunicat de Universitatea Humboldt din Berlin)

Scriitori străini în arhive româneşti

Eduard BROCKHAUS

147—156 solicită colaborarea lui Mihai Eminescu şi Titu Maiorescu (Însemnări de *Corneliu DIMA-DRĂGAN*)

Document în replică

Titu MAIORESCU

157—167 Noi acte de familie (Excurs arhivistic de *C. POPESCU-CADEM*)

Vasile VOICULESCU

168—174 Final la *Poemul Hanului cu urşi* (regăsit de *Diana CRISTEV*)

File de album

175—176 Casa POGOR: interior şi ambianţă junimistă — proiecţii fotografice (comentate de *Dumitru VACARIU* şi *Const. Liviu RUSU*)

Punct — contrapunct

177—181 *Eminesciană:* Biblioteca lui Gh. Eminovici; Nu *cîmpii*, ci « *cînepii* »; O postumă mai puţin; Explicaţii inexacte; Iconografice; O eroare perpetuă

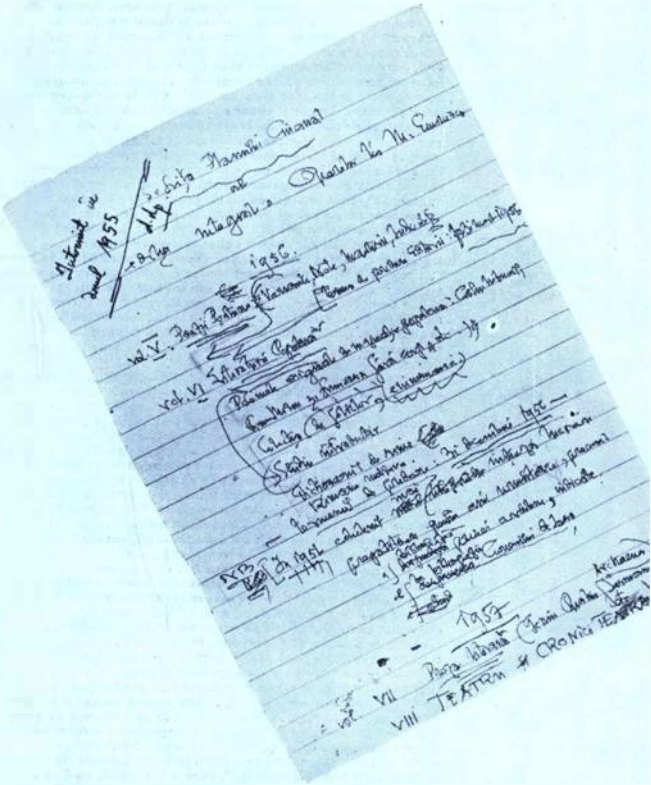
182—187 *Fişier bibliografic* ● *Iconografie* ● *Creşterea colecţiilor*

Zoe Dumitrescu-Buşulenga a citit pentru dumneavoastră

188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

...și tot astfel, dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi. De aș avè trei ochi, aș vedè-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atît lucrurile toate dimprejurul meu, **ar părè mai mari. Cu** toate astea, născut cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine păstrîndu-**și proporțiunea, nu mi-ar părè** nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui **glonte, și toate celea din ea scăzute în** analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate **celea absolut în felul și în proporțiunile în** care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, caeteris paribus, înmiit de mare — același lucru. **Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de** mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare. Și obiectele **ce le văd,** prin**vite c-un ochi,** sunt **mai mici; cu amîndoi — mai** mari; cît de mari sunt ele absolut? Cine știe dacă nu trăim într-o lume **microscopică și numai făptura** ochilor **noștri ne face s-o vedem** în mărimea în care o vedem? Cine știe dacă nu vede fiecare din **oameni toate celea** într-**alt fel și nu aude** fiecare **sunet într-alt** fel — și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce **unul îl vede așa, altul altfel, îi unește în înțelegere. Limba? Nu. Poate** fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — **numai individul, același rămînînd, o aude într-un fel. Și,** într-**un spațiu** închipuit că fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de **mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea?** Asemenea în eternitatea fără margini, nu este orice bucată **de timp, oricît de mare sau** oricît de mică, **numai** o clipă **suspendată? Și** iată cum. Presupunînd lumea redusă la un bob de rouă **și** raporturile ce timp, la o picătură de vreme, **seculii din istoria acestei lumi micros**copice ar fi clipite, oamenii ar lucra tot atîta **și ar** cugeta tot atita ca în evii noștri — evii lor pentru **ei ar fi tot atît de lungi, ca** pentru noi, ai noștri. În ce nefinire microscopică s-**ar pierde** milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, **în ce infinire de timp, clipa de bucurie** — și toate acestea toate ar fi — tot astfel **ca** și azi. În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu **există** nici **timp, nici spațiu — ele sunt** numai în sufletul nostru. Trecut și **viitor e** în sufletul meu, ca pădurea într-un sîmbure de ghindă, **și infinitul asemene, ca reflectarea** cerului prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri, care sunt ascunse în **noi, mister pe care l-au posedat** poate magii egipteni și asirieni, atuncea, **în** adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putè trăi aievea în **trecut și am putè** locui **lumea stelelor** și a soarelui. Păcat că știința **necro**manției și acea a astrologiei s-a pierdut — cine știe cîte mistere **ne-ar fi descoperit în această** privință! Dacă lumea este un vis **— de** ce n-am putè să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voi**m noi? Nu e adevărat că există** un trecut — consecutivitatea e în cu**getarea** noastră — cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, **aceleași întotdeauna, există și lucrează** simultan. Să trăiesc în v**remea** lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este **oare absolut imposibil? Un punct** matematic se pierde-n nemărginirea **dispoziț**iunii lui, o clipă de simț în împărțibilitatea sa infin te**zimală, care nu încetează în veci. În aceste** atome de spațiu și timp, cît **infinit!** Dac-aș putè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului **meu, pin în acea față a emanațiunii lui, care** se numește epoca lui Alexa**ndru cel** Bun, de exemplu... și cu toate acestea... Cu d**rept cuvint cititorul va fi clătit din cap și va fi** întrebat: prin mintea cărui **muritor** t**receau** a**cestea idei? Existența** ideală a acestor **reflecțiuni aveа de izvor de emanațiune un** cap cu plete de o sălbăticită **neregularitate,** înfundată **într-o căciulă de** miel. Era noapte **și ploaia cădea mărunță pe stradele ne**pavate, strîmte și noroioase, ce **trec prin noianul** de case **mici și** rău **zidite**, din care consistă **partea cea mare a capitalei României**, și prin bălțile de noroi, ce împro**șcau pe cutezătorul** ce se **încredea perfid**elor unde, treceau **niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi** păsat nici de potop — cu atît mai **virtos că** aveau tureci care **îngropau în ele** pantalonii individ**ului conținut, îndată ce timpul devenea** problematic. Umbra eroului **nostru** dispărea prin șiroalele ploaiei, **care** dederă capului **său aspectul unui berbece plouat, și te** mirai ce mai rezistă torentelor **de** ploaie: hainele ude sau metafizica. **De pr**in crișme și prăvălii **pătrundea prin ferestrele cu multe** geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase **sticlele. Pe ici, pe colo trecea cîte un** romanțios fluierînd; cîte un mi**to**can cu capul lulea de vin își făcea vorbă cu pereții și cu vîntul; **cîte-o femeie cu fața înfundată în capșon** își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele **nordice... Dintr-o crișmă deschisă** s-auzea o vioară schingiuită. **Metafizicul** nostru se apropie să se uite și razele pătrunseră prin **ușă** și-i **lovi**ră **fața. Nu era un cap urît** acela a lui Dionis. Fața era de **acea dulceață** vînătă-albă ca și marmura în umbră, cam trasă, fără a fi uscată, și **ochii tăiați în forma mig**dalei erau de acea intensivă volu**ptate,** pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor — un zîmbet fin și **cu toate astea atît** de inocent trecu peste fața lui la **spectac**olul ce-l privea. **Ce** era adică: un băiet de țigan cu capul mic într-o pălărie **a căror margini** erau simbolul nimerit al nemărgini**rii, cu ciubote în care** ar fi încăput întreg și într-un surtuc lung de-i ajungea la **călcîi și care fără** îndoială nu era al lui, schinjuia c-un **arcuș ce rămă**sese în cîteva fire de păr și, cu degetele ucate vaste mișca niște **coarde false, care țiriiau** nervos, iară împrejuru-i frămînta **pămîntul un** ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împluți **cu paie. Oricît de neplăcut** să fi fost spectacolul pentru simțul **estetic** al călătorului meu, el avu o influență salutară asupra e**roului nostru, care, trezit din** fantazîile sale metafizice, bägă de samă **că ploaia-l uda**se pînă la piele. El intră într-o cafenea de alături, **ca să se usuce. Ridicîndu-și căciula** cea mițoasă, vedem o frunte atît **de netedă, albă, corect** boltită, care coincide pe deplin cu fața într-**adevăr plăcută a tînărului meu.** Părul numai cam prè lung curgea **în** v**iț**e pînă pe spate, **dar** uscăciunea neagră și sălbatecă a părului **contrasta plăcut cu fața fină,** dulce și copilăreacă a băietanului. **Își puse** în cui paltonul ud și, la aroma îmbătătoare a unei **cafele turcești, ochii lui cei moi și** strălucîți se pierdură iar în acea intensivă **visătorie, care** stă cîteodată atît de bine băieților, pentru că **seriozitatea contrastează totd**eauna plăcut cu fața de copil. Între a**cești muri afumați,** plini de mirosul tutunului, de trăncănirea **jucătorilor de domino și de** cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, **ard**eau lămpi somnoroase răspîndind dungi de **galbenă** lumină **prin aerul apăsat.** Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe **masa ve**che de lemn lustruit și adesea suridea. **Surisul** său era f**oarte inocent, dulce, l-am** putè numi, și totuși de o profundă melancolie. **Me**lancolia în vîrsta lui este semnul **caracteristic** al orfanilor; **el era orfan, o** existență — cum sunt multe la noi — fără de **speranță** și afară de aceea determinat prin **naștere la** nepozitivism. **În introducerea ac**estor șiruri am surprins unele din cugetările care-l **preocupau** în genere — și c-un **asemenea cap** omul nu ajunge **departe — și** mai cu seamă cel sărac — și Dionis era un băiet sărac. Prin **natura sa predispusă, el devenea și mai** sărac. Era tînăr — **poate** nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață-l așteaptă pe el?... **Un copist avizat a se cultiva pe** apucate, singur... și aceast**ă** libertate de elegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea **ce se potrivea cu pred**ispunerea sa sufletească atît de **visătoare.** Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un **magnet — e o minune** oare că pentru el visul era o viață și **viața un vis?** Era minune că devenea superstițios? Adesea își închipuise el **însuși cît de triști, cît** de lungi, cît de monotoni vor trece **anii vieții lui** — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni **în** lume, **iubitor de** singurătate, în neputință sufletească de **a-și crea o soartă** mai fericită, el știa că în „această ordine a realității", **cum o** numea **el, nu-l va** întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă **— neiubit și neurît** de cineva, se va stinge asemenea unei scîntei, după **care nu**-ntreabă **nimenea-n** lume. Casa lui de pustnic, cu **un colț întunecos și painjinit** din arhiva unei cancelarii și atmosfera leneș**ă și flegma**tecă a cafenelei **— asta** era toată viața lui. Cine-**ntreabă dacă și el are inimă, dacă** și lui i-ar plăcè să îmble frumos îmbră**cat, cum** sunt întrebați ai**ții copii — dacă** și el ar dori — **să iubească! Cum ar fi purtat** pe mîini, cum s-ar fi închinat unei copi**le, care i-ar fi** dat lui inima ei! Adesea și-o închipuia pe acea **umbră argintie cu fața albă** și păr de aur — căci toate idealele sunt **blonde — și parcă simțea** mi**nuțele-i calde și înguste** în m**îinile lui, și parcă-i topea ochii** sărut**îndu-i,** și parcă i se topea sufletul, **ființa, viața, privind-o... vecinic privind-o. Pe ici,** pe colo, **pe la mese, se zăreau grupe de** jucători de cărți, oameni cu **părul în dizordine,** ținînd **cărțile într-o mînă ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă, înainte de-a bate,** mișcîndu-și buz**ele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea** ce li s**tă** dinainte **— semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă** pe postavul **verde al biliardului; unul, cu pălăria naltă pe ceafă** și cu **mi**nile unite **pe spate, c-o țigară lungă în gură, a cărei** independență era **mărginită numai de buzele individului, se uita** — dracu știe cu **interes ori așa numai — la un portret a lui** Dibici-Zabalkanski atîrnat **în afumațul părete. Orologiul, fidel interpret** al bătrînului **timp sună de 12 ori din limba sa de metal,** spre a da lumei ce nu-l **asculta, sămă că se scursese a 12-a oară a nopții.** Dionis **se porni spre casă. Afară ploaia încetase și, prin** mrejele și valurile de **nouri negri-vineți, luna trecea palidă și rece...** În **mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buru**ienile crescuse mari în **tufe negre-verzi, se înălțau ochii de fereastră** spartă **a unei case veche, a cărei streșină de șindrilă era** putredă și acoperită **c-un mușchi, care strălucea ca bruma în lumina** cea **rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de** sus al ei. Ușa mare **deschisă în balconul catului de sus se clătina** scrîșind în **vînt și numai într-o țîțină, treptele erau putrede și** negre — pe ici, **pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuia să treci** două **deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu** prin hățișul **grădinei și prin zaplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El** intră **într-o cameră** naltă, spațioasă și goală. **Pereții erau negri de** șiroaiele de ploaie ce curgeau prin **pod și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele** ferestrelor **se curmau sub presiunea zidurilor vechi și gratiile** erau **rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul** putred. **În** colțurile tavanului cu grinzi lungi **și mohorîte, painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie; într-un colț** al ca**sei, la pămînt, dormea una peste alta vo cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț — un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie. Înaintea patului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine, o ne ordine într-adevăr pămînească. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; pereții posomoriți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectoare a ferestre-**

PERPESSICIUS ŞI MIRAJUL EDIŢIE

DATELE GENERALE LEGATE DE « ROMANUL ediţiei» Perpessicius[1] se cunosc, fiind evocate de el însuşi, cu varii prilejuri: în toamna lui 1933, editorul Ciornei, un ins întreprinzător, în manieră „americană", îi propune întocmirea rapidă a unui volum în care să încapă toată opera lui Mihai Eminescu (avea, propriu-zis, în vedere preluarea şi completarea culegerii lui A. C. Cuza din 1914). Răsplata: un stipendiu pe şase luni şi, în final — visul de-atunci al literatului român — o căsuţă în urbea Bucureştilor.

Aşa ar fi avut loc introducerea lui Perpessicius în sanctuarul manuscriselor eminesciene. Faptul că, rătăcit în labirintul lor — o metaforă devenită lait-motiv al tuturor confesiunilor de mai tîrziu— proiectul n-a fost îndeplinit, este ceea ce uşor poate fi înţeles. Cercetător prob, Perpessicius, după ce realizează dimensiunile vaste ale operei de întreprins, « trădează» aşteptările editorului-negustor, preferînd să-i restituie sumele avansate şi să-şi transfere ediţia la Editura Fundaţiilor. Acolo va apare, în 1939, primul volum, conţinînd numai o parte a poeziilor publicate în timpul vieţii poetului. Au urmat, dedicate aceluiaşi capitol, volumele II şi III (1943 şi, respectiv, 1944). Versurile postume vor vedea lumina tiparului, sub patronajul noii Edituri a Academiei, în volumele IV (1952) şi V (1958), iar ipostaza folclorică a poeziei eminesciene — în volumul VI (1963). Acestea sînt datele empirice, pentru a ne exprima astfel, ce simbolizează însă ele, care sînt eforturile intelectuale şi umane implicate şi, mai ales, fazele cristalizării structurii monumentalei ediţii?

Dar mai întîi, doar în 1933 se produce apropierea lui Perpessicius de tainele creaţiei eminesciene? Din capul locului, ţin să precizez, că nu acord credit variantei în circulaţie, conform căreia poetul şi criticul de pînă atunci « prin hazard » şi-ar fi descoperit vocaţia de editor.

Să ţinem seama că, în aceleaşi mărturisiri, Perpessicius îşi amintea, cu emoţie, cum, în primul an de facultate, profesorul de estetică şi literatură Mihail Dragomirescu l-a trimis să copieze din manuscriptele lui Eminescu cîteva poeme, între care şi Fata în grădina de aur, punctul de plecare al Luceafărului. Putem crede că acest incident din « fericitele timpuri ale studenţiei » a rămas fără nici un fel de urmări? (Mai ales că, între anii 1911—1915, va lucra ca funcţionar la Biblioteca Academiei.) Mitul eminescian să nu-şi mai fi exercitat, pe parcurs, în

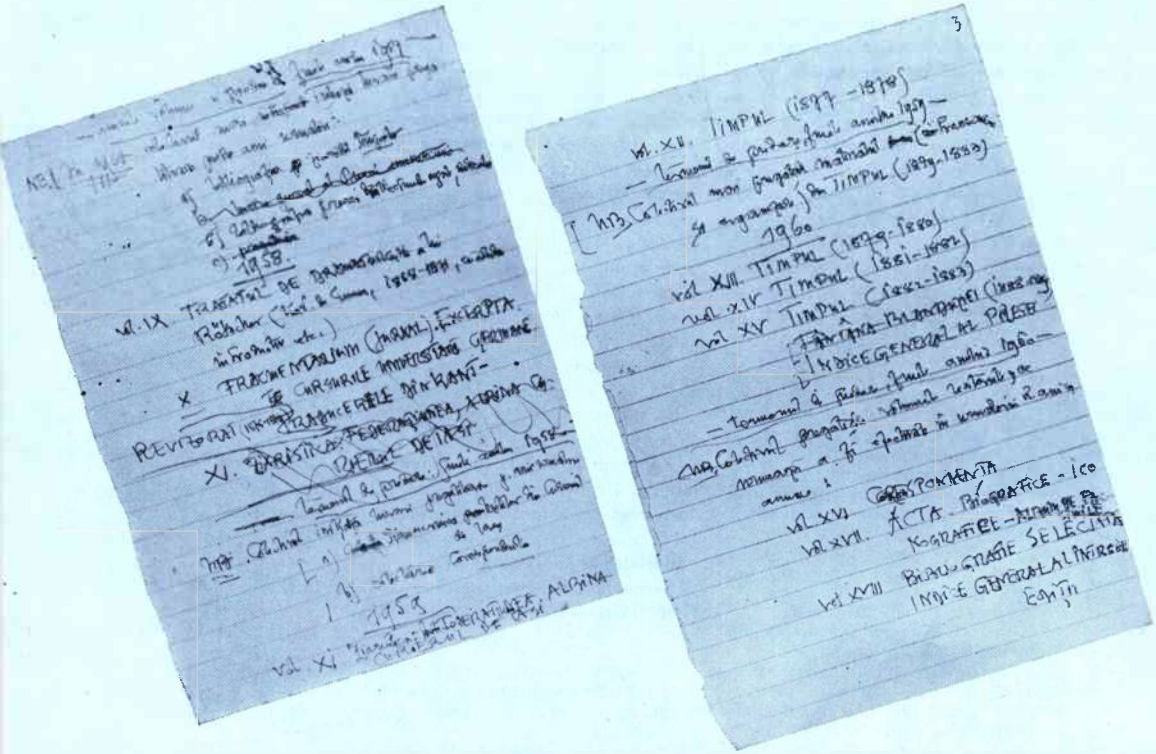
[1] Fragment dintr-un studiu introductiv la: Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VII.

INTEGRALE A OPEREI EMINESCIENE

nici un fel, vraja? Sau, din acei ani studenţeşti a început să se desprindă primul fir al caierului de aur ce va fi tors cu osîrdie şi sacrificii o viaţă întreagă? Ce seducătoare ipoteză ar fi aceasta: contururile incomparabilei ediţii desprinzîndu-se din voalurile diafane şi pure, ţesute în culori de curcubeu ale vîrstei adolescentine!

Dar să nu ne lăsăm seduşi de tentaţiile demonului literaturismului, ci să ne adresăm acelor perioade din care putem produce dovezi, dovezi ce vom încerca să le obţinem nu numai conspectînd paginile publicaţiilor, ci şi introducîndu-ne în lumea documentelor din arhiva particulară a regretatului cărturar. Căci să ne fie limpede: romanul ediţiei, deşi în cîteva rînduri povestit de erou însuşi, mai reclamă completări şi precizări, cunoscută fiind pudoarea excesivă a lui Perpessicius care-l făcea ca, în tot ceea ce privea persoana lui, să fie evaziv, să apeleze la un ton voit diminuant, drapat într-o plasă — sau, mai bine, o horbotă — de formulări ceremonioase al căror sens concret se cere uneori a fi decodificat.

Un fapt mi se pare cert: în 1933 nu se inaugurează primele tentative de familiarizare cu feno-

menul creației eminesciene ci, propriu-zis, se definitivează principiile care-l vor călăuzi pe editor de-a lungul aproape a patru decenii[2].

Ne este ușor să descoperim, în articolele scrise în perioadele anterioare, varii referiri la opera Poetului, acesta reprezentînd, în chip firesc, pentru omul de cultură și cronicarul vieții literare punctul de zenit al literaturii române. (Recenzînd, bunăoară, un volum al lui E. Lovinescu, Perpessicius își înfățișează poezia eminesciană ca o « maiestuoasă Dunăre » care mărginește și irigă întreg peisajul culturii naționale. O metaforă care, să recunoaștem, asimilează semnificația creatorului de origină moldavă în termeni geografici familiari unui brăilean.) Tot astfel, o trecere în revistă a intervențiilor gazetărești ale criticului reține folosirea frecventă a numelui lui Eminescu și a prestigiului publicisticii sale în campaniile susținute împotriva turpitudinilor morale ale politicianismului burghez. (A se vedea seria foiletoanelor din „Cuvîntul", semnate cu pseudonimul consacrat sau cu unul derivat: Pentapolin.)

Dincolo însă de asemenea comparații sau valorificări critice, intrate oarecum în uzul meseriei, începem să depistăm anumite preocupări statornice care capătă forța persuasivă a unor obsesii. Între acestea se înscrie presimțirea din ce în ce mai acută — ca o lacună dureroasă în cultura noastră — a absenței unei ediții critice a operei poetului național. Astfel, încă în 1925, evocînd sfîrșitul trist al lui Eminescu, Perpessicius constata cu amărăciune: « Astăzi: n-avem o monografie a poetului, n-avem o ediție critică, necum una de mare artă și ilustrație și suntem și mai departe de perspectiva unui monument »[3]. Peste cîțiva ani, în 1928 — 13 decembrie —, pornind de la subscripția publică deschisă de „Adevărul" și „Dimineața" în sprijinul ridicării unei statui la Iași, Perpessicius redeschide procesul oficialităților ignare care nu făceau nimic pentru perpetuarea memoriei poetului. Nu e vorba numai de statui, ci și de difuzarea operei: « Nimic pentru acea ediție „nec varietur", imagine grandioasă a gîndului lui și mai puțin a alterărilor editoriale ». Revendicînd și o ediție în condiții grafice deosebite, pe o hîrtie aleasă, cu colecții de planșe ș.a.m.d., criticul conchidea: « Toți — aproape — îl vor pe Eminescu într-o ediție demnă de el ».

Să mai reținem că, în fulminantul articol din 1929, scris la 40 de ani de la moartea lui Eminescu, deplîngînd inexistența unui monument grandios « așezat în inima Bucureștiilor », « întru preamărirea celei mai curate glorii a neamului românesc », își exprimase speranța că, poate, peste 10 ani — la sărbătorirea unei jumătăți de veac — statuia Poetului se va înălța, concomitent cu un alt edificiu monumental: « ediția definitivă a operelor sale ». Totul este însă prezentat ca o minune. Iată fraza care ne delectează prin ironia ei învăluitoare, specifică stilului perpessician: « Toate minunile sînt cu putință. Peste 10 ani poate că se va putea călători în lună, se va vorbi la telefon cu domnii din Marte și Eminescu își va avea, poate, statuia și ediția definitivă a operelor sale, monumente deopotrivă de inevitabile, dar pe care zilele de astăzi nu erau menite să le ridice »[4].

Nu avem de-a face cu simple deziderate abstracte, diverse însemnări trădează forța cu care începe să-l fascineze laboratorul manuscriselor lui Eminescu (reprodus parțial și în tentativele editoriale de pînă atunci).

Recenzînd, bunăoară, cîteva volume ale tinerilor poeți — cronica se intitulează: Ucenicie

---

[2] În sprijinul acestei afirmații îl putem cita pe Perpessicius însuși, cu o mărturisire « scăpată » în cursul unei paranteze. Astfel, în comentariul scris pe marginea « Comunicării d[omnu]lui N. Iorga », la un moment dat, observă că: « dacă ediția Botez, apărută după ce apucasem să ne croim drumul nostru propriu, nu ne-a putut determina direcția, ea nu ne-a luminat mai puțin... » ș.a.m.d. Ediția lui C. Botez a apărut în 1933. Așadar, la acea dată, Perpessicius își avea fixată direcția, își croise de-acum drumul propriu.

[3] „*Mișcarea literară*", 24 ianuarie 1925.

Se cuvine a se observa că volumul *Eminesciana* — Editura Minerva, 1971 — nu cuprinde decît o parte din gîndurile și intervențiile lui Perpessicius pe o asemenea temă. Mai sînt încă multe articole rămase în culegerile editate sau chiar în coloanele unor ziare, greu truvabile, care s-ar cere adunate și publicate. Este ceea ce dorește să facă, după cîte știu, fiul Maestrului, Dumitru D. Panaitescu, — o inițiativă salutară care va permite să confere « Eminescianei » dimensiunile și semnificațiile plenare.

[4] „*Cuvîntul*", 20 iunie 1929.

poetică —, Perpessicius alcătuiește un preambul special dedicat « stagiului de ucenicie ». Exemplul suprem invocat va fi, desigur, cel al lui Eminescu: « Manuscrisele lui Eminescu sînt cele mai impresionante diagrame ale laboratorului spiritual în care s-au rafinat rarele lui esențe lirice ».

Adevărul e că, încă la această dată, Eminescu se dezvăluie viitorului editer în ipostaza de « Poeta faber », nelipsind nici filiațiile cu tipologia flaubertiană, analizate pe îndelete mai tîrziu. Cronica la volumul I din Opere complete — I. L. Caragiale stă sub semnul acestei idei, paginile « de manuscris torturat » ale lui Conu Iancu amintindu-i « pe celălalt mare alchimist al verbului românesc, pe Eminescu ». Și, deși subiectul în discuție este altul, nu poate să nu înscrie, în continuarea paralelei schițate, această paranteză plină de tîlc: « Cum amintirăm pe Eminescu, să ne oprim o clipă la capitolul acesta al filtrației stilistice, la procesul de eliminare propriu creatorului și care dacă echivalează pentru literatura universală cu mitul flaubertian, are, în ce ne privește, doi reprezentanți de seamă în Caragiale și Eminescu. Manuscrisele lor sînt o dovadă, variantele operei lor o reconfirmare ».

Nu mi-e în intenție să expun toate raportările și meditațiile de acest fel [5], ci doar, cîtînd cîteva, să sugerez procesul complicat și subtil în cadrul căruia gînduri întîmplătoare se întîlnesc cu altele, metodic dezvoltate, toate la un loc favorizînd, în conștiința criticului, sedimentări și clarificări care, treptat, se vor constitui în principii cu valoare orientativă.

Aceeași cronică la volumul II din I. L. Caragiale dezbate și definește o problemă care va reprezenta cheia de boltă a viitoarei ediții: reconstituirea în integralitatea ei a operei unui mare scriitor, indiferent dacă unele creații (de tinerețe sau cu caracter postum) sînt de valori diferite.

Cu vădită satisfacție sînt reproduse aceste cuvinte ale lui Paul Zarifopol din prefața la I-ul volum de Nuvele și schițe: « unii diletanți pretind să tratăm operele celebre, așa cum „mamițele" din mahala își răsfață „puișorii", ascunzînd poznele și defectele acestora. Pentru cine nu are logica mamițelor, o bucată rea nu scade valoarea unei bucăți din aceeași operă; o bucată bună nu ajută nimic celei rele; și tot astfel nu se compensează amănuntele inegal răușite din aceeași scriere. Vrem să știm cum a fost. Și autorii mari n-au nevoie de precauțiile protectoare ale fanaticilor mai mult ori mai puțin pricepuți, mai mult ori mai puțin sinceri ».

Cîtă importanță acordă Perpessicius adevărului acestor fraze — subliniind aserțiunea: « Vrem să știm cum a fost » — se poate vedea din perseverența cu care le amintește ori de cîte ori are ocazie. Peste opt ani, în prefața la primul volum al Operelor lui Eminescu, va relua metafora cu « mamițele de mahala », justificîndu-și astfel publicarea în ordine cronologică a versurilor de tinerețe (și nu într-un apendice sau capitol separat din motive de « pudoare pedagogică »): « Într-o ediție, ce se inspiră de la adevăr, și care vrea să reconstituie imaginea istorică a operei, astfel de menajamente nu-și au loc. Ele fac parte din acea psihologie a mamițelor, pe care o denunța cu atîta succes în ediția sa din Caragiale, cu ani în urmă, Paul Zarifopol ».

Pentru a se înțelege mai bine semnificația acestei atitudini, se cade a se aminti că problema constituise, în epocă, obiect de aprinse dezbateri, primele reproduceri de postume generînd un adevărat război, pe care Perpessicius îl va denumi, plastic și puțin ironic: « Postumiada ». Dincolo de unele aspecte caricaturale — sînt înscenate ședințe de spiritism în cadrul cărora spiritul lui Eminescu este pus să facă declarații de protest—, se întrevăd delimitările și înfruntările în materie de concepții estetice. Cei care combat publicarea de texte rămase în intimitatea atelierului de creație al poetului continuă, propriu-zis, punctul de vedere al lui Titu Maiorescu, interesat din « postume » numai de versurile cristalizate definitiv.

Este, bunăoară, cazul lui G. Ibrăileanu care, nu numai în 1908 și, apoi, în 1912, dar și mai tîrziu, pînă în 1928 — după cum atestă culegerea de articole editată de Mihai Drăgan [6] —, se ridică împotriva edițiilor ce-l « micșorează » pe Eminescu « în fața marelui public », exhibînd în schimb « intimitățile bieților morți ».

[5] Iată-l, spre pildă, semnalînd utilitatea colecției inițiate de I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș: *Studii și documente literare* și demonstrînd cît de importantă este cunoașterea condițiilor de laborator pentru înțelegerea respectivei distilări a esențelor operei. Prilej pentru ca Eminescu să fie din nou citat și situat în contextul creației universale: « Fără să mai spun, cît de mult se luminează însăși opera din cunoașterea condițiilor de laborator în care a fost distilată. Aceasta pentru Dostoievschi, pentru Stendhal, pentru Proust, pentru Eminescu ».

[6] G. Ibrăileanu: *Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1974.

Să recunoaștem că sînt puțini scriitori care să nu împărtășească asemenea scrupule. Observăm însă că, în eșafodajul argumentelor lui Ibrăileanu, exista o breșă, care cu timpul se va adînci: niciodată criticul nu neagă interesul ce-l reprezintă studiul manuscriselor pentru cercetătorul literar, numai că pretinde, la publicare, menționarea expresă a acestei ipostaze a manuscrisului[7]. Este ceea ce își propune, la urma urmei, orice ediție critică.

Prezumțiile maioresciene vor fi împinse pînă în pînzele albe de către cei din cercul lui Mihail Dragomirescu care resping — în chip absolutist — ideea reproducerii integrale a operei unui scriitor. În 1912, apare teza de doctorat a Constanței Marinescu care combate actul publicării postumelor lui Eminescu, pe motiv că nu satisfac toate exigențele dragomiresciene privind capodopera — singura ce poate interesa literatura. (Tot ridicolul acestei demonstrații l-a dezvăluit Ion Trivale în cadrul unor fulminante polemici care se prelungesc pe tot spațiul anilor 1914 și 1915.)

N-au lipsit, firește, și manifestări de cealaltă parte a baricadei, de la depozițiile sentimentale ale lui Al. Vlahuță pînă la cele lucid-critice ale lui Ilarie Chendi și N. Iorga. Ultimul merită mai mult decît o mențiune, și va trebui, o dată, să fie reconstituit tot dosarul atitudinilor sale care, începînd cu articolul din „Lupta" (1890) sau din „Semănătorul" (1903) și pînă la discursul academic din 1929 și intervențiile de după aceea, n-a încetat să pledeze, cu cunoscutu-i verb patetic, întru realizarea monumentalei ediții a întregii opere eminesciene.

În anii la care ne aflăm, procesul fusese cîștigat teoretic, dar nu și practic și, oricum, dosarul său nu fusese clasat. După cum am văzut, Perpessicius își exprimase în termeni clari opțiunea, se mai găsea însă în faze preparatorii, își făurea zalele și armura cu care va descinde în arenă. În aceste împrejurări, experiența concretă oferită de Paul Zarifopol prin editarea lui I. L. Caragiale îndeplinește un rol important în fixarea principiilor metodologice ce le va urma. Recenzarea altui volum, al III-lea, îi permite să reactualizeze teza discreditării « mamițelor de mahala », citînd din noua prefață a editorului un alt pasaj semnificativ, cu precizarea că « reia sub altă înfățișare aceeași credință, pe care o socotim și justificată și fecundă ». Iată citatul din Zarifopol: « Repetăm și noi că scrisul întreg al unui scriitor ca acesta este

M. EMINESCU

POEZII TIPĂRITE IN TIMPUL VIEȚII

II

NOTE ȘI VARIANTE: DELA POVESTEA CODRULUI LA LUCEAFĂRUL

EDIȚIE CRITICĂ ÎNGRIJITĂ
DE
PERPESSICIUS

Cu 54 de reproduceri după manuscrise

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
39, Bulevardul Lascăr Catargi, 39
1943

[7] Nu e lipsit de interes să arătăm că, în integritatea sa, Ibrăileanu aplica aceste austere exigențe chiar propriei creații. În *Amintiri din copilărie și adolescență* — tipărite postum *(sic!)* —, Ibrăileanu, mărturisindu-și păcatul de a fi scris și *tipărit* poezii la vîrsta de 18 ani (*nota bene*: versuri în manieră eminesciană), el și le înfiera după cum urmează: « poezia de la 18 ani, expresia sentimentelor mele de-atunci, expresie scrisă și tipărită, este o pată pe *inteligența* mea, mă ofensează esteticește, este unul dintre acele lucruri care aș dori să fie șterse din trecut ». („ *Adevărul literar și artistic*", nr. 890, 26 octombrie 1937.)

un dar deplin dat națiunii sale, eventual și altor lumi cititoare. Este al nostru: și nu-l putem stăpîni altfel decît cu cel mai strict respect către întregimea lui. Numai nesocotința sau nepricepere-a s-ar putea încumeta să aleagă ce trebuie să rămînă limbii și literaturii românești, și ce nu, din o moștenire ca a lui Caragiale ». Înlocuiți numele lui Caragiale cu cel al autorului Luceafărului și veți avea cea mai completă justificare a ediției integrale eminesciene!

Dacă astfel de preocupări și fixări de poziție sînt exprimate de articole scrise în marginea altor teme, cu atît mai mult vor deveni prezențe semnificative în cronicile legate nemijlocit de fenomenul creației lui Eminescu. Iată, de pildă, comentariul dedicat volumului Scrieri politice, apărut sub îngrijirea lui D. Murărașu. Spațiul nu ne îngăduie să demonstrăm siguranța și justețea cu care Perpessicius emite aprecieri într-o problemă atît de complexă cum este cea a specificului gîndirii politice eminesciene.

Ne oprim asupra acelor aspecte care, integrate, vor configura viziunea specifică a editorului de mai tîrziu. În cronica sa, Perpessicius nu se arată interesat pur și simplu de conspectarea unui alt sector al activității lui Eminescu, ci, prin studiul articolelor din presă, să ajungă la acel focar în care se concentrează razele tuturor elementelor componente ale operei și care poartă pecetea prezenței umane a Poetului. Criticul prevestește că « Ei (istoricii literari, n. n.) vor stabili într-o bună zi cît de unitară a fost existența materială și sufletească a poetului, cîtă prezență artistică și ideologică este în articolul său de ziar ca și în poema cea mai hieratică și în felul acesta vor reda poetului toată semnificația umană pe care geniul lui, pe de o parte, și noaptea pretimpurie a minții lui, pe de altă parte, i-au cam răpit-o ».

Atrage atenția maniera profetică sau formula optativă, folosite adesea în această perioadă. Aceeași cronică, preocupată de definirea centrului solar al creației eminesciene, pe care-l descoperă în plasma lirismului autobiografic, declară mutind totul la viitor: « În ziua în care se va înțelege și se va susține, pe toate cărările, că toată superioritatea liricii lui Eminescu stă în altoirile miraculoase, literare și ideologice sau filozofice pe cari le-a operat în tulpina existenței lui omenești, în ziua în care Scrisorile, ba chiar Luceafărul, vor fi privite ca înfloriri superioare ale unui lirism pe bază autobiografică, în ziua aceea Eminescu va cîștiga în rezonanță și locul lui va fi cu drept cuvînt între Shakespeare, autorul Sonetelor, și Villon, autorul Testamentelor ».

Nu invită aceste considerații la prospectări « arheologice », la studiul intern al laboratorului de creație, pentru a putea fi puse în evidență altoirile miraculoase operate în tulpina existenței omenești a poetului, decantările infuziilor autobiografice ale lirismului în chip de « înfloriri superioare »?

Această idee a « lirismului pe bază autobiografică » este una dintre problemele-cheie, care-l preocupă stăruitor pe Perpessicius. Peste un an, în recenzia la studiul lui D. Murărașu: Naționalismul lui Eminescu, repetă în chip hotărît, respingînd unele speculații facile: « Dacă este un caracter dominant, și care ar îngloba pe toate celelalte, în opera lui Eminescu este lirismul așa-zicînd autobiografic, acel lirism care reduce la propria lui vatră toate celelalte activități ».

Nu există, am putea spune, apariție editorială legată de Eminescu pe care Perpessicius să n-o recenzeze cu gravitate și deplină comprehensiune. (Nu fac excepție nici măcar tîlmăcirile în limba polonă, germană sau italiană.)[8]

Cartea lui G. Călinescu: Viața lui Mihai Eminescu este salutată imediat ce apare („Cuvîntul", 28 aprilie 1932). Perpessicius începe prin a recunoaște participarea sa în corul « lamentației obștești » stîrnită de vechile deziderate ale culturii naționale: « A fost întotdeauna, în cultura noastră, și nu ne-am sfiit a ne alipi acelui cor, o lamentație obștească, privitoare la lucrările de inițiere istorico-literară, care începea și sfîrșia, obsesiv aproape, cu refrenul: n-avem o ediție a lui Eminescu, n-avem o biografie a lui Eminescu ». Prin lucrarea lui G. Călinescu dobîndim biografia dorită, dar « ediția critică se lasă așteptată ».

La 15 mai 1932, revine cu un articol mai amplu asupra cărții, întrucît împlinește « una din cele mai dureroase lacune ale culturii noastre actuale ». Elogiile sînt exprimate cu o căldură care trădează « afinități elective » cu subiectul — și nu este această exegeză prima care folosește manuscrisele în vederea descrierii personalității creatoare a poetului? Cronicarul va aprecia « cunoașterea pînă la indiscreție a manuscriselor eminesciene », studiul « versurilor primare și de laborator », ceea ce îi permite lui G. Călinescu să înscrie revelații « nu numai de istorie literară, dar și de ordin psihologic ».

---

[8] În „*Cuvîntul*" din 1927 (25 decembrie), Perpessicius publicase însemnarea: « Eminescu în italienește ».

Anumite particularități, înclinăm să credem, au o mai directă adresă la viitoarea ediție decît la biografia analizată. Meritul de căpetenie al Vieții lui Mihai Eminescu i se pare a fi acela de « a se fi coborît în taina aparențelor și de a fi alcătuit imaginea eminesciană din lăuntru în afară ». O observație reluată și subliniată în chip manifest: biografia « păstrează și răsfrîngerile subjugate ale peisajului labirintic, străbătut ». (Cu alt prilej, referindu-se din nou la cartea lui G. Călinescu, reține operațiile de foraj efectuate în direcția « vînci de poezie, brută sau prelucrată, pe care le-a dibuit în subpămînturile manuscriselor academice ».)

Cronica la Viața lui Eminescu menționează că va mai reveni asupra volumului, datorită perspectivelor ce le deschide și care interesează « fie că ești diletant, fie că ții să te inițiezi mai afund » (un mod de a sublinia racordarea la ultima categorie). Promisiunea viza subiectul în general, căci: « Cum alte lucrări eminesciene ne așteaptă, noi prilejuri să revenim ni se rezervă ».

Nu trecuseră însă decît cîteva numere și, la 19 mai 1932 (tot în „Cuvîntul"), Perpessicius semnează comentariul: Revelații eminesciene. Factorul incitator: publicarea de G. Călinescu, în „România literară", a primei părți a poemului Memento Mori. Frumusețile sau « lecțiile de laborator » sînt notate în treacăt pentru a se opri (din nou) asupra necesității ediției critice. Aceasta ar fi prima și esențiala « revelație ». « Întîia este aceea a absenței unei ediții critice a textelor eminesciene. Încercările de pînă acum, unele fragmentare, altele nenorocoase, au făcut și mai dureroasă această lacună ». Sînt consemnate studiile lui Ibrăileanu [9] pe tema edițiilor din Eminescu, comunicarea de la Academie a lui N. Iorga cu apelul de a se publica toate manuscrisele eminesciene sub auspiciile acestui for, pentru a ajunge la notița lui G. Călinescu, din „România literară", în care acesta se declara gata de o tentativă editorială. Numai că G. Călinescu se arăta interesat doar de tipărirea postumelor demne de luat în considerație, și asta ca o operație ajutătoare celei critice, întrucît: « cine se încumetă să studieze opera poetului își dă numaidecît seama că fără o transcriere sistematică a compunerilor inedite nu poate întreprinde nici o lucrare ».

Perpessicius folosește prilejul pentru a împinge discuția într-un plan mai general, cel al ediției critice integrale mult așteptate: « Transcrierea sistematică recomandabilă chiar și textelor edite, ceea ce ar duce la acea ediție critică, încă de lipsă, și care dimpreună cu aceea a postumelor (în alcătuirea căreia gustul e de rigoare, și d. G. C. a dovedit că știe să-l mînuiască cu dexteritate) ar realiza „ediția integrală" preconizată de N. Iorga, în amintita comunicare academică ».

Cercetarea întreprinsă pînă acum demonstrează, cred, în chip convingător, că, la data cînd pătrundea în dedalul manuscriselor eminesciene, Perpessicius își avea formate convingeri clare și temeinice sau, altfel spus, se afla în posesia unui fir al Ariadnei. Dacă am mai fi avut vreo îndoială ne-o înlătură, definitiv, amplul articol consacrat ediției lui C. Botez, tipărită în 1933, așadar, în anul cînd criticul, conform legendei, începuse doar să frecventeze sălile Bibliotecii Academiei.

Nu considerațiile de ordin general ne atrag luarea aminte, ci privirea avizată, coborîtă pînă în cele mai mici detalii, ce țin de infrastructura

---

[9] Cu doi ani înainte, în 1930, recenzase și ediția: Mihai Eminescu: *Poezii*, îngrijită de G. Ibrăileanu. Obiecțiile de metodă sînt destul de serioase, chiar dacă Perpessicius le exprimă cu amenitatea-i cunoscută, disjungînd edițiile curente de cele critice. Într-o ediție critică va trebui să se renunțe la scrupulele de « pedagogie estetică » ce-l făcuseră pe Ibrăileanu să grupeze « acordurile stîngace ale învățăcelului » într-un apendice final. « Ediția critică este una științifică », și se cade a-l înfățișa pe autor « așa cum este » (prilej pentru a cita, iarăși, cuvintele lui Paul Zarifopol). Urmează un șir de considerații aplicate, tot atîtea sugestii în beneficiul viitorului editor: « Ediția aceea va respecta în primul rînd cronologia și în al doilea rînd va adăuga variantele, fie din manuscrise (acele forme șterse în poeziile publicate de Eminescu însuși), fie din culegerile postume, confruntate și ele cu manuscrisele ». Scopul ultim este reconstituirea miraculoaselor procese de laborator, căci: « Ca și pentru Caragiale, ba chiar într-o măsură cu mult mai mare, opera aceasta de laborator arată procesul de creație dificil, aplicat și eroic, al lui Eminescu. El este așa de impresionant... » ș.a.m.d.

Va încheia cu constatarea că volumul lui Ibrăileanu « preludează » viitoarea ediție (sau se înscrie între « Lucrările pregătitoare pentru ediția critică-definitivă din Eminescu »), apelînd din nou la metoda « viitoristă »: « Dar să amînăm discuția pentru la vremea ei ».

ediției, enunțînd idei asupra cărora va reveni iarăși și iarăși în prefețele la viitoarele volume ale ediției sale critice, dezvoltîndu-le, adîncindu-le, dar niciodată amendîndu-le.

Iată-l abordînd aspectul ordinei stabilite în reproducerea textelor. C. Botez, ca un docil elev al lui Ibrăileanu, izolează poeziile de adolescență — ca într-un soi de carantină —, grupîndu-le într-un adaos la finele volumului. Perpessicius, ca și cum ar fi dorit să lase să se subînțeleagă că problema l-a interesat de mai multă vreme, citează un pasaj din cronica sa, publicată cu cîțiva ani înainte, pe marginea volumului editat de G. Ibrăileanu, în care preconiza respecturea cu strictețe a ordinei cronologice, în pofida pudoarei « mamițicelor critice ».

Altă chestiune este și mai specială: cea a unificării și modernizării ortografice a textelor. Dacă, în ediția sa, G. Bogdan-Duică reprodusese tale-quale textul din „Convorbiri literare", unificînd-o sub acest semn, C. Botez se face vinovat și de inconsecvență, cînd « fotografiind » grafia epocii, cînd transcriind manuscrisele în actuala ortografie a Academiei, dar introducînd limba scrisă a lui Eminescu etc. Perpessicius este cît se poate de ferm: « In Eminescu nu interesează ortograful, ci poetul... », mai ales dacă ținem seama că poetul « se află a fi un scriitor cu totul modern, nicidecum arhaic ». Înseamnă oare că trebuie să se ignore fizionomia caracteristică a manuscriselor, varietatea alternanțelor grafice etc.? Nicidecum: « ele trebuiesc menționate în aparatul critic », dar « textul » să fie « redat în sistemul ortografic al zilei de azi ». Să menționăm și poziția clară a lui Perpessicius în legătură cu « demoldovenizarea » (de care va fi acuzat mai tîrziu, în chip superficial): « Negreșit, nu poate fi vorba să ne atingem de acele forme dialectale ce fac farmecul și originalitatea scriitorului (și întru aceasta, cu toate meritele-i necontestate, Maiorescu a păcătuit uneori), cît de restituit limpezimea lirică a textului eminescian ».

În sprijinul opiniilor sale, el invocă înseși părerile lui Eminescu, culese și studiate cu grijă, — acum și mai tîrziu — ca reprezentînd indicații esențiale, cu valoare subsidiară testamentară. Astfel se reproduce elogiul adus cărților ardelenești pentru că au adoptat « o ortografie fonetică cu concesiile etimologice pe cari le-am făcut și noi » sau adeziunea la programul general al fonetismului, justificat cu atîta clarviziune: « acesta este un puternic mijloc, pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și o normă unică în pronunție ».

Rezultatele acestei radiografieri critice a ediției lui C. Botez sînt, desigur, negative, aprecieri pe care Perpessicius le lasă să se întrevadă limpede dar, conform manierei sale, într-un arabesc de formulări amabile, ediția părîndu-i « un eveniment » ba chiar — prin materialul documentar al variantelor — un « monument ». Meritul real era, de fapt, cel dezvăluit mai tîrziu: de a fi arătat concret « cum nu trebuie » procedat, adevăr în cronica de față tălmăcit în maniera aceasta: ediția pune doar bazele, « ea face posibile noi cercetări și noi studii ». După experiența căpătată se va putea purcede mai ușor la înfăptuirea « unei viitoare ediții critice », tonul optativ fiind iarăși dominant: după un șir de amănunțite considerații, se oprește cu promisiunea: « Dar și acestea și altele se amînă pentru alte timpuri și alte locuri ».

Și, iată, peste șase ani, întîiul volum din « Poeziile lui Mihai Eminescu », « tipărite în timpul vieții ».

Primul gest al noului editor este de a aduce un pios omagiu înaintașilor, tuturor celor ce-au ostenit pe acest tărîm, pe durata unei jumătăți de secol. Așa după cum se observă, cu o francheță totală și cu o ironie conținută: « cu rare excepții fiecare nou editor a găsit cu cale să arunce o piatră în grădina antecesorului, pentru ca mai ferit să-și impună roadele micei sale ferme ».

Perpessicius înțelege că realizarea acelui « corpus eminescianum » la care « și memoria poetului, și obligațiile culturii contimporane, și năzuințele ani de ani amînate, au deopotrivă dreptul» va fi cu putință nu printr-un act de ruptură, ci printr-unul de asimilare dialectică a experienței predecesorilor, preluînd comparația cursierilor luminii.

Este semnificativ faptul că volumul debutează cu un tablou al edițiilor, pe cît de amplu pe atît de riguros definit, atitudinea binevoitoare îmbinîndu-se cu luciditatea științifică, fiindcă nu de împărțit elogii era vorba, ci de a se prelua tot ceeace se realizase pînă atunci sau putea oferi sugestii pentru viitor.

În Lămuriri asupra ediției de față, vor fi sintetizate cîteva dintre problemele care făcuseră pînă atunci, în publicistica criticului, obiect de fecunde meditații.

Ordinea va fi cea cronologică, începîndu-se, așadar, cu versurile de juneță, întrucît « nu înțelegem să urmăm pe Ibrăileanu și ceilalți și să intervenim, din nu știu ce motiv de pudiciție pedagogică, ordinea poeziilor », ediția propunîndu-și, ca țel suprem, să « se inspire de la adevăr »

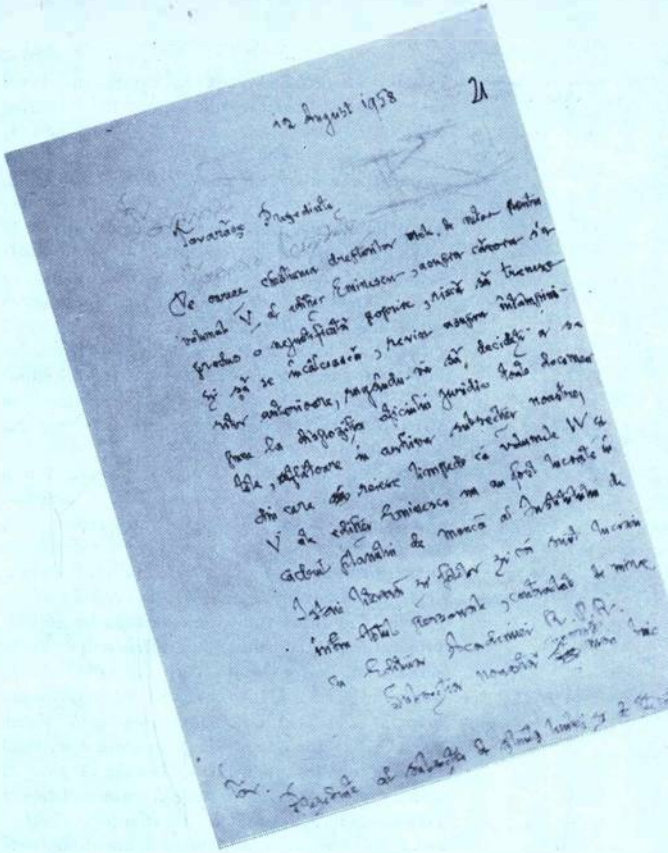
« să reconstituie imaginea istorică a operei ».

Ortografia impune o discernere netă între « ortografia textului viu, a textului ce trebuie să circule », care trebuie să fie cea a zilelor noastre, și « ortografia aparatului critic » ce se cuvine a transmite, cu fidelitate, « imaginea atelierului ».

Punctul în care Perpessicius aduce elemente noi și clarificări principale ține de « aparatul critic ». Ne amintim că, în cronica la Botez, ceea ce era apreciat mai mult era « materialul documentar al variantelor ». Materialul documentar în sine dar nu și metoda de prezentare care, pe măsura defrișării manuscriselor, își dezvăluie mai limpede cusururile. Editorul ieșean apelase la un sistem statistic care și în cronică îi păruse arbitrar, cel puțin sub raportul inconsecvențelor ortografice. Acum, Perpessicius înțelege că viciul e de fond: nu concordă cu cazul în speță. O metodă statistică ar fi corespuns la un autor la care diferențele între manuscrise sînt de amănunt (sau cum se exprimă Perpessicius, generos, în acest caz ar fi fost « ideală »), dar la Eminescu lucrurile se prezintă cu totul altfel, întruchipînd o tipologie specifică.

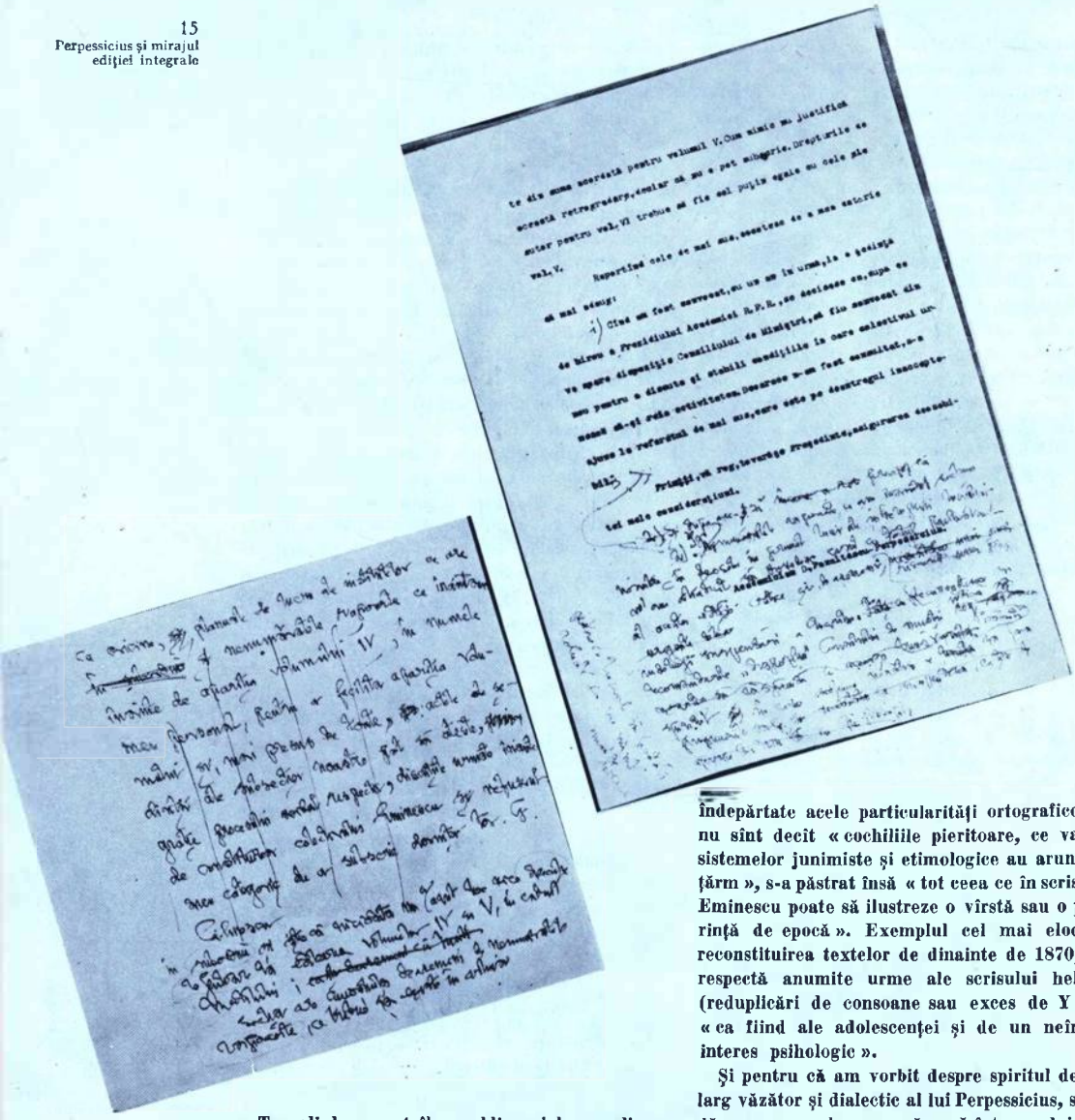
Această tipologie este — preluînd o mai veche formulă — cea a « familiei unor de-al-de Flaubert, ale cărui manuscrise au impus pînă acum, în cel mai înalt grad, prin revenirile și retușările operate ». Și, de fapt, gîndindu-se bine « teama de suspiciune » nu-l împiedică să-l situeze pe Eminescu « înaintea gloriosului normand », drept cel mai tipic « patron al breslei făurarilor de expresie ». Pentru a caracteriza și mai bine procesul eminescian de creație, se servește de sugestiva comparație a lui Favorinus referitor la Virgiliu, care și-ar fi modelat versurile more atque ritu ursino (după deprinderile și ritul urșilor), existînd opinia că acest animal dă la iveală o progenitură diformă căreia prin mîngîieri și neteziri treptate i se imprimă o formă și o configurație caracteristică.

Ceea ce își propune Perpessicius este reconstituirea imaginei veridice a atelierului de creație, stabilind etapele interioare, « vîrstele» poeziilor. O operație deloc ușoară, dacă ținem seama că aceste vîrste sînt multiple și, mai mult, se cer a fi reconstituite « din măruntaiele împrăștiate, cînd colo cînd dincolo, prin infinitele meandre ale labirintului celor 43 de manuscrise, însumînd cu aproximație cincisprezece mii de pagini ». În plus, Perpessicius nu dorește, pur și simplu, o ediție variorum, ci una omnium variorum, identificînd și înregistrînd toate variantele, fără a lăsa în afară « nici o formă, indiferent de valoarea sau disproporția ei ». Se urmărește, prin urmare, întocmirea unei arhive « de documente de psihologie experimentală », ceea ce situează ediția în planul celor mai moderne aspirații de cercetare.

În aceste condiții, sistemul nu va putea fi statistic și fixist, ci unul dinamic sau, cum spune Perpessicius, « fiziologic », în sensul că respectă și favorizează individualitatea vie a formelor, « funcțiile » lor « biologice ».

Dar cîte dificultăți tehnice nu trebuie biruite pentru a putea fi structurat un aparat critic cu așa de întinse și răsucite ramificații: delimitarea tipurilor principale de cele secundare sau fragmentare a manuscriselor și a « submanuscriselor », fixarea textelor de la « etaj » și de la « subsol » etc. și, mai presus de toate, dezvelirea straturilor aplicate și atribuirea lor unei epoci sau alta, conform procedeului palmipsestic.

Travaliul concret îl va obliga și la o aplicare diferențiată a principiilor generale stabilite, căci nimic nu este mai străin de Perpessicius ca rigiditatea dogmatică, spiritul îngust ortodox în aplicarea angajamentelor asumate. Reproducerea « textului viu » respectă ortografia Academiei, nu fără a face însă concesiile cerute de legile interne ale versificației. În privința aparatului critic situația se prezintă și mai complicat. Dacă vor fi îndepărtate acele particularități ortografice care nu sînt decît « cochiliile pieritoare, ce valurile sistemelor junimiste și etimologice au aruncat la țărm », s-a păstrat însă « tot ceea ce în scrisul lui Eminescu poate să ilustreze o vîrstă sau o preferință de epocă ». Exemplul cel mai elocvent: reconstituirea textelor de dinainte de 1870, care respectă anumite urme ale scrisului heliadist (reduplicări de consoane sau exces de Y ș. a.), « ca fiind ale adolescenței și de un neîndoios interes psihologic ».

Și pentru că am vorbit despre spiritul deschis, larg văzător și dialectic al lui Perpessicius, să mai dăm un exemplu care măsoară întreaga lui onestitate științifică: mărturisirea cu deplină sinceritate a tuturor șovăielilor de lectură — acea lectio incerta întruchipată de semnul asteriscului, ce împestrițează ediția.

Aceleași legi de aur a respectării adevărului cu fidelitate nedesmințită i se supune și reproducerea facsimilului care nu vizează doar latura estetică (iconografică), ci și cea științifică, servind

ca martor viu în procesul unor descifrări discutabile sau al unor rectificări de lecțiune.

Prefața la volumul al II-lea conține precizări de rutină, promițînd pentru cel de al III-lea volum — care încheie lotul poeziilor tipărite în timpul vieții și variantele lor — o « introducere substanțială » menită să marcheze « un prim bilanț » și « un popas totodată necesar în lămurirea proiectelor de viitor ale acestei ediții ».

Introducerea anunțată va vedea lumina tiparului, dar într-o formă « concentrată », cum menționează Perpessicius, « din pricini fatale ». În ce ne privește, considerăm că un motiv îl va fi constituit și publicarea în presă a cîtorva articole — ce vor intra, ulterior, în volumul Eminesciana —, între altele și cel pe marginea « Comunicării d-lui Iorga » care-i oferă prilejul ca, delimitîndu-se față de propunerea unei cronologii « dirijate », să-și explice încă o dată și să susțină, cu lux de amănunte, principiile ediției sale.

Dincolo de anumite îmbunătățiri aduse atît în prezentarea materialelor cît și în aplicarea schemelor, noutatea adusă de introducere stă în accentul mai important acordat notelor istoriografice. Locul și funcțiile acestor note fuseseră consemnate încă în prefața la primul volum, dar, în prezent, editorul se convinge și mai mult că pentru a se lămuri pe deplin geneza poemelor și, în general, pentru a încadra materialul fiecărei creații, se cere a se face și operă de istoriografie literară — adresîndu-se studiilor anterioare, periodicelor vremii și, în primul rînd, colecției ziarului „Timpul", în paginile căruia « stau presați cei mai frumoși ani » sau ceea ce s-ar putea numi « jurnalul de zi » al poetului. Aceasta îi permite să întreprindă prețioase rectificări sau spulberări de legendă — cum e cazul « semidetronării » Eufrosinei Popescu în favoarea cîntăreței Carlotta Patti, clarificarea istoriei unei greșeli de tipar din 1867, reconstituirea împrejurărilor politice care au precipitat publicarea Scrisorii a III-a etc.

Excursuri pe care Perpessicius se va simți obligat, nu o dată, să le justifice, motivînd că a « iscodit » și colțuri obscure de istorie literară, « de nevoie și pentru înlăturarea anumitor obstacole», și, oricum, în plan secundar, un fel de a spune că nu acceptă divagațiile parazitare, în afara obiectivului ediției — obiectiv care nu rămîne însă mai puțin cel enunțat încă de Anghel Demetriescu în studiul din 1903 (citat în prefața la primul volum): « a pune din nou opera în împrejurările ce au produs-o ».

Sub acest semn al confluențelor cu istoria literară se situează, credem — călăuzindu-se și după exemplul unor editori străini —, întocmirea unei antologii cu citate, intitulată Mărturii.

În prefața la volumul al IV-lea — volum dedicat postumelor care-i vor apare ca iradiind « o mai categorică putere destăinuitcare », caracterul autobiografic fiind « mai puțin voalat ca în poezia actuală » — Perpessicius va lansa chiar ideea unei publicații periodice, a unor « caiete eminesciene » care să întreție « interesul precis, științific, pasionant pentru tot ce e document eminescian, din indiferent ce sector și prin orice dezbatere, în măsură să aducă lumină în situarea și înțelegerea operei Poetului ».

Putem afirma că, în acești ani, după experiența cîștigată cu tipărirea primelor volume, concepția lui Perpessicius asupra editării operei eminesciene — înțeleasă nu numai ca o operație de restituire, ci și ca un magistral act de cultură — se definitivase în cele mai mici nuanțe, oferind rotunzimea și coeziunea interioară a unui sistem armonios închegat. Ceea ce nu vrea să însemne că o dată planul arhitectului desenat cu minuție pe hîrtie de calc, înfăptuirea edificiului nu va duce la retușuri de detaliu sau la desăvîrșirea unor scheme, într-atît se supune materialului viu al creației — adevărului concret — cel mai mare editor pe care țara noastră l-a avut [10].

Paradoxal: pe măsură ce principiile orientative și structura pe varii planuri a ediției se definitivează, termenul ultim al finalizării se îndepărtează tot mai mult, se dilată în timp — ca în goana halucinantă a emirului lui Macedonski după mult visata și mereu intangibila Mecă.

Este interesant să urmărim aventura planificărilor propuse de editor. În prefața la volumul III, recunoscînd că planul ediției integrale eminesciene ar fi « oricum ambițios », îi stabilea următoarea diagramă care acuza un număr de 14 volume: IV.

---

[10] Faptul că travaliul său a avut un caracter deschis — nefetișizînd nici măcar propriile descoperiri — l-am mai subliniat. Un exemplu, în plus: în discuția purtată cu N. Iorga pe marginea sistemului de editare propus de acesta, al unei cronologii « dirijate », Perpessicius mărturisește gîndul ce deseori l-a fascinat în timpul muncii sale: o ediție « vîrstată » care să publice la un loc textele antume și postume pentru a pune în valoare unitatea organică a creației eminesciene. Dacă o astfel de întreprindere ar fi fost posibilă, înainte de a se fi explorat și divulgat lumea de taine a manuscriselor, iată ceea ce editorul, în modestia lui, nu ne spune. Rămîne însă ca un adevăr necontestat că structura ediției lui Perpessicius nu traduce pur și simplu preferințe subiective, ci a fost impusă și de caracterul obiectiv al materialului investigat.

Postume. Traduceri; V. Proza literară; VI. Teatru. Excerpta. Fragmentarium; VII. Literatura populară; VIII—XII. Proza politică („Curierul de Iași" și „Timpul"); XIII. Corespondență; XIV. Acte. Biografie. Bibliografie selectată. Indice general.

Aceeași prefață, rezumînd destinul tuturor predecesorilor seduși de mirajul ediției integrale eminesciene și ținînd seama de încetineala cu care primele trei tomuri apăruseră pe durata unui cincinal (dar încorporînd munca a 11 ani), formula întrebarea, tulburătoare, întrucît s-a dovedit, pînă la urmă, profetică: « Spectrul Văii Regilor, își spune tot insul, cu tezaurele ei inviolabile, să fie sortit oare a se reedita, cu fiecare nouă tentativă editorială ? Să fie, oare, toate aceste deshumări, parțiale și necontenit întrerupte, în puterea cine știe cărui jurămînt pe care nici un descîntec n-a izbutit încă să-l dezlege ? ».

La ora cînd scria aceste rînduri, Perpessicius era însă, fără ezitări, optimist, de o siguranță, în temeritatea sa, care nu cunoștea granițe. Respiră o anume superbie declarația făcută în numele experienței căpătate și la încheierea primei etape a lucrului: « editorul poate spune în cunoștință de cauză și cu un optimism încercat că proiectul ediției prezente, în ciuda proporțiilor sale, i se pare întru totul realizabil ». Fixează chiar și un termen — avertizînd că ritmul tipăririi volumelor va fi invers proporțional cu numărul lor — și acesta e de « cel mult 5 ani ». Este drept, se adaugă un dubitativ « poate », dar asta credem că o face mai mult din scrupule de modestie, părîndu-i-se prea peremptorice afirmațiile, decît din convingerea clară a unor dificultăți insurmontabile.

Se știe că postumele vor ocupa spațiul a două volume, nu al unuia singur: IV și V — lăsînd cu totul în afară traducerile; volumul VI va fi închinat literaturii populare (prevăzută, inițial, după proza literară și teatru), o fericită inversiune în program, putîndu-se, astfel, reconstitui poezia eminesciană în toate ramificațiile ei: antumă, postumă și folclorică.

Arhiva particulară a lui Perpessicius — pusă la dispoziția Muzeului literaturii române de fiul Maestrului, profesorul Dumitru D. Panaitescu, cu o deplină solicitudine colegială — ne îngăduie să refacem imaginea interioară a acestui impresionant spectacol: continua înălțare de schele în jurul monumentului ediției eminesciene.

Apăruse volumul IV, se pregăteau pentru tipar V și VI și iată-l pe Perpessicius alcătuind un nou itinerariu, cu escale prevăzute în spațiul unui cincinal. Așa se intitulează noul program: « Schiță a planului cincinal al ediției integrale a operei lui Mihai Eminescu ».

Îl reproducem:

« 1956.

VOLUMUL V. **POEZII POSTUME.**
VARIANTE, NOTE, MĂRTURII, INDICE ETC.
— TERMEN DE PREDARE EDITURII: 31 MART. 1956.

VOLUMUL VI. **LITERATURĂ POPULARĂ**
STUDIU INTRODUCTIV
POEMELE ORIGINALE DE INSPIRAȚIE POPULARĂ: *CĂLIN NEBUNUL, MIRON ȘI FRUMOASA FĂRĂ CORP*, ETC.
COLECȚIA DE FOLKLOR EMINESCIANĂ
DICȚIONARUL DE RIME
RIMARIO MOLDAVO
— TERMENUL DE PREDARE: 31 DECEMVRIE 1956.

1957.

VOLUMUL VII. **PROZA LITERARĂ** (*GENIU PUSTIU, ARCHAEUS, SĂRMANUL DIONIS*, ETC.)

VOLUMUL VIII. **TEATRU** și **CRONICI TEATRALE**
— AMBELE VOLUME SE PREDAU LA FINELE ANULUI 1957.

1958.

VOLUMUL IX. **TRATATUL DE DRAMATURGIE** A[L] LUI ROTCHER (TRADUCERE DE EMINESCU, 1868—1871, CU STUDIU INTRODUCTIV ETC.)

195.066

Biblioteca Jud. Ilfov
SALA DE LECTURĂ

VOLUMUL X. FRAGMENTARIUM, EXCERPTA. CURSURILE UNIVERSITARE GERMANE. TRADUCERILE DIN KANT. REVIZORAT (1875—1876).
— TERMENUL DE PREDARE: FINELE ANULUI 1958.

1959.

VOLUMUL XI. **ZIARISTICA.** FEDERAȚIUNEA. ALBINA. CURIERUL DE IAȘI
VOLUMUL XII. **TIMPUL** (1877—1878)
— TERMENUL DE PREDARE: FINELE ANULUI 1959.

1960.

VOLUMUL XIII. **TIMPUL** (1879—1880)
VOLUMUL XIV. **TIMPUL** (1881—1882)
VOLUMUL XV. **TIMPUL** (1882—1883)
FÎNTÎNA BLANDUZIEI (1888—1889)
INDICE GENERAL AL PRESEI
— TERMEN DE PREDARE: FINELE ANULUI 1960.

1961 și 1962.

VOLUMUL XVI. **CORESPONDENȚA**
VOLUMUL XVII — **ACTA.** BIOGRAFICE — ICONOGRAFICE — ALBUM DE FACSIMILE
VOLUMUL XVIII. **BIBLIOGRAFIE SELECTATĂ.** INDICE GENERAL AL ÎNTREGII EDIȚII.»

Așadar, nu 14 volume, ci 18. Pentru ca, într-un alt plan de perspectivă, redactat după ce apăruse volumul V și se preda tiparului VI, dimensiunile ediției să se dilate și mai mult, atingînd cifra de 20 volume. (Survenea, practic, această modificare: din ceea ce era propus pentru volumul X se extrapolau cursurile universitare și traducerea din Kant ca și epoca revizoratului, se adăuga capitolul Varia **și se constituiau două volume de sine stătătoare.)**

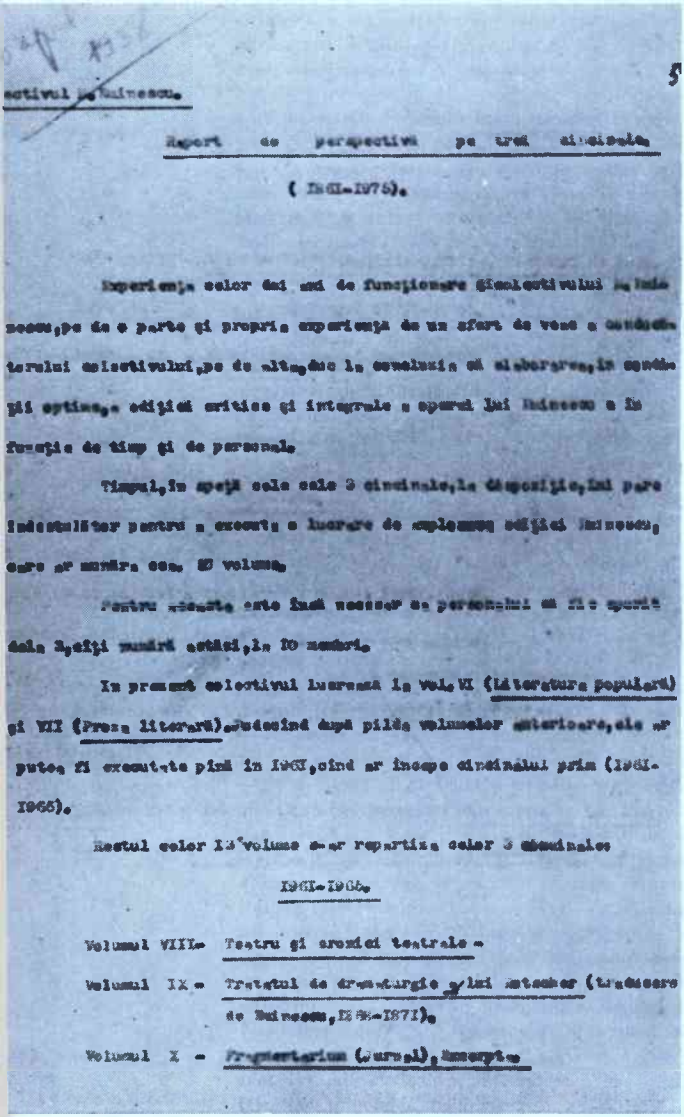
Planul îmbrățișa trei cincinale: 1961—1975, timp în care ar fi trebuit ca seria celor 20 de volume să fie încheiată.

În 1964, cu prilejul celor trei sferturi de veac de la moartea poetului, Perpessicius — neștiute presimțiri? o evaluare mai exactă a perspectivelor muncii? — adresează o Scrisoare deschisă editorului eminescian din anul 2.000, în care meditează nostalgic asupra frazelor înscrise în prefața la volumul III și asupra conținutului lor profetic. Nu acceptă, desigur, un punct de vedere fatalist sau, cum ne încredințează puțin malițios: «nu e vorba de nici un mister la mijloc, de nici un farmec și, în consecință, nici de vreun descîntec». Alta este problema investită cu semnificații dintre cele mai grave: «o viață de om nu ajunge ca să cuprindă totalitatea moștenirii literare a lui Eminescu». Preconizînd însumarea eforturilor «cîtorva generații de cercetători», Perpessicius reia imaginea lucrețianului marș al torțelor căruia îi fixează, ca țel absolut, anul 2.000: «Împlini-se-va oare minunea atîta timp rîvnită, însă pe nedrept reclamată înainte de vreme? Se va fi dat, oare, celor din pragul veacului XXI să salute ediția în foarte multe volume, integrală și critică, a operei lui Eminescu? N-ar fi exclus. Cu condiția, totuși, să se pregătească încă de pe acum».

De nicăieri nu transpare dorința de abstragere din munca prestată întru îndeplinirea acestei îndatoriri naționale, numai că acum — pentru prima oară? — Perpessicius realizează perspectiva de a nu vedea tipărit ultimul rînd al ediției integrale eminesciene. (Să nu uităm că timp de 20 de ani se publicaseră 6 volume, mai rămăseseră de înfăptuit 14, iar el trecuse de vîrsta de 70 de ani.)

Iar în 1967, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie" **(nr. 4), marele editor va constata, melancolic dar demn: «Un fir, pierdut, al Ariadnei».**

Documentele din arhiva-i particulară ne stau dovadă că dacă, în acești ani, nu se valorifică pe de-a-ntregul posibilitățile de travaliu și de

ectivul pe Eminescu.

Raport de perspectivă pe trei cincinale.

(1961-1975).

Experienţa celor doi ani de funcţionare ai colectivului pe Eminescu, pe de o parte şi propria experienţă de un sfert de veac a conducătorului colectivului, pe de altă parte la cunoaşterea şi elaborarea, în condiţii optime, a ediţiei critice şi integrale a operei lui Eminescu a în funcţie de timp şi de personale.

Timpul, în opinia celui de 3 cincinale, la dispoziţie, îmi pare indestulător pentru a executa o lucrare de amploarea ediţiei Eminescu, care ar număra cca. 20 volume.

Pentru această cele două mii de pagini ce le-ar cuprinde dela 2 ediţii numărul actual, în 10 numere.

În prezent colectivul lucrează la vol. VI (Literatura populară) şi VII (Proza literară). Urmînd după pilda volumelor anterioare, ele ar putea fi executate până în 1967, când ar începe cincinalul prim (1961-1965).

Restul celor 13 volume s-ar repartiza celor 3 cincinale:

1961-1965.

Volumul VIII - Teatru şi aranjări teatrale -

Volumul IX - Tratatul de dramaturgie şi alţi autori (traduceri de Eminescu, 1866-1871).

Volumul X - Prelecţiuni (Cursul), fragmente

gîndire ale lui Perpessicius şi survin momente de acalmie şi chiar de descurajare, faptul se datorește şi unor ingerinţe ori şicane, care ne apar cu atît mai de neînţeles cu cît meritele sale, în durarea moştenirii poetului naţional, se bucurau de o recunoaştere oficială din partea celor mai înalte foruri de conducere a ţării ca şi a întregii noastre vieţi cultural-ştiinţifice [11]. În 1954, pentru editarea operei poetice a lui Eminescu i se decernează Premiul de Stat. Va primi şi alte înalte distincţii. Mai mult, ceea ce nu s-a întîmplat cu nici o altă ediţie, în 1959, Consiliul de Miniştri emite un decret (nr. 171) privind asigurarea tuturor condiţiilor — inclusiv cele de ordin material — pentru continuarea şi desăvîrşirea acţiunii de întregire a patrimoniului cultural naţional prin tipărirea întregii creaţii eminesciene.

N-a sosit încă timpul pentru a deschide dosarul unor asemenea tribulaţii, cu atît mai mult cu cît, public, asupra lor, Perpessicius şi-a impus totdeauna o discreţie exemplară. Articolul de adio: Un fir, pierdut, al Ariadnei, reamintind dificultăţile ce le va avea de întîmpinat viitorul editor, se mulţumeşte să noteze, în treacăt, şi tot ceea ce e legat « de oameni, de mîna aceea de pămînt, atît de limitată şi de enigmatică ».

Nu este însă mai puţin adevărat că la întîrzierea realizării proiectelor a contribuit şi starea sănătăţii sale, în continuă înrăutăţire. La 30 septembrie 1962, se adresează Prezidiului Academiei cu rugămintea de a fi degrevat de calitatea de responsabil la volumul III din Tratatul de istorie a literaturii române motivînd astfel: « METEHNELE DE CARE PĂTIMESC DE PESTE 30 DE ANI, PRECUM HIPERTENSIUNEA ARTERIALĂ, ANGINĂ PECTORALĂ, TULBURĂRILE RENALE ETC., VÎRSTA ŞI UZURA OCHILOR ANI DE-A RÎNDUL LA MANUSCRISE LE-AU ADAOS O SLĂBIRE ACCENTUATĂ A VEDERII ÎNCÎT ÎMI PUN SUB SEMNUL ÎNTREBĂRII ÎNSEŞI LUCRĂRILE CURENTE ».

Alte memorii reiau constant agravarea deficienţelor de vedere care, să nu se uite, au fost pricinuite de munca de ani de zile la descifrarea graficei eminesciene şi a nenumăratelor corecturi ale colilor tipografice. De zece ani, doctorii îi

[11] Într-unul din memoriile sale către conducerea Academiei, informînd despre cele ce i se întîmplaseră, nu poate să nu le califice drept « *un categoric act de sabotaj îndreptat împotriva unei lucrări, despre a cărei utilitate mărturisesc atîtea recunoaşteri oficiale (Premiul de Stat, Ordinul Muncii clasa [a] II [-a] şi a I-a) cît şi ecourile înregistrate în presa noastră şi străină* ».

cereau să sisteze orice efort (ajunsese la 18 dioptrii) și, în ultima perioadă, își continua lucrul cu ajutorul fiului său, care-i citea volume sau așternea pe hîrtie cele ce-i dicta.

Astfel l-a surprins moartea la 29 martie 1971, în anul în care trebuia să împlinească 80 de ani.

Așadar, ceea ce evocase, odată, cu titlu de pură metaforă: soarta « egiptologilor » în misterioasa Vale a Regilor sau expedițiile în labirintul dedalian [12] al manuscriselor eminesciene — fără reeditarea performanței miticului Tezeu — s-a întrupat în realitate, și el, Perpessicius, ajungînd să se alăture lungului șir al acelor editori eminescieni fascinați de mirajul ediției integrale, fără a izbuti însă s-o înfăptuiască. Cu o deosebire: față de toți antecesorii, el reușește — rodul aproape al unei jumătăți de veac de devotat travaliu — să tipărească integral poezia eminesciană în multiplele ei ipostaze: antumă, postumă și folclorică, și mai mult, să pună fundația întregii ediții, configurînd unul dintre cele mai importante și mai impresionante monumente ale culturii românești.

* * *

Am întreprins acest excurs — reconstituind și aspecte cunoscute unui cititor avizat — nu numai ca un justificat omagiu adus cititorului, ci și ca un Memento, volumul de față înscriindu-se, în chip programatic, în continuarea celorlalte șase, ale monumentalei ediții. Să precizăm: nu numai continuînd spiritul și metoda lui Perpessicius, ci și încorporînd tot ceea ce a rămas efectuat parțial sau doar schițat pe masa lui de lucru.

Căci o altă părere falsă ce se cere a fi destrămată este aceea care reduce contribuția eminesciană a marelui editor numai la sfera volumelor tipărite. Documentele din arhiva particulară sînt probe elocvente ale faptului că, din 1963, cînd apare Literatura populară, Perpessicius n-a încetat să lucreze — dincolo de o încetinire a ritmului sau de perioade lacunare — la volumele următoare sau să se preocupe, în modul cel mai concret, de realizarea lor. Și pentru că prezenta ediție cuprinde proza literară, să citățm dintr-o scrisoare adresată conducerii Academiei, în care declara solemn: « IDEEA CONTINUĂRII LUCRĂRILOR ÎNCEPUTE PENTRU VOLUMUL VII ÎMI ESTE SCUMPĂ ». De altfel, a spus-o și public — în stilu-i caracteristic, cu perifraze și ocolișuri — în Un fir, pierdut, al Ariadnei, amintind că mai rămîn de reconstituit alte « bolgii » ale operei eminesciene: « ale prozei literare, ale teatrului, ale ziaristicii », specifica: « pentru care lucrările pregătitoare, așaziсînd, săpăturile de fundație, o dată finite, mai rămînea de ridicat zidurile ». În continuare, amintea operațiile de « deshumare » a contribuțiilor gazetărești, care l-au dus « între altele, la întocmirea unor noi liste de articole, încă inedite... ».

Nu este numai cazul ziaristicii, putem informa că manuscrisele dramatice sînt aproape toate transcrise de mîna sa, iar privitor la proza artistică moștenirea lui Perpessicius acoperă o arie vastă: de la descifrări de texte, la fișe, note și pînă la prefața care, cu acest volum, încetează de a mai purta titulatura de « proect ».

Ca unul dintre ultimii colaboratori ai Maestrului — singura calitate ce mi-o revendic scriind aceste însemnări — pot depune mărturie că, și după destrămarea micului colectiv înjghebat la Academie, ideea înfăptuirii ediției integrale continua să-l obsedeze, într-un rînd, gîndindu-se să accepte sprijinul personalului științific al Muzeului literaturii române (muzeu pe care-l înființase și-l diriguia). Mi-aduc aminte de cîteva consfătuiri însuflețite — și însuflețitoare —, în cadrul cărora se alcătuise un plan de « acțiune », iar Perpessicius, cu un ușor zîmbet sceptic în colțul buzelor, sintetizase cîteva dintre concluziile vastei sale experiențe. Forțele noastre nu erau însă suficiente pentru a ne asuma o asemenea dificilă și de durată « misie », solicitați fiind de redeschiderea instituției în noul sediu și de investigarea și valorificarea patrimoniului muzeal.

Proiectul n-a încetat însă să ne fascineze — ca acea Fata Morgana a manuscriselor, alt element al mitologiei adoptate de Perpessicius — dovadă entuziasmul și interesul științific cu care, și după ce Maestrul nu mai era printre noi, paginile revistei „Manuscriptum" au fost deschise comunicării oricărui document legat de Eminescu — acea Eminesciana, devenită, treptat, o rubrică permanentă. Dacă însă, în prezent, proiectul capătă ființă e pentru că, în ultimii ani, colectivul științific al Muzeului a fost întărit cu un important număr de prestigioși cercetători de la institutele Academiei de Științe Sociale și Politice. S-a putut, astfel, constitui un puternic sector de cercetare, în cadrul căruia, cei mai abilitați — cu experiență în domeniul editorial

[12] Ar fi interesant de realizat un studiu privind simbolurile la care apelează Perpessicius pentru a prezenta, în chip poetic, caznele și capcanele cărora trebuia să le facă față editorul eminescian și care alcătuiesc o întreagă mitologie.

ca şi în cel al istoriografiei literare anexate eminescologiei — şi-au inclus în planul lor de muncă iniţierea în lumea manuscriselor Poetului şi continuarea eforturilor întreprinse de Perpessicius.

Cineva, aflînd de această iniţiativă, s-a grăbit s-o minimalizeze, ironizînd în general ideea colectivelor — ce vreţi, cum arăta însuşi marele editor, în prefaţa la volumul III: « Amoenitatea protocolară, obişnuită în astfel de cazuri, nu s-a încetăţenit încă de-a binelea pe meridianul nostru ». Era invocat în sprijinul acelor prezumţii chiar numele lui Perpessicius şi e adevărat că el a fost totdeauna împotriva colectivelor născute moarte, create artificial, pe hîrtie, o spune şi în epistola către editorul din anul 2.000, dar tot acolo s-a văzut că reclama continuitatea muncii « seriilor de cercetători », toate înscriindu-se într-o luminoasă şi mobilizatoare cursă a lampadoforilor. Pentru a spulbera însă orice dubiu, să ne adresăm iarăşi documentelor din arhiva particulară, care ne instruieşe, totodată, în privinţa sistemului său de lucru. « Raportul» de perspectivă pe trei cincinale era însoţit de propuneri concrete menite să ducă la atingerea obiectivelor: « EXPERIENŢA CELOR DOI ANI DE FUNCŢIONARE A COLECTIVULUI M. EMINESCU, PE DE O PARTE, ŞI PROPRIA EXPERIENŢĂ DE UN SFERT DE VEAC A CONDUCĂTORULUI COLECTIVULUI, PE DE ALTA, DUC LA CONCLUZIA CĂ ELABORAREA, ÎN CONDIŢII OPTIME, A EDIŢIEI CRITICE ŞI INTEGRALE A OPEREI LUI M. EMINESCU E ÎN FUNCŢIE DE TIMP ŞI DE PERSONAL.

TIMPUL, ÎN SPEŢĂ CELE TREI CINCINALE, LA DISPOZIŢIE, ÎMI PARE ÎNDESTULĂTOR PENTRU A EXECUTA O LUCRARE DE AMPLOAREA EDIŢIEI EMINESCU, CARE AR NUMĂRA CCA. 20 DE VOLUME.

PENTRU ACEASTA ESTE ÎNSĂ NECESAR CA PERSONALUL SĂ FIE SPORIT DE LA 3, CÎŢI NUMĂRĂ ASTĂZI, LA 10 MEMBRI ».

Mă grăbesc să declar că, ocupîndu-se nu numai de editarea acestui volum, ci şi a altora, colectivul de la Muzeul literaturii nu înţelege să concureze pe nimeni, să descurajeze vreo iniţiativă, cele aproximativ 13 volume cîte se cer a mai fi realizate oferind spaţiu de manifestare activităţii oricărui specialist interesat. Mai mult, astăzi, cînd Maestrul nu ne mai poate ajuta cu luminile spiritului său şi cu exemplul eforturilor sale cotidiene, înfăptuirea unei asemenea sarcini de o atît de mare complexitate — ca încheierea ediţiei critice integrale a operei eminesciene — nici nu e de conceput fără o conlucrare colegială amplă, fără o coordonare şi integrare a capacităţii tuturor forţelor existente în ţara noastră.

Esenţial este însă să se treacă de la vorbe la fapte. Nu putem să nu constatăm cu amărăciune că a trecut aproape un deceniu şi jumătate de la tipărirea ultimului volum al ediţiei şi 6 ani de la moartea lui Perpessicius, o perioadă nepermis de mare, dominată mai mult de declaraţii veleitariste decît de realizări concrete. Este de aşteptat ca ritmul continuării ediţiei să fie ceva mai alert, ţinîndu-se seama că nu trebuie s-o luăm de la capăt, că există o amplă şi inestimabilă experienţă, în sfîrşit, că, în o seamă de cazuri, fundaţia a fost pusă, rămîn de înălţat zidurile.

Declarîndu-ne principial pentru continuarea ediţiei lui Perpessicius, pentru asimilarea, cu devoţiune, a spiritului şi a metodei sale de lucru, nu înţelegem să procedăm, cum uşor se înţelege, într-un spirit neştiinţific, de idolatrie, cantonînd în perimetrul unei imitaţii servile şi împotriva căreia primul s-ar fi ridicat incomparabilul editor. Investigarea textelor concrete s-ar putea să impună soluţii noi, mai adecvate profilului fiecărui volum în parte, fără a uita şi posibilitatea de a se recepta anumite sugestii, de dată recentă, oferite de practica filologiei moderne — doar fiecare ştiinţă evoluează şi cea a eminescologiei, cum se spune, cu un termen nu prea fericit, va să ilustreze acest adevăr, cu prisosinţă, supunîndu-se unui material atît de viu, ca laboratorul de creaţie al lui Eminescu.

Faptul că nu va fi, totuşi, o muncă uşoară şi nici de scurtă durată — cine se îndoieşte? Avem însă în vedere noile auspicii sub care au loc aceste eforturi. Iniţiativa Muzeului literaturii a fost întîmpinată cu toată solicitudinea de conducerea Secţiei de limbă şi literatură, ca şi de Prezidiul Academiei.

În cadrul acestui înalt for ştiinţific, fiinţează, de altfel, de cîţiva ani, un colectiv însărcinat cu urmărirea acţiunilor de editare a operei poetului naţional, care-l are ca preşedinte pe fostul coleg şi prieten al lui Perpessicius, academicianul Şerban Cioculescu. Anul trecut a văzut lumina tiparului primul volum al Bibliografiei complete eminesciene — un preţios şi indispensabil instrument de lucru.

Făcînd aceste menţiuni, gîndul nostru se îndreaptă, de fapt, recunoscător, către climatul obştesc actual care stimulează, în chip generos,

toate actele de cultură, sporindu-le eficiența și prestigiul, ridicîndu-le la rangul unor nobile responsabilități naționale.

...Vom sărbători, peste șase ani, centenarul întîiei ediții Maiorescu. Din decembrie 1883, pe durata unui veac întreg, s-au succedat numeroase ediții, tot atîtea încercări temerare de a escalada piscurile celei mai grandioase proiecții spirituale din aria scrisului românesc. Tentative neizbutite pînă la capăt și mereu reînnoite, în urmărirea acelei ținte, tot atît de fascinantă și de inaccesibilă ca și o himeră. Reeditarea muncilor nesfîrșite și sterile ale lui Sisif? Nicidecum, fiecare ediție înscriind o experiență, marcînd un nou pas în urcuș, astfel încît astăzi, de la înălțimile cucerite, putem cuprinde în întregime panoramicul creației eminesciene, ne simțim atît de aproape de culmile mult jinduite.

Perpessicius fixa ca termen ultim — ca un implacabil Anno Domini — sfîrșitul acestui veac. În ce ne privește, am propune o dată intermediară: 1989, împlinirea a 100 de ani de la moartea Poetului. Atunci, peste 12 ani, am putea face un prim bilanț a ceea ce s-a realizat, și, cine știe, poate că ne vom fi apropiat mai mult decît visam de ținta urmărită. Este, oricum, aceasta sarcina de onoare ce revine generațiilor actuale de cercetători care, folosindu-se de condițiile faste create în prezent, de experiența științifică dobîndită, va să înfăptuiască un vechi deziderat al culturii naționale, îndeplinind, totodată, o datorie supremă față de poporul nostru a cărei înaltă expresie spirituală este opera lui Eminescu.

În acest fel, ne vom fi adus și prinosul nostru de recunoștință eforturilor și sacrificiilor înscrise în marea carte a ediției integrale de înaintași, în rîndul cărora numele lui Perpessicius a trecut, de-acum, în legendă. Sau, cum spune incomparabilul editor în acel document zguduitor — adevărat mesaj către viitorime — Scrisoare către editorul eminescian, integral, din anul 2000, aceștia « pot să doarmă liniștiți în lințoliile lor de veci », deoarece truda lor n-a fost zadarnică fiecare dintre generațiile acestei țări îndeplinindu-și « în felul său datoria ».

Al. OPREA

Acest studiu împreună cu textele Eminescu publicate în numărul de față fac parte din Mihai Eminescu, *Opere*, volumul VII (proza literară) care va apărea în cursul acestui an sub egida Editurii Academiei și a Muzeului literaturii române.

I. PROZĂ LITERARĂ

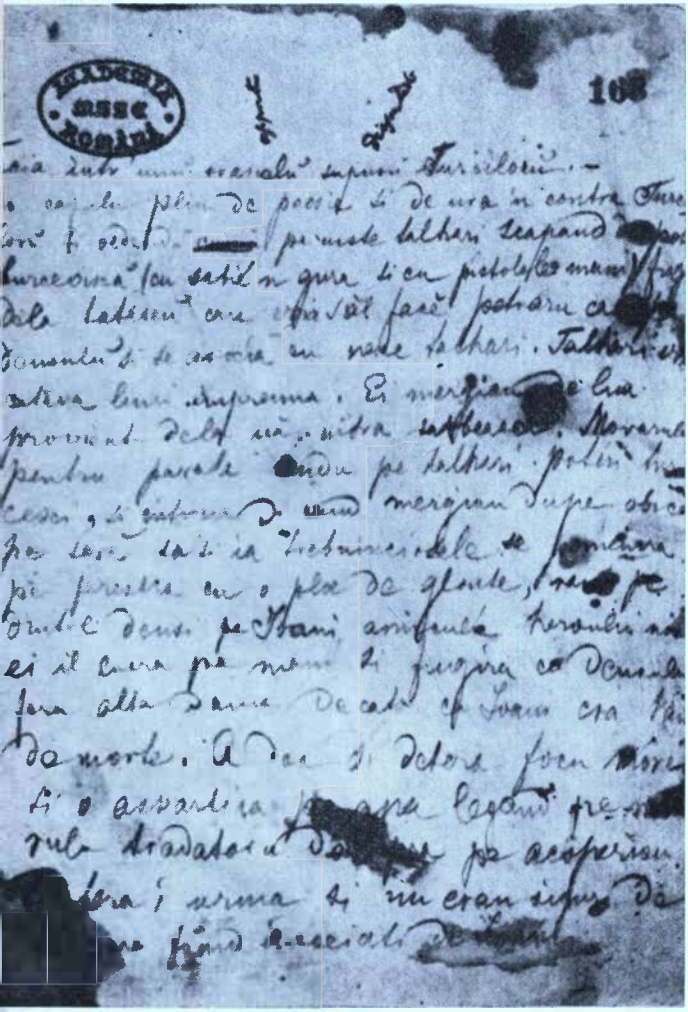
Personaje eminescien

ORICÎT AR PĂREA DE CIUDAT, DUPĂ trei sferturi de veac de cînd Maiorescu a donat Academiei Române manuscrisele poetului, nu tot ce conțin ele ca proză literară a fost tipărit. Nu este vorba de dificultăți de identificare sau de descifrare, pentru că o bună parte din textele încă needitate au fost mai devreme sau mai tîrziu găsite prin caiete și semnalate, iar de greutăți insurmontabile de citire nu poate fi vorba, dacă e să judecăm după grafia ineditelor publicate de G. Călinescu în 1932.

Motivul cel mai adînc este că, atunci cînd cineva nu are de gînd să publice o ediție integrală, incluzînd fragmentele răzlețe și variantele, prioritatea publicării o au în chip firesc textele pe cît posibil nefragmentare, redactările care pot fi socotite fie autonome, fie oarecum definitive, unitățile de text care pot fi situate undeva exact în suita narativă a textelor cunoscute etc. Și mai intră în joc și criterii de gust, de valoare, de publicabilitate: cînd publici pe alese, ești înclinat să lași de-o parte textele care ți se par că slujesc mai puțin exegezei ansamblului sau adaugă mai puțin la gloria autorului. Ca să nu mai vorbim de dificultatea de a hotărî dacă un text dat este cu adevărat proză literară sau poate un fragment narativ sau descriptiv dintr-un proiect dramatic, un bruion confesiv sau epistolar, o însemnare filozofică sau pur și simplu o traducere.

Prezentăm aici o selecție preliminară din totalitatea ineditelor de proză literară eminesciană, și anume nu variante lineare de redactare la textele cunoscute, fie ele antume sau nu, cum ar fi varianta manuscrisă a scrisorii lui Dionis către Maria sau textele autografe pe a căror prelucrare de detaliu se întemeiază versiunea antumă a capi-

în ipostaze necunoscute

tolelor VI—VIII din Cezara. *Aici, interesul, nu mic, este îndeosebi de ordin stilistic.*

Alegerea noastră s-a oprit, din motive de interes cultural, la cîteva fragmente de proză literară care suplimentează corpusul publicat, adăugîndu-se nexului narativ al unor texte deja editate, pe care îl întregesc cu un episod sau altul. În cazul antumelor, asemenea texte ar reprezenta o protoistorie, abandonată, a textului definitiv, dar cînd este vorba, ca aici, de scrieri rămase în manuscris, pentru care nu se poate vorbi de un text definitiv, fragmentele nu pot dobîndi alt statut decît acela de proiecte aferente unor proiecte, cu care stau în relații mai mult sau mai puțin limpezi. Avem în vedere, și nu întîmplător, două proze care sînt, cel puțin virtual, cele mai întinse, Geniu pustiu *și* [Avatarii faraonului Tlà], *al căror drum pînă la noi păstrează urmele unor șovăieli și ale unor căutări cu atît mai evidente și mai grăitoare cu cît este vorba de niște proiecte cutezătoare.*

Patru dintre cele cinci proze inedite pe care le publicăm acum se află în relații de diferite grade cu textul din Geniu pustiu, *așa cum ni s-a păstrat în* 2255, 21—84 *(text pe care îl vom nota de acum înainte cu abrevierea GP).*

Unul dintre ele (2257, 168 r v, 169 r) *are un statut special și-l înfățișăm primul. El reprezintă, în cea dintîi parte a sa, materialul brut, anterior elaborării romanului, al unui episod al acestuia, și anume al celui unde se narează pedepsirea moralului de către răsculații pe care îi trădase. Textul, scris ferm și apăsat cu creion negru pe file gălbui, inițial independente, de 21 × 17,5 cm., cu filigran zebrat pe verticală și dungi orizontale la distanță de 2,5 cm., cu ortografie fundamental ciparianã, dar cu destule inconsecvențe, este derutant. Nu atît ca grafie care, în ciuda îndoielilor formulate* [1], *este a unui Eminescu foarte tînăr scriind grăbit și totuși apăsat cu creionul pentru a nota relatarea de către cineva a unui fapt autentic. Greu de știut dacă e vorba de graba unei notări simultane cu relatarea sau a uneia nu mult ulterioare, din memorie. Mai degrabă a doua, dată fiind densitatea în fapte a textului și, totodată, relativa lui elaborare în cheie epică, incompatibile cu tahi-*

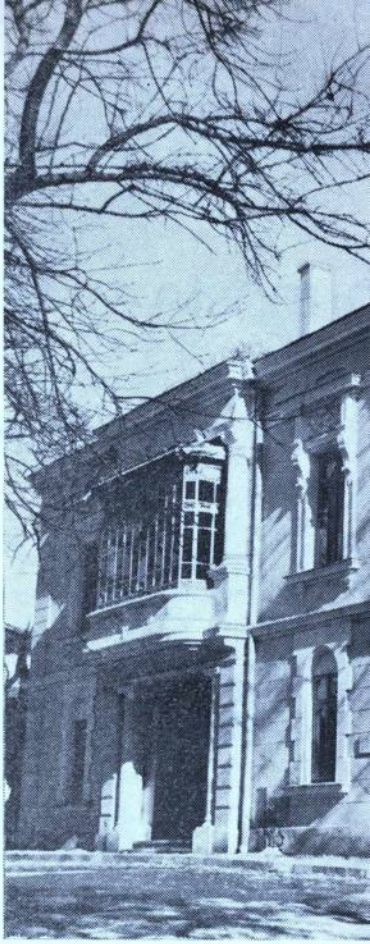
[1] D. Murărașu, la p. XLII a studiului introductiv la M. Eminescu, *Scrieri literare*, ediția a II-a, Craiova, „Scrisul Românesc", 1939: «Pentru acest episod al romanului, Eminescu a folosit indicații de la vreun cunoscut al său. În ms. 2257, fol. 168—169 ni se păstrează o însemnare de altă mînă decît a lui Eminescu, cu un cuprins interesant pentru urmărirea genezei scrierii *Geniu pustiu*».

grafia unei consemnări « sub dictare ». Și totuși frecvența lui uă *pentru articolul nedefinit o sugerează notarea pe viu a unei pronunțări pe care ortografia etimologizantă o respingea. Oricum, elementele luate de aici și transferate în GP sar în ochi (și merg, într-un caz, pînă la o apropiere de expresie :* « cu sabia-n dinți și mînele-narmate de pistoale » *din GP corespunzînd lui* « cu sabie-n gură și cu pistoalele[-n] mîni » *din textul mai vechi), iar diferențele sînt acelea dintre un fapt autentic și unul transferat în lumea ficțiunii și strămutat pe Mureș. Evenimentele se desfășoară aproape sigur în lumea bănățeană, pe care adolescentul Eminovici o străbătuse : potera stăpînirii turcești, morarul sîrb, trecerea în « Romania » (chiar dacă foarte departe, probabil într-una din Drajnele de pe Teleajen) ; iar* Ioani *trebuie să fie un Iani etimologizat* [2].

Celelalte trei texte legate de GP au cu totul alt caracter : ele sînt produse literare elaborate, urmau să facă parte din roman și au fost abandonate în versiunea GP (2255, 21—84), *în a cărei singură lacună materială nu-și găsesc locul. Altfel însă grafia, ortografia, cerneala, formatul filelor (cu mici variații 34 × 21 cm.), nu însă și calitatea hîrtiei (mai proastă), particularitățile de stil și atmosferă sînt comune cu cele ale textului edit, cu singura excepție că peste acela Eminescu a revenit mai tîrziu, chiar în trei rînduri, eliminînd și corectînd, iar peste acestea — nu.*

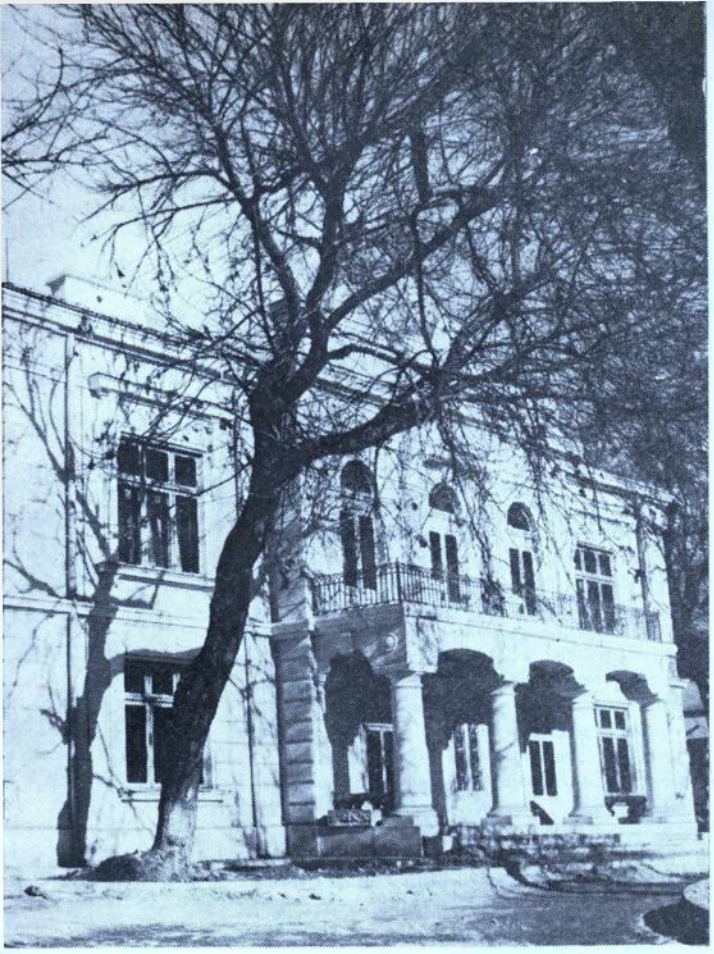
Cel mai ușor de gîndit, pînă la un punct, în matca știută a romanului, este 2255, 180, [Ea era culcată pe patul ei cel alb...], *unde dragostea dintre Toma Nour și Poesis capătă, între somn și trezie, o împlinire pe care textul GP nici n-o presupune, nici n-o infirmă în mod obligatoriu și care și-ar putea găsi locul, în desfășurarea acțiunii, undeva nu foarte departe de noaptea în care cei doi se văd pentru cea din urmă oară, dacă nu cumva ne aflăm în fața unei variante abandonate a întîlnirii de dragoste povestite acolo. Numai că în textul inedit apare către sfîrșit o schimbare de ton, o alunecare spre detaliul crud care a provocat probabil sacrificarea ulterioară a întregului text. Totuși un ecou al acestuia mai subsistă încă, la sfîrșitul romanului, în* « dezbrăcîndu-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine... »

Cît despre 2255, (199—203) r, [Din surîsul său un surîs sînt...], *pe care o vom nota convențional cu* 199—203, *statutul său este ceva mai complicat. Cu privire la el, editorii din 1964 ai* Prozei literare, *Eugen Simion și Flora Șuteu, au intuit exact că « Este vorba, probabil, de fiica de boier care locuia în casa de lîngă locuința lui Toma și care cîntă într-o zi* Rugăciunea unei vergine » *(p. 356). Despre acest lucru nu poate încăpea îndoială, pentru că versiunea GP are referiri explicite la incapacitatea lui Toma de a o iubi pe fata de peste drum și pentru că, prin poziție socială, cîntat la pian, chiar prin veșmîntul alb, fata din textul inedit se acoperă cu cea din GP. Dar detaliile ridică dificultăți și trebuie analizate cu grijă într-o*

Casa Pogor în care s-au ținut primele ședințe ale „Junimii" în Iași.

[2] Dată fiind relația specială a acestei notări juvenile cu GP și problemele pe care le poate ridica felul în care a fost pusă pe hîrtie, o vom reproduce și *literal*, cu toate particularitățile de cod grafic, spre deosebire de restul textelor pe care le publicăm aici și care vor fi transcrise în ortografia actuală, cu păstrarea strictă a particularităților de pronunțare (cu excepția, neesențială, a cîtorva hiperliterarizări).

întreită perspectivă: ordinea textuală a episoadelor, ordinea lor cronologică și ordinea lor de redactare.

a. Din punctul de vedere al succesiunii textuale raportată la succesiunea evenimentelor care constituie existența lui Toma Nour textul GP are trei segmente:

I. existența lui Toma Nour la București (GPI);

II. plecarea din București, peregrinările (Copenhaga, Torino, un mic burg german...), închisoarea (GP II);

III. trecutul lui Toma Nour, de la nașterea lui pînă la plecarea din orașul studiilor și iubirii sale (GP III).

b. Din punctul de vedere al succesiunii evenimentelor raportată la succesiunea textuală, suita este, firește, III—I—II; Bucureștii sînt dealtfel numai unul dintre locurile pe unde a pribegit (ca agitator revoluționar internațional) Toma Nour după stingerea răscoalei transilvane și pierderea lui Poesis: « De aceea am luat lumea-n cap », *dar, despre trecutul lui, naratorul (și cititorul) nu află decît după primirea prin poștă a autobiografiei, o vreme după plecarea din București a eroului.*

c. Din punctul de vedere al cronologiei relative a redactărilor interesează aici doar raportul dintre 199—203 *și segmentele GP I—II, respectiv GP III (autobiografia).*

Considerăm că 199—203 *este anterior redactării, de către Eminescu, a autobiografiei lui Toma Nour, dar într-un moment în care, în liniile lor esențiale, antecedentele eroului luaseră formă în mintea autorului ca virtualitate de redactare (dacă nu cumva exista deja o variantă, pierdută acum, a cărei formă remaniată și transcrisă este* GP III*), iar episodul bucureștean nu luase încă forma din* 21—84 *(GP I—II), astfel că* 199—203 *pare să facă parte dintr-o versiune (neredactată niciodată în întregime sau remaniată în versiunea GP) în care șederii lui Toma Nour la București i se dădea o mai mare amploare, îmbogățind-o cu episodul Sofia. Însuși numele fetei este un argument de anterioritate de redactare prin raportare la GP III, fiind greu de presupus că Eminescu concepuse deja un ansamblu solidar în care fata de boier din București care îl iubește pe Toma să poarte același nume cu moarta iubită a lui Ioan din orașul transilvan. De asemenea nu se face nici o referință la trecutul lui revoluționar din Ardeal, iar cuvintele* « o națiune ce se disprețuiește pe sine însăși » *se referă de bună seamă la stările de lucruri de dincoace de munți, împotriva cărora diatribele din textul GP sînt prea bine cunoscute. În rest însă antecedentele menționate în textul analizat coincid: Toma Nour și-a pierdut* amîndoi *părinții și, odată cu puterea de a mai iubi,* « un amor, unul singur, curat ca cristalul... cu acela mă voi înfășura și-n mormînt ». *Poesis nu este, firește, numită, dar poemul în proză pe care Toma i-l scrie Sofiei bucureștene în album poate fi, deși nu neapărat, o reverie în jurul numelui și amintirii aceleia.*

Pe de altă parte, 199—203 *pare să fie, pînă la un punct, în relații de compatibilitate cu partea din GP care se petrece la București, și anume cu partea în care se relatează vizita naratorului la Toma Nour acasă (*« într-o noapte venisem la Toma » *și tot ce urmează), unde participase la exaltata audiție nocturnă a muzicii din casa de peste drum (*« un mîndru palat a unuia din... așa [-zișii] aristocrați ai noștri », *cu varianta ștearsă:*

«a unuia din aristocraţii noştri») *şi ascultase tot ce-i spusese acesta pe tema* «O! de-aş putè iubi» *cu raportare directă şi înlăcrimată la tînăra care cîntase,* «în mijlocul unui salon strălucit», «rugăciunea unei vergine»: «iubit de-un asemenea înger fără să-l poţi iubi», «...acel înger iubeşte c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Şi eu... eu n-o pot iubi». *Mai mult, la începutul textului* 199—203 *se face o explicită referire retrospectivă la împrejurările acelei nopţi:* «În fine, n-ai văzut-o tu, îmbracată în alb, rugîndu-se Dumnezeului ei», *ceea ce corespunde, în GP, la:* «Ai văzut acel înger închinîndu-se Dumnezeului său», *astfel că tot ce urmează, în afară de ultimele rînduri, pare a fi o relatare confesivă făcută cu viu grai de Toma Nour naratorului din GP I—II.*

Numai că, după ce Toma îi povesteşte interlocutorului său (acel «tu» *de la începutul textului) cum s-a întors acasă, urmează, fără pauză sau tranziţie explicită, cîteva şire care suscită grave dificultăţi de interpretare:* «Cînd mă-ntorsei, luna lumina prin fereastră şi lovea faţa cea palidă a lui Toma. Asta mă linişti. Îmi luai ciubucul şi stăteam cu el aprins şi culcat astfel cînd ai intrat şi tu. Ţi-aduci aminte ce ţi-am spus atuncea şi nu mai trebuie să ţi-o repet». *Sînt aici cîteva echivalenţe cu pasaje din GP:* «razele lunei, pătrunzînd în camera lui Toma, izbeau faţa sa, cu care era culcat în sus». «Toma sta visînd pe patul lui şi fumînd în lungi sorbituri din un ciubuc lung, şi focul din lulea ardea prin întunericul odaei», *dar ele nu fac decît să sporească ciudăţenia acestor rînduri. Pînă aici vorbeşte, povestind, Toma. Acum, brusc, în rolul celui care vorbeşte la persoana întîi apare altcineva, care este probabil naratorul din GP, deşi acolo Toma, nu el, fumează pipă. Dar naratorul acesta vorbeşte,* despre Toma, *cu* altcineva *şi* altădată, *rememorîndu-i scena din camera lui Toma, la care acest nou interlocutor participase şi el:* «atunci ai intrat şi tu. Ţi-aduci aminte ce ţi-am spus atuncea», *ceea ce trimite la un scenariu narativ radical incompatibil cu cel din GP şi totodată la o gravă dificultate de racord între naraţiunea lui Toma şi rîndurile în chestiune. Trimite, de fapt, la o versiune pierdută din care ne-au mai rămas doar filele 199—203 (şi încă ceva, despre care se va vorbi mai jos), versiune pe care, doar cu ajutorul acestui fragment, din al cărui început lipseşte cel puţin o pagină (ceea ce s-a păstrat începe la mijlocul unui cuvînt), şi al cărui sfîrşit se articulează greu cu restul, este imposibil s-o mai reconstituim.*

În schimb, putem afirma cu toată certitudinea că 2255, 178, [Cine a văzut o-nmormîntare-n Bucureşti?...], *inedit şi el şi semnalat doar vag ca naraţiune a unei înmormîntări din Bucureşti sau ca fiind înmormîntarea Sofiei din GP III,* «*care-i însă altminteri aici*» *(I. Scurtu),* reprezintă relatarea, de către Toma Nour, a înmormîntării Sofiei din 199—203 *şi intră perfect într-un sistem care, cu excepţia celor cîteva rînduri enigmatice de la sfîrşitul aceluiaşi* 199—203, *este transparent: Toma Nour narează scena din salonul Sofiei şi, mai tîrziu, înmormîntarea fetei (moartă, din cît putem presupune, de dragoste neîmpărtăşită): în* 199—203, *Toma Nour o prevenise:* «acest amor te va omorî». *Doar că, în* 178, *Sofia se numeşte pare-se Dochia, ceea ce, în felul lui Eminescu, de a redacta fragmente izolate, nu este surprinzător (în versiunea manuscrisă a* Cezarei, *la finele capitolului VIII, redactat separat, unde se vorbeşte despre întîlnirea celor doi tineri pe insula lui Euthanasius, Cezara, deşi desfăşurarea naraţiunii este perfect coerentă cu ce precede şi fără hiat, capătă numele de Oceana, înlocuit apoi cu Cezara în versiunea antumă). În rest, faptul că este vorba de această Sofie(devenită Dochia poate în urma hotărîrii de a rezerva numele Sofia iubitei lui Ioan din confesiunea lui Toma Nour; de remarcat şi că, în* Sărmanul Dionis, *anonima din GP I şi Sofia / Dochia din aceste fragmente devine Maria) se străvede din toate detaliile relevate: este înmormîntarea cu pompă aristocratică a unei fecioare cu bucle negre, înveşmîntată în atlas alb (cum fusese îmbrăcată, vie, cînd Toma o văzuse într-o lojă de teatru), iar Toma aude, audibil doar lui, cîntecul dintr-o seară din trecut, cîntecul maestrului* «divin în ţipetele sale: Palestrina».

Între scena de interior dintre Nour şi Sofia şi înmormîntarea acesteia şi-ar găsi locul, într-un ansamblu textual virtual, şi o însemnare stingheră din 2257, 178 r *(semnalată de I. Scurtu cînd a editat* Geniu pustiu *şi chiar reprodusă de el, parţial şi imperfect):* «un rîs amar — sec încet încruntă buzele sale împregiurate de o spumă vînătă, apoi un ţipet desperat, strălucit, cerni aerul din salon. Pin flăcările-nfiorate ale căminu-

lui marmoreu învineţea în trăsuri aeriane faţa cea tristă a lui Toma Nour». *Salonul, căminul de marmură, întristarea lui Toma Nour ne fac să credem că nu este vorba de unul dintre pasajele de text dramatic în care apare Toma Nour*, ci chiar de scena morţii Sofiei, *relatată de cineva care poate foarte bine să fie cel pe care l-am numit naratorul în GP.*

Însumînd toate acestea şi socotindu-le anterioare redactării abandonate, probabil parţiale, a unei versiuni anterioare redactării lui GP III, dar în destul de strînse relaţii cu GP I, care provine din eliminarea pasajelor de mai sus şi din remanierea restului, se poate uşor vedea că elemente răzleţe de aici au fost absorbite în redactarea posterioară a lui GP III. Autorul păstrează numele Sofiei, dîndu-i purtătoarei sale alt rol şi alt rost şi reţinînd un numai cîntecul fetei, ci şi atribuirea lui, în termeni aproape identici: «maestrul divin în ţipătul inimei sale: Palestrina» *din primul fragment* (199—203) *şi ecoul său funerar din al doilea* (178): «cîntecul acelui maestru divin în ţipetele sale: Palestrina» *devin în GP III* «unul din acele cîntece superbe a acelui maestru divin în ţipetele sale: Palestrina»; *iar în îngropăciunea săracă a Sofiei lui Ioan sînt evidente reminiscenţe, de altfel în chip firesc nu multe, din boiereştile funeralii ale celeilalte Sofii: «ochii cei mari», «înfundaţi», «faţa de-un alb vînăt» şi «pare-că o umbră albă» au corespondenţe în* 178.

Dar, lucru mai important, frîntura aceasta a încolţit în acelaşi pămînt poetic ca Mortua est. *Citească-se cu atenţie fragmentul şi apoi nu numai atmosfera din prima parte a poeziei, ci şi destule detalii vor apărea mai mult decît generic înrudite:* «o umbră de-argint, strălucită», «cu mîinile cruce», «un cîntec te duce», «ţărînă frumoasă», «Privesc la surîsu-ţi rămas încă viu» *şi mai ales* «Prin ploaie de raze, ninsoare de stele»[3].

Trebuie dealtfel remarcat că aceste asemănări privesc aproape exclusiv versiunea III[2] (2259, 18 v — 20 v), *imediat anterioară, dar nu se ştie cu cît, versiunii IV, trimisă* „Convorbirilor" *pentru tipărire, şi mult mai puţin versiunile anterioare lui III*[2] *(vezi p. 299—311 din primul volum al ediţiei lui Perpessicius).*

Iar, pentru a încheia, nu este oare, în Sofia aceasta, vag şi parţial prefigurată Cezara, cu candida ei agresivitate, cu stăruinţa ei umil-pătimaşă şi cotropitoare? De fapt, ca într-un mare, unic vis, chipurile acestea ale celui mai adînc lirism românesc coexistă într-un spaţiu numai al lor, unde se îmbină şi se dezbină, trec lin una într-alta, se prevestesc şi se amintesc, pălesc şi se aprind mai tare, după legi neştiute.

Despre ultimul fragment, din 2276 (II), (35—38) r, [O, taci, ce spui că mă iubeşti, copilă...], *nu sînt multe de spus, el îşi are preţul în el însuşi. Dacă n-ar fi, în două locuri, numele Cezar, ar fi destul de greu să vorbim despre afilierea textului la episodul Cezar(a) — Angelo din* [Avatarii faraonului Tlà], *a cărui structură păstrată este destul de laxă şi de lacunară pentru a-şi putea asocia şi alte fragmente, răzleţite, poate şi pe acesta. Am putea chiar presupune că, în nişte proiecte mai vechi, cei doi protagonişti se numeau Cezar şi Cezara. Şi parcă ar exista, vag, şi alte indicii: o anume atmosferă, iubirea-ură, crăuzimea pătimaşă a femeii şi forţa ei* («îl ridică-n braţe şi[-l] aruncă de sus»). *Dar nimic localizabil în text, nimic metempsihotic în aluzii sau implicaţii; în schimb încă una dintre acele ascensiuni în univers şi în singurătate care se însoţesc adesea în gîndul poetului cu răstimpurile privilegiate ale iubirii. Aceasta de aici e unică în felul ei, plină de* «beţia mistică» *a unui eros primordial şi divin în lentă combustie,* «jertfă infinită marelui spirit», *pentru ca, la sfîrşit, căderea să pară vrută de vrăjitoria unei femei care ea însăşi* «recăzu leşinată în corabia aerului», *fără să ne lase nici numele, nici taina ei. În fond problema situării fragmentului nu e atît de importantă şi, duse prea departe, aceste filologicale devin oţioase. De fapt aproape întreaga proză literară a lui Eminescu este scrisă întîi prin redactări de fragmente prinse într-o urzeală doar virtuală şi mai apoi ori lăsate aşa, stinghere, ori asamblate cumva. Această latură în bună parte juvenilă şi mai tîrziu părăsită a scrisului lui Eminescu, aceste proiecte de proiecte şi fragmente de fragmente păstrează, în grăitoarea lor nedesăvîrşire, mai mult prospeţimea inspiraţiei imediate decît semnul vreunei mari străduinţi de a le organiza în structuri supraordonate, mai bogate şi mai complexe. Cine studiază metamorfozele poeziilor sale pînă la ultima formă păstrată, antumă sau nu, înţelege însă ce-ar fi putut deveni aceste proze dacă autorul lor ar fi vrut să le supună puterii sale, chiar în timpul zgîrcit al unei vieţi ca a lui.*

Petru CREŢIA

---

[3] Relaţia cu *Mortua est* a fost deja observată de D. Murăraşu, op. cit., p. XLIX, pe temeiul unei lecturi directe a manuscrisului.

[TRĂIA ÎNTR-UN ORĂȘEL SUPUS TURCILOR...]

2257

[168 r] Trăia într-un orășel supus turcilor. Cu capul plin de poezie și de ură-n contra turcilor și văzînd pe niște tîlhari scăpînd de potera turcească (cu sabie-n gură și cu pistoalele [-n] mîni), fugi de la tată-său, care voia să-l facă pietrar ca și dînsul, și se asocie cu nește tîlhari. Tîlhări vreo cîteva luni împreună. Ei mergeau de lua provient de la o moară sîrbească. Morarul, pentru parale, vîndu pe tîlhari poterii turcești și într-o zi, cînd mergeau după obicei să-și ia trebuincioasele, se pomeniră pe fereastră cu o ploaie de gloanțe, răni dintre dînșii pe Ioani, amicul heroului nostru, ei îl luară pe mîni și fugiră cu dînsul fără altă daună decît că Ioani era rănit de moarte. A doua zi deteră foc moarei și o azvîrliră pe apă, legînd pe morarul trădător d-asupra pe acoperiș. Potera-i urma și nu erau siguri de scăpare, fiind asociați de Ioani. *[168 v]* Așadar căpitanul trimite pe herou și pe încă un tîlhar și tîlharul zice lui Iani «fă-ți rugăciunea», Iani-și face o cruce și pe loc e decapitat și acoperit, cap și trunchi, de un morman de pietre. Ei fugiră. Indignat de asta, herou [l] și văzînd pînă unde merge grozăvia lor, pune de gînd să fugă. De dimineață se-narmează toți și căpitanul îl trimite să aducă în o tivgă apă, el merge reflectînd pînă la o fîntînă și acolo, luîndu-și rezoluția, aruncă pușcă, arme, sabie, tot în puț și fuge în sat la tatăl său. Luni trecuse și el, avînd în inimă rămășiță tîlhărească, nu putea suferi pe un Agà care prăda satul ca cîrmuitor. Într-o sară, la o vale unde sînt 9 fîntîni, trecînd o fată cu oile, i luă una. Vru să se repeadă la turc, turcul avea arme și el deloc, *[169 r]* vru să-i răpească pușca, nu putea, căci turcul o avea la coapsă, crezu c-ar fi mai cu minte s-aștepte. Turcul adormi pe iarbă, cu oaia lîngă el. Băiatul s-apropie, ia un bolovan și-l lasă din înălțime să cadă pe obrazul turcului. Într-un minut nu se văzu pe iarbă decît o plăcintă compusă de creieri și sînge în locul capului. Luă binișor corpul și creierii

[168 r] Traia intr'unŭ orasielŭ supusŭ Turcilorŭ. — Cu capulu plinu de poesie si de ura'n contra Turci/ lorŭ si vedendu <cum> pe niste talhari scapand de potera / turcească (cu sabie'n gura si cu pistolele mani) fugi / dela tataseŭ care voia săl facĕ petraru ca si <pe> / densulŭ si se asocia cu nesce talhari. Talhari vreo / cateva luni impreuna. Ei mergiau de lua / provientu dela uă móra sarbeasca. Morarulu / pentru parale vendu pe talhari poteri tur/cesci, si intrua di cand mergiau dupe obiceiu / pa sară sa'si ia trebuinciosele se pomenira / pe ferestra cu o ploe de glonțe, rani<pe> / dintre densi pe Ioani amiculu heroului nostru / ei il luara pe mani si fugira cu densulu / fara alta dauna de catu ca Ioani era ranit / de morte. A doa di detera focu mŏrei / si o asvarlira pe apa legand pe mora / rulu tradatoru d'asupra pe acoperișu / Potera i urma si nu erau siguri de / scapare fiind asociati de Ioani / *[168 v]* Asiadaru ((capitanulu)) trimite pe herou si pe inca / unu talharu, si talharulu dice lui Iani / «fați rugaciunea» Iani'și face o cruce / si pe locu e decapitatu si acoperitu capu / si trunchiu de unu mormanu de petre / Ei fugira Indignatu de asta herou si vedendu / pana unde merge grosavia loru pune / de gand sa fuga. De dimineața se'nar / meda toți si capitanulu il trimite / sa aduca in o tivga apa, ellu merge / reflectand pana la ua fantană si / acolo luandusi resoluția asvarla pusca / arme sabie totu in puțu si fuge in satu / la tătălu seu Luni trecuse si ellu aven / du in anima remasița talharescă, nu / putea suferi pe un Agà care preda / satulu ca carmuitoru intr'ua sĕră / la uă vale unde suntu 9 fantani / trecand vedu turculu culcatu pe iarba si / trecandu uă fata cu oiile i lua una. / Vru sa se repeada la turcu, turculu / avea arme si ellu delocu/ *[169 r]* vru sai rapesca <...> pusca nu putea caci /

şi le asvîrli într-un puţ, picînd sînge pe margine, ca să nu ia apă cineva, fără să ştie să se spurce. Alergă acasă, duse oaia fetii şi spuse lui tată-său tot, care, într-un transport de spaimă, îi dete una în noada curului cu ciocanul cel greu de pietrar. Băiatul fugi şi e astăzi bătrîn pietrar în România, la Drajna, unde trăieşte din pomana şi ajutorul concetăţenilor săi români.

turculu o avea la copsa, credu car fi mai / cu min e s'ascepte. Turculu adormi pe / iarba cu oia legata langa ellu. Baiatulu / s'apropià ia <ua piatra> un bolovanu si'lu / <pe> lasa din inaltime sa cada pe obrăqulu / turcului intrunu minutu capulu nu / se vedu pe iarba decatu ua plăcinta / compusa de creeri si sange in loculu / capului lua binisorū corpulu si creeri / si le asverli intrunu puţu picănd sange / pe margine ca sa nu ia apa cine va / fara sa scie sa se spurce alerga acasa / duse óia feti şi spuse lui tataseu / totu care intr'unu transportu de spai / ma i tete una in noda curului / cu ciocanulu celu greu de petraru / Baiatulu fugi şi e astadi batrăn / petraru in Romania la <...> Drajna / unde traesce din pomana si aju / torulu concetateniloru sei romani.

[EA ERA CULCATĂ PE PATUL EI CEL ALB...]

2255,180 r

Ea era culcată pe patul ei cel alb, cu [1] cerşafile de-un in curat ca argintul. Faţa era înfundată în perini, părul ei cel blond şi frumos se lăţise peste perină, iar braţele goale şi rotunde erau unite asupra capului. Gîtul încă se vedea, iar peste sîn era trasă plapoma de lînă aurie [2]. M-am apropiat de pat... ea dormea. Am îngenuncheat lîngă pat, am dezbinat mînele de deasupra capului ei fără să o deştept şi, trăgînd mînuţa ei albă şi dulce pe inima mea, o [3] ţineam asemenea unui odor în amîndouă mînile şi-o sărutam ca pe-un copil. Apoi şezui pe [4] pat lîngă ea, aşa încît îi priveam în faţă. Proptindu-mă în mînile mele, aşezate una de-o parte a capului ei, alta de altă parte, îmi aplecai gura mea pe ochii cei mari şi închişi şi pe faţa ei palidă şi, descoperind cu o mînă indiscretă sînul de sub plapoma ce-l acoperea, îmi culcai obrazul pe-un sîn rotund, alb şi mic. Ea dormea încă. Eu însumi eram somnoros, căci nu dormisem două nopţi, deaceea mi-am făcut loc lîngă ea şi m-am trîntit îmbrăcat alături cu ea, puindu-mi arzătoarea mea faţă între [5] sînii ei şi strecurîndu-mi o mînă după gîtul ei. Părea că o muzică de vis mă adoarme. O strîngeam din ce în ce mai tare la sînul meu, dar simţeam că un somn de moarte-mi coprinde sufletul. Ea se trezise şi, luînd capul meu beat de somn cu-amîndouă mînile, îl puse pe perină alăturea cu-al ei şi se acoperi iar pînă-n gît, netezindu-mi fruntea şi sărutînd, ca pe furiş şi surîzînd somnoroasă, faţa mea cea palidă. Somnul îşi juca colorile sale verzi-albastre înaintea ochilor mei şi astfel, braţe-n braţe, surîzînd alene, adormirăm amîndoi — adică mi[e]-mi părea că nu adorm. Ci-mi părea că dormeam [6] pe-un pat de flori albe în mijlocul cîmpului cu iarbă verde, luna fugea prin cer, stelele luceau ca aurul, [ca] albinele păreau a roi pe lîngă noi, iar razele lunei atingeau patul nostru, astfel încît el se rădica încet, încet în sus cu noi cu tot. Pămîntul dispărea şi ajunserăm în locul unde stelele roiau împrejur [7], se izbeau de feţele noastre palide, plouau şi ningeau pe noi ca o ploaie de picături de aur. Noi dormeam pare-că, deşi vedeam totul, ea părea albă ca argintul, iar o mînă a mea [8] era pusă pe nevrute între sînii ei rotunzi şi dulci. « Ce frumoasă eşti, Poesis », murmuram visînd ! « Ce mult te iubesc », şoptea ea, încunjurîndu-mi gîtul cu braţele albe, vorba [9] ei era tremurătoare, dulce asemenea muzicei ce espiră, ochii pe jumătate închişi erau numai voluptate, numai mîna mea simţea cum inima-i [10] zbate asemenea valului vergin. Şi ploaia de stele cădea pe patul nostru de flori albe şi patul nostru plutea cu noi mereu, mereu în sus şi eu desmierdam cu mîna cînd faţa, cînd sînul, iar ea neci nu zicea nimica, neci mă oprea, ci surîdea ruşinată, deşi de pe gura ei umedă [11] îi beam tot sufletul ei cel vergin, curat, copilăresc [12], măcar că părul ei aurit se amestecase cu părul cel negru şi strălucit al capului meu, măcar că ţineam acum ca în lanţ cu braţele mele talia cea subţire şi mlădioasă a corpului ei, măcar că picioarele mele se-mpletisc cu [13] picioruţele ei mici şi albe.

[1] *după* şi *şters.*
[2] *după* albă *şters.*
[3] *după două scurte cuvinte ilizibile sub ştersătură.*
[4] *după* la capul *şters.*
[5] *după* pe sînii ei *şters.*
[6] *după* pe *şters.*
[7] *în manuscris:* împrejurul, *urmat de un* şi *şters.*
[8] iar o mînă a mea *provine din* iar mîna mea prin *suprainterca larea lui* o *şi* a.
[9] *după* şi *şters.*
[10] i *scris peste ceva indescifrabil.*
[11] *suprainterca lat.*
[12] *după* şi *şters.*
[13] *scris din inadvertenţă de două ori.*

Te iubesc, espiră ea, şi corpul ei subţire, frumos, alb, zvîcnea tremurînd sub al meu [...]. Pieptul meu apasa sînii ei tari, rotunzi şi albi, gura mea zăcea apăsată pe-a ei, ea-şi unise braţele asupra spetelor mele şi mă strîngea la sîn cu toată puterea sufletului său, [...] pînă ce simţii că ea tremură spasmotic şi se schi[n]geşte de plăcere, pînă ce [o] lovitură [14] electrică ne ţinu [...] c-o voluptate dureroasă, pînă ce, apoi, răsturnîndu-mă alături cu ea, adormii dulce şi [15] liniştit alături cu tînărul meu amor.

[14] *după* apoi — o *şters.*

[15] *supraintercalat deasupra unei virgule rămasă neştearsă.*

[DIN SURÎSUL SĂU UN SURÎS SÎNT...]

2255

[*199 r*] [Din su]rîsul său un surîs sînt, din bucuriile sale, o bucurie sîntă. În fine, n-ai văzut-o tu îmbracată în alb, rugîndu-se Dumnezeului ei?

Astfel am văzut-o şi eu, îmbrăcată în negru, cozile căzînd pe umerii de atlas negru străluceau ca unde despletite, mînele ei albe şi mici se-nalţa în sus, îngenunchease [1], un trist şi despletit înger al durerei, pe treptele de marmură albă. Am văzut-o şi mi se părea că sufletul meu se-nrudise cu-al ei, că aş putè-o iubi ca pe-o soră. Dar, Dumnezeul [e], altfel cugetasem şi altfel a [2] fost să fie.

Altădată am văzut-o în teatru. Trist ca o tragedie veche, eu [3] stam în [4] parter, răzimat de stal, ea, asemenea unui vis sînt, şedea [5] în lojă or [6] privea la actorii ce vorbeau pe scenă. Adesea mă pierdeam în vederea ei, adesea cuvintele de amor zisă pe scenă făceau să se-ntîlnească ochii mei cu turburea şi totuşi dulcea ei privire, atunci ea-şi pleca ochii şi începea a număra foile evantaliului ei, pe cînd o lacrimă de argint, stea din altă lume [7], fugea încet şi [8] tremurînd de-a lungul palidei sale feţe.

Ca pe-o amantă însă n-o puteam iubi.

La un bal am văzut-o îmbrăcată într-o rochie de atlas alb, prin părul [...] [9] şi negru* se strecurau galbene şi albastre [10] flori de cîmp, ochii ei străluceau mai vii şi zîmbetul ei părea mai vesel. Am şezut alături cu ea şi, luîndu-i [mîna], i-am spus încet:

— De-ai şti cît de fericit m-aş simţi cînd te-aş putè numi sora mea. Eşti de-o [11] tristeţă aşa de frumoasă încît pare-că ai fi un vis al înnoratului meu suflet.

Mîna ei tremura într-a mea, ea roşi uşor şi-şi plecă ochii.

— Crezi? zise ea încet.

— Şi vrei să te numesc sora mea... să-ţi zic *tu*?

— Voi, tu!

M-am sculat... Am invitat pe-o damă la danţ, dar asta părea c-o supără. Ea se sculase drept [12] în picioare... ochii ei mă fixau cu toată turburarea lor, o seriozitate adîncă făcea ca faţa ei să pară mai [13] slabă şi espresivă de cum era totdeuna.

Am aflat în urmă cumcă nu dormea nopţile, cumcă adesea, visînd reverii infinite pe clapele pianului, ea amesteca [14], într-un solfegiu nemărăinit, numele meu. Îmi părea rău de acest copil inocent care părea a deveni de marmură, care nu mai surîdea decît cînd i se pronunţa numele meu, care, cu faţa visătoare, combina în aer cu lumina ochilor ei stinşi o singură figură. Ea spunea doicei sale cumcă adesea, cînd e [15] să adoarmă [16], atunci i se ţese înaintea ochilor o pînză de argint, pe care însă-ncet, încet ea vede conturele unei figuri de om şi, distingînd acele trăsuri bine, ea-şi strînge inima cu amîndouă mînile şi adoarme. Adesea culcîndu-se însă patul i se părea fier şi perina piatră, astfel încît se scula şi se culca apoi pe jos numa-n cămaşă, pentru ca astfel, pe scîndurile reci şi goale, să doarmă mai curînd.

[1] *după* ge-nunch[...] *şters.*

[2] *după* era să fie *şters.*

[3] *după* singur *şters.*

[4] *după* răzimat *şters.*

[5] *după* sta în *şters.*

[6] *înainte de* or *se poate presupune o lacună de redactare.*

[7] *în manuscris :* lumea, *cu anticiparea lui* ea *din cuvîntul următor.*

[8] *scris peste o literă indescifrabilă.*

[9] *cuvîntul nedescifrat are trei litere.*

[10] şi albastre *supraintercalat.*

[11] *după* aşa *rămas neşters, urmă probabilă a intenţiei de a scrie* aşa de tristă *sau* aşa de frumoasă.

[12] *după* în pi-ci[oare] *şters.*

[13] *supraintercalat.*

[14] *după* pronunţa încet numele meu, cînta* *şters.*

[15] *deasupra lui* voia* *şters.*

[16] a *este adăugat ulterior.*

Acestei stări de lucruri trebuia să-i pun un capăt. M-am dus la ea cu inima plină de-o deciziune fermă, dişi-necată de compătimire. Într-un neglijeu alb, ea şedea pe-o sofa de matase verde şi citea. Cînd mă văzu intrînd, sări plină de bucurie să [17] mă-ntimpine. Era o sară de iarnă cînd vîntul ţipa afară împuns de [18] ploaia cu miliarde [19] [de] mărgeluşe de argint. Sofa verde era înaintea unei mese poleite, acoperită cu cărţi şi albume, iar mai încolo era [un] piano deschis, iar dinaintea căminului deschis era o altă sofă, înainte-i c-o mesuţă miniatură, cu clopoţel şi c-un album.

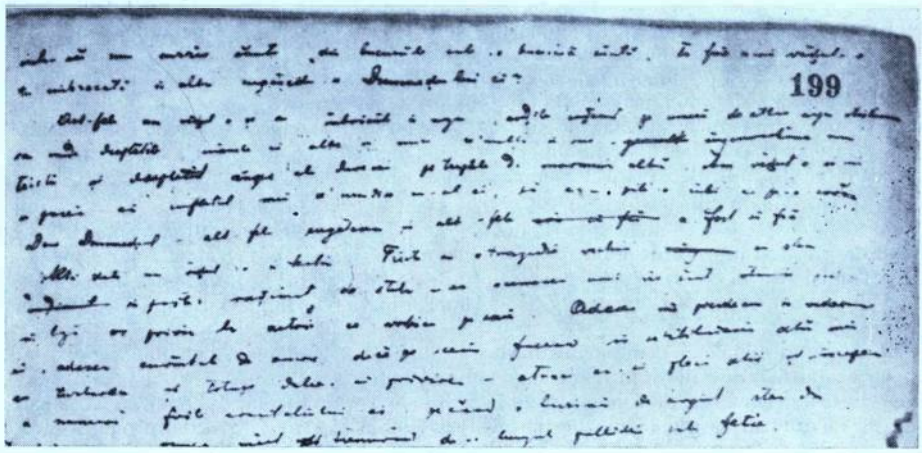
[*200 r*] — Ce faci? zisei eu, luîndu-i amîndouă [mînile] în ale mele... Era frumoasă astfel, frumoasă peste măsură. Haina abia o încingea, gîtul era gol şi alb şi din piept se vedea [20] partea cea nemijlocit sub gît, pe cînd sînii, bourei, manifestau vergina lor esistenţă prin două mici rădicături a pieptarului. Faţa era de-o paloare umedă, voluptoasă. Mînuţele ei erau reci, iar ochii înotau într-o lumină neobicinuită [21] lor.

— Ce fac? zise ea, surîzînd şi uitîndu-se la încheieturele degetelor şi la vîrfurile unghilior ei de rozâ... Ce să fac? Nimica. Ochii, deşi păreau că privesc cu ingenuitate de sub fruntea aplecată la degetele cu care se juca, totuşi o privire furişă şi neagră mă pătrunse cu raza ei pînă în suflet.

— Cîntă-mi ceva, zisei cu vocea muiată şi netezindu-i fruntea aşa de rotundă, aşa de lină. Dar viţele rebele se strecurară printre degetele mele şi căzură cu coragiu* peste faţă, astfel încît părea o amantă ce se supără pe amantul ei şi se fasoleşte într-un colţ al casei. Dar şi le dete ea singură-ntr-o parte şi din pletele date-ntr-o parte apăru o faţă surîzînd c-o vicleníe blîndă şi nişte ochi aşa de mari, aşa de [22] copilăroşi şi totuşi [23] aşa de cuminţi.

— Cînţi?... Da? îi zisei eu surîzînd, ducînd-o de braţ la piano şi aranjîndu-i scaunul şi notele. Degetele ei albe fugeau peste clape, dar fugeau aşa de lin, aşa de somnoros încît nu părea decît o voluptoasă muzică de vis. Aşa de frumoasă, aşa de inocentă, cu toate astea eu n-o puteam iubi. Ea nu [24] era decît o idee-n fantazia mea, un amor al sufletului, nu al inimei. O iubeam cum sufletul iubeşte icoana unei sînte, statua [25] de marmură a unei martire, crucea de fier de-asupra apei sînte — nu altfel. Amorul meu era asemenea fiinţei sale — sînt.

Deodată notele se schimbară şi deveniră serioase, nalte. Astfel se roagă o [26] stea universului, un împărat lui Dumnezeu, o-mpărătească Madonei. Acele note nu erau mărgăritare pe gîtul unei dorminde, ci erau înfocate stele de aur cari electrizau aerul, stele de aur ce s-amestecau şi roiau strălucite în seninul idealului. Era unul din acele cîntări eterne ce lebăda le cîntă murind, o reverie a cerului, compusă de maestrul divin, în ţipătul inimei sale: Palestrina.

[17] *provine din corectarea unui şi.*
[18] *după* de mazarea cea sub[ţire] de ploaia cea înghe-ţată *şterse succesiv (în afara lui* de, *rămas din inadvertenţă).*
[19] *supraintercalat.*
[20] *iniţial :* din piept nu se vedea ce.
[21] o *din* neobicinuită *adăugat ulterior.*
[22] mari, aşa de *supraintercalat.*
[23] şi totuşi *supraintercalat.*
[24] *supraintercalat.*
[25] *după un cuvînt triliter indescifrabil.*
[26] *după* un înger lui Dumnezeu *şters.*

Priveam la acea copilă în care muzică şi poezie păreau a se fi-ntrupat pentru ca să formeze un înger palid, priveam şi, deschizînd maşinalminte albumul, pierdut în oceanul înstelat a notelor sublime, mîna mea zbura tremurîndă, înnodînd [27] fire negre pe un cîmp alb, asemenea unei gîndiri cernite ce se strecoară prin toată pagina unei vieţe fericite.

Ce-am scris... iată:

Ca o floare e viaţa [28]*... ca o floare trece.*

Cînd ea stă încă în înnouratele şi maiestoasele palate de diamant ale zînei poezii, unde-n salele umplute c-un aer de aur plutesc visurile, umbre de argint şi d-o lumină mai albă ca zapada, femei[a-] poezie ce-nfloreşte în fereastră de nor înmărmurit şi-o numeşte floarea dorurilor.

[201 r] Dar, dezgustată de ea, deşi ne-a veştezit încă, zîna o aruncă pe malul unui rîu care curge pe lîngă stînca grijei şi-şi sparge cugetările sale de diamant şi reflecţiunile sale cadenţate în valuri de micile pietricele ale realităţilor meschine de toate zilele. Dar, senin încă pîn-în fundul său, el se-namoră încă de floarea de pe mal şi-n profundul şi seninul lui amor o botează floarea gîndurilor.*

Rîul trece, cumplit [29] *urlă vîntul... ziua se confundă cu lumina cea amară a nopţii. Rîul turburat rumpe şi duce floarea mereu, mereu pîn-o aruncă-n malul unei pustii aride şi seci de-asupra căreia cugetă în nouri o lună palidă ca faţa unei vergine moarte. Buha bătrîneţei* [30] *ciocăneşte în lungul pustiu şi, cîntînd de dorul floarei, o numeşte în balada ei floarea mormîntului.*

Cînd viaţa mea nu e decît o brună floare de mormînt, de ce, copilă care semeni cu poezia cea verginâ şi visătoare, priveşti în caliciul ei şi plîngi cu dor. Buha bătrîneţei potriveşte cîntecul ei pe sufletul meu. Tu caută în senina grădină a lumei o floare de crin, priveşte-n ea cu amor şi o lacrimă de diamant din ochiul tău să cadă în mirositorul ei suflet. — Eu?... pe floarea veştezită [31] *în zădar cade lacrima, ea rămîne veştezită* [32].

Notele sfîşiase aerul [33] şi răsunetul lor adia încă [34] prin aer. Eu mă sculasem trist şi visător şi-n aerul cel înserat al casei mi se părea o umbră albă, o umbră de înger. Cea din urmă flacără a lampei cu glob zbură prin sticlă şi se făcu fum [...], cu sufletul coprins de noapte îmi apropiai un scaun de cămin şi priveam neconştiut în flacăra lor albăstruie. Sofia se [35] sui pe un scaun să reaprindă prin întuneric candela de la icoana îmbrăcată cu argint a mamei Domnului. Dar, cu vicleníe, ea luase albumul în care scrisesem şi, la palida şi subţirea lumină a candelei, ea-şi plecă pleoapele asupra şirelor albumului deschis. Astfel cum stătea, naltă, suspendată în aer, părea umbra archangelului de pază ce lumină visurile unui copil inocent. Era icoana distingibilă, dulce, albă dintr-un vis noptos, era speranţa-ntr-o viaţă neagră şi sfarmată ... nu era femeie. Şi acea speranţă eu o ucideam în inima mea, în fruntea mea. Candela s-aprinse mai tare, şi faţa ei se-ndreptă palidă spre ceruri, inundată [36] de rugăciune. Ochii era seci şi arzători, mînile se unise astfel încît albumul căzuse la picioarele ei, şi eu, căzut din [37] scaun într-un genunchi, priveam la ea, la [38] faţa ei luminoasă încadrată de aure[o]la vergină a sînţeniei, priveam la ea consternat. Privirea mea se ridică şi lovi pe a ei. Atunci ochii ei mi se aplecară la mine şi, privind lung şi trist în ochii mei, se împlură de lacrimi mari şi ea se dete jos de pe scaun. Eu mi-ntorsei scaunul şi, puindu-mi mîna pe frunte, îmi plecai capul asemenea unui criminal.

Ea se apropie de mine, stătu [39] mult şi drept în faţa mea, asemenea unei statue, apoi îngenunche la picioarele mele şi-şi răzim[ă] pieptul şi coatele de genunchii mei. Părul ei cel despletit şi în dezordine încadra faţa cea mai palidă şi mai frumoasă din lume.

— Tomo! zise ea c-o voce plînsă şi ţinînd mînele mele unite în mînele ei albe şi mici, ca şi cînd s-ar fi rugat la mine de o graţie, Tomo, repetă ea plîngînd, nu mă poţi tu iubi pe mine?

Eu dezbinai mînele ei, cari căzură în jos, o mînă a mea îi coprinse gîtul ei de lebădă, iar cu cealaltă îi desmierdam fruntea ei nebună de amor.

— Sofia! zisei eu c-o milă nemărginită, Sofia, fii sora mea, copilul meu, căci amorul tău, deşi e amorul vergin a unui înger, totuşi ar trebui să stingă în sufletul meu icoana

[27] *deasupra lui* împletind *şters.*

[28] *deasupra lui* sufletul *şters.*

[29] *deasupra lui* vîntul *şters.*

[30] *deasupra lui* morţe[i] şters.

[31] floarea veştezită *deasupra lui* piatra *şters.*

[32] *după* rece *şters.*

[33] sfîşiase aerul *deasupra lui* le sfîrşise *rămas neşters.*

[34] *suprainterealat.*

[35] *după* reaprinse lampa şi la lumina *şters.*

[36] *după* era * *neşters.*

[37] *după* în genunchi d[in] *şters.*

[38] *suprainterealat.*

[39] *deasupra lui* şezu *şters.*

unei alte, unei moarte, dar spre-a-o stinge trebuie să ucizi acest suflet. [*202 r*] Fi-vei tu aşa de crudă, amica mea, îngerul meu, fi-vei tu aşa de crudă ca să omori acest suflet care nu mai poate reîntineri? Căci nu mai poate reîntineri, copilul meu,... un amor, unul singur, curat ca cristalul, a trăit în sufletul meu şi cu acela mă voi înfăşura şi-n mormînt. Dar... eu n-am avut frate, eu n-am avut soră! Părinţii mei au murit [40], oasele lor s-au amestecat cu pămîntul. N-am nimica în lumea asta. Amici ce mă tradă, amante cu buzele de gheaţă ce [41] nu le iubesc, o naţiune ce se despreţuieşte pe sine însăşi — iată avere[a] inimei mele. Şi tu ... tu eşti aşa de sinceră, aşa de curată, aşa de nobilă. De [42] voiam, te înşelam, dar să te-nşele cineva pe tine... se poate! Nu mă iubi, copilul meu, nu mă iubi, căci voiesc să fii fericită. Cîţi nu s-or fi uitat în ochii tăi aceştia mari şi plini de raze, cîţi n-or fi admirat în taină această faţă sîntă şi frumoasă, cîţi n-or fi dorit o zîmbire tristă de-a ta, o ochire senină din ale tale? Şi tu-i laşi pe toţi, copilul meu, pentru de-a-ngenunchea înaintea unei pietre reci şi fără inimă. Sofio! scapă-te pe tine însăşi, căci eu nu te pot scăpa. Nu mă iubi, te conjur, te rog, căci acest amor te va omorî.

Dar ea-şi întinsese mînile şi se ţinea cu ele amîndouă de pieptul meu. Privea stinsă de pasiune în faţa mea asemenea unei fiinţe insense. Ochii ei priveau fixi şi pasionaţi în ochii mei, mînile ei îmi strîngea[u] haina, buzele ei se-nvineţise de pasiune furioasă.

— Nu voi! ţipă [43] ea mai tare — nu pot! adăugă ea încet. Tomo, şopti ea încet şi repede, nu cer să mă iubeşti, nu, nu! Am fost nebună cînd am cerut-o! Dar să mă laşi să te iubesc eu, să te iubesc cum ştiu eu. Voi păstra în inima mea amorul meu şi-l voi mîngiia cu furie, cu furia unei tig ese ce-şi mîngiie [44] copilul născut în pustiu. Nu ştii tu cît te-aş iubi, scumpul [45] meu, adoratul meu! Ştii tu ce eşti pentru această inimă sărmană şi zdrobită, ştii tu ce eşti pentru acest cap sărman şi nebun de amor? O, tu nu ştii, căci tu n-o poţi şti şi eu nu găsesc cuvinte de-a ţi-o spune. De-ai şti-o, amicul meu, tu ai avè milă de mine, ai minţi cel puţin că mă iubeşti, căci eu nu cer realitatea, minte-mă numai, e destul pentru [46] ca să mă faci fericită.

— Aide de! Sofia, zisei eu ridicînd-o din genunchi şi punînd-o să şadă pe genunchii mei. Taci, copilul meu, cum poţi vorbi astfel.

Ea tremura de iritaţiune şi d-o durere convulsivă şi pasionată. Îşi ştersese cu mînica lacrimele, iar eu [o] strîngeam la pieptul [47] meu şi o legănam pe genunchi [*203 r*] astfel cum leagănă un tată pe copilul său ce se bosumflă. [*202 v*] Ea plînse convulsiv, ascunzîndu-şi [48] apăsat faţa de pieptul meu, pîn-işi răcori inima ei plină de durere şi ochii plini de lacrimi [49]. [*203 r*] Încet, încet ea se linişti. Lacrimile ei, ce le ştergea cu dosul mîne[i], se sfîrşiră [50] şi, cu ochii încă umezi, ea se uită drept la mine-n faţă, ea surîse.

— Nebuno [51], zisei eu surîzînd şi sărutîndu-i ochii.

— De mi-ai fi tată, or frate, ce bine ar fi, zise ea, dar aşa nu-mi eşti nimica, nimica — nici văr măcar.

— Aide, uită, uită! copilul meu.

Mîna mea se puse încet pe inima ei, ca să simtă de bate. Ea o apăsă mîna mea cu a ei peste inima-i şi zise c-un rîs argintiu:

— Vezi că nu mai bate?

Dar ea mintea.

— Şi... eşti împăcată? da? zisei eu, fericit de surîsul ei.

— Da... şi nu. Nu — de nu-mi vei promite că vii şi mîne — şi poimîne. Îţi voi cînta la piano, îmi vei spune poveşti şi te voi iubi ca pe un frate. Vom fi amici buni, buni.

— Da... buni! zisei eu mîngîindu-i mînile şi sărutîndu-i-le, albe şi dulci cum erau... Da, voi veni... şi-mi vei cînta pe Palestrina şi eu, mulţumit, îţi voi săruta mînile şi ochii... şi tu-mi vei săruta faţa, ca o fată cuminte tatălui ei ce-o laudă, şi vom citi împreună şi vom cînta împreună — ca acuma.

— Dar fără scene tragice, se-nţelege, adaose ea surîzînd.

Ea se rupse cu vioiciune din braţele mele ce-o coprinsese şi, [52], cu talia răzem[ată] de masă, se aplecă asupră[m]-i spre a aprinde [53] lampa. Degetele ei ţineau apringioara

[40] *inițial:* s-au amest[ecat] *din care, prin ștergere, s-a reținut numai* au.
[41] *deasupra lui* pe cari *șters.*
[42] *după* Și *șters.*
[43] *după* zise *șters.*
[44] *după o literă ștearsă, indescifrabilă.*
[45] *deasupra lui* iubitul *șters.*
[46] *suprainterca lat.*
[47] *deasupra lui* sînul *șters.*
[48] *suprainterca lat.*
[49] *semnul de intercalare a textului de pe* 202 v *a fost pus, din inadvertență, după* Încet, încet ea se liniști.
[50] *după o literă ștearsă, indescifrabilă.*
[51] *după* De *șters.*
[52] *scris din inadvertență de două ori.*
[53] *în manuscris:* aprindi.

asupra flacării, şi faţa sa asupra lampei aprinse părea atît de palidă, dar atît de fericită, atît de senină.

Eu mă sculasem şi-o priveam. Braţele mele se întinsese asemenea unor aripi, ea o văzuse-n oglindă, căci se întoarse şi, aruncîndu-se [54] de gîtul meu, buzele ei încreţite şi setoase căutau gura mea. Apăsai o sărutare lungă şi înfocată pe acea guriţă mică asemenea unui boboc de roză [55] şi, luîndu-mi pălăria, zburai ca nebun pe treptele cele de marmură cenuşie a palatului tătîne-său. Ajunsei în umila mea locuinţă de vis-à-vis şi, nebun de instincte stîrnite cu nendurare [56] în pieptul meu, mă aruncai întins pe pat şi-mi [57] ascunsei faţa aprinsă în perini.

Cînd mă-ntorsei, luna lumina prin fereastră şi lovea faţa cea palidă a lui Toma. Asta mă linişti. Îmi luai ciubucul şi stăteam cu el aprins şi culcat astfel cînd ai intrat şi tu. Ţi-aduci aminte ce ţi-am spus atuncea şi nu mai trebuie să ţi-o repet.

[CINE A VĂZUT O-NMORMÎNTARE-N BUCUREŞTI?...]

2255, 178 r

Cine a văzut o-nmormîntare-n Bucureşti? [1] În carul mortuar, pe amîndouă laturile cu cîte-un alb [2] înger de marmură, zace sicriul deschis... pe [3] o perină de atlas alb brodat cu negru zăcea capul cel palid cu răsfiratele bucle negre ale moartei. Caii [4] îmbracaţi în negru mergeau în pas după melancolicu [l] tact al marşului de moarte, preoţi în haine de mătase roşie şi verde brodată cu aur [5] citeau murmurînd înaintea carului funebru. 12 fete îmbracate-n alb şi voalate cu alb păreau trişti îngeri ai durerei ce acompaniau pe angelica lor soră la mormînt. Angelica lor soră! Haina de atlas albă [6] spînzura afară din sicriu, mînile mici şi unite ţineau o cruce mică de os alb, buzele erau strînse, iar în jurul frunţei [7] era o coroană de roze albe şi de beteală de aur. Faţa ei

54 *după* cu *şters.*

55 boboc de roză *după* flori de roză *şters;* am *corectat în consecinţă* unei *din manuscris în* unui.

56 cu nendurare *suprainterca lat.*

57 *după* cu faţa *şters.*

1 *semnul de întrebare lipseşte în manuscris, ca adeseori în scrisul lui Eminescu.*

2 *suprainterca lat.*

3 *după* din care *şters şi înlocuit cu punctele de suspensie.*

4 *după* Mar[şul] *şters.*

5 *în manuscris:* aĕr *(inadvertenţă înlesnită de frecventa prezenţă la Eminescu a sintagmei* aer de aur*).*

6 *se poate citi şi* albŭ.

7 *în manuscris :* frunte *(ca şi cînd ar fi urmat după un* pe*).*

Bolta rece — frecvent loc de întîlnire a lui Creangă cu Eminescu.

vînătă, ochii cei mari, înfundați, închiși, o espresiune de durere zîmbitoare — iată țărîna cea frumoasă a Dochiei [8]. Cîntarea monotonă a preoților bătrîni, pasul cel alene al convoiului, muzica cea somnoroasă a marșului, fetele albe a căror ființe erau enigme vii, iată lumea ce se mișca pe stradă, pe cînd din turnul [9] bisericei [10] sunau geniile amorțite a limbei de aramă, care se suiau ca un plînș de durere către norii cei suri ai cerului. Mă uitam la cer în sus cu ochii pe jumătate închiși. Oare de ce să nu mi se fi părut că [11], palidă și sîntă, în haina lungă [12] de atlas, pe fruntea ei coroana de roze albe și-n mînile unite pe piept crucea [13], cu ochii umezi ridicați la cer asemenea unei rugăciuni, sufletul ei se-nalța printre norii risipiți asemenea umbrei albe a unei martire, se înalța prin ploaia de raze, prin ninsoarea de stele [14], pînă ce albața ei se pierdea în albața luminei argintii a cerului. O răpise la cer un cîntec sublim, neauzit decît [de] mine, cîntecul acelui maestru divin în țipetele sale, Palestrina!

[O, TACI, CE SPUI CĂ MĂ IUBEȘTI, COPILĂ...]

2276 (II)

[*35 r*] O, taci, ce spui că mă iubești, copilă, la ce o spui? De ce răpești plăcuta nerozie de [a] ghici filă cu filă cartea iubirei [1] tale. Îndoielele dulci și geloase cari se nasc din bogăția ochilor tăi sînt enigme, e [2] drept adînci, dară ele sînt o avere, cum cîntările [3] misterioase sînt averea divinității [4]. Ce comoară — o, lasă-mi comoara mea! Las'să mă fac că nu știu, că nu știu [5] că mă iubești. Las'să văd amorul întreg în ochi, să-l văd umed ca pe-o floare a nopții, să n-aud această umbră săracă, acest nume fugitiv, cuvîntul de amor! Toate limbele pămîntului nu pot spune ceea ce *vrei* să-mi spui... pe cînd în ochii tăi gîndirile-ți [6] se ivesc goale, șirete [7], tinere, și haina cea urîtă a vorbei nu ascunde nimic din frumusețea lor. Eu nu voi umbra mărului de aur [8], ci mărul, nu vorbe de amor, ci amorul. Nu, destul că haina ta ascunde zăpada dulce a sînului tău, nu, destul că poala ta ascunde picioarele-ți mici și dulci... Ah, multe ascund și prea puțin tradă... Cum aș voi să te văd cum văd iubirea-ți în ochi... goală!

— Cezar!...

[*36 r*] O, nu vorbi... de ce risipești cu ușurință pietrele scumpe în chaos... Pastrează-le... la focul nopților de iarnă cînd nu ne vom mai [9] iubi atît, cu poveștl pagine de iubire voi lumina viața noastră, cînd se vor [10] întuneca... Dar acuma... acuma răspundă-mi ochii... eu bat cu degetul în murul marmoreu al gîndirei tale, pe fruntea ta... părul tău îmi curge pin degete... nu-mi ține mînile... știu că sînt insolent... ține-nchisă ăcata cea de corale... nu împle c-o vorbă timpul unei sărutări... Nu sîntem singuri, nu ne iubim? Să-ți întreb fruntea și să-mi răspundă pin ochi... o rază a lor spune mai mult decît popoarele laolaltă și-n momentul cînd se ivește o sug întreagă cu gura în sufletul meu. N-aș vrea să pierd o vorbă, dar n-aș vrea să pierd o sărutare... Îngere! Sîntem în mijlocul universului asemenea spiritului divin înainte de creație... acel spirit divin eram noi — era amorul! Departe nu numai de oameni, departe de pămînt chiar. Misterul divin al vieței sîntem noi — noi în momentul acesta vom purta [11] toată lumea în inimi... Îl vom purta, nu-i așa?... tu ai milă... tu vei lăsa ca umbra unei zile să se eternizeze prin tine... Murmurezi... o murmur neînțăles, dulce e beția mistică a amorului nostru... aud tremurînd la urechea mea [*37 r*] glasul celui întîi amor... O, Eva... Eva tu ești, tu-mi dai mărul din pomul cunoștiinței... și nu vorbești, murmurezi... cum de s-a rătăcit* pîn-în stele flautul zefirului. Ardem, sărmană copilă, ardem cum arde-ncet universu-ntreg... o jertfă infinită marelui spirit!

Și ardeau în albastrul [12] infinit al templului candelele de aur a stelelor... Sus un cer înstelat și jos un cer înstelat... Lui [13] i se storcea sîngele din inimă, lumina din ochi, sufletul din piept și ea era muiată de lacrimi... O, durere nesfîrșit de dulce, o, voluptate

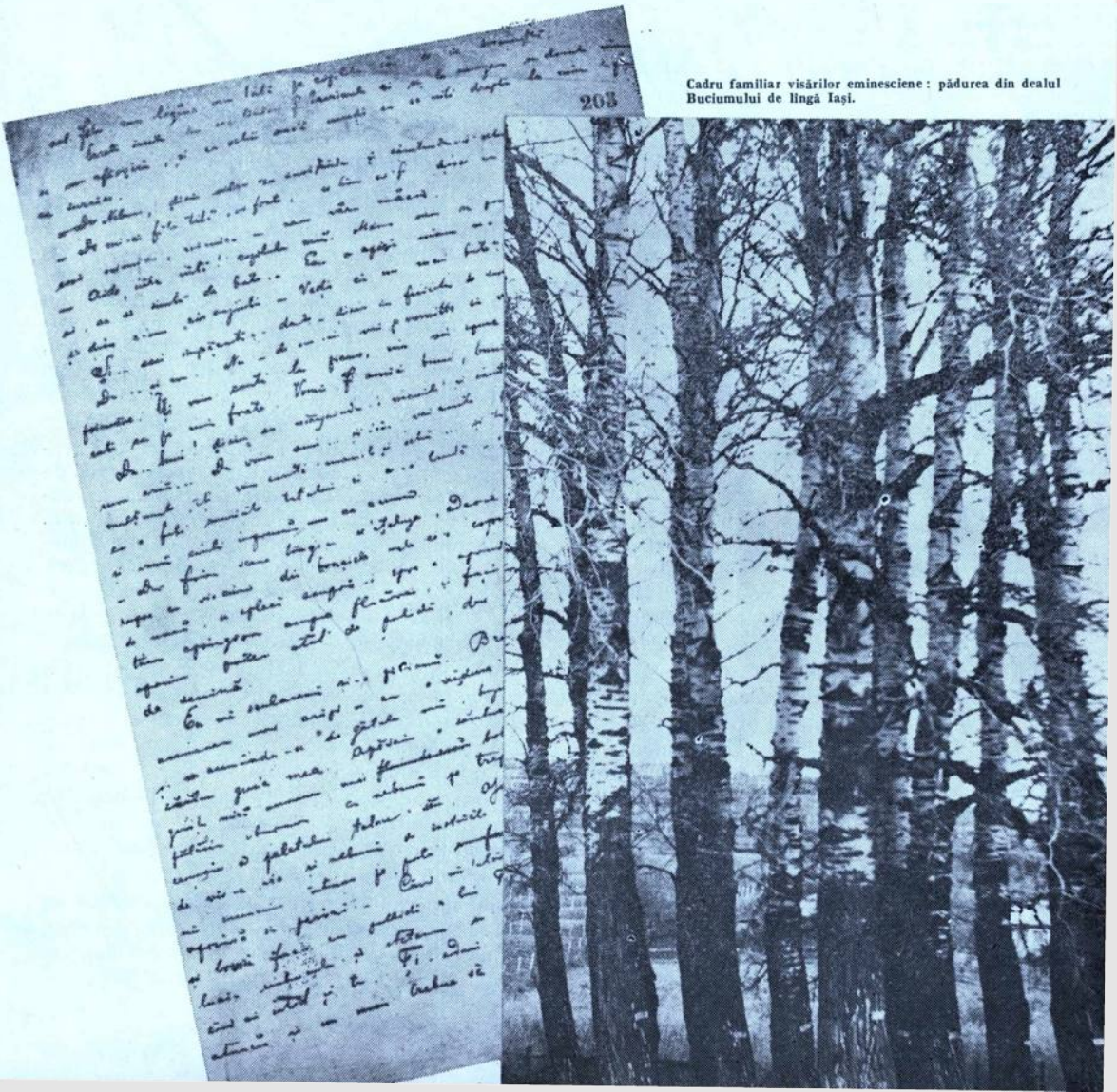
[8] *grafia e puțin neclară din pricină că* Dochiei *a fost scris peste un alt cuvînt, indescifrabil.*
[9] *supraintercalat și urmat de un* b *șters.*
[10] *în manuscris :* biserică, *cum s-a scris înainte de supraintercalarea lui* turnul.
[11] *peste un* p *care anticipa, din grabă,* palidă.
[12] *supraintercalat.*
[13] *inițial urma :* ea se în[ălța]* *care a fost șters, scriindu-se deasupra, pe două rînduri* cu ochii ridicați la cer asemenea / unei rugăciuni ; umezi *este supraintercalat.*
[14] *în manuscris :* stelele.
[1] *după* cea dobitoacă *a șters cu excepția lui* a *de la sfîrșit.*
[2] *scris din inadvertență de două ori (capăt de rînd).*
[3] *deasupra lui* sentențele *(inițial :* senținele) bogate *și șters.*
[4] *după* înțelep[ciunei] *șters.*
[5] *repetarea lui* că nu știu *poate fi totuși o simplă inadvertență.*
[6] *deasupra lui* ele *șters.*
[7] *după* și *șters.*
[8] mărului de aur *deasupra* rodiei *șters.*
[9] ne vom mai *este o lectură incertă și pentru că presupusul* vom *este acoperit de cifra ștampilată a filei.*
[10] vor *e poate scris din inadvertență pentru* va, *prin atracție cu* vor *precedent.*
[11] *inițial* purtăm, *modificat în* purta *după supraintercalarea lui* vom.
[12] *după* tem[plul] *și* infinitul *succesiv șterse.*
[13] *după* I se *șters.*

nesfîrșit de dureroasă... și el recăzu cu fața palidă și [14] slabă-n perinele albe și luna-i da arătarea unui mort... Ea-și închisese ochii și un surîs abia îi deschise gura ei roșie, de se vedeau dinții... fața ei părea mai plină și pieptul ei mai îmflat, îl cuprinse cu brațul și își puse mîna ei rotundă și plină pe inima lui... și simțea cum bate din ce în ce mai încet, mai liniștit... Cezar adormise... adormise...

Ea se sculă în genunchi... Ochii ei mari să rotunjiră. Îi venea să plîngă, își mușca buzele... Oh! murmură ea... și tu, și tu! Ce frumos e! Amîndoi ne-am suit de pe pămînt, singură m-oi [*38 r*] reîntoarce... Trebui, trebui... Ea s-așeză pe el... Îl mușca cu sărutările ei... îi încălzea mîinile în sîn... Copilul meu... dulcele meu copil! Cît te iubesc... ce adînc te urăsc... Îl ridică-n brațe și [-l] aruncă de sus, apoi recăzu leșinată în corabia aerului [15].

[14] *supraintercalat peste o virgulă rămasă neștearsă.*

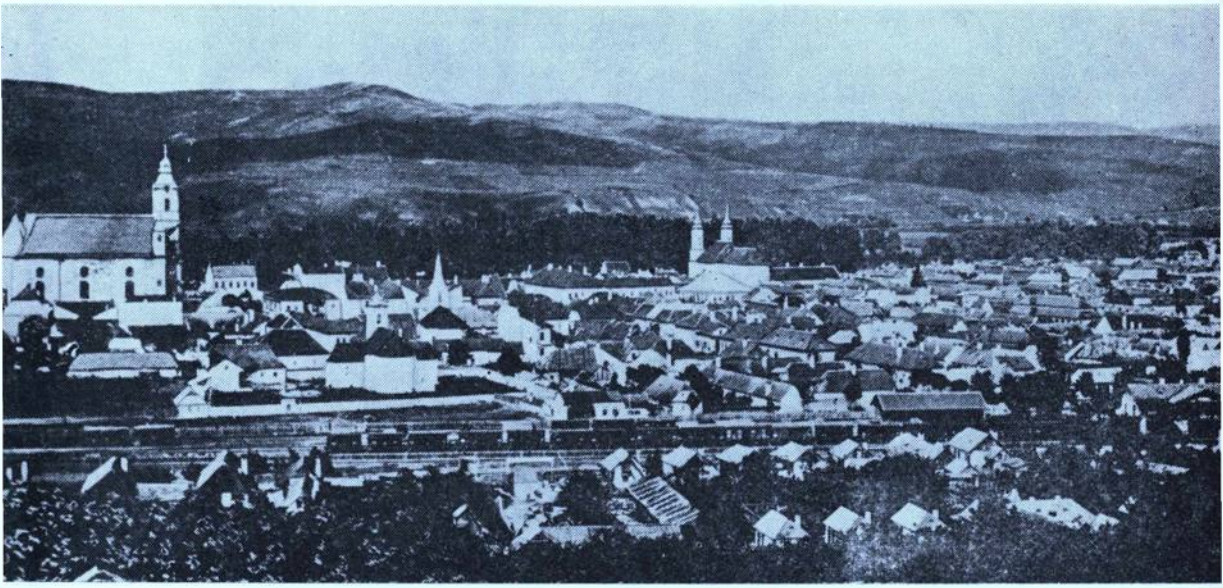
[15] *după* de *șters* (corabia de aer?).

Cadru familiar visărilor eminesciene: pădurea din dealul Buciumului de lîngă Iași.

II. FRAGMENTARIUM

Eminescu pe drumurile străbunilor săi

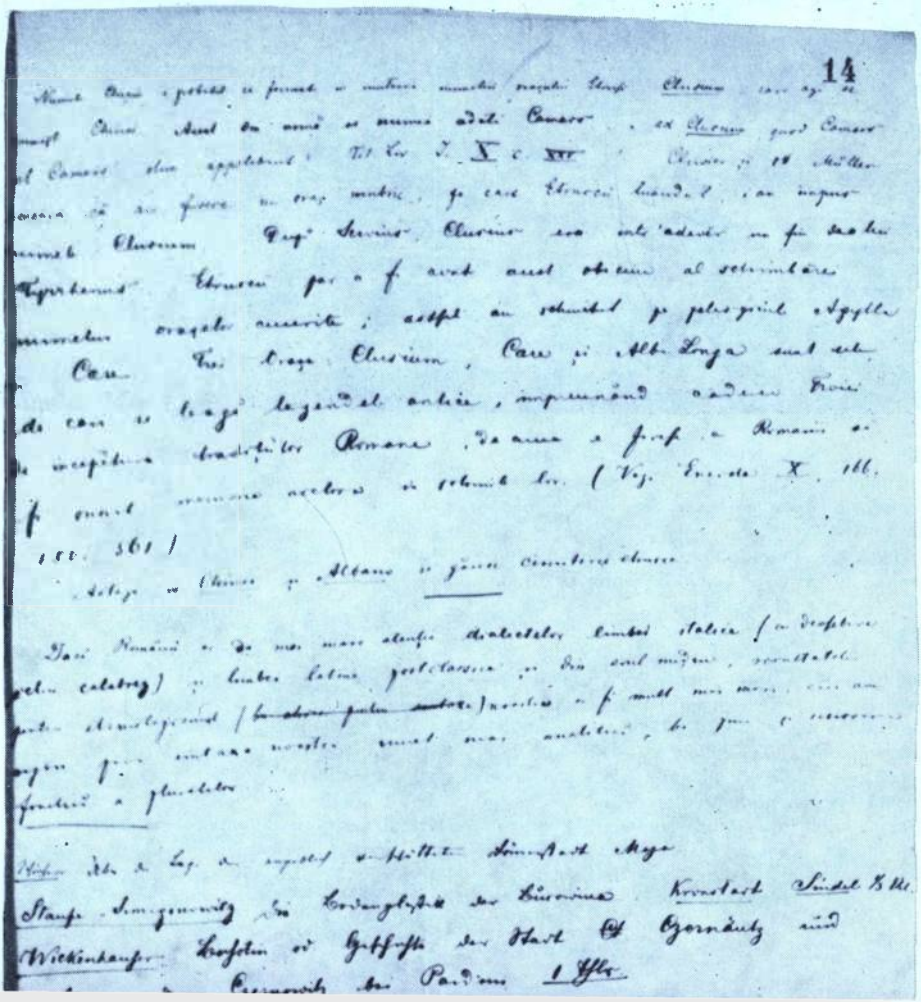

Gherla.

EXISTĂ ÎN MANUSCRISELE LUI EMINESCU numeroase însemnări privitoare la Transilvania, dintre care unele sînt cunoscute. Cercetătorii invocă mai des însemnarea din manuscrisul 2258 (f. 179), putînd data din 1869, îndată după sosirea lui Eminescu la Viena, pentru studii universitare. Poetul își propune să ia o serie de inițiative pentru introducerea în Transilvania a «cărților scolastice române», spre a veni în sprijinul «învățămîntului religionar». Școlile confesionale — despre ele este vorba — erau singurele instituții de învățămînt din Transilvania, atunci, sub stăpînirea austro-ungară, în care se învăța românește. Eminescu plănuia să se pună în legătură cu unii profesori din Beiuș, fapt foarte semnificativ. Poetul intră în contact cu acest centru cultural și cu Blajul prin unii colegi ai săi din anii școlarității la liceul din Cernăuți, pe care i-a întîlnit apoi la Viena. Vasile Bumbac, cu rol important în pregătirea serbării de la Putna din 1871, și Vasile Burlă, viitorul filolog junimist, elevi ai lui Aron Pumnul la liceul din Cernăuți și colegi mai mari ai lui Eminescu, fac propagandă în alegerile pentru dietă, din 1861, în sprijinul candidaților românilor bucovineni. Arestați, aceștia trebuie să părăsească cursurile liceului cernăuțean. Școlarii bucovineni trec în Transilvania, cu sprijinul lui Aron Pumnul; Vasile Burlă termină liceul la Beiuș, iar Vasile Bumbac la Blaj. Este posibil ca Eminescu să fi trecut în peregrinările sale și prin Beiuș. Slavici susține acest lucru. Nu avem însă pînă acum alte mărturii ale legăturilor sale cu acest centru cultural, decît cele stabilite prin intermediul colegilor bucovineni care trec de la liceul din Cernăuți la centrele din Transilvania.

Maramureşul şi Valea Someşului, pînă la Cluj, iar mai departe Blajul şi Făgăraşul, formează zona geografică a Transilvaniei la care Eminescu revine mai des în însemnările sale şi unde situează, în parte, şi desfăşurarea acţiunii din *Geniu pustiu*. Dealtfel spre această zonă geografică sînt atraşi şi alţi membri din familia poetului. Matei Eminescu, fratele său mai mic, îşi petrece ultima parte a vieţii la Bistriţa, unde este şi înmormîntat. Eminescu îşi propune, în 1870, cum se vede din însemnarea din manuscrisul 2257 (f. 58), să întreprindă o serie de acţiuni culturale în Maramureş şi faptul acesta apare, în contextul celor spuse mai sus, într-o lumină nouă. Poetul plănuieşte să ţină un ciclu de *Prelegeri publice* şi-şi fixează şi subiectele ce urma să le trateze: «1. *Geniul naţional*, 2. *În favoarea teatrului*, 3. *Studii asupra pronunţiei*, 4. *Patria română*, 5. *Poezia populară* ».

O altă însemnare întîlnită în manuscrisul 2275 (II) f. 14 analizează situaţia economică a comunităţii armeneşti din Gherla. Eminescu insistă asupra unor aspecte din viaţa armenilor pe care nu le putea cunoaşte din documente şi nici dintr-o trecere grăbită prin acest oraş de pe Valea Someşului. Este o mărturie evidentă că poetul face un popas mai îndelung, avînd aici, desigur, un coleg, pe care încă nu-l cunoaştem. Eminescu ne dă, apoi, o prezentare a Clujului, pe care o găsim în manuscrisul 2255 (f. 14). Poetul situează aici, cum ştim, desfăşurarea, în parte, a acţiunii romanului *Geniu pustiu*, început în 1866, în popasul blăjean, şi terminat în 1869, înainte de plecarea la Viena pentru studii universitare. G. Bogdan-Duică credea că Eminescu situează acţiunea din *Geniu pustiu* la Cluj întrucît îl ia ca prototip al lui Toma Nour, eroul romanului, pe

Scipione I. Bădescu, originar din aceste locuri și care petrece un timp în orașul de pe Someș [1]. Poetul avea motive mai temeinice să situeze aici acțiunea romanului său. Știa din tratatul lui A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor în Dacia superioară*, pe care îl cunoaște încă de la Cernăuți, că în Cluj au avut loc evenimente importante în timpul revoluției din 1848. Eroii romanului sînt, pe de altă parte, actori și studenți care frecventează teatrul. Nu era singurul oraș din Transilvania în care se găseau asemenea instituții. Poetul se oprește totuși la Cluj pentru faptul că în 1866, cînd începe să scrie romanul, îl cunoștea din popasul său aici, precum și din documente. În însemnarea din manuscrise, Eminescu ne trimite pentru istoricul Clujului la o serie de izvoare pe care nu le întîlnim menționate în cercetările de mai tîrziu [2].

Eminescu se oprește în drumul său pe Valea Someșului spre Blaj la colegi ai săi, care îl primesc cu dragoste și-i oferă găzduire. Vom aminti acum unul dintre ei, urmînd să întreprindem în această direcție și alte investigații. Ioan Neamțu din părțile Năsăudului, mai exact, din Feldru, face liceul la Cernăuți și, în anul școlar 1864—1865, îl găsim elev în clasa a III-a la *Griechisch-orientalischen Ober-Realschule* [3]. În aceeași clasă mai figurează și doi școlari din Bistrița. Ioan Neamțu este studentul de la politehnica din Viena, mort aici în 24 aprilie 1870. Necrologul său se publică în „*Albina*“ și este semnat de Vasile Morariu, coleg al lui Eminescu la liceul din Cernăuți și la Universitatea din Viena [4]. Eminescu îi închină prietenului său din anii școlarității la Cernăuți oda *La moartea lui Neamțu*, în care îl numește «*scumpe frate*», «*suflet bun și nobil*» [5]. După poeziile *La mormîntul lui Aron Pumnul* și *Amicului F. I.*, poetul închină această nouă odă a sa tot unei persoane apropiate și de care îl lega o strînsă prietenie. Va trebui să părăsim opinia potrivit căreia Eminescu ar fi trecut în Transilvania prin Cheile Bicazului. Poetul intră în Transilvania prin pasul Rodnei și, înainte de a saluta Blajul, străbate Valea Someșului, făcînd popasuri, cum se desprinde din documente, cel puțin la Feldru, în partea Năsăudului, la Gherla și la Cluj. Sînt și drumurile pe care le străbat, cu un secol mai devreme, străbunii săi în trecerea din Transilvania în Bucovina.

Existența Iminovicilor la Blaj și în Făgăraș încă din secolul al XVIII-lea, cum se vede din registrele de stare civilă, din care am scos informațiile pentru studiul nostru [6], este atestată și de alte documente. În *Conscriptio taxalistarum in fundo curiali Balasfalvae commorantium* din 1747 este înregistrat Iovul Iminovits, iar în *Conscriptio taxalistarum in oppido Balasfalva commorantium eorumque facultatum et taxarum* din 1872 figurează alte trei persoane cu acest nume: Stan Iminovits, Pavel Imminovits și Sivan Iminovits [7]. Un Vasile Iminovici este pe la 1770—1790 legător la tipografia din Blaj. Se cunosc pînă acum cel puțin două cărți care poartă numele său: un *Penticostar*, tipărit la Blaj în 1768 și un *Octoih*, tipărit la Rîmnic în 1763 [8]. Nu încape discuție că acești Iminovici aparțin aceleiași familii, pe care le găsim și în registrele de stare civilă. Întîlnim printre elevii liceului din Blaj în anul școlar 1873—1876, și un *Ioan Emi-*

---

[1] G. Bogdan-Duică, *Scipione I. Bădescu și geneza Geniului pustiu*, în „*Mihai Eminescu*“, II, nr. 7, 1931, pp. 101—108.

[2] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, pp. 432—441; *Vechimea Clujului și a românilor din Cluj*, în „*Revista Societății „Tinerimea română*“, XLVIII, nr. 10, iunie 1938, pp. 4—10.

[3] „*Erster Jahresbericht der griechisch-orientalischen Ober-Realschule in Czernowitz am Schlusse des Schuljahres 1864—1865*“, Cernăuți, 1865, p. 67. Se specifică că era din Feldru-Transilvania.

[4] „*Albina*“, V, nr. 32, 16/28 aprilie 1870, p. 4. V. Morariu face parte, împreună cu Eminescu, Slavici, Pamfil Dan, din comitetul organizării serbării de la Putna.

[5] M. Eminęscu, *Opere*, I, București, 1939, pp. 243, 292, 452, 495—496, 514. Se reproduce și necrologul lui V. Morariu (p. 514).

[6] D. Vatamaniuc, *Să fie Blajul vatra străbunilor lui Eminescu?*, în „*Manuscriptum*“, VII, nr. 1, [ianuarie-martie], 1976, pp. 127—138.

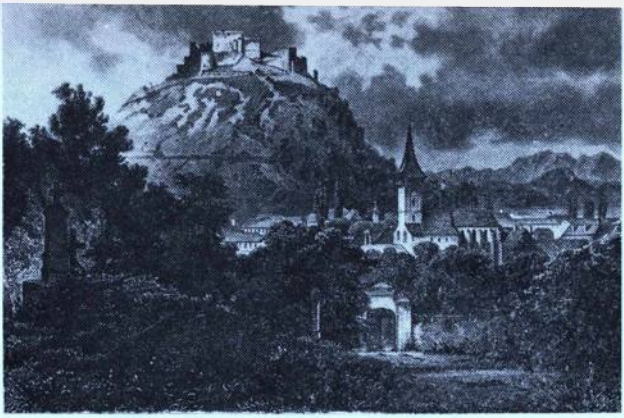
[7] A. Răduțiu, *Negustori și meșteșugari din Blaj în urbanul din 1772*, în „*Revista arhivelor*“, IX, nr. 1, [ianuarie-iunie] 1966, pp. 295—306.

[8] M. Bodinger, *Să fie Blajul vatra străbunilor lui Eminescu?*, în „*Cronica*“, XI, nr. 22, 28 mai 1976, p. 5. Cărțile se păstrează la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu“ din Iași.

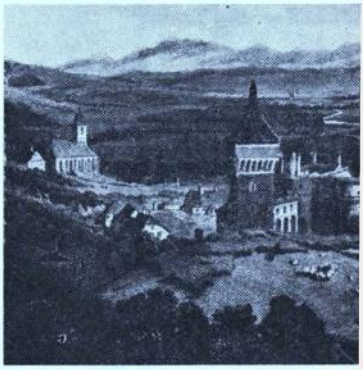
nescu, fiul lui Basiliu Eminescu, econom (agricultor) și cantor bisericesc. Era originar din comuna Lupu, de lîngă Blaj[9]. Iminovicii din Blaj se consideră rude cu familia poetului și dacă acesta își schimbă numele, unii din ei îi urmează exemplul.

Există primejdia, întrucît am vorbit de mai multe ori de legăturile lui Eminescu cu Blajul, să se creeze impresia că poetul manifestă pentru « Roma Mică » un cult fără rezerve. Ni s-a părut potrivit să transcriem, pentru acest motiv, o însemnare din manuscrisul 2257 (f. 85), în care Eminescu formulează unele reținere în privința concepției cărturarilor blăjeni cu privire la *națiune*, concepție pe care o găsește eronată. Atunci cînd se referă la conceptul de *națiune*, așa cum îl înțelegeau cărturarii blăjeni din vremea sa, are în vedere, de fapt, concepția lor cu privire la limbă. Eminescu vorbește în mai multe rînduri de limba creată de savanți, la masa de lucru, în bibliotecă, fără legătură cu limba vie a poporului. Două din însemnările sale din manuscrise, pe care le transcriem, sînt ilustrative pentru raporturile omului de știință cu limba vie a poporului și pentru modul în care sînt întîmpinate « abstracțiunile indigestibile » de « *inteligența poporului* ».

Există opinia că mărturiile documentare privind legăturile lui Eminescu cu Transilvania aparțin unei epoci de tinerețe, cînd poetul străbate această provincie românească în peregrinările sale, și din anii studenției, cînd întreține legături de prietenie cu unii transilvăneni. Eminescu întreține însă asemenea legături și mai tîrziu cu Slavici și cu alți « ardeleni »; îl vedem participînd chiar, în iunie 1883, la ședințele societății „Carpații", întemeiată de aceștia în București. Și mai important este însă faptul că în anii gazetăriei bucureștene (1877—1883) Eminescu își întocmește un *repertoriu* cu date privind geografia, istoria și demografia Transilvaniei, pe care le folosește, în parte, în articolele sale politice. Manuscrisul 2263, la care ne referim, este paginat de Eminescu (1—28) și are în față un sumar, întocmit tot de el. Sumarul se deschide cu prezentarea județului — *comitatului*, în terminologia stăpînirii austro-ungare — Hunedoara,

Deva.

Hunedoara.

după care urmează *Sinoptica*, cu date privind Transilvania, Moldova, Țara Românească și cîteva țări vecine. Sînt prezentați apoi Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, și întîlnim însemnări despre Transilvania, Făgăraș, Maramureș. Apare evidentă preocuparea poetului de a-și nota date cît mai exacte, pe care să le poată dezvolta ulterior, precum și atenția ce o acordă evenimentelor istorice și vechilor numiri de ape și localități considerate, în izvoarele pe care le folosește, ca fiind de origine dacă sau romană. Sînt consemnate, de asemenea, după statisticile de atunci, datele demografice.

Transcriem din manuscrise însemnările privitoare la Gherla, Blaj, limbă și adevărurile abstracte, precum și trei descrieri — a Maramureșului, Făgărașului și Hunedoarei. Nu ne oprim și asupra prezentării Clujului, deoarece aceasta a fost publicată de G. Călinescu în exegezele sale eminesciene[10].

D. VATAMANIUC

[9] *Programa gimnaziului superior greco-catolic pe anul scolastic 1874—5*, Blaj, 1875, p. 24. Figurează și în lista (p. 80) celor care părăsesc școala („au desertat"). Informații asupra lui Ioan Eminescu, școlar la Blaj, dă Adrian Fochi (Ioan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1968, p. 95).

[10] G. Călinescu, *Opere. 12. Opera lui Mihai Eminescu* (1), București, 1969, p. 496.

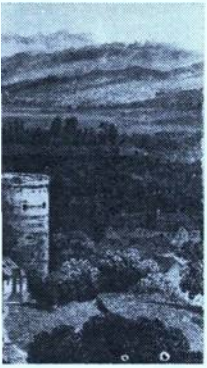
[De ce românii sunt viguroşi]

De ce românii sunt viguroşi?
Pentru că au fost apăsaţi. Decretul Ştirbei prin care nu-i lasă în oraş, decretele din Tripartitum din Ardeal prin care asemenea nu-i lasă să fondeze oraşe şi să se aşeze în ele.

*

De ce sunt bogaţi armenii din Gherla, încît nu mai plăteşte nimeni dări şi comuna se întreţine din fondul comunităţii armeneşti? Pentru că armenii se sting. Masa de averi capitalizată din trecut se repartizează tot asupra a mai puţini şi mai puţini, partea fiecăruia e din ce în ce mai mare şi deci se reproduce cu mai mare lesniciune. Cînd se vor stinge de tot populaţia română implîntată [î] i va lua locul şi averile.

(Mss. 2275 B, f. 14)

[Despre cărturarii blăjeni]

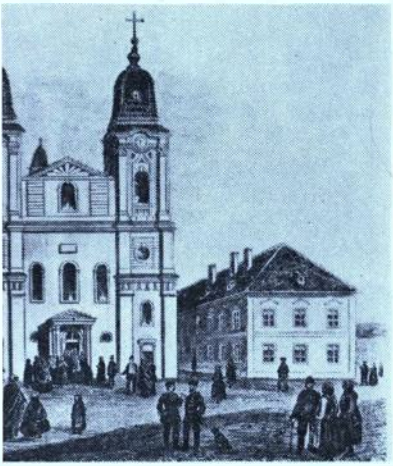
Blajenii n-au iubit şi cultivat naţiunea română ca atare, cum este ea, ei au iubit o abstracţiune, un principiu, creat de ei, o naţiune română cum ea nu există şi cum ne place a spera, ea nici va exista.

(Mss. 2257, f. 85)

[Nu suntem stăpînii limbii]

Nu noi suntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstruim, pas cu pas, totce-a fost înainte — nu după fantezia sau imaginaţia noastră momentană —, ci după ideea în genere şi după amănunte — care a predomnit la zidirea sanctuarului, astfel trebue să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspiraţie întîmplătoare e un cuvînt dacă nu [-i] atrasă de această gingaşe şi frumoasă zidire, în care poate că multe [*ilizibil*] aparţin încă [*cuvinte ilizibile*], dar în ideea ei generală este cum floarea sufletului Amic al românimii.

Blaj.

(Mss. 2275 B, f. 74)

[Adevărurile abstracte]

Adevărurile abstracte sunt indigestibile pentru inteligenţa poporului, precum carbon, azot, idrogen şi oxigen pur sunt indigeste pentru stomach ca alimente. Ele nu produc căldura necesară, tot astfel cum abstracţiunile nu produc căldura sufletească necesară, organul moral nu le poate asimila.

(Mss. 2267, f. 21 v)

[Limba universală]

Limba universală. Limba de formule, adică de funcţiuni ale celor unităţi: timp, spaţiu, mişcare.

(Mss. 2267, f. 21 r)

[Sens şi constituţie gentilă]

Soroca, Tigheciul, Cîmpulung / Analogie în Ardeal: moţi, mocani, ţuţuieni, mureşani, cîmpeni, pădureni.

(Mss. 2261, f. 183)

Maramureș

La sud Ardealul, la est Bucovina și Galiția, la nord Galiția și com[itatul] Beregh, la vest *Satmaru* și *Ugocia* (Dragoș).

188,13 m. □

182,312 loc[uitori] 4 orașe, 3 tîrguri, 167 sate. Trecătoarea *Boczko*.

Muntele Ciorna, lîngă Tisa neagră [11].

(Mss. 2263, f. 29)

Făgăraș

La nord trei scaune săsești. La răsărit ținutul Brașovului (țara Bîrsei), la apus ținutul Sibiului (țara țuțuienilor).

39 9/10 m. □ Un tîrg. 64 de sate. Muntos, sănătos și rece. Pentru agricultură. Vite și porci. 80.402 români. 2.000 sași. 1.000 de unguri.

1614 Gavril Bethlen zidește castelul către Valachia.

(Mss. 2263, f. 29)

Comitatul Unedoarei

Comitatul Hinedorii are la miază-noapte Zarandul, la răsărit Alba — inferioară și scaunul Sebeșului, *la miazăzi Țara Românească*, la apus Țara Ungurească [12]. E cel mai mare comitat al Ardealului: 114 mile □, 5 tîrguri, 336 de sate. Țara e în cea mai mare parte muntoasă. Mai cu seamă părțile de la amiazi și de la amiaz apus (sud vest) sunt acoperite de codrii mari și uriași, iar munții plini de păduri sunt aproape nelocuiți. Alpii Hinedoarei se compun din trei grupuri.

Părnicul (7680) (Paniculum)

Schelvonul Sclevoiul 7622 (Excalvonius)

Cîrja 7636

Retezatul 7900.

Munții din apusul comitatului aparțin grupului Godjan-Sarko și grupului Cernei; munții de la nord aparțin munților aurarii.

Trecătoarea Vulcanului, al cărei cel mai înalt punct de trecere e de 3000 p[icioare], duce din comitat în Țara Românească, iar trecătoarea Porții de Fier — numită Marmura — dece-n Ungaria. Mureșul trece prin partea de nord a comitatului, în direcția de la răsărit spre apus. Trecătoarea numită *Marmura* (sau Poarta de Fier) e vestită din timpul luptelor cu turcii și duce în Țara Ungurească. *Valea Murășului* [13].

A doua vale principală, vestită din cauza multor rămășițe romane, este bazinul Hațegului, udat de rîul Streiu (sau Hațeg) — în albia căruia Decebal și-ar fi îngropat comorile — și de afluenții săi.

Paralelă cu ea e Valea Cernei (Dierna dacilor — Zârna) [14], în a cărei munți se află nesleite minere de fier.

La miazăzi e valea Jiului (Gilpil al dacilor) cu uriașe sedimente de lignit.

Munții de trachyt [15] de la nordul Mureșului cuprind vestitele mine de aur și de argint, cu minunatele lor mine de telur (Tellürerz), mai cu seamă la Săcărâmb (Nagyag). În văile mai adînci se face și vița de vie. Alpii dau o pășune bună încît cea mai mare parte a locuitorilor trăiește din păcurărie.

Populația de 170.000 de oameni e compusă aproape exclusiv din români de lege orientală [16].

Orașul principal — Vaida Huniad, adică Uniad Vodă, se află la confluența Cernei și a Zalazdului. Castelul, zidit de Uniad și înfrumusețat de Bethlen, a ars la 1854.

Mai mare este Deva, de lîngă Mureș, al cărei castel s-au dărîmat la 1849 [17].

[11] Se dau, în continuare, date demografice care nu prezintă interes.

[12] Eminescu are în vedere împărțirea administrativă de sub stăpînirea austro-ungară.

[13] Eminescu se gîndea, desigur, să dea o descriere separată a ei, pe care n-o găsim însă în manuscrise.

[14] Numire considerată ca fiind dacă și care este consemnată de Ptolemeu și Domitius Ulpianus sub forma *Dierna*, *Tierna*, *Tsierna*, *Zerna*.

[15] Trahit = rocă vulcanică recentă.

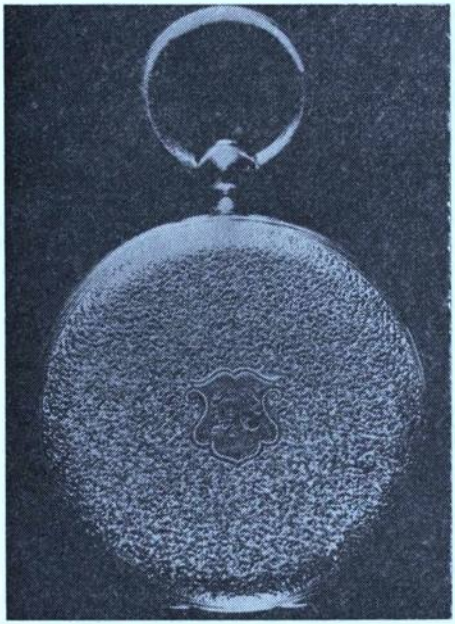
[16] Eminescu subliniază toată acesată parte cu două linii.

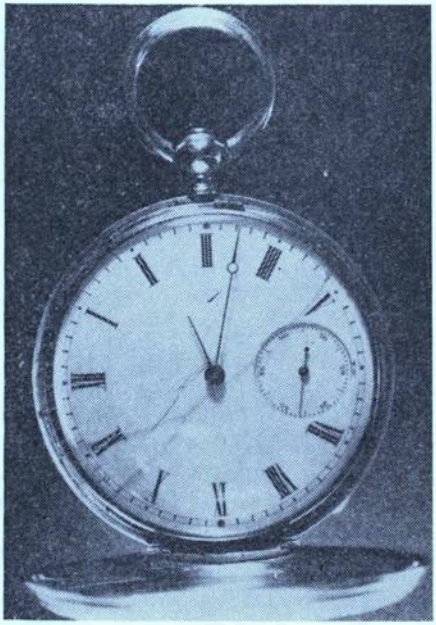
[17] Informațiile privind cele două castele sînt luate din lucrarea lui Wilhelm Schmidt, *Die Stammburg der Hunyade in Siebenbürgen*, Sibiu, 1865, pe care poetul o citează în finalul acestei prezentări sub forma: «V[ezi] die *Stammburg der Hunyade in Siebenbürgen* v[on] Schmidt, Hermannstadt, 1865».

III. PROZĂ ȘTIINȚIFICĂ

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

O VIZIUNE ASUPRA FIZICII (II)

Ceasul lui Mihai Eminescu.

PREZENTĂM ÎN CONTINUARE DOUĂ fragmente din Ms. 2270. Primul are ca subiect teoria căldurii privită din perspectiva descoperirilor secolului al XIX-lea. Eminescu discută mai întîi problema căldurii radiante, și anume faptul că odată cu razele calorice corpurile calde emit în spațiu și raze luminoase, care diferă de primele prin lungimea de undă. Eminescu sesizează această dualitate și prezintă unele proprietăți ale razelor calorice în paralel cu cele ale razelor luminoase.

De exemplu, proprietatea unui corp de a fi diaterman este prezentată în paralel cu proprietatea de transparență.

Pentru exemplificare, Mihai Eminescu alege cea mai naturală sursă de lumină și căldură, și anume lumina solară. Liniile întunecate din spectrul solar au fost descoperite în 1814 de către fizicianul german Joseph von Fraunhofer. Poetul folosește notația Fraunhofer, dar numește greșit ultraroșii razele infraroșii.

Instrumentul indicat de Eminescu în experiența de punere în evidență a razelor calorice este termo-multiplicatorul lui Melloni. Construcția și modul de utilizare a acestuia sînt descrise pe larg în lucrarea lui Pouillet *Elèments de physique expérimentale et de météorologie*, Bruxelles, 1840, p. 372, ca și în traducerea făcută de A. Marin, *Noțiuni generale de fizică și meteorologie spre uzul junimii*, București, 1857, pp. 214, 215, 221, 222, 223.

Alte experiențe privind căldura radiantă, ca și prezentarea corpurilor diatermane și atermane, sînt luate tot după Pouillet sau Marin. Dăm mai jos, spre comparație, un fragment așa cum apare el, la Eminescu, Pouillet și Marin.

Eminescu	*Pouillet*	*Marin*
Alți corpi absorb părți determinate din regiunea ultraroșie a spectrului și atitudinea or față de razele întunecoase de căldură e așa ca a corpilor transparenți, dar colorați, cari nu lasă să treacă decît raze de-o anume culoare iar pe altele le absorb. Melloni numește această atitudine [indescifrabil] **prin căldură thermochrose.** (Mss. 2270, ff. 134—135)	[...] *l'action des corps diathermanes sur la chaleur est analogue, en général, à l'action que les corps transparents et colorés exercent sur la lumière.* *C'est à cette propriété que possèdent les substances différentes de choisir dans la chaleur des éléments différentes pour les absorber, que Melloni donne le nom de diathermanasie; nous proposons de l'appeler chaleur thermanisée... (p. 379)*	*Corpi termanizanți sunt aceia ce produc asupra căldurii radiante niște efecte analoge cu cele ce produc sticlele colorate asupra luminii.* *(pp. 220—221)*

A doua problemă pe care o pune Eminescu în legătură cu căldura este «ce fel de specie a mișcării» este aceasta. În limbaj actual am spune: ce formă de energie este căldura. Eminescu prezintă faptele și experiențele într-un mod personal, dar în spiritul memoriului lui Clausius *Sur la nature du mouvement auquel nous donnons le nom de chaleur* (R. Clausius, *Théorie mécanique de la chaleur*, v. II, 1869, *Mémoire* XIV, pp. 185—216). Reproducem mai jos două fragmente spre comparație

Eminescu	*Clausius*
[...]moleculele unui corp cald — și toate corpurile sunt mai mult sau mai puțin calde —, deci moleculele tuturor corpurilor sunt în același timp cuprinse de cele trei specii ale mișcării, adică se mișcă întîi progresiv, încît în fiece moment punctul de gravitație al fiecărui molecul colectiv se află în alt loc, deși poate numai pe o cale mică care se-ntoarce în sine însăși ca inelul și care se parcurge mereu și mereu din nou; al doilea, moleculele se-nvîrtesc împrejurul punctului lor de gravitație, și al treilea înlăuntrul moleculului atomele oscilează cu mai multă sau mai puțină vioiciune încoace și-ncolo. (f. 139)	*D'abord il paraît naturel d'admettre à côté du mouvement de translation un mouvement de rotation, puisque, du choc de deux corps, à moins qu'il ne soit central et direct, résulte un double mouvement de translation et de rotation.* *En outre, je pense qu'à l'intérieur des différentes masses qui sont animées d'un mouvement de translation, il existe également une vibration. On peut se représenter ces vibrations de différentes manières. Si l'on se borne même a considérer des atomes pondérables, et qu'on les regarde comme absolument rigides, encore est-il possible qu'une molécule qui se compose de plusieurs atomes ne forme pas également une masse absolument rigide, mais que les différents atomes de cette molécule soient mobiles entre de certaines limites, et par suite, puissent osciler l'un par raport à l'autre.* *(pp. 187, 188)*

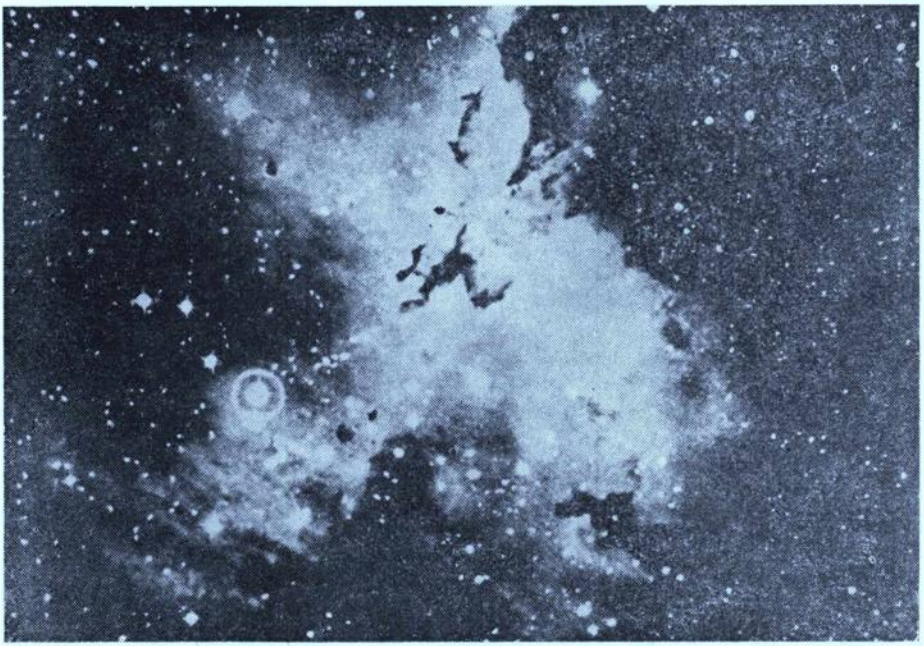
Fragmentul numit de Eminescu *Magnetism* deschide caietul 2270. Prima parte a acestuia cuprinde probleme generale în legătură cu magneții și magnetizarea. Ele sînt prezentate în spiritul lucrărilor vremii. A doua parte se ocupă de magnetismul terestru. Desenul de la f. 16 îl găsim și în lucrarea lui Pouillet *Notions générales de physique et de météorologie*, Paris, 1860, la p. 287. Instrumentul descris și desenat de Eminescu la f. 18 este prezentat sub numele de «bousole d'arpenteur», în lucrarea lui Pouillet citată mai sus, la pp. 290, 291. Și explicațiile sînt similare. În timp ce la Pouillet se dau valorile declinațiunii, înclinațiunii etc. pentru Paris, Eminescu le dă pentru Berlin. La prima vedere ar părea ciudat că nu dă valorile pentru țara noas-

tră. Lucrul se explică prin faptul că primele cercetări sistematice, pe teren, în România au fost inițiate de Dimitrie Negreanu (1858—1908) în 1898, apoi continuate de Ștefan Hepites (1851—1922) pînă prin 1907.

Deci, așa cum am mai remarcat, Mihai Eminescu nu reproduce ad-litteram texte, ci preia în mod creator faptele ce i se par mai importante din anumite lucrări. Aceasta este cu atît mai meritoriu cu cît el nu era fizician și era lipsit de o bază materială pentru experimente, lucru esențial pentru cercetarea științifică în fizică.

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

Note

[*f. 129*] *Radiarea căldurii.* Dacă întoarcem fața spre soba încălzită, simțim fierbințeală. Această [1] senzațiune de căldură urcată dispare dacă punem un paravan înaintea sobei. Senzațiunea aceasta nu poate fi produsă prin aerul încălzit al odăii, care stă ș-acum în contact cu pielea noastră ca și mai nainte, ci trebue să fie [*f. 130*] o influență [2] care pornește de la sobă și care se împiedecă prin punerea unui paravan între sobă [3] și fața noastră. Zicem că soba radiază căldură. Razele de căldură se propagă în linie dreaptă

[1] *Această*, tăiat apoi rescris în continuare;
[2] *un efect*, tăiat; scris deasupra: *o influență*;
[3] *sob* tăiat, scris în continuare: *sobă*;

prin aer fără de [4] a-l încălzi imediat [5], şi abia atunci au un efect încălzitor cînd dau de un corp care le absoarbe. Astfel florile de ghiaţă de pe geamuri încep a se topi sub influenţa [6] razelor ce emană de la sobă, pe cînd temperatura aerului din odae e încă sub zero. Aceste raze invizibile, care emanează de la orice corp cald sau fierbinte, se pot reflecta [7] prin oglinzi, se pot refracta prin prisme şi linţi [8], se pot împrăştia pe suprafeţe aspre şi se absorb după aceleaşi legi ca şi razele de lumină.

Dacă punem două mari oglinzi concave una-n faţa alteia şi punem în focarul uneia un glonte de fier încălzit, atunci razele care pleacă de la glonte sunt aruncate paralel între el[e] asupra celeilalte oglinzi şi adunate în focarul ei; un termometru adus aci, a cărui glob e uns cu funingine pentru a putea primi raze de căldură se sue iar radiometrul începe a roti cu vioiciune, îndată ce-l aşezăm în acest focar. O linte [9] adunătoare desemnează dincolo de ea despre g'ontele fierbinte o icoană invizibilă de căldură, a cărei existenţă însă se dovedeşte lesne prin radiometru.

Într-o cameră întunecată să aruncăm printr-o prismă un spectru solar şi să lăsăm un radiometru să fie atins de razele acestui spectru. Se observă că împingînd radiometrul dela capătul violet al spectrului spre capătul roşu el se-nvîrteşte cu repejune crescîndă şi continuă a se-nvîrti cînd a ajuns dincolo de capătul [*f. 131*] roşu. Din aceasta resultă cumcă efectul caloric a deosebitelor specii de raze ale spectrului începînd cu capătul violet, unde e neînsemnat, se urcă mereu spre capătul roşu dar nu încetează acolo ci se-ntinde şi în regiunea întunecoasă dincolo de capătul roşu. Lumina solară cuprinde aşa dar raze, cari sunt mai puţin refractabile de cît razele de lumină roşie; ele sunt invizibile pentru ochiul nostru, dar se manifestă prin însemnatul lor efect de căldură. Pentru că în spectru ele sunt dincolo de capătul roşu se numesc *ultraroşii*. Fiindcă se ştie însă că şi dincolo de capătul violet mai există raze şi mai refractabile decît cele violete, dar cari în genere nu mai sunt de văzut şi cari se manifestă prin acţiunea lor fotografică, şi devin vizibile prin fluorescenţă, resultă că spectrul solar complet conzistă din următoarele trei părţi:

partea invizibilă ultraroşie (raze producătoare de căldură)
partea vizibilă între liniile lui Fraunhofer A şi H:
(raze producătoare de lumină şi căldură)
partea invizibilă ultravioletă.

Razele invizibile pe cari le trimite un corp cald, de pildă un glob de fier se fring cu mai puţină tărie printr-o prismă de cît razele roşii, deci sunt de aceeaşi natură cu razele ultraroşii ale soarelui. Cu cît încălzirea se urcă, nu creşte numai tăria radiaţiunii, ci pe lîngă razele întunecoase s-adaugă raze mai refractabile, luminoase; corpul fierbinte devine vizibil, e roşu; la 540° roşul se va găsi la B (roşu întunecos) [10] la 700° roşu deschis (Hellrotglühend), spectrul razelor trimise se-ntinde pînă la F, iar cînd masa [11] [*f. 132*] este albă (1200°) trece dincolo de H.

Un instrument mai fin pentru constatarea şi cercetarea radiaţiunii căldurii este thermomultiplicatorul lui Melloni. Prin thermomultiplicator se poate urmări acţiunea calorică a deosebitelor regiuni ale spectrului solar; cu el găsim că acţiunea calorică creşte peste capătul cel roşu şi ajunge la măsura cea mai mare în regiunea ultraroşie. Dar dacă considerăm că, prin acţiunea prismei razele capabile de o refractare mai tare se şi fring mai departe întreolaltă decît cele mai puţin capabile şi dacă subtragem avantajul care le vine acestora prin această împrejurare, rezultă că razele galbene şi

[4] *a de*;
[5] cuvînt scris cu *m* dublu;
[6] *influenţează*;
[7] *refracta prin oglinzi*, tăiat; scris în continuare: *reflecta*;
[8], [9] *linte, linţi*: din germanul *Linse* = linte (bot.), lentilă (fiz.), cristalin (anat.). În text e corect lentilă;
[10] deasupra lui *roşu întunecos* e scris: *dunkelrotglühend*;
[11] scris cu *s* dublu;

galbene verzi între D şi E care par ochiului nostru cele mai luminoase, sunt totodată şi cele mai călduroase.

Din aceste fapte resultă însă că între razele întunecoase de căldură şi între razele de lumină nu există în sine altă deosebire decît aceea a unei mai mari sau mai mici refractibilităţi; acelea nu se disting de razele roşii mai mult decît cele roşii de cele galbene şi cele galbene de cele verzi. Invizibilitatea unora şi vizibilitatea celorlalte nu e întemeiată pe chiar natura razelor şi pe construcţiunea ochiului nostru, care nu mai e capabil de-a percepe razele ultraroşii. Pe acestea nu le putem percepe imediat [12] decît prin pipăire ca căldură; razele luminoase însă exercită o acţiune simultană asupra a două simţuri, asupra nervilor simţirii ca căldură, asupra ochiului ca lumină. [*f. 133*] Fie ce rază de lumină e *tot odată* o rază de căldură. Prin nici un mijloc nu suntem în stare de-a despărţi acţiunea calorică, implicată în simpla [13] lumină galbenă a flacării [14] de natriu, de acţiunea luminoasă; căci nu există raze de o asemenea refractibilitate cari să producă numai acţiunea calorică, iar nu şi luminoasă. Lumină şi căldură radiantă, fiind efecte ale uneia şi aceleiaşi cauze, nu sunt în *sine*, ci numai pentru noi, ca forme ale senzaţiunii noastre. Aceeaşi rază unitară provoacă în noi cînd senzaţiunea luminii, cînd a căldurii, după cum apucă o cale nervoasă [15] sau cealaltă parte ca impresie produsă deja [16], să ajungă în sediul conştiinţei noastre; tot astfel o furculiţă fonică [17] produce în ochiul nostru o senzaţiune de sunet, iar în mîna ce-l atinge senzaţiunea sferării.

Perradiabilitatea deosebitelor corpuri e foarte deosebită — atît pentru razele luminoase, cît şi pentru razele întunecoase de căldură. Aerul curat lasă să treacă aproape pe deplin razele solare, atît cele întunecoase cît şi cele luminoase; deci ele încălzesc numai într-un mod neînsemnat aerul. Păturile superioare ale aerului, deşi primesc razele solare din masa [18] solară oarecum, rămîn totuşi atît de reci încît chiar în zona fierbinte vîrful munţilor înalţi sunt acoperiţi cu zăpadă eternă. Încălzirea atmosferei se-ntîmplă în cea mai mare parte [*f. 134*] nu imediat [19] prin raze solare, ci imediat prin înfierbîntarea suprafeţei pămîntului, care comunică căldura ei cîştigată prin absorbţiune de raze păturei de aer de jos cu care stă în atingere. Această pătură încălzindu-se devine mai uşoară şi duce căldura în păturile regiunii superioare ale aerului. Nici apa, nici nourii, nici vr-o altă parte constitutivă a suprafeţei solide a pămîntului [20] nu sunt atît de perradiabile, nu lasă să treacă razele cu atîta lesniciune ca aerul. Toate înghit (absorb) o parte mai mare sau mai mică din razele solare ce le lovesc şi se încălzesc cu ele [21]. Corpii aceia [22], cari lasă să treacă prin ei [23] razele întunecoase de căldură, cele ultraroşii, tot cu atîta înlesnire precum corpii transparenţi [24] lasă să treacă prin ei razele de lumină, Melloni le-a numit *diathermane*; *athermane* însă le numeşte pe acele cari absorb razele întunecoase de căldură. Sarea minerală (în droburi) lasă să treacă prin ea toate razele întunecoase de căldură, ca şi pe cele luminoase şi stă cu ele în relaţia, în care un corp transparent şi incolor stă cu razele de lumină; însă piatra acră (aluniul) deşi e tot atît de transparent pentru lumină, e imperradiabil pentru razele ultraroşii. Alţi corpi absorb părţi determinate din regiunea ultraroşie a spectrului şi atitudinea lor faţă cu razele întunecoase de căldură e aşa ca a corpilor transparenţi

---

[12] cuvînt scris cu *m* dublu;
[13] *simpla*, scris deasupra;
[14] *flacărei*, tăiat, apoi rescris în continuare;
[15] *nerv* tăiat; scris în continuare: *nervoasă*;
[16] *deza*;
[17] lecţiune nesigură;
[18] scris cu *s* dublu;
[19] cuvînt scris cu *m* dublu;
[20] *pămîntului*, tăiat; scris în continuare: *solide a pămîntului*;
[21] *Melloni are înainte*, tăiat; scris în continuare *Corpii*;
[22] *aceia*, scris deasupra;
[23] *ei*, scris deasupra;
[24] *transp*, tăiat; scris în continuare *transparenţi*;

149

63% agenți mișcări progresive ; aproape 37% agenți mișcări
înapoiere, regresive intermediare. La gegni și mai compuși
și cari moleculele magnetice sînt formate fiecare din patru
cantități diverse, mișcarea întru moleculă a părților constitutive
regresă, fricțiea mai mare a mișcării totale mișcării
celui.

dar colorați, cari nu lasă să treacă decît raze de-o anume coloare, iar [*f. 135*] pe altele le absorb. Melloni numește această atitudine [*ilizibil*] prin căldură thermochrose.

Un corp radiat se va încălzi cu atît mai mult, cu [25] cît va înghiți mai deplin razele ce cad asupră-i și cu cît va da mai puține îndărăt prin reflectare difusă; corpuri întunecoase se încălzesc deci mult mai tare sub aceeași radiare decît corpuri deschise la culoare [26]. Pentru acest cuvînt [27] ne-mbrăcăm iarna în haine închise, vara în haine deschise. Pămînt de arătură negru se-ncălzește mult mai tare sub razele soarelui decît pămînt albicios, văros. Funinginea care absoarbe [28] toate speciile de raze în mod aproape deplin, și tocmai de aceea e neagră se-ncălzește mult mai tare prin radiare decît orice alt corp. Dacă presărăm funingine pe zăpadă, vom observa că zăpada de sub funingine se topește mai repede decît cel învecinat și după urma de funingine se formează în zăpadă o scursătură adîncă. Corpii aciia care sug mai bine razele de căldură sunt tot odată și aciia cari radiază mai lesne căldura lor: puterea de exradiare în afară crește în acelaș raport cu puterea de absorbțiune. Apa caldă de ex. [emplu] se răcește mult mai repede într-o oală neagră și funinginoasă decît într-o oală curată. [*f. 136*] Se-nțelege că numai raze cari pătrund într-un corp, pot fi absorbite de el și-l pot încălzi. Un corp neted pol[e]it, care deja pe suprafață sa reflectă o parte din raze, se-ncălzește mai puțin sub o radiare egală, decît dacă are o suprafață aspră, care înainte de-a împrăștia razele, le lasă să pătrunză pînă la oarecare adîncime. Pe de altă parte un corp cald va exradia [29] mai multă căldură, dacă suprafața sa e mată [30], decît dacă e pol[e]ită, pentrucă pe suprafața pol[e]ită o parte din razele de căldură ce vin din lăuntrul corpului se rearuncă îndărăt. Într-o cană de cafea de metal bine lustruită băutura se ține caldă îndoit atîta timp, decît dacă suprafața ceșcei e necurată. Deci și în această privire, cei mai buni absorbitori se dovedesc a fi și cei mai buni radiatori.

II

Resultatul considerațiunilor noastre a fost că starea unui corp care adus în atingere cu pielea noastră, produce senzațiunea căldurii e o stare de mișcare a părticelelor lui sau mai pe scurt căldura nu e nimic alta decît, o specie a mișcării.

Deci ni se pune cestiunea: ce fel de specie a mișcării este căldura?

Ne vom apropia de ținta noastră dacă vom da cîteva răspunsuri la întrebarea negativă: ce speție de mișcare *nu* e căldura?

---

[25] *atît cu*, tăiat;
[26] *la culoare*, scris deasupra;
[27] *Din această cauză*, tăiat; scris în continuare: *Pentru acest cuvînt*;
[28] *aproape*, tăiat;
[29] deasupra ausstrahlen;
[30] *mată*;

[*f. 137*] Un răspuns e pe faţă: mişcarea pe care-o numim căldură nu e în nici un caz o mişcare în care grupe mai mari şi mai întinse de părticele apropiate a corpurilor să descrie căi *paralele* şi de-o distanţă lungă, cu repejune egală. Acest soiu de mişcare e mişcarea progresivă sau rotatorie a maselor [31] coherente mari ca întreg. Asemenea mişcări, ca acelea ale [*ilizibil*] ce sboară, ale apei ce curge, ale vîntului ce suflă, se percep tot de una ca atari de simţurile noastre. (Linii paralele curbe [32] sau drepte). Dacă căldura ar fi o asemenea mişcare, nimeni nu s-ar mai fi putut îndoi că ea e o specie a mişcării.

Căldura nu poate fi nici [33] o mişcare astfel, încît pături întregi de părticele să meargă încoace şi încolo, chiar pe căi încă invizibil de mici, dar paralele şi c-o repejune egală. Fizica ne-a învăţat de mult, că o asemenea stare a mişcării, în care pături întregi se mişcă în concordanţă se propagă în formă de valuri sau unde, încît întreaga mişcare de care e cuprinsă acum o pătură anumită a corpului se comunică în momentul următor asupra păturii învecinate.

Pentru a aduce lucrul în *concreto* spunem: fizica nu cunoaşte decît două specii de mişcare de regularitatea mai sus descrisă: sunetul şi lumina.

Dacă părţile *ponderabile* ale unui mediu elastic se află într-o mişcare concordantă pătură după pătură, avem a face cu sunetul; dacă părticelele eterului se află asemenea [*f. 138*] pătură după pătură în mişcare concordantă, atunci se propagă undele de lumină.

Prin escluderea acestor posibilităţi rămîne caracteristic pentru mişcarea pe care-o numim căldură: cele mai mici părţi ale corpului se mişcă în mod iregular, încît nici o dată grupuri mai mari de părticele sau pături ale corpului nu se află într-o mişcare concordantă.

În această caracteristică negativă rezidă însă multe posibilităţi. Întîi ni se impune deosebirea între două soiuri de mişcare posibile: moleculele unui corp se pot mişca progresiv adică înaintînd sau rămînînd la locul lor pot să se-nvîrtă împrejurul lor. Pe lîngă aceasta vine a treia posibilitate, mişcarea a chiar părţilor constitutive ale moleculului. Chiar la aşa numitele elemente chimice sau radicale trebue să ne-nchipuim moleculul ca un sistem mai mult ori mai puţin complicat de deosebite atome. Astfel de ex.[emplu] un molecul de idrogen, e compus din cel puţin două atome omogene de idrogen. Dar afară de compunerea aceasta a moleculului, mai pot fi numeroase molecule de eter între ele — atome din acel mediu ipotetic mai sus pomenit, pe care ni-l închipuim răspîndit în întregul univers.

Mult mai complicate sunt naturalmente moleculele combinaţiunilor chimice. E dar imaginabil [34] că părţile constitutive *dinlăuntrul* moleculului se mişcă, apropiindu-se de ex.[emplu] alternativ unul de altul şi depărtîndu-se tot astfel.

[*f. 139*] E verosimil [35] că cele trei posibilităţi desvoltate pîn-acum se şi realizează toate în acelaş timp. Cu alte cuvinte admitem: că [36] moleculele unui corp cald — şi toate corpurile sunt mai mult sau mai puţin calde — deci moleculele tuturor corpurilor sunt în acelaş timp cuprinse de cele trei speţii ale mişcării, adecă se mişcă întîi progresiv, încît în fiece moment punctul de gravitaţie al fiecărui molecul colectiv [37] se află în alt loc, deşi poate numai pe o cale mică care se-ntoarce în sine însăşi ca inelul şi care se parcurge mereu din nou; al doilea moleculele se-nvîrtesc împrejurul punctului lor de gravitaţie, şi al treilea înlăuntrul moleculului atomele oscilează cu mai multă sau mai puţină vioiciune încoace şi-ncolo. Aceste mişcări însă, relevăm iarăşi, sunt mişcări cu totul iregulare, încît în genere nici un grup mai întins de molecule nu se află în acelaş timp în aceeaşi mişcare. Nici mişcarea progresivă, nici cea rotatorie, nici în fine mişca-

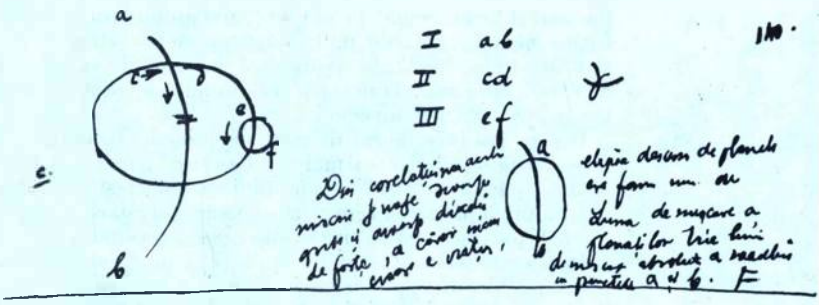
---

[31] scris cu *s* dublu;
[32] *circulare*, tăiat; scris deasupra: *curbe*;
[33] *nici*, scris deasupra;
[34] *immaginabil*;
[35] *verosimil*, tăiat şi rescris în continuare;
[36] *că*, scris deasupra;
[37] *total*, tăiat; scris deasupra: *colectiv*;

rea părţilor constitutive nu concordează: mai cu seamă mişcarea progresivă a moleculelor colective nu are preferinţă pentru nici o direcţie. Iregularitatea acestei mişcări mai trebue să ne-o-nchipuim şi aşa că nu fiece molecul se mişcă cu aceeaşi vioiciune ca şi cellalt. Din contra, poate că un molecul oscilează într-un moment dat în excursiuni mai largi încoace şi încolo, pe cînd nu departe de el un altul roteşte încet împrejurul său; aci predomină mişcarea

---

[*f. 140*]
I ab
II cd
III ef
Din corelaţiunea acestor mişcări se nasc diverse grade şi diverse direcţii de forţe, a căror încrucişare e viaţa
elipsa descrisă de planeţi are forma unui ou.
Linia de mişcare a planeţilor taie linia de mişcare absolută a soarelui în punctele a şi b[38]F

---

părţilor constitutive către olaltă, dincolo predomină mişcarea progresivă (das ist — mit Verlaub — Blech das ist das Princip der Unordnung in die Natur hineingeschoben).

În fie ce moment scena se schimbă; prin împingeri încolo şi încoace, moleculele fac într-una schimb cu mişcările lor reciproce. Dar totuşi trebue să se stabilească o stare, la care în *linia medie* să-i revie fiecărui molecul o cantitate determinată de mişcare şi cu toată deosebirea cazurilor individuale această cantitate e şi împărţită în mod egal între cele trei soiuri de mişcare, adică progresivă, rotatorie şi mişcare a părţilor constitutive a părţilor dinlăuntrul moleculului.

Întregul quant al acestor trei speţii de mişcare a moleculelor unui corp, reprezentat la un loc e cantitatea căldurii pe care corpul o cuprinde.

Închipuiri mai clare despre mişcările moleculelor ne putem face pentru corpii cari se află în starea de agregaţiune gazoasă. Cercetări asupra materiei în stare de agregaţie gazoasă ne şi dau bazele esenţiale [*f. 141*] pentru chipul de-a vedea ce ni-l formăm astăzi asupra constituţiunii lor. Natura stării de agregaţie gazoasă (gasoformă) consistă într-aceea că corpul gazos ocupă un anume volum numai atunci cînd e închis între pereţi impenetrabili, asupra cărora el exercită *din toate părţile* o presiune. Închipuiţi-vă un balon de cauciuc umplut cu aer. Dacă-l ţinem în mînă nu observăm nimic din presiunea aerului dinlăuntrul său; el nu exercită presiune decît asupra bazei sale, cu *greutatea* sa, ca un corp solid. În sus şi în laturi nu se observă nici o presiune. Cauza e că atmosfera care-l încunjură apasă tot atît de tare pe suprafaţa exterioară a învelitorii de cauciuc ca şi aerul cel inclus pe suprafaţa interioară. Dar dacă luăm aerul de-mprejurul balonului, punîndu-l de esemplu sub recipientul unei pompe şi pompînd aerul afară, atunci contrapresiunea atmosferei din afară încetează, şi începe presiunea din lăuntru care se exercită asupra tuturor părţilor încît cu toate că învelişul e deja în tensiune elastică, totuşi aerul dinlăuntrul balonului se dilatează şi mai mult. Se poate chiar ca învelişul să plesnească şi numai decît aerul cuprinde întreg volumul recipientului, ce i se prezintă (ar ocupa şi mai mult volum dac-ar găsi).

---

[38] la f. 135 v° se face completarea: *Duşi de razele de soare ce se împiedecă de noi*;

Tendinţa de nemărginită expansiune s-ar putea esplica prin supoziţiunea [39], că moleculele de gaz se resping reciproc şi că chiar dac-ar fi în repaos, ar avea tendinţa de-a se depărta între olaltă.

[*f. 142*] Dar există o sumă de cuvinte cari arată că admiterea unei puteri repulsive între moleculele de gaz, duce la contraziceri.

Presiunea unui gaz asupra pereţilor cari-l încunjură nu se poate esplica aşa dar decît prin mişcarea părticelelor sale celor mai mici. Trebue să admitem că moleculele unei materii în stare de agregaţie gazoasă plutesc în spaţiu cu totul neatîrnate unul de altul. Fiecare-şi face drumul lin în linie dreaptă, pînă ce se loveşte de-o piedecă, fie alt molecul, fie un părete şi de aci răsare îndărăt în altă direcţie ca un glonte elastic. Dacă ne închipuim [40] aşa dar o asemenea masă [41] de gaz, răspîndită-n spaţiul liber al universului, unde nici o putere străină nu exercită o acţiune asupra ei, chiar moleculele s-ar risipi dintre olaltă în toate direcţiile în infinit (Nirvâná ein ewig sich bewegender Tod [*ilizibil*]) Dar mişcarea ar fi din ce în ce mai lentă, ea ar scădea în proporţiune inversă cu volumul pe care l-ar ocupa şi volumul acesta fiind infinit şi mişcarea ar deveni infinit de slabă — *nimica.*

Presiunea gazului asupra pereţilor cari-l încunjură se esplică aşa dar simplu din desele isbiri ale moleculelor, care, dacă peretele nu este solid,-l şi împing mai departe, precum am putea împinge de ex. [emplu] un perete solid dar mişcător, isbind asupra lui mingi de cauciuc. Prin aceasta se esplică cele două legi fundamentale ale stării de agregaţiune gazoasă. Mai întîiu legea că la temperatură egală, presiunea gazului creşte în aceeaşi măsură în care-l comprimăm, că adică presiunea stă în proporţie inversă cu volumul. Se înţelege lesne că isbirile moleculelor cătră pereţi vor fi cu atît mai dese [*f. 143*] cu cît mai strîmt va fi spaţiul în care închidem acelaş număr de molecule. Dar fiindcă după concepţia noastră numărul acestor isbiri în aceeaşi unitate de timp determină *caeteris paribus* presiunea, de aceea presiunea sporeşte cu împuţinarea volumului.

Şi mai lesne se esplică a doua lege fundamentală după care presiunea unui gaz creşte în proporţie cu temperatura.

Trebue numai să admitem că temperatura este măsura *puterii medie* [42] pe care-o reprezintă mişcarea progresivă a unui molecul. E atunci de sine înţeles că presiunea trebue să crească cu puterea acestei mişcări adecă cu temperatura, căci dacă această presiune consistă în isbirile moleculelor cătră pereţi, atunci cu cît mai mare e repejunea cu atît mai frequente (în aceeaşi unitate de timp) sunt isbirile moleculelor de pereţi.

Urmărirea mai departe a şirului de gîndiri de pîn-aci ne duce la determinarea *punctului de zero absolut al temperaturii.* Acest lucru e atît de interesant şi atît de important şi e în acest nex atît de simplu şi de lesne de înţeles, încît trebue să intercalăm o cercetare a lui.

După [cum] se ştie, însemnăm pe scalele noastre termometrice temperatura gheţei cînd se topeşte cu 0°, iar temperaturile de mai jos le însemnăm cu minus, ca negative. Aceasta ar putea să nască ideea, că ar exista o antiteză reală între frig şi cald [*f. 144*] şi că un corp, la temperatura gheţei ce se topeşte, n-ar mai cuprinde nici o căldură. Însă asta ar fi o eroare evidentă, căci un corp a cărui temperatură e de zero, tot mai poate da căldură, răcindu-se şi mai mult. Aşa de ex. [emplu] argintul viu îngheţat [43] începe a se topi pus în contact cu ghiaţa de apă. După maniera noastră de-a vedea vom zice dar: că moleculele unui corp care are temperatura gheţii ce se topeşte tot încă sunt în mişcare: astfel de ex. [emplu] — moleculele unui gaz răcit pîn la această temperatură tot mai sboară încoace şi-ncolo. Dacă dar punctul de îngheţ, nu este punctul absolut de zero al temperaturelor, întrebarea [44] după acest punct absolut îşi are înţe-

[39] suppoziţiunea;
[40] *închi* tăiat, scris în continuare; *închipuim*;
[41] scris cu *s* dublu;
[42] desupra *puterii medie* e scris: durchschittliche *Kraft*;
[43] *începe a se* tăiat; scris în continuare: *îngheţat*;
[44] *cestiunea,* tăiat; scris deasupra: *întrebarea*;

lesul ei. Vine deci întrebarea: Care temperatură cată să atribuim unui corp ale cărui molecule nu sunt deloc în mişcare?

În modul cel mai strict putem formula întrebarea despre punctul de zero absolut al temperaturii în modul următor: De cîte ori e mai mare [45] cantitatea de căldură, cuprinsă într-un corp care are temperatura 0°, decît cantitatea [46] de căldură care se cere pentru a-l încălzi de la 0° la 1°? Atîtea grade sub punctul de îngheţ cată să fie neapărat punctul de zero absolut. Căci de cîte ori sustrag corpului această din urmă cantitate de căldură (un grad),-l *răcesc* c-un grad. Dacă vom şti deci de cîte ori anume pot să-i sustrag [*f. 145*] tot cîte-o cantitate de căldură, pînă ce-şi va fi [47] perdut întreaga lui provizie de căldură, atunci ştiu la cîte grade sub punctul de îngheţ al apei rezidă temperatura în care un corp nu mai cuprinde nici o căldură, şi acesta ar fi punctul absolut de zero.

Acest număr se poate urmări din proporţia [48] ce există între creşterea presiunii unui gaz şi creşterea temperaturii sale. Această proporţie este după esperienţă următoarea: dacă temperatura creşte cu un grad al scalei centesimale [49] presiunea gazului creşte cu 1/273 a valorii aceleia pe care o avea la punctul de îngheţ al apei.

Dacă temperatura scade cu un grad, şi presiunea diminuă tot cu 1/273 a aceleiaşi valori.

Dacă deci presiunea gazului se va aduce la valoarea zero, temperatura lui trebue să scază la 273° sub punctul de îngheţ. Dar fiindcă presiunea, precum am văzut, e o urmare a mişcării valoarea zero a presiunii corespunde cu repaosul complet al moleculelor sau cu lipsa completă de ori ce căldură — cu punctul zero al temperaturii.

Cu alte cuvinte: un corp cuprinde la temperatura gheţei ce se topeşte o cantitate de căldură, care e de 273 de ori mai mare, decît cantitatea de căldură [50] care [*f. 146*] trebue, pentru a încălzi pe acelaş corp cu un grad din scara centesimală (Aici însă corpul conservă cele trei mişcări absolute — a curbei în infinit a universului, a rotaţiunii pămîntului în jurul soarelui, a rotaţiunii acestuia împrejurul axei sale).

După acest excurs să ne-ntoarcem la tema noastră proprie, la întemeierea şi dezvoltarea mai departe a manierei noastre de-a vedea despre mişcarea calorică în gazuri. Am arătat întîiu că cele două legi de căpetenie, cărora e supusă stare[a] gazoasă de agregaţie, află o esplicare prin maniera noastră de-a vedea. Dar şi alte proprietăţi esenţiale ale gazurilor se pot esplica şi pune în acord [51] tot prin [52] acest chip de vedere. Înainte de toate intră în această legătură lesnicioasă putinţa de-a se amesteca a gazurilor. E un fenomen cunoscut, că două gazuri eterogene puse în vecinătate unul de altul, se amestecă încurînd, încît atît unul cît şi altul se răspîndesc în mod uniform în întreg spaţiul disponibil. Aceasta se-ntîmplă chiar atunci cînd gazul mai uşor era sus, cel greu mai jos. Nu există nici măcar două feluri de gazuri cari s-ar putea pune pătură peste pătură olaltă precum se pot pune apa şi untdelemnul. Dacă punem de ex. [emplu] hidrogen peste acid carbonic, care e de 22 de ori mai greu, totuşi idrogenul se răspîndeşte în jos şi acidul carbonic în sus şi peste puţin timp spaţiul va fi cuprins de-un amestec uniform. După maniera noastră de-a vedea acest fenomen e de sine înţeles [*f. 147*] căci dacă moleculele gazoase sunt în termin mediu atît de departe întreolaltă, încît să nu exercite reciproc nici acţiune atractivă, nici repulsivă, nu e nici un motiv pentru care moleculele idrogenului n-ar sbura între moleculele acidului carbonic şi vice versa.

Din fenomenul amestecării gazurilor s-a dedus însă [53] *invers* objecţiunea în contra

---

[45] *Toată*, tăiat; *De cîte ori mai mare*, scris deasupra;
[46] *de*, tăiat;
[47] *va fi*, scris deasupra;
[48] *raportul*, tăiat; scris deasupra: *proporţia*;
[49] *de-o sută*, tăiat; scris în continuare: *centesimale*;
[50] *trebuincioasă*, tăiat;
[51] *(concorda)* scris deasupra, în dreapta lui *în acord*;
[52] *această manieră*, tăiat;
[53] *s-a dedus însă*, scris deasupra;

noii teorii a gazurilor susţinîndu-se că ea [54] ar cere ca amestecul să se facă numaidecît [55]. Această obiecţiune se bazează însă pe neînţelegerea, cumcă maniera noastră de-a vedea ar fi pretinzînd că moleculele de gaz trebue să sboare în linie dreaptă, pînă dau de un perete. Dar nu acesta e cazul. Se poate admite că deja după parcurgerea unei foarte mici căi un molecul se loveşte deja de un altul şi-şi schimbă direcţia. Moleculele de gaz nu pot deci să se mişte atît de repede din locul lor şi pentru amestecarea a două gazuri totuşi trebue un timp oarecare. Clausius presupunînd că o a mia parte a spaţiului cuprins [56] de un gaz e în adevăr ocupat prin sferele de acţiune ale moleculelor, calculează că moleculele gazului fac în termin mediu neîmpiedecate, deci în linie dreaptă, o cale care e de 62 de ori mai mare decît distanţa medie dintre două molecule învecinate, dar aceasta e evident o mărime foarte mică, comparată cu ori ce lungimi văzute.

[*f. 148*] De mai multe ori am relevat că mişcarea pe care o numim căldură, nu este numai progresivă, ci moleculul singular se-nvîrte şi împrejurul punctului său de gravitaţie, iar părţile sale constitutive se mişcă-nspre olaltă, căci dacă din capul locului n-ar fi decît mişcare progresivă, totuşi prin împingerile numeroase şi adesea escentrice a moleculelor între olaltă s-ar desvolta mişcări învîrtitoare [57] sau intramoleculare şi e evident că în curînd s-ar stabili un raport mediu constant între cantitatea mişcării reprezentate [prin] mişcare intramoleculară şi-ntre cea reprezentată prin mişcare progresivă.

E unul din punctele luminoase a ştiinţelor naturale moderne că astăzi deja putem indica [58] numeric pentru unele cazuri raportul între puterea mişcării progresive şi a celei moleculare, fără ca să admitem vreo ipoteză îndrăsneaţă. Pe calea unor consideraţiuni cari e drept că nu se pot face decît cu [59] ajutorul mijloacelor matematice, de la a căror comunicare asistăm, Clausius a arătat, cumcă, la gazurile mai simple, puterea care reprezintă mişcarea progresivă a moleculelor totale se raportă către puterea, reprezentată prin mişcare învîrtitoare şi intramoleculară ca 63: 37. Cu alte cuvinte: din cantitatea de mişcare, care constituie întreaga cantitate de căldură, cuprinsă într-un gaz simplu [*f. 149*] 63% aparţine mişcării progresive şi aproape 37% aparţine mişcării învîrtitoare, respectiv intramoleculare. La gazuri şi mai compuse în cari moleculele singuratece sunt formate [60] din părţi constitutive diverse, mişcarea intramoleculară a părţilor constitutive reprezintă o fracţiune mai mare a totalului [61] mişcării calorice.

Cînd [62] lăsăm să se urce temperatura unui agregat gazoform, nu facem [63] nimic alt după maniera noastră de-a vedea, decît că facem ca mişcarea moleculară să devie din ce în ce mai vehementă şi astfel nu numai mişcarea progresivă ci totodată şi cea intramoleculară a porţiunilor constitutive devine mai intensivă.

E deci învederat că mişcarea intramoleculară a părţilor constitutive către olaltă ajungînd la un grad oarecare de vehemenţă, compunerea [64] moleculului [65] să se desfacă. Dacă ne închipuim mişcarea intramoleculară ca o simplă rotaţie de ex. [emplu] atunci, la un grad oarecare de repejune puterea centrifugală va învinge atracţiunea reciprocă a părţilor constitutive şi părţi dintre acestea vor părăsi moleculul, precum, dacă învîrtim repede un boţ de aluat, părţi din el sboară-n lături. Iar dacă ne închipuim mişcările intramoleculare astfel, încît părţile constitutive ale moleculului cînd [66] se depărtează,

---

[54] *teoria*, tăiat; scris deasupra: *ea*;
[55] *momentum*, tăiat; scris deasupra: *numaidecît*;
[56] *ocupat*, tăiat; scris deasupra: *cuprins*;
[57] *rotatorii*, tăiat; scris în continuare: *învîrtitoare*;
[58] *indica*, scris deasupra;
[59] *mijloace auxiliare mat*, tăiat;
[60] *formeaz*, tăiat; scris în continuare: *formate*;
[61] *întregei*, tăiat; scris în continuare: *totalului*;
[62] *Dacă*, tăiat; scris deasupra; *Cînd*;
[63] *se-ntîmplă*, scris deasupra lui *facem*;
[64] *lui*, tăiat;
[65] *combinaţia moleculului*, tăiat; scris în continuare: *compunerea moleculului*;
[66] *s-ap* [*ropie*], tăiat;

[*f. 150*] cînd s-apropie în oscilaţiuni alternative, dacă oscilaţiunile vor trece peste un grad oarecare de vehemenţă, prin urmare de amplitudine, părticelele constitutive ale moleculului vor sbura risipindu-se în toate părţile.

Dacă lucrurile stau astfel, după cum le-am desvoltat, atunci căldura trebue să fie în stare să discompue orice combinaţie chimică. Confirmarea acestei teorii e iarăşi unul din cele mai frumoase rezultate ale cercetărilor esperimentate de ştiinţa naturală. Vom espune deci cîteva esperimente vrednice de mirare ale lui Sainte Claire Deville care-a [67] desfăcut prin căldură mai multe din cele mai tari combinaţiuni chimice. El numeşte procesul *disociaţiune* [68], cuvînt care s-a încetăţenit în chimie şi-n fizică.

Una din cele mai tari combinaţiuni chimice e fără îndoială apa. Fiece molecul de apă dintr-un atom de oxigen şi din două atome foarte strîns unite de idrogen. Dar oricît de puternică este această combinaţiune prin atracţiunea reciprocă, ea totuşi trebue să se disloce îndată ce mişcarea reciprocă a atomelor dinlăuntrul moleculei [69] au trecut peste un grad de vehemenţă oarecare, cu alte cuvinte, dacă temperatura — care îi [*f. 151*] trebue să ne-o-nchipuim deja în formă de gaz — au ajuns la o margine oarecare. La o asemenea temperatură, nu vor mai sbura molecule de apă, ci atome de oxigen şi de idrogen, despărţite în spaţiu.

Dar cum să ne convingem despre aceasta?

Nu se poate aştepta ca, răcindu-se oxigenul şi idrogenul să şi rămîie despărţiţi; din contra, dacă la acea temperatură estremă se despărţiseră la o temperatură mai joasă se vor reimpreuna numaidecît încît la o răcire şi mai mare vom căpăta iarăşi apă fluidă, nu oxigen şi idrogen. Aşa dar despărţirea în spaţiu a atomelor de idrogen şi a acelor de oxigen la o temperatură naltă trebue s-o realizăm noi înşine şi aceasta s-a şi întîmplat în frumoasele esperimente ale lui St. Claire Deville, printr-o sită oarecum care nu [70] lasă să treacă atomele mai mari de oxigen, dar lăsa să treacă pe cele mai mici de idrogen. O astfel de sită ne dă o placă subţire de platină. Dacă printr-o ţeavă din asemenea placă lăsăm să treacă la mare temperatură aburi de apă, la cellalt capăt nu mai ese abur de apă ci aproape numai oxigen curat [*f. 152*] căci prin temperatura cea mare atomele despărţite de idrogen au fugit în mare parte prin porii peretelui de platină.

Oricît de paradox ar suna aceasta, e totuşi verificat că la [71] acelaş princip al disociaţiunii [72] trebue să se reducă şi combinaţiile cauzate prin căldură.

Putem să rămînem la exemplul apei.

Dupre cum se ştie oxigenul poate sta în amestec alături cu idrogenul, fără ca să formeze vreodată combinaţia chimică, numită apă.

Abia după ce vom încălzi amestecul sau o parte a lui cîte un atom de oxigen se combină cu două atome de idrogen într-un molecul de apă dar la această combinaţie [trebuie] o enormă cantitate de căldură. Lucrul se esplică simplu. O cantitate de gaz oxigenic nu e deloc un agregat de atome de oxigen, cari plutesc libere. Din contra cată să ne-nchipuim cîte două din ele împreunate într-un molecul de oxigen.

E de sigur un fapt vrednic de însemnat că în acelaş timp în care o asemenea închipuire le-a venit chimiştilor ca deducţie din fapte chimice, ea i-a venit pe altă parte şi lui Clausius, căruia acele teorii chimice-i erau cu totul necunoscute, însă din raţiuni ale teoriei mecanice [73] a căldurii.

[*f. 153*] Să admitem că fiece molecul de oxigen consistă din două atome de oxigen, atunci pentru formarea moleculelor de apă, se cere mai întîi o disociaţiune [74] a moleculelor de oxigen şi aceasta se-ntîmplă iar prin căldură. Astfel e evident că căldura

---

[67] *desp*[*ărţit*], tăiat;
[68] scris cu *s* dublu;
[69] *moleculul*;
[70] *nu*, scris deasupra;
[71] *pe*, tăiat; scris deasupra: *la*;
[72] scris cu *s* dublu;
[73] *mechanice*;
[74] scris cu *s* dublu;

sau și alte cutremurări [75] moleculare — precum isbiri electrice [76] pot favoriza introducerea combinațiunilor chimice fiindcă intensitatea mișcării calorice moleculare nu are într-o masă de gaz o valoare pretutindeni aceeași (ubiquilar — egală) ci constantă numai în termen mediu, disociațiunea [77] nu se va întinde la o temperatură oarecare asupra masei [78] întregi, ci la temperaturi relativ-mici mișcarea moleculară se va sui la unele molecule cu mult peste valoarea medie și va produce disociație [79] iar în alte locuri, atome disociate [80] întîlnindu-se, se vor reîmpreuna. Pentru fiece temperatură va exista pururea o proporție medie între atomi simultan [81] disociați și cei împreunați, dar va fi o schimbare continuă între indivizi. Atome abia întemeiate vor fi în momentul următor disociate [82] și vice-versa.

Cu cît e mai mare temperatura cu atît mai multe atome se disociază [83], cu atît mai puțin vor rămînea împreunate.

Închipuirea că mișcarea pe care o numim căldură nu e regulară de cît în mare și în termen mediu, pe cînd îndeosebi și în cazurile singulare, mișcarea e atît de violentă încît plesnește moleculul în două, pe cînd dincolo ea permite [84] reîmpreunarea atomelor, această închipuire [*f. 154*] e foarte roditoare pentru esplicarea fenomenelor chimice, pîn-acum întunecoase. Mai cu seamă se esplică foarte simplu pe calea aceasta fenomenul paradox, observat de atîtea ori că, la aceeași temperatură, se pot întîmpla reacțiuni chimice contrarii, după cantitatea materiilor introduse în proces. La aceeași temperatură de ex. [emplu] putem sustrage prin cupru oxigenul din idrogen, și prin idrogen oxigenul din cupru. Astfel de ex. [emplu] la aceeași temperatură putem descompune aburi de apă prin cupru, (formînd oxid de cupru) iar prin idrogen putem discompune oxid de cupru (formîndu-se apa). Această paradoxie se esplică ușor. Dacă idrogenul, oxigenul și cuprul sunt la o anume temperatură (Glükhitze) în atingere între olaltă, atunci se vor uni și se vor disocia [85] atome în alternare continuă, încît vom avea lîngă olaltă atome libere de idrogen, de oxigen, de cupru, dar și molecule de oxid de cupru, precum și molecule de apă. Dar se va întîmpla pururea, ca din unele molecule de oxid de cupru să sară oxigenul și ca atome de idrogen să se împreuneze cu el. Dacă îngrijim însă ca moleculele de apă cari se formează, să se depărteze și să fie înlocuite prin molecule nouă de idrogen, i se sustrage [86] la urma urmelor oxidului de cupru tot oxigenul. Aceasta e reducțiunea [*f. 155*] oxidului de cupru înfierbîntat într-un curent de idrogen. Dacă îngrijim din contra ca atomele de idrogen [87] devenite libere prin disociațiunea [88] moleculelor de apă, să părăsească sfera oxidului de cupru și să fie înlocuite prin noue molecule de apă, atunci toate sau aproape toate atomele cuprului vor fi într-una ocupate de atome de oxigen. (Monete vechi — idrogenul mai ușor a dispărut, oxigenul le-a prefăcut în oxid, ele ard c-o lumină verzuie [89].) Aceasta ar fi oxidarea cuprului fierbinte într-un curent de aburi de apă pe socoteala oxigenului din apă.

Închipuiri mai puțin limpezi ne putem face despre forma mișcării moleculare pe care-o numim căldură, în starea de agregație solidă și fluidă a corpilor. Se poate zice însă că în starea de agregație solidă fie ce molecul are o poziție de echilibru determinată pe

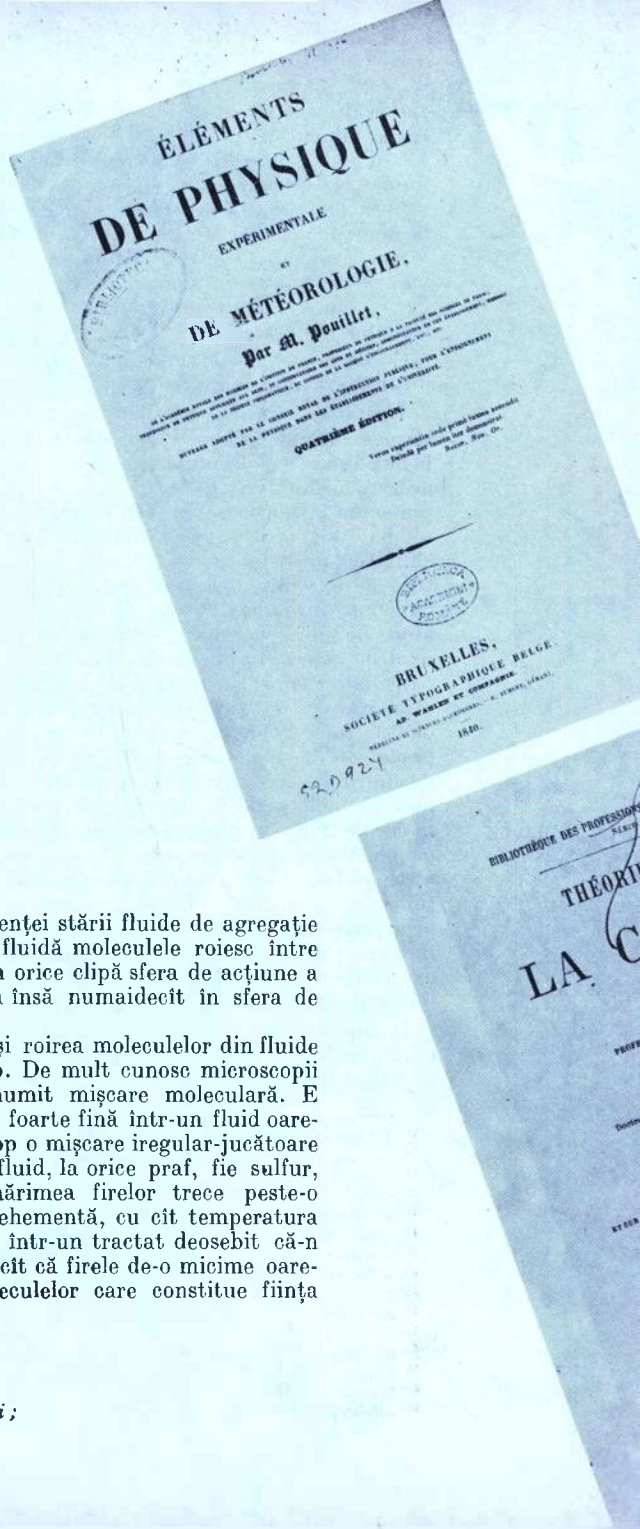
---

[75] *(înfiorări)*, scris deasupra lui *cutremurări*;
[76] *precum isbiri electrice*, scris deasupra;
[77] scris cu *s* dublu;
[78] scris cu *s* dublu;
[79] scris cu *s* dublu;
[80] scris cu *s* dublu;
[81] *pururi*, tăiat; scris deasupra; *simultan*;
[82] scris cu *s* dublu;
[83] scris cu *s* dublu;
[84] *ea permite*, scris de două ori;
[85] scris cu *s* dublu;
[86] *detr*[*age*], tăiat; scris în continuare: *sustrage*;
[87] *oxigen*, tăiat; scris deasupra: *idrogen*;
[88] scris cu *s* dublu;
[89] *albăstrie*, tăiat; scris deasupra: *verzuie*;

care n-o poate părăsi pe [90] mult timp pe cît corpul e solid. Moleculul nu poate executa împrejurul acestei poziţii de echilibru decît numai mişcări oscilante, pe cari făcîndu-le, nu se depărtează decît prea puţin în toate părţile de la propria poziţie de echilibru. Întrucît s-atinge de mişcările intramoleculare, se prea poate ca la corpii solizi cristalizaţi [91] moleculul singular să nu se poată învîrti complect nici împrejurul centrului său, [*f. 156*] căci structura cristalului consistă evident dintr-aceea, că moleculele influenţează unul asupra altuia în direcţiuni deosebite cu tărie deosebită. (Să nu fie între calitatea de conducător electric şi caloric şi între starea cristalină un raport oarecare?)

Starea de agregaţie fluidă stă în mijloc între cea gazoasă şi cea solidă; moleculele nu plutesc încă libere în spaţiu dar mişcarea calorică a devenit deja atît de tare, încît moleculele diverse nu mai păstrează o poziţie determinată în cari să se rentoarcă iarăşi. De aci se esplică marea mobilitate a fluidelor. Dar încă aci [92] atracţiunea dintre olaltă a moleculelor nu este de tot învinsă prin mişcare.

Deşi nu atîrnă fiece molecul de un alt molecul determinat, totuşi moleculele în totalitatea lor, se ţin astfel la un loc, încît întreaga masă rămîne înlăuntrul unui spaţiu determinat.

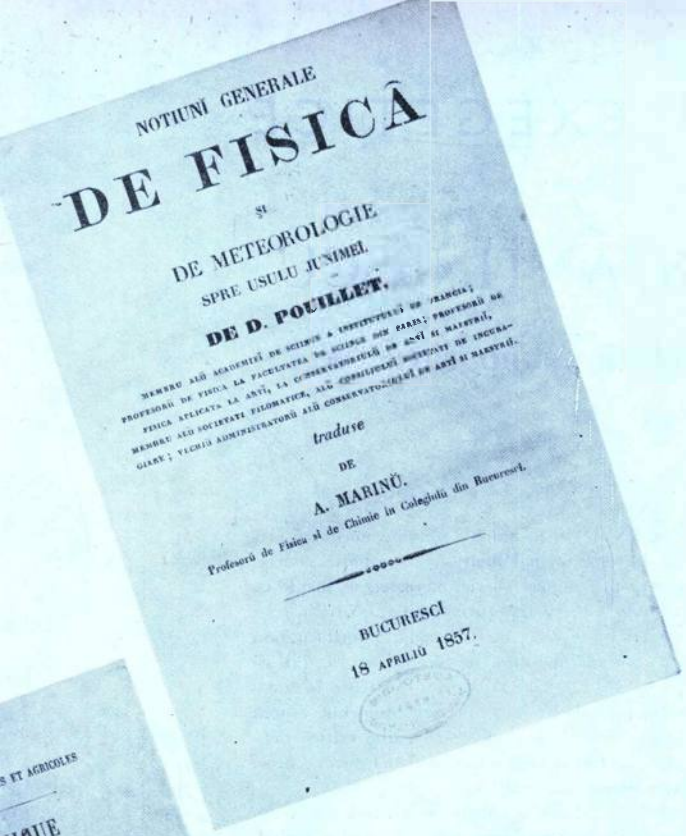

Această manieră de-a vedea în privirea esenţei stării fluide de agregaţie e emisă de Clausius. În starea de agregaţie fluidă moleculele roiesc între olaltă. Dacă privim vre unul, el părăseşte în orice clipă sfera de acţiune a unor vecini [93] determinaţi pentru a începea însă numaidecît în sfera de acţiune a altor vecini.

[*f. 157*] Învîrtirea întreolaltă în vîrteje şi roirea moleculelor din fluide se poate observa chiar direct sub microscop. De mult cunosc microscopii un fenomen pe care cu drept cuvînt l-au numit mişcare moleculară. E descoperită de R. Brown. Turnînd o pulbere foarte fină într-un fluid oarecare, firele acelei pulberi încep sub microscop o mişcare iregular-jucătoare şi roitoare. Această mişcare se arată în orice fluid, la orice praf, fie sulfur, fie carbon, fie orice materie numai dacă mărimea firelor trece peste-o margine oarecare. Mişcarea e cu atît mai vehementă, cu cît temperatura e mai sus. Acum cîţiva ani *Wiener* a arătat într-un tractat deosebit că-n adevăr nu e cu putinţă o altă accepţiune, decît că firele de-o micime oarecare sunt atrase în mişcarea roitoare a moleculelor care constitue fiinţa

---

[90] *pe*, scris deasupra;
[91] *cristalizatz*;
[92] *aci*, scris deasupra;
[93] *vecinilor*, tăiat; scris în continuare: *unor vecini*;

NOTIUNI GENERALE
DE FISICĂ
ȘI
DE METEOROLOGIE
SPRE USULU JUNIMEI
DE D. POUILLET.
traduse
DE
A. MARINU.
Profesoru de Fisica si de Chimie in Colegiulu din Bucuresci.
BUCURESCI
18 APRILIU 1857.

chiar a stării fluide de agregație. Asemenea se mișcă jucînd particulele foarte fine cari plutesc în aer, privite prin microscop.

În amîndouă cazrile căldura e vizibilă sub formă de mișcare.

[*f. 1*] *Magnetism.* O seamă de bucăți a unui mineral de fier care se află în natură, și anume a pietrei de fier de magnet (oxyduloxyd de fier) au însușirea [94] de a atrage părticele de fier și de a le ține prinse. Această însușire [95] a lor se numește magnetism; o bucată de mine al de fier care-o posedă se numește *magnet natural.*

Prin atingere sau prin netezire c-un magnet natural, însușirea se poate transmite în mod trecător asupra fierului și-n mod permanent asupra oțelului, carele astfel devine magnet *artificial.* Dacă presurăm asupra unei vergi de [96] oțel, devenită magnetică (vargă magnetică) pilitură de fier, această pilitură rămîne lipită mai cu seamă de cele două estremități ale vergii, formînd bărbi de fire, pe cînd spre mijloc sunt tot mai puține fire, iar exact la mijloc nu mai atîrnă nici un fir de pilitură; aceste două capete, în care atracțiunea se manifestă mai tare, se numesc *polurile* magnetului, mijlocul ce nu manifestă nici o atracțiune se numește *equatorul* lui (locul *neutru* sau *indiferent*) iar linia de unire între cele două poluri se numește *axă magnetică.*

Dacă atîrnăm o vargă magnetică de un fir de mătasă legată drept în mijloc, în care să se poată mișca pe-un plan orizontal, atunci, în urma influenței pe care pămîntul o exercită [97] ca întreg asupra lui, axa sa se așază de sine într-o direcțiune, care divergează [98] foarte puțin de direcțiunea spre *sud nord.* Acela dintre poluri care se-ndreaptă spre nord, se numește deci *polul de nord*, cel opus lui *polul de sud.*

[*F. 2*] Dacă atîrnăm polul de nord al unui magnet ținut în mînă, de polul de nord al magnetului atîrnat de firul de mătasă, atunci [99] acest pol de nord e respins. Tot astfel polul de sud al magnetului din mînă respinge polul de sud al celui atărnat. Din contra, polul de sud al celui atărnat atrage polul de nord al celui din mînă, și vice versa, polul de nord al celui de-ntăiu e atras de cel de sud al celui din urmă. Dintr-asta resultă legea că *poluri omonoame adică de același nume se resping, cele eteronome adică cu numiri deosebite se atrag.*

---

[94] *proprietatea*, tăiat; scris deasupra: *însușirea*;
[95] *proprietate sau*, tăiat; scris în continuare; *însușire*;
[96] *de*, scris deasupra;
[97] *exercită*, scris deasupra;
[98] *diferă*, tăiat; *divergează* scris deasupra;
[99] *atunci*, tăiat apoi rescris în continuare;

POMPILIU CONSTANTINESCU

Pagini dintr-o proiectată monografie

CELE OPT TEXTE INEDITE, ÎNCREDINȚATE revistei de d-na Constanța Constantinescu, anunță proiectul unei exegeze critice precum și premisele conceptuale ale acesteia (o *analiză* derivată, eventual, din *poetică*, aspirînd la refacerea universului eminescian: motive, teme, izvoare, corespondențe în lirica universală și cercetarea exactă a *expresiei*, însemnînd pentru critic comunicarea poetică în totalitatea ei). Cititorul va regăsi accente și puncte de vedere exprimate de critic la începutul carierei sale publicistice. Încă în 1925, scria despre Eminescu, poetul romantic, patetic descins în istoria poporului său: « Dar poetul s-a coborît din cetatea eternității — scria Pompiliu Constantinescu — și la nevoile aspre ale neamului său ». Cel mai semnificativ articol e de acum 50 de ani și anticipează zonele criticii sale interesate de receptarea creației marelui poet. *Destinul operei lui Eminescu* stabilește dintr-o perspectivă uneori excesivă sau cel puțin restrictivă și nedreaptă (în cazul lui Gherea bunăoară) etapele interpretării și ale revendicării operei eminesciene. Ideea, fără îndoială întemeiată, e aceea a criticii reînnoite ca optică istorică și criterii, ca evaluare în conformitate cu datele și realitățile succesive, istoric vorbind, ale literaturii noastre. Ar fi vorba, prin urmare, de reinterpretarea creației devenite *model*, termen de referință și argument în ordine ideologică, artistică și, bineînțeles, în sens istoric. Termenul de « revalorizare » revine insistent la Pompiliu Constantinescu și ne situează foarte aproape de condițiile cercetării animate de ideea recreării active a unei opere fundamentale. T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, M. Dragomirescu, sămănătorismul, simbolismul, G. Ibrăileanu, D. Caracostea, memorialiștii (Panu, I. Negruzzi, I. Slavici) au procedat în chip diferit și au descoperit, în limitele unei demonstrații previzibile, aspecte mai mult sau mai puțin concludente pentru lumea poeziei eminesciene văzute ca totalitate. Observația e următoarea: « Critica i s-a închinat totdeauna extatic: nu l-a valorificat însă în complexul factorilor vremii în care a scris și nici nu s-a zugrăvit fizionomia creatoare în liniamente precise: n-avem un studiu temeinic asupra poeziei eminesciene; n-avem o ediție critică definitivă, căci ne lipsește disciplina filologică ce necesită o asemenea lucrare ».

Ulterior, criticul a reluat schița istorică a receptării operei, a păstrat cam aceleași rezerve, revenind, desigur, pentru a saluta contribuția lui G. Călinescu și, mai cu seamă, ediția Perpessicius. Un comentariu, *Glose eminesciene* (1933), nu face decît să reafirme: « ...excepționala vigoare intimă de revalorizare a creației eminesciene » și să producă o interpretare — fapt absolut remarcabil — diacronică, vădit dominată de ideea mutației dialectice a perspectivei și a coordonatelor valorificatoare, opera fiind « necontenit actualizată în conștiința generațiilor literare care l-au succedat ». E vorba, însă, nu numai de funcția poeziei și de influența ei literară, ci și de critică, de vocația unei interpretări sprijinite pe serii de referințe multiple (istorice, critice, comparatiste, de poetică și de stilistică propriu-zisă). Se desemnează liniile criticii sale și ele sînt de aflat în dominantele lirismului: muzicalitate și plasticitate, semne ale *expresiei* sau, am spune cu alți termeni, o « gramatică » a poeziei în care s-ar afla semnele și semnificațiile unei mari creații.

Textele publicate continuă să adauge noi elemente, și ele elocvente pentru intențiile criticului urmărit de proiectul unei cercetări minuțioase, ana-

litice; o lectură a creației, așa cum o gîndise Pompiliu Constantinescu în intervalul a două decenii. Un text din 1939, *Eros și daimonion* *, completează lista criticilor — în termeni pozitivi — cu G. Călinescu (« d-sa este cel dintîi critic care-a îndrăznit să folosească manuscrisele în scopul descrierii personalității creatoare eminesciene ») exprimînd rezerve față de Tudor Vianu și comentînd în termeni extrem de favorabili proza poetului; Pompiliu Constantinescu intuiește semnificațiile prozei, natura cosmosului imaginat în paginile de proză. Să precizăm tot acum un motiv de natură să-l așeze pe critic exegeților care au redescoperit *postumele*, lumi ale creației, ale efortului, ale elaborării inspirate și lucide, creații în măsură să risipească imaginea mistificatoare a Poetului cuprins de un inextricabil elan creator.

În cadrul unei schițe de istorie a poeziei, *Scurt examen de conștiință. De la Eminescu la Tudor Arghezi* (*Scrieri*, 6, editura „Minerva", 1972), criticul reclama, într-o formulare pe care o vom întîlni în paginile inedite de acum, « o completă reconstituire spirituală, pe baza manuscriselor ». Mai exact, postumele sînt considerate în multipla lor valoare, ca texte poetice, ca semne ale laboratorului astfel destăinuit, ca mărturie a creației ce ordonează, produce și *re-face* lumi, cosmice recreări ale universului. Că Pompiliu Constantinescu a pătruns în fascinanta lume a manuscriselor din *Caietele* eminesciene ne-o confirmă un text publicat mai întîi în *Caleidoscop* (editura „Cartea Românească", 1974, pp. 193—195), pe de-a-ntregul edificator pentru direcția urmată de critic, și anume, direcția unei cercetări consacrate artei cuvîntului, universului constituit prin cuvînt, prin *creație* și, deci, prin îndelungi și supreme elaborări: « Manuscrisele, — notează P. Constantinescu — dicționarul de rime al lui Eminescu etc. era creație de tehnician ». În 1945, într-o cronică prezentată la radio (« radiocritică » în termenii vorbitorului), criticul elogia volumele ediției Perpessicius mai ales sub aspectul revelațiilor prilejuite de texte în materie de creație: « Istoria unui poem, în succesiunea care-l creează — are aspectul unui vast și complicat atelier » (*Caleidoscop*, p. 251).

Cît de insistent revin motivele exegezei proiectate ne-o arată un comentariu cu o valoare aparte, cel puțin ca patos al descifrării și al dorinței *de a descoperi poezia* prin Eminescu. Pledînd pentru *O catedră Eminescu* (*Scrieri*, 2), criticul găsea un inspirat argument în manuscrise și în ceea ce numea descifrarea *expresiei*, operație înțeleasă, cum spunea, ca apropiere de indisolubila unitate a poeziei. Aceeași motive le aflăm acum în paginile neîncheiate, scrise însă cu o fervoare și cu o febrilitate în care recunoaștem vocația unui critic de o remarcabilă inteligență și de o impresionantă fidelitate față de valoarea literaturii române: Mihai Eminescu. Cuvîntul are uneori o grabă ce destăinuie dorința de a nota o idee, de a verifica prin interpretările de pînă atunci diverse puncte de vedere. Alteori, comentariul devine violent, polemic (cîteodată nejustificat: C. Dobrogeanu-Gherea), neîmpăcat în cazul unor interpretări periferice, culturale, strict arhivistice și fără acces la creație și la înfățișarea lăuntrică a acesteia. A-l restitui în contemporaneitate este una din condițiile formulate *(Postumele lui Eminescu)* și apare ca absolut remarcabilă atenția acordată « laboratorului », verificat prin mari poeți

* Articolele menționate pînă acum aparțin sumarului volumului al II-lea din *Scrieri*, E.P.L., 1967.

ai lumii (Mallarmé, Valéry), nu fără evidențierea « atelierului » genial al lui Eminescu, loc al gîndirii, al experienței, al efortului grav și lucid.

În consonanță cu textele publicate (amintite pînă acum), comentariile inedite au calitatea unor mai precise delimitări de metodă și de orientare. Pompiliu Constantinescu ar urmări, aflăm, să realizeze o *analiză tehnică* « împinsă pînă la cele mai rare subtilități » *(M. Eminescu — structura versului și sugestia verbală)*, ceea ce ar reprezenta o cercetare de poetică și, deci, o reevaluare a mesajului eminescian, deloc neglijat de critic, ci, dimpotrivă, pus în valoare prin relevarea interioară a creației. Aceleiași secțiuni i se atașează fragmentul intitulat *Eminescu și tehnica simfonică a poemului*. Alte fragmente *(Proza poetică a lui Eminescu, O reintegrare literară, Eminescu poet păgîn, Critica și Eminescu, Problema variantelor eminesciene)* au uneori corespondenți apropiați (motive, sugestii, soluții propuse, nume invocate, argumente, justificări etc.) în comentariile apărute în volumele amintite. O variantă la articolul *Destinul operei lui Eminescu* este *O reintegrare literară*, iar *Eminescu poet păgîn* repetă, chiar și prin titlu, o analiză pătrunzătoare întreprinsă pe un spațiu mai întins. Semnificative și de reținut sînt, însă dominantele metodologice și reafirmarea decisă a unei critici conștiente de dreptul ei de a reexamina *din perspective noi* o operă inepuizabilă ca semnificații naționale și universale. Fiindcă, anunță cu legitimă aspirație criticul: « De la Călinescu înainte sunt posibile alte studii, alte interpretări, alte adînciri ». Ele, se știe, au urmat și avem motive să afirmăm acum, din unghiul exegezei eminesciene de azi, cît de întemeiate erau unele dintre postulatele criticii lui Pompiliu Constantinescu, postulate aflate în universul creației, în luminile revelatoare ale postumelor, în amplele trimiteri ale mesajului eminescian spre lirica românească și universală.

Ion VLAD

NOTĂ DE EDIȚIE

Începînd din 1925 și pînă la sfîrșitul vieții sale (1946), Pompiliu Constantinescu a elaborat o serie de articole ce constituie, de fapt, substanța unui proiectat volum de exegeză eminesciană. Punctul de pornire al acestei posibile cărți îl putem considera studiul *Eros și Daimonion*, apărut în *„Revista Fundațiilor Regale"*, în 1939. De un deosebit interes pentru definirea viziunii criticului asupra operei poetului nostru național sînt, de asemenea, părerile exprimate în diverse articole și cronici ale sale consacrate cu regularitate apariților editoriale cu privire la Eminescu. Ele dezvăluie, pe lîngă punctul de vedere al criticului asupra interpretărilor întîlnite în lucrările respective, și prețioase sugestii sau unele idei esențiale care aveau să stea la baza viitoarei sale monografii dedicate lui Eminescu, monografie concepută «analitic și sintetic».

În numărul de față, publicăm cîteva articole și note ce urmau să fie integrate în acest volum, ale cărui capitole sînt consemnate în următorul proiect:

« 1943

EMINESCU

1. **Treptele viziunii cosmice, de la instinct la absolut.**
2. **Eul eminescian: extincție și demonism.**
3. **Gradele iubirii: instinct, vis, contopire în natură, madonism, demonism** (Luceafărul).
4. Eminescu poet păgîn.
5. **Tehnica poemului: muzicală, abstractă** (Glossa) **simfonică, sugestivă** (Dintre sute de catarge, Stelele-n cer).
6. **Pluralitatea eurilor: cel național, cel schopenhauerian (moartea), cel platonic, demonic** (Sărmanul Dionis, Luceafărul, Călin).
7. **Sinteza ideologică: budism, schopenhauerism, platonism, demonism.**
8. **Mitul liric** (Luceafărul....)
9. **Panorama civilizațiilor** (Diorama...).
10. **Viziunea istorică, romantică, retrospectivă. (Articolele din „Timpul", Scrisoarea III, Scrisoarea IV, Sărmanul Dionis. Epoca lui Alexandru cel Bun.)**

● **Tipul geniului:** Dionis, Luceafărul, Călin, Împărat și proletar.

● **Conștiința geniului:** Geniu pustiu, Rugăciunea unui Dac, Înger și demon.

POSTUMELE LUI EMINESCU

Aproape o jumătate de veac după moartea lui Eminescu, ne aflăm astăzi într-unul din aceste momente, în care opera marelui poet solicită cea mai vie atenție a cercetătorilor. Avem în sfîrșit o viață a lui, povestită după documente și prezentată într-un tablou complet; avem o monumentală ediție critică, întocmită de d[omnul] C. Botez; studii felurite despre poezia, doctrina naționalistă, izvoarele și influențele asupra poeziei lui au readus într-o febrilă contemporaneitate figura celui mai impresionant fenomen al literaturii noastre moderne. Despre Eminescu se mai poate scrie, încă, mult și variat; de la investigațiile minore pînă la marile sinteze despre creația lui sunt atîtea laturi care se pot exploata în jurul geniului eminescian.

La 1902, Nerva Hodoș a tipărit o primă culegere a poeziilor postume ale lui Eminescu; în 1905, Ilarie Chendi le-a reeditat, sporindu-le cu un material plin de sugestii, scos din caietele manuscrise de la Academie. Asupra acestor postume s-a făcut și un studiu al d[oam]nei Constanța Marinescu, elevă ortodoxă a metodologiei d[omnu]lui M. Dragomirescu. Disecată, piesă cu piesă, pe masa unei anatomii anoste și clasificată după criterii scolastice, de capodopere, semicapodopere, poezii interesante etc. — cercetarea aceasta n-a știut însă să speculeze adevărata valoare a unui material prim care a servit marelui poet. Cînd Ilarie Chendi a publicat postumele, într-o prefață, a semnalat caracterul lor: « aici este Eminescu cel tînăr, cel imperfect, nerevăzut de el, nici de alții, cel fragmentar și intim ». Așadar se atribuie acestor poezii o însemnătate de document psihologic și literar.

Mai departe, Chendi adaugă: « Vor fi citite și acestea cu interes, nu pentru forma lor neisprăvită, dar pentru ideile care poartă pecetea genialității poetului nostru ».

Criticul și editorul postumelor și-a dat seama de deosebitul interes al acestor poezii; ele ne introduc în laboratorul intim al creației lui Eminescu, în istoria spiritului său poetic, evoluat de la forme naive și primitive la expresia definitivă a poeziilor de maturitate.

După o lectură făcută cu lupa istoriei literare, poemele postume ale lui Eminescu devin cheia revelatoare a genialității lui. Se regăsesc, în postume, *idei, motive lirice, strofe întregi, versuri sau numai expresii tipice eminesciane, foarte des rime caracteristice* — utilizate în poeziile de mai tîrziu.

Identificarea lor este una din cele mai pasionante operații critice. Întreprinsă cu tact și răbdare, ne duce la concluzii documentate asupra formației geniului liric emi-

---

— Principiul creației eminesciane, după variante (ediția Perpessicius).

— Exerciții tehnice (corespondențe de teme, imagini, viziuni, rime etc. în Luceafărul și alte poeme și trecerea din variante în forma definitivă (cf. studiului lui Ibrăileanu!).

Critica și Eminescu: **T. Maiorescu, Gherea, Anghel Demetriescu, Petrașcu, Dragomirescu, Chendi, Scurtu, Caracostea, Vianu, Boz, Davidescu, Streinu, Sanielevici** (S[ărmanul] Dion[is]), **Blaga, Iorga, Arghezi, Călinescu, Lovinescu (?) și sursieriștii... »**

Planul de față, datat 1943, reprezintă o încercare ambițioasă din partea criticului, mai ales dacă avem în vedere că apăruseră deja volumele lui G. Călinescu: *Viața lui Mihai Eminescu* (1932) și cele cinci volume de exegeză a operelor. El a rămas, din păcate, nerealizat, din cauza lipsei de timp și a liniștii necesare materializării unui proiect de importanța și proporțiile acestuia. Notele de față, pe care le publicăm în ordine cronologică, sînt doar consemnarea de moment a unor idei ce dezvoltă unele din problemele cuprinse în plan, mărturisind preocuparea continuă a criticului pentru evaluarea completă a valențelor creației eminesciane.

Constanța P. CONSTANTINESCU

nescian, asupra lentei lui elaborări și mai ales asupra acelui excepțional simț autocritic, care a prezidat creația poetului. De luciditatea laborioasă a lui Eminescu stau dovadă mulțimea variantelor celor mai însemnate poezii. Materialul adunat în ediția critică a d[omnu]lui C. Botez este de o bogăție surprinzătoare. Eminescu n-a cunoscut improvizația facilă, inspirația convențională imaginată de spiritul vulgar, care-și închipuie că un poet creează după o misterioasă și electrică punere-n contact cu muzele. Romantismul numără poeți de o fecunditate prodigioasă, care și-au verificat sensibilitatea în virtutea unei mari abundențe biologice. Cazul lui Victor Hugo, care a lăsat o pădure lirică în urma lui, cu vreascuri și arbuști, cu stejari viguroși și plante agățătoare; improvizația este primejdioasă în lirica hugoliană. Cu totul altfel se prezintă creația lui Eminescu. Dacă a scris puțin, de la 20 de ani considerînd începuturile care poartă semnul geniului eminescian și pînă la 33 de ani, cînd boala îi secătuiește izvoarele de creație, Eminescu a scris însă enorm calitativ, iar pînă să ajungă la expresia matură a experimentat cu o îndîrjire rară. Postumele lui sunt cristalele imperfecte ale unei chimii care a revoluționat lirica națională. A reluat experiențele cu o răbdare rară, pînă a izbutit o formă fără defecte. Și nu este vorba cumva de o expresie deficitară, cum o găsim la Vigny: Eminescu nu s-a străduit, fiindcă ar fi avut o invenție verbală săracă; din contra, iluminat de idealul perfecției artistice, nu s-a mulțumit cu prima redacție a unor stări lirice, le-a lăsat să se cristalizeze în subconștient, le-a adîncit, le-a turnat în noi tipare, pînă a atins un maximum de realizare. Poet de sensibilitate melodioasă și de expresie strălucită, liric de cugetare înaltă și de profund tulburătoare sugestii — Eminescu are toate atributele genialității, rar întîlnite într-o aceeași individualitate. Comparația cu Hugo este din nou avantajoasă pentru poetul român.

Nu știm dacă meditația lui Mallarmé și elaborarea lentă a lui Paul Valéry sunt mai patetice decît autocritica lui Eminescu, dar mucenicia lui are ceva asemănător cu acele « les offres du style » ale unui alt mare romantic, torturatul de perfecția artistică, Gustave Flaubert. A întreprinde o simplă identificare a elementelor eminesciane din postume, utilizate în creația de maturitate, ar însemna a face un catalog sec de versuri și metafore. Nu acesta este scopul modestei dar migăloasei noastre încercări. Pe baza ei, ne vom strădui să limpezim procesul de creație eminesciană, rațiunile ei artistice, nuanțele ei cele mai fine. Operație de istorie literară, și de critică în același timp, cercetarea noastră își poate legitima utilitatea numai pe bază de pătrundere în procedeele intime de realizare ale unui genial poet. Rămîne de văzut în ce măsură am izbutit sau nu; noi înșine nu ne revendicăm altceva decît satisfacția pe care am gustat-o, urmărind pe cel mai mare poet în etapele lui de formație. Este o mulțumire de ordin strict personal.

Ca să clasificăm observațiile noastre, vom purcede printr-o coordonare logică a materialelor din postume, reluate în poeziile de maturitate. Vom stabili așadar cîteva criterii, care ne vor conduce de-a lungul acestei cercetări. În primul rînd vom identifica acele idei *poetice*, care vor forma conceptualitatea liricei eminesciane. Exprimate confuz, prozaic și fragmentar, în primul lor stadiu, vom vedea însă că ideologia poetului s-a cristalizat de timpuriu în organicitatea ei pesimistă și în structura ei metafizică. Pe baza identificării istorice vom putea întregi fizionomia cugetătorului Eminescu, de o precocitate și o siguranță indiscutabile.

Afirmația lui Gherea, care credea că pesimismul lui Eminescu se datorește influenței unui cenaclu, al *Junimii*, este o aserțiune gratuită. Gherea nu cunoștea preciziunea istoriei literare și nici nu voia s-o cunoască; pentru scopurile lui reformatoare, deforma, pe simple ipoteze, o personalitate excepțională, formată pe propriile ei impulsiuni. Eminescu însuși afirmă undeva: « Izvorul firii mele este în mine însumi ». Această propoziție se confirmă și din materialul fragmentar al postumelor. În al doilea rînd, vom căuta acele *strofe*, integrale sau parțiale, care au trecut direct în poeziile lui definitive. Prin ele ne vom da seama de excepționalul simț autocritic al lui Eminescu, lipsit de acea ambiție falacioasă care face pe un scriitor să creadă că orice a venit din

partea lui este demn de marea lui creație. În al treilea rînd, vom releva *versurile* izolate care au fost păstrate în opera de maturitate, fiindcă prezentau o valoare de simțire sau de expresie.

În sfîrșit vom menționa *expresiile tipic eminesciane*, medalii de preț strecurate în corpul poeziilor definitive și *rimele rare, specifice*, care vor alcătui viitoarea revoluție formală a liricii veacului trecut.

Cu această schemă, respectată în liniile ei generale nu epuizăm observațiile noastre. Oriunde vom putea face o remarcă estetică, psihologică, care să intereseze procesul de elaborare poetică eminesciană — ne vom îngădui s-o dezvoltăm.

Niciodată nu se va putea spune că am surprins întreaga fizionomie a celei mai mari inteligențe pe care neamul românesc a născut-o.

PROBLEMA VARIANTELOR EMINESCIANE

Postumitatea poeziilor eminesciane a fost decretată de critică (Maiorescu, Chendi, Ibrăileanu) drept o fază tranzitorie a dibuielilor, a nedesăvîrșirii poemelor. Ibrăileanu chiar a făcut un exercițiu, pur tehnic, indicînd ce strofe, ce versuri din *Postume* (cele publicate numai de Nerva Hodoș și republicate de Chendi) au trecut în poemele lui « desăvîrșite ».

Călinescu *(Opere, V. Analize)* ia poziția contrară, în postume *(Călin Nebunul, Frumoasa fără corp)* vede poeme de sine stătătoare, de un caracter mai cosmic, de frumuseți fruste, de concepție, independente, mai legate de folclor, de viziunea grandioasă. În Em[inescu] desăvîrșit vede ceva lins, clasicizat, secătuit de vînă.

Ce crede Perpessicius? Cum va da el variantele? Drept etape, spre desăvîrșire, a[le] acleiași poeme? Dealtfel prea multă grație, prea mult păinjeniș, prea multe amănunte, în ed[iția] def[initivă] a lui Perpessicius. *Tehnica variantelor* nouă, desigur, acea *fiziologie* a creației, a poemului, e clară (cf. art. meu din *„R[evista] F[undațiilor] R[egale]"*). Dar el însuși a publicat (în *„R[evista] F[undațiilor] R[egale]"*) variante schematice, uscate, forme lunar poetice ale *Scrisorilor* cărora le recunoște frumusețí de sine stătătoare. Care e opinia lui clară? Și apoi care e *criteriul* (al lui Căl[inescu] pare estetic!) de-a înclina spre o opinie sau alta, în privința *variantelor* (care toate-s și postume)? Caligrafia, cerneala, data? O problemă esențială. De discutat, cînd va apărea vol. II din *Opere*, ed[iția] Perpessicius-Căl[inescu] prelungește în studiul variantelor, imaginea lui critică, a unui Em[inescu] teluric.

Pe baza « postumelor » multe socotite ca nevariante (cînd motivele se-nrudesc ca la *Călin Nebunul* și *Călin, Frumoasa fără trup* și *Lu[ceafărul]* și pe baza elementelor poetice tipice, cosmice, grandioase, pînă la *Melancolie*, Călinescu scoate 2 poeți Em[inescu]: unul de [*indescifrabil*] înaltă, fabuloasă, de expresie grandioasă, metafizică — altul mai abstract, mai clasicizat. E o indicație extrem de prețioasă pentru *critica* și *estetica* eminesciană.

Perp[essicius] pune și el problema cronologiei altfel: Em[inescu] lucra necontenit la *toate* poeziile lui și ed[iția] pe care ar fi dat-o, nu se știe de n-ar fi cuprins multe « postume ».

Noțiunea de *postumă, variantă*, cronologie internă (redactare), externă (publicare), iată atîtea probleme eminesciane. Apoi problema *critică* a celor doi Em[inescu], (unul grandios, altul *academizat*, șlefuit), pusă de Călinescu (*Opere*, V) este iar de luat în considerație. Dar C[ălinescu] nu *observase* ce-a observat Perp[essicius] că *manuscrisele* lui Em[inescu] sunt un atelier permanent de lucru viu, de prefaceri, de variante.

Imaginea unui poet demiurg, de tinerețe, a unui obsedat de teme mari, cosmice, pe care G. C[ălinescu] o stabilește după manuscrise (recte și *Postumele* publicate de Hodoș-Chendi) completează și corectează într-un fel, imaginea « mandolinistului genial » [1], de la maturitate. Rămîne încă de făcut un studiu critic, după C[ălinescu] și

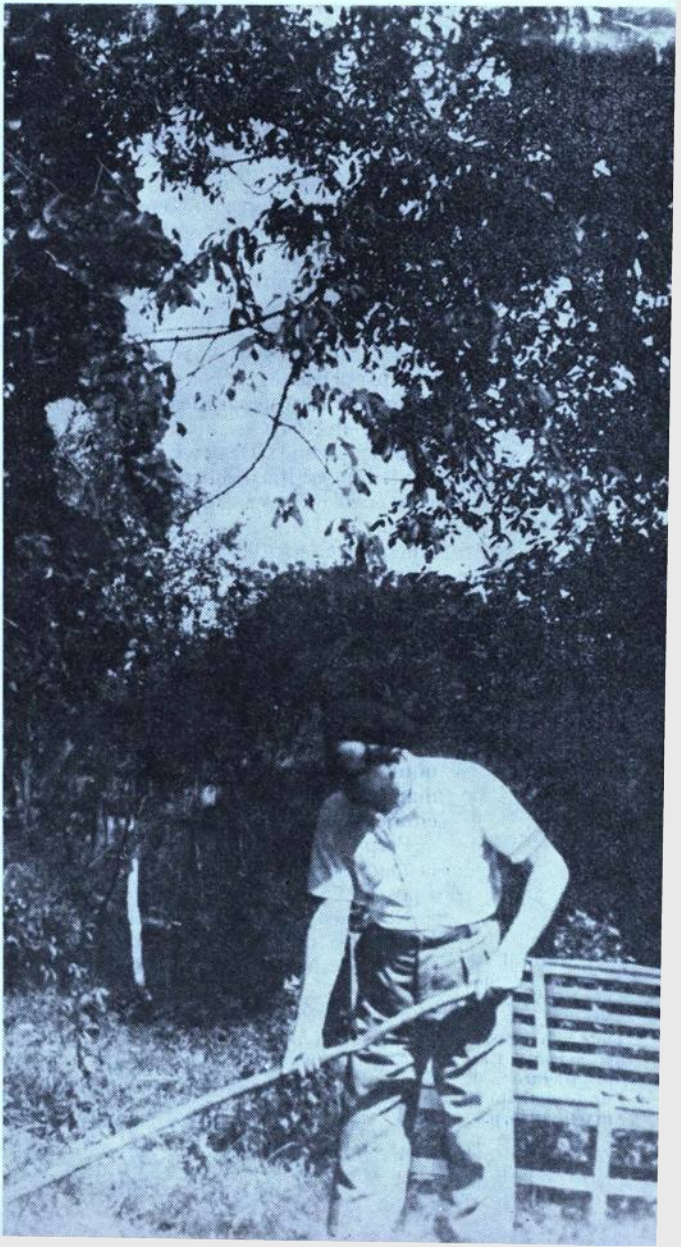
[1] Autorul se referă la opinia lui Vladimir Streinu, exprimată în: *Poezia și massa*, *„Viața literară"*, I, nr. 6, sîmbătă 27 martie 1926, p. 4.

ed[iția] Perp[essicius], de făcut asupra lui Em[inescu]. *Erotismul* excesiv din volumele anterioare ale lui C[ălinescu] e și el corectat de imaginea din vol. V *(Analize)*. Infiltrațiile din folclor, din lirica populară sunt iarăși f[oarte] numeroase, după analizele lui C[ălinescu] mai complexe, mai variate — decît cum reiese din ed[iția] Maiorescu. Perp[essicius] a adăugat alte fire: cîntecul de lume (irmoasele) care e infiltrat în *romanțe*, în tot ce este sau pare vulgaritate, platitudine în corpul lor. Em[inescu] a absorbit enorm: limba cronicărească, limba populară, folclorul în toată întinderea și adîncimea lui, pe Schop[enhauer], pe Kant, pe Platon, budismul și întreaga romantică germană, plus pe Francezi (cf. Vianu tematica, apoi Șiadbei, Rașcu). Vast cap[itol] de lit[eratură] comparativă, desigur. Dar a prezenta statistic (și încă controversat) toate *izvoarele* lui Em[inescu] este a proceda cronat. Trebuie văzut cum a *asimilat* aceste izvoare vaste, variate.

Călinescu a lărgit sfera operei eminesciane: pe lîngă poemele din ed[iția] Maiorescu a anexat și postumele studiului critic și operele în care influența populară se vede mai adînc, decît în cele cîteva publicate de T[itu] M[aiorescu]. Imagina e complexă: poemele cosmice, pînă la *Melancolie*, vaste, apoi poemele de timp absolut, de încremenire, de afundare (pesimismul) văzut în noi relații, în noi rezonanțe cu cosmismul, lirica de infiltrație populară văzută și cosmic, pesimist fie fabulos, ca-n folclor, dar cu note de intelectualitate. Analizele lui sunt subtile, sunt pe cicluri, dar și pe poemul individual, ciocănit spre a i se simți estetic rezonanța. Totuși *planul* lui T[itu] M[aiorescu] e intact din *M. E[minescu] și poeziile lui*, subevaluează *muzicalitatea* romanțelor (opus lui Ibrăileanu) reia ideea lui Gherea, (erotismul) dar îi dă o interpretare etnică, rurală, nu pur sensorială cu tinctură freudistă. Totuși imagina globală e nouă, e complexă, e de contact personal, nu o repetire propriu-zis a celor spuse de critica eminesciană. Despre *economia* celor cinci volume, la o recitire, trebuie din nou revenit, clar, definitiv.

Problema editării lui Em[inescu] se poate pune astfel: 1) Ed[itarea] poeziilor publicate de poet, în timpul vieții (Maiorescu), în care intră și fleacurile pînă la *Epigonii*.

Pompiliu Constantinescu în grădina casei de la Filipești, în timp ce elabora monografia Arghezi (1939).

2) Ed[itarea] poemelor în ordine cronologică, pe bază de manuscrise, în sensul indicat de Călinescu *(Analize)*, adică dînd o *autentică cronologie internă* (cf. ce zice Perp[essicius] despre cronologie), la *Egipetul* adăugînd tot ciclul *Memento mori* etc. (și atunci se modifică și imagina lui Em[inescu] și a ist[oriei] literare române (cf. Călinescu, comparat cu Alecsandri, Alexandre[scu] etc.). 3) Ed[ția] care să cuprindă poeziile publicate-n timpul vieții de poet, cu variantele lor (trebuie văzut ce înseamnă *variante*). 4) O ediție cu o informă prezentare a manuscriselor (cum visa Iorga). Cf. răspunsul lui Perp[essicius] în *„R[evista] F[undațiilor] R[egale]"* și comunicarea lui la Acad[emie] și *„Cuget clar"*. 5) Ed[ția] în care să treacă toate poemele din timpul vieții, toate variantele stricte și *toate* (în ce ordine?) poemele de sine stătătoare: *Călin Nebunul*, etc. (cf. Călinescu).

Sunt încă planuri de discutat, de precizat. Cf. și toată bibliografia, în ed[ția] Perpessicius, ed[ția] Colorian.

Maiorescu nu și-a pus problema critică și ist[orico] lit[erară] a *Postumelor*; Chendi, Scurtu au pus-o fals. *Botez* a ratat o ediție critică. Ibrăileanu și-a pus problema postumelor ca o *cronologie anticipată*, ca exerciții de trecere a părților izbutite în poemele publicate în timpul vieții ca poet (cf. *Curent eminescian*). Călinescu a pus altfel problema cronologiei interne și a acelor 2 Em[inescu], unul teluric, cosmic, demiurgic, altul « clasic », lins, mai făcut, mai depărtat de folclor, de o poezie frustă, și a *variantelor* cu totul nou. Ce face Perpessicius?!

Călinescu a procedat în critica operei eminesciane, ca și în biografie, curajos: n-a așteptat o ediție critică definitivă, ca să-și facă studiul, după cum în biografie n-a așteptat o epuizare a materialului informativ. Metoda lui critică e complexă: istoria literară, studiul manuscriselor, al temelor, al ideologiei (vol I), al creației personalității eminesciane, al evaluării estetice (vol. V, *Analize*), al comparatismului, pe baza enormelor izvoare (Em[inescu] în timp și spațiu), studiul *formei* e elementar, nesemnificativ (vol ...).

M. EMINESCU – STRUCTURA VERSULUI ȘI SUGESTIA VERBALĂ

Eminescu a devenit astăzi prada eminescologilor; izvoare de informație, presupuse înrîuriri ideologice, analogii de concepție, influențe poetice, date biografice, raportul dintre opera lui și cultura clasică — atîtea și atîtea fețe sub care marele poet este cercetat.

Numai sub raportul valorii lui artistice Eminescu n-a primit încă luminile cele mai puternice. Trăim tot din vechile idei și formule, tot din interpretările veacului trecut. Ceea ce este original, unic în literatura noastră și fără îndoială universal astăzi — nu este încă lămurit. Magia lirică, tehnica poetică, extraordinara lui sugestie verbală încă așteaptă să fie limpezită.

Cîteva încercări există totuși. Nu se mai citește Maiorescu astăzi, fiindcă « critica culturală » a lui a devenit un capitol de istorie literară. Există totuși un capitol de critică literară și în critica maioresciană. Sumar, poate prea elementar, redus la cîteva recenzii și rapoarte academice, acest capitol e uitat. Dar Maiorescu a scris un destul de important studiu despre *Eminescu și poeziile lui*. Este singurul lui studiu critic, este totuși deajuns să-i definească gustul, intuiția valorii și unele subtilități care surprind la un ideolog și logician. Dacă partea întîia a acestui studiu este astăzi mai puțin actuală, fiindcă explică geniul eminescian, după tipologia romantică a teoriei schopenhaueriene asupra geniului, și fiindcă biografia poetului astăzi cunoscută în foarte multe amănunte ne poate explica multe laturi din creația lui — partea a doua conține prima

încercare de analiză tehnică a versului, din critica română modernă. Şi nu e puţin lucru, ca acum aproape o jumătate de veac, să găsim cîteva sugestii în această direcţie a criticii, teren virgin şi chiar nebănuit în critica naţională.

S-a comentat atît studiul lui Gherea asupra lui Eminescu. S-a crezut că este superior studiului lui Maiorescu. Dar interpretarea geniului eminescian e eronată. Afară de unele sugestii asupra «naturalismului» eroticii eminesciane, sugestii care pot fi astăzi reluate, adîncite şi ridicate la o semnificaţie nouă — ce mai rezistă din studiul lui Gherea, decît efortul lui de a demonstra o dogmă — critica sociologică? Pentru intuiţiile lui asupra *valorilor lirice* eminesciane, studiul lui Gherea este numai un exemplu de platitudine, de stîngăcie, de naivitate.

D[omnul] Ibrăileanu, eminescolog vechi, a cărui pasiune nu l-a dus însă la proiectata ediţie critică, a-ncercat o analiză asupra versului eminescian. În *Note asupra versului*, din *Studii literare*, pornind de la Maiorescu, de la analiza tehnică a versului eminescian; s-a împotmolit într-o serie de locuri comune pe care le-am relevat odată. Rareori d[omnul] Ibrăileanu a găsit o sugestie, o lumină, o surpriză a valorii muzicale eminesciane. Acele exemple le vom considera locuri dobîndite, în cursul acestei încercări.

D[omnul] Vianu în *Poesia lui Eminescu* a consacrat un capitol *Armoniei* dar este cel mai sumar capitol din studiul său, şi n-a făcut decît să reia cîteva observaţii cunoscute asupra vocalizărilor sugestive a ritmicei eminesciane. Atît în această direcţie! Încolo erudiţia biografică, ideologică etc.

În studiul nostru vom încerca să reluăm drumul indicat de Maiorescu, vom folosi toate sugestiile lui, toate exemplele extrase din versurile poetului; vom folosi şi contribuţiile d[omnu]lui Ibrăileanu, cînd va fi cazul. Vom interpreta însă, vom căuta cîteva categorii de procedee de sugestie verbală, vom încerca o analiză a structurii imaginii eminesciane, o analiză tehnică împinsă pînă la cele mai rare subtilităţi. Studiul nostru vrea să dovedească că Eminescu este unul din marii creatori de magie verbală, de muzică a imaginii, de sugestie lirică neîntrecută. Şi credem că se poate compara numai cu Baudelaire, din tot veacul al nouăsprezecelea, ca putere de sugestie, ca adîncime şi hipnotică vrajă lirică. Elogiul este nu exagerat, ci modest. Căci dacă ţinem seama că Baudelaire vine după o multiseculară creaţie epică, iar că Eminescu apare ca un pisc izolat, într-o cîmpie de mişuroaie lirice, cum a fost literatura noastră, în veacul trecut, este cu atît mai mare efortul creator, naşterea din neant a unui mare poet universal.

Eminescu nu va putea fi apreciat, decît de critica europeană, de o critică ce va putea gusta în original valorile lirice, care sunt superioare liricii franceze contemporane lui (Musset, Vigny, Hugo, Lamartine) şi egale numai lui Baudelaire, care este cel mai mare liric francez al secolului al XIX-lea.

Într-un palmares al liricii europene, al veacului trecut, pe Eminescu l-aş trece alături de Baudelaire.

EMINESCU ŞI TEHINCA SIMFONICĂ A POEMULUI

Poemul eminescian este vizionar, este construit, este retoric, este de structură romantică; dar retorica eminesciană este mai sensibilă în părţile satirice ale *Scrisorilor*, în poemele din prima lui perioadă de poet original (*Mortua est, Epigonii, Înger şi Demon* etc.) în ceea ce este mai vizibil ca *tematică* şi ca *procedeu antitetic*, din recuzita şi tehnica poemului romantic.

Există un Eminescu muzical, al micilor poeme (*Peste vîrfuri, Şi dacă ramuri, Rugăciune, Dintre sute de catarge, Stelele-n cer* etc.), un Eminescu de o sugestivitate rară.

Eminescu și tehnica simfonică a poemului.

Poemul eminescian este rițmat, este construit, este ritmic, este de structură romantică; dar retorica eminesciană este mai mult lirică în partitele satirice ale începutului, în poemele din prima tinerețe (Epigonii, Egipetul, Luceafărul etc.) în care este mai rațional ca tematică și ca procedeu antitetic, din punctul de tehnică poematică romantic.

Există un Eminescu muzical, al melodiei poemului (Dorința rezolvată, Și-a rămas, Despărțire, Înțelesurile iubirii, Melancolie, etc.) un Eminescu de o muzicalitate rară. Există apoi un Eminescu al ritmului predilect, al armoniei motivului, al desfășurării în pânze fericite, mici valuri, ecouri stinse — ca în Apari și dispari etc. Există un Eminescu rițmat și care-și construiește poemul și simfonic: în Luceafărul, în Scrisoarea III-a, în Împărat și proletar, în Luceafărul (cea mai simfonică valoare!!), în Sonete etc. Retorica romantică, poemul organizat — este altă latură a poeziei lui Eminescu; lirica descriptivă romantică a mișcării și culorii în natură; lirica emoționantă este sau mai rară la el, ca muzicalitate, ca construcție simfonică a ansamblului, ca material simfonic (temă, motiv muzical în Scrisoarea I-a sau a poeziei muzicale, în Peregrin, sau o manifestare a lirismului descriptiv-muzical etc.) sau material simfonic, atât în Împărat și proletar, din Luceafărul (observație fizică, observație biografică, chemarea fantastică „Vină-vină!", apoi rugăciunea: istoric, de romanță, romanțioasă, acvatică etc. — altele pasagii de muzicoasă cursivă-și corespund și sunt imagini grațioase și rafinate sonore: lumea subacvatică, lumea intelectuală (Împărat și proletar) lumea realului (în Mortua Cătălina, Cătălina) lumea originară a unui veșnic, de jos în sus și de sus în jos, respirație ce mai complexă și mai completă a universului.

Există apoi un Eminescu al litaniilor spiritualiste, al amorului madonic, al prosternării în fața femeii, mit sacru, icoană sfîntă — ca în *Apari să dai lumină* etc. Există un Eminescu vizionar și care-și construiește poemul și imaginile simfonice: în *Scrisori*, în *De cîte ori, iubito*, în *Melancolie*, în *Luceafărul* (ce motive simfonice reluate!!), în *Sonete* etc.

Retorica romantică, poemul organizat — este atît de puțin discursiv, oratoric, la Eminescu; lirica franceză romantică e mîncată de discursivitate și oratorie; lirica eminesciană este salvată de sugestie, de muzicalitate, de construcția simfonică a imaginilor, de motivele simfonice (tema morții universale în *Scrisoarea I-a* sau a paraginii universale, în *Melancolie*, sau a naufragiului moral în *De cîte ori, iubito* etc.) sau motivele simfonice, atît de împletite din *Luceafărul* (obsesia fetii, obsesia Luceafărului, chemările, întrupările, apoi viziunile: idilice, de romanță, cosmice, acuatice etc. — atîtea fragmente de univers care-și corespund și dau o imagină grandioasă a viziunii cosmice: lumea subacvatică, lumea interstelară (drumul Luceafărului), lumea naturii (idila dintre Cătălin și Cătălina), lumea originară a universului, de jos în sus și de sus în jos, viziunea cea mai complexă și mai completă eminesciană!

Codrul, apele, cerul, instinctul erotic și jelaniile lui, moartea, aspirația spre absolut *(Luc[eafărul], S[ărmanul] Dionis)*, epocile istorice *(Diorama)*, nașterea și stingerea universului, mitul feeric și bucolic al iubirii *(Călin)* — toate-și corespund și întregesc un univers de cea mai mare complexitate. Insula lui Euthanasius, doma din *S[ărmanul] Dionis*, epoca lui Al[exandru] cel Mare, atîtea fragmente care întregesc universul eminescian, văzut prea schematic, prea simplu, de Călinescu, în interpretarea lui; epoca lui Mircea, de la 1400 *(Scrisoarea IV)* interiorul urban *(Scris[oarea] IV)*, interiorul moral *(Călin)* — sunt atîtea și atîtea viziuni care trebuie *ctajate*, într-o ordine a viziunii cosmice, grandioase, pe care nimeni n-o are, în lirica noastră, în grad atît de variat și complex. Arghezi lucrează cu materiale mai simple, cu un univers mai primitiv, cu proporții cosmice mari, dar mai simple în componența lor. (Cf. capitolele studiului meu!)

Apoi *metafizica* liricii eminesciane. (Cf. *Eros și Daimonion*) este mai profundă și mai patetică, plină de elemente ideative mai înalte, decît la Arghezi sau oricare alt poet național.

PROZA POETICĂ A LUI EMINESCU

Creația eminesciană este, cu fiecare generație, privită în noi perspective; perspective care nu aparțin numai feluriților eminescologi mai însemnați sau mai mărunți, dar care iradiază, ca un centru solar, din însăși inima ei. După cincizeci de ani de la moartea poetului, nu suntem totuși în stăpînirea întregii și complexei lui imagini spirituale. Nu vorbim de acele cercetări de izvoare, unele închipuite, altele mai mult sau mai puțin probabile, unele în sfîrșit sigure. Eminescu se desprinde totuși dintre aceste perfide liane, cu un relief din ce în ce mai puternic, cu o strălucire din ce în ce mai puțin adumbrită.

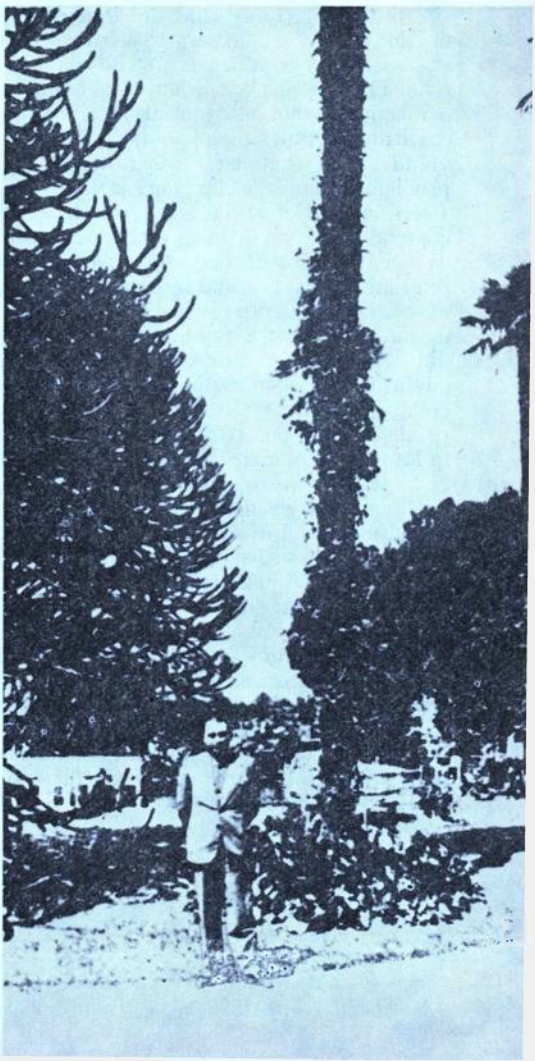
Junimismul ne-a fixat un Eminescu, prin critica maioresciană, într-o cristalizare poate prea schematică; studiul bătrînului critic, din al treilea volum de *Critice*, se mărginește să dea un contur de valoare ferm al personalității lui poetice. Dar numai un contur; căci în lăuntrul lui se pot adînci canaluri și se pot ridica numeroase planuri de nivel. Articolul lui Maiorescu, poate cel mai cuprinzător din toată activitatea lui de *critic literar*, este și unul din primele, dacă nu cea dintîi încercare, de analiză tehnică a expresiei poetice eminesciane.

Gherea-și impune să facă un nou pas, decisiv după el, în explicarea psihologiei eminesciane, nu atît o explicare artistică, cît o explicare sociologică. Dar, Eminescu

Unele calificative excesive la adresa criticii lui Gherea se explică și prin faptul că avem de a face cu niște însemnări nedefinitivate pentru tipar, în care gîndul își caută încă forma. Etichetările sînt, cu atît mai șocaute cu cît privesc în general tipul de critică profesat de Gherea. Așa cum se poate însă constata în articolele sale publicate, Pompiliu Constantinescu nu a respins în principiu criteriile sociologice în aprecierea creației artistice.

apare, de data asta degradat de la planul lui spiritual și coborît pe planul militant al criticului; o imagine deformată, pe care timpul a respins-o integral[2]. Un critic marxist, discipol al lui Gherea, ocupîndu-se de *Sărmanul Dionis* (e vorba de d[omnul] H. Sanielevici) a procedat mai cuminte, integrînd povestirea fantastică eminesciană, în atmosfera romantismului german; dar această restituție este ea însăși numai un punct de plecare, fiindcă Eminescu trebuie restituit, prin toate ramificațiile operei lui, unei structuri complexe, de valori personale. Critica sămănătoristă, prin d[omnul] Iorga, prin Chendi și Scurtu, a redus pe Eminescu la o imagine parțială. Maiorescu îl văzuse în aspectul universal fără să uite și fibrele de autohtonism pe care le-mpletea în țesătura lui, Gherea îl văzuse în spiritul militant al doctrinei lui, zugrăvindu-l ca pe o victimă a promisiunilor revoluționare, nerealizate de pașoptism. Ciudată răstălmăcire! Un Eminescu doctrinar și militant există, însă criticul marxist nu l-a descoperit în esența lui; i-a substituit una streină. Acest Eminescu doctrinar și militant[...] a fost descoperit de sămănătorism, ca și celula germinatoare din folclor — din vasta lui viziune universală. Numai că sămănătorismul, completîndu-l astfel în perspectiva noastră, care e firesc mobilă, după ce Maiorescu îl fixase în universalism, a comis o eroare, deplasînd centrul valorilor eminesciane, cu exclusivitate într-un singur compartiment. Astfel că sămănătorismul a degradat, într-un fel, și numai pentru o scurtă perioadă, structura complexă a scriitorului. Poporanismul, prin G. Ibrăileanu a avut o poziție mai variabilă; pe deoparte l-a moștenit în imaginea gheristă a proletarului intelectual decepționat, și-n repercusiunile sentimentale reflectate în psihologia eminescianilor (*Curentul eminescian*, în *Scriitori și curente*, 1901). Pe de altă parte, după începuturile lui Chendi și Scurtu, deci făcînd un pas peste Maiorescu și Gherea, Ibrăileanu și-a îndreptat atenția pasionată, spre cercetarea atelierului eminescian și-a preocupărilor de istorie literară, investigații care l-au dus la cercetarea « postumelor » în raport cu poemele « definitive » la controlul diferitelor date, la problema variantelor și la a manuscriselor, în vederea unor lecțiuni mai sigure; risipite într-o serie de articole (n-ar fi rău să fie strînse toate-ntr-un volum, ca un omagiu pentru eminescologul Ibrăileanu) — aceste preliminarii l-au dus la cunoscuta ediție a *Poeziilor*. Dar Ibrăileanu a atins și cercetarea estetică a operii eminesciane; fie vorbind cu entuziasm de proza lui literară, fie glosîndu-i esența metafizică a poeziei, în raport

Pompiliu Constantinescu în Italia.

cu metafizica schopenhaueriană *(Note și impresii)*, fie comentîndu-i subtilitățile muzicale ale versului *(Note asupra versului)*. La drept vorbind s-ar putea strînge, într-un același volum, tot ce Ibrăileanu a scris despre Eminescu, desprinzînd și fixîndu-l la data apariției, chiar capitolul de natură strict descriptivă, din *Spiritul critic în cultura românească*, referitor la marele poet.

Critica în jurul lui Eminescu se face și se reface, de la un timp la altul, fără să mai amintim de informațiile strict istorico-literare și de cele biografice. Așa cum se reconstituie o civilizație, un oraș ilustru surpat, sub pămînt, tot așa și cercetările eminescologilor încearcă să scoată, dintre săpături nenumărate, în toate direcțiile, o creație ce echivalează cu un strat de civilizație în spiritualitatea românească. De remarcat este cum critica estetică post-maioresciană, în a doua generație, reprezentată de d[omnii] Dragomirescu și E. Lovinescu, fie ea raționalistă, fie impresionistă, nu s-a ocupat intrinsec de opera lui Eminescu. D[omnul] Dragomirescu a folosit-o *(Critica științifică și Eminescu)* ca un simplu pretext de a respinge metoda istorică și de a apăsa pe « sistemul » încă incipient; iar paginile sale despre proza literară, deși entuziaste, n-au decît semnificația unei semnalizări bine venite, după cum ediția sa din *Poezii* mărturisește un criteriu arbitrar de editare. D[omnul] E. Lovinescu, dînd și mai puțin ocol operei, în a doua sa perioadă critică s-a dedicat romanțării psihologiei eminesciane, văzută-ntr-un idealism erotic de unitară obsesie. Iar d[omnul] Tudor Vianu, fără a fi un impresionist, ca d[omnul] Lovinescu, sau un istoricist, ca alții, ne-a închegat o imagine foarte substanțială a izvoarelor filozofice din marea lui lirică.

Ultimul eminescolog de importanță împinsă pînă la o adevărată specializare, și voind parcă să epuizeze biografia, ideologia, tematica, mai puțin istoria literară și problema manuscriselor, cu corolarul ei o ediție critică, alcătuind totuși o ediție a *Poeziilor* de vie utilitate, și terminînd cu interpretarea critică, nu atît într-o imagine complexă, cît într-o imagine resfirată — este d[omnul] G. Călinescu. Și fără îndoială că masiva sa operă de eminescolog reprezintă efortul cel mai cuprinzător, răscolirea cea mai febrilă, cea mai impunătoare pe care critica noastră a făcut-o asupra lui Eminescu. Dacă biografia sa a devenit un bun cultural obștesc, dacă ea exprimă o imagine de puternic relief a omului, indiferent dacă o acceptăm sau nu, izbutind să ofere cea dintî biografie sintetică a lui Eminescu, anulînd toate încercările anterioare, ultimul cuvînt despre operă nu poate fi socotit ca fiind spus. Dealtfel, în critica nici unui mare creator, niciodată nu poate fi vorba de ultimul cuvînt. D[omnul] Călinescu l-a spus pe al său, cu o putere de muncă, de cercetare, de *asimilare* a bibliografiei eminesciane, în latura ei biografică, de izvoare și chiar de critică, mai presus de orice tăgadă, într-o generație în care perspectiva eminesciană s-a limpezit, în nenumărate privințe.

După cincizeci de ani de viață neîntreruptă (într-un fel nici chiar de simbolism) în cultura românească, Eminescu este o prezență atît de vie, de complexă, de dominatoare, încît satisfacția conștiinței noastre literare, nu se poate zdruncina. Stăpînit, mai deplin sau mai relativ în toate sectoarele spiritualității lui, de cercetători cu variată autoritate, adîncime și predilecție, Eminescu este astăzi cel mai studiat dintre « clasicii » noștri. La omagierea amintirii lui, cultura română pe care-n bună parte a creat-o și el, nu vine cu mîinile goale, sau numai cu bunele sentimente de admirație festivă. Sărbătorirea centenarului morții lui este nu numai o dreaptă sărbătoare a creatorului în atîtea privințe, este și un prilej bine venit de omagiu a criticii naționale în reprezentanții ei mai de vază, care au vegheat în preajma valorilor eminesciane, le-au descifrat și le-au pus într-o succesivă lumină, mai restrînsă-n razele ei, sau în unde mai străbătătoare de penetrație și strălucire.

[1939]

EMINESCU POET PĂGÎN

A identifica specificul național cu ortodoxia este o croare atît de mare, încît numai dacă s-ar gîndi cineva s-o aplice și operei lui Eminescu s-ar vedea sensul ei aberativ. Eminescu este un poet al pămîntului nostru, este legat de matca tradiției prin atîtea fire: peisaje, istorie, limbă, folclor, ruralism absolut și antiurbanism, prin teoria « păturii superpuse », prin idilism romantic *(Scrisoarea [a] III[-a] și a IV[-a])*, dar este un mare poet păgîn; în tot cazul nu este un poet creștin, fiindcă elementele budiste, platonice, schopenhaueriene, romanticii germani (demonismul) nu configurează deloc imagina unui poet creștin și mai ales ortodox.

Viziunea lui de extincție a universului *(Scris[oarea] I)* și de nașterea lui (aceeași *Scrisoare*), patetica dorință din *Rugăciunea unui Dac*, reflecția din *Împărat și Proletar*, sunt sau viziuni materialiste sau budiste; filozofia lui despre « instinctul » iubirii și « geniul speciei » sunt schopenhaueriene, iar « cenzura » din *S[ărmanul] Dionis*, care nu se poate identifica lui D[umne]zeu, ca și natura semidivină a Luceafărului, care este « nemuritor și rece » ca o prototipie, sunt și ele forme ale demonismului romantic conjugate cu platonismul.

Doctrinarul politic n-are nici el un substrat creștin, ortodox; [...] nici de-aici măcar, unde ar fi fost cu putință, nu se pot scoate elemente cît de sumare, care să-i configureze o fizionomie creștină. Și totuși Eminescu este al nostru, este cel mai cuprinzător geniu individual de geniu colectiv, fără ca să fie mistic creștin sau ortodox tematic.

Dealtfel, misticii noștri nu sunt mistici, ci decorativi, descriptivi cu material ortodox sau tematici (Crainic), fără fior transcendent. Singurul poet mistic religios este Arghezi, îmbibat de Vechiul și Noul testament, călugăr răzvrătit și revărsat în viață, unde află și Raiul și Iadul și pe Diavol și pe D[umne]zeu, și fericirea și nefericirea. Dar Arghezi e un mistic religios și un ortodox, care-și încadrează viziunea creștină în limitele naturale ale vieții [3].

Viziunea eminesciană, din *Diorama*, este viziunea unui pesimist care intuiește civilizațiile în farmecul lor poetic, dar și-n principiul deșertăciunii lor, ca un materialist, un romantic, fantastic nu ca un creștin psalmist sau eclesiastic.

[3] Ideea este susținută și în studiul monografic dedicat operei lui Tudor Arghezi, în care, în fața avalanșei interpretărilor deformatoare ortodoxiste, Pompiliu Constantinescu demonstrează magistral laicitatea spiritului arghezian.

Viziunea lirică eminesciană este viziunea unui geniu, nu în sensul strict literal de putere genială de creație, ci în sensul că universul se reflectează în structura intimă, în conștiința unui geniu; geniu al speciei, în iubire, geniu al creației în viziunea cosmogonică (bătrînul dascăl!) geniu al demonismului *(Geniu pustiu, S[ărmanul] Dionis, Luceafărul)*. Poziția noastră lirică cea mai pură, gravă, adîncă — coincide nu numai cu o creație de geniu, dar cu însuși problema lumii văzută de un geniu. Soluția este mai curînd negativă: lumea creată și reflectată de geniu, (de *tipul* geniului eminescian) este o lume a mîhnirii, a condiției fizice, sociale și metafizice nefericite a geniului, dar și a orgoliului său demiurgic. Totuși *moartea, haosul*, Demiurgul însuși domină geniul uman; limitele metafizicii eminesciane sunt limitele existenței însăși ale Cosmosului; geniul uman este subordonat unor legi înfricoșătoare *(Scris[oarea] I, III, IV)*; poate numai în *Luceafărul* dar și aci într-o experiență a absolutului pur umană erotismul (cf. nota interpretativă a lui Em[inescu], citată în primul volum al *Operei*) — limita experienței nu duce la moarte, la haos, la extincție, la negație!

Euthanasius, pustnicul, înțeleptul este o formă concretă a budismului, a geniului retras în conștiința lui negativă, a simbolului *Extincției*. Amorul nu dă eternitatea, eternitatea e *Natura* (Unul, una, budistă) un *principiu al identității creației*, amorul e numai suferință, înjosire, numai aparentă fericire (într-un fel de topire, de somnolență, de vrajă a simțurilor, de extaz, care e-nrudit cu *deliciile pre-extincției*, (poemele nupțiale, *S[ărmanul] Dionis*, toate extazele erotice din « fericirea » eminesciană) nici geniul nu dă eternitatea, fiind de altă natură *(Luceafărul), dar cel puțin ne dă conștiința măreției universului, ca și grandoarea efemerității lui.* Geniul eminescian merge la rădăcinile pozitive și negative, în același timp, ale vieții, ale morții, ale creației și haosului, ale instinctului și ale inteligenții, ale voluptății și ascezei, ale relativului și Absolutului, ale oarbei « voințe » și ale lucidei Reflecții. De aceea nu poate fi creștin, ci păgîn, fiindcă nu cunoaște nici un păcat, care este o frînă în scurtarea Existenței. El vede Feeria acestei existențe (Cosmogonie, amor, natură, civilizație etc.) dar vede și destrămarea ei; cu o față exaltă, cu alta coboară, usucă ce-a exaltat; în acest joc de contrarii, între real și feerie, pendulează geniul eminescian. Viziunea e turnată în budism, platonism, demonism — fără elemente creștine; nicăieri Eminescu nu mîngîie cu mila, cu iluzia vieții de-apoi, cu învierea, cu idila lui D[umne]zeu. Demiurgul este înfricoșător, și-a dat și însuși un spectacol grandios, omul e un instrument al legilor lui oarbe, tiranice, geniul este capabil să guste deliciile, femeia și neantul vieții! Atît; e singura grație pe care o acordă Geniului, care este, poate o copie a însuși Demiurgului, dar o copie imperfectă, subordonată, un instrument, cel mai sensibil totuși, în puterea lui absolută; el tentează și experimentează Absolutul, dar rezultatul este, odată cu puterea de iluzionare și o putere egală de tristă luciditate a fondului lucrurilor și pasiunilor. Geniul este actorul instinctiv și conștient în același timp—pe scena cosmică, jucînd legea Demiurgului, întrupînd-o, experimentînd-o, pînă la limitele ei maxime.

Viața însăși — un spectacol înfricoșător imaginat de Demiurg! Problema pesimismului lui Eminescu este falsă, exterioară; *demiurgismul* este atitudinea lui, căci în Eminescu există și plăcerea, voluptatea de a trăi, în iubire, pămînt, natură, dar în același timp cu deliciile instinctului funcționează și conștiința Vanității vieții, a plăcerilor etc. Nu este poet român mai adînc, în ce privește deliciile iubirii, îndrăgostit mai patetic, mai voluptos, fericit, mai legănat în egoismul în doi, ca Eminescu, în poemele lui unde iubirea este *participare, topire în extaz*, nu în *chemările*, în *madonismul*, în *amintirea* sau *blestemul* iubitei, ci în toate acele dulci adormitoare extaze, în care numai El și Ea rămîn în natură, în univers! Aci e romanța, aci e fața pozitivă; în unele poeme acționează imediat și fața negativă (*Dionis, Luceafărul* etc.) conștiința vanității alături de extazul instinctului.

Conceptele de pesimism și optimism n-au ce căuta în explicația metafizică a liricii eminesciane; critica a-ncremenit aci — pînă la Călinescu, care a mers în adîncul operei cu o mare putere de intuiție, de analiză și sinteză. De la Călinescu înainte sunt posibile alte studii, alte interpretări, alte adînciri.

CRITICA ŞI EMINESCU

Călinescu a arat şi a treierat opera lui Eminescu, în cinci volume fără a realiza un studiu critic sintetic. Dar a realizat altceva: a deschis făgaşuri noi, perspective, în jungla manuscriselor, pe care le-a folosit în vederea multiplicării imaginii critice scoasă din opera lui Eminescu. *Studiile [lui] Maiorescu, Ang[hel] Demetriescu, Petraşcu, M. Dragomirescu, Gherea, Vianu,* ca să pomenesc numai studiile critice, sau cu pretenţie critică — erau insuficiente. După Maiorescu, Călinescu a adus o nouă fizionomie a creaţiei eminesciane, oricît ar fi de răvăşită, oricît atelier de lucru ar fi în cele cinci tomuri, oricîte capitole inutile *(Cultura lui Em[inescu])*, oricîte materialuri ale altora ar fi folosite fără a indica sursa şi aci este de condamnat procedeul, fiindcă n-a citat nici în text, nici în josul paginii, în note, pe cei expropiaţi, după cum n-a indicat măcar o bibliografie, la finele volumelor — oricîte studii de lucru critic ar fi desfăşurat cu exces, în cele cinci revărsate tomuri, Călinescu a făcut un efort mare, a scos critica eminesciană din cele cîteva locuri comune critice, s-a dus la manuscrise, nu ca un copist, ci ca un critic, şi a conturat (atît în tomul cinci, de *Analize*, cît şi în celelalte) o imagine, a lui, a lui Eminescu; deşi nu sunt cu totul de acord cu ea, critica eminesciană, de la Maiorescu abia cu opera lui Călinescu se împrospătează şi deschide drumul altor posibile interpretări; socot reducerea operei şi a universului eminescian, la instinctualitatea sexuală, o viziune prea simplistă, dar, pe ici pe colo, cu indicii ce-o depăşesc; mai ales volumul cinci *(Analize)* corectează adesea viziunea din tomurile anterioare, dedusă prea linear din biografia poetului, unde şi-a fixat imagina omului, din care s-a prelungit imagina creatorului.

Toţi ceilalţi eminescologi (B. Duică, Murărașu, Papacostea, Caracostea, Scurtu, Chendi, C. Botez, Morariu, Al. Dima, Raşcu, Ibrăileanu,) ca şi atîţia alţi « sursieriști » n-au făcut mai nimic, sau unii nimic pentru înţelegerea critică a creaţiei eminesciane.

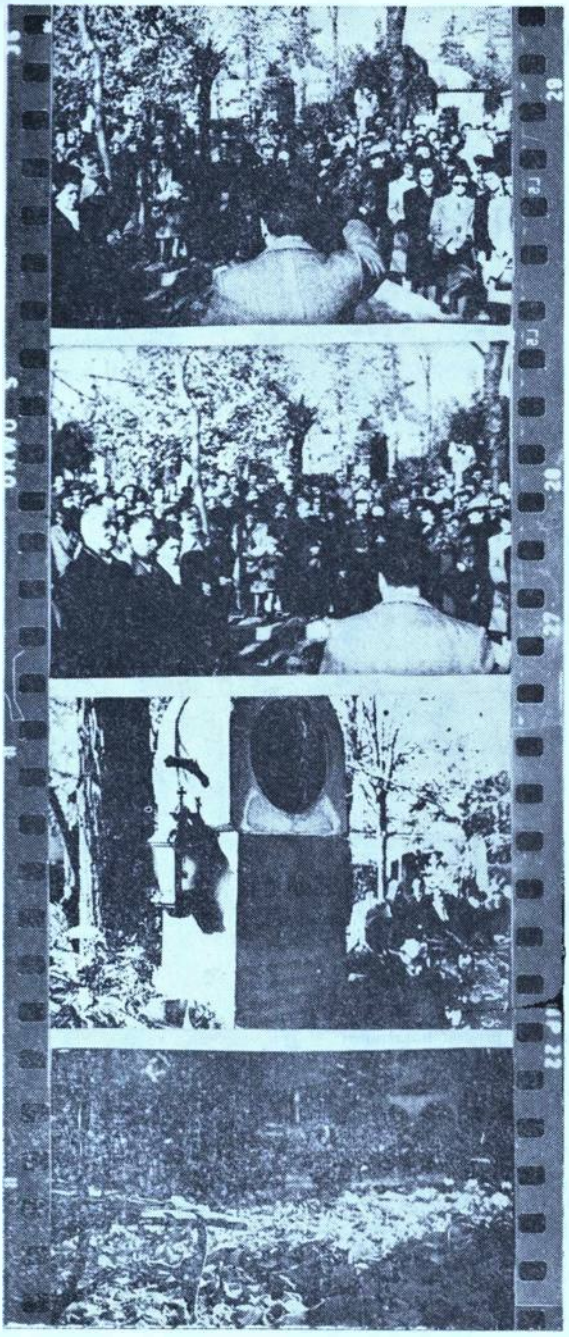
Călinescu a făcut enorm şi toate vehemenţele unui Torouţiu şi Murărașu etc. sunt pietre zvîrlite în grădina vie a unui critic de niște bieți copiști, care, dacă au găsit unele erori de lecţiune sau alte fleacuri, în cele 5 tomuri ale *criticului* (azi singurul!) eminescian cel mai remarcabil, după Maiorescu, Ibrăileanu şi Vianu! Lovinescu a făcut numai literaturism şi psihologism romanţat în jurul lui Eminescu; dealtfel pentru clasicii noştri (cu excepţia lui Maiorescu) Lovinescu nu a făcut aproape nimic (excepţie cu Asachi, Alexandrescu, Negruzzi) dar nu cu cei mai mari! Călinescu a încercat critica mare, de sinteză cu Eminescu, Creangă şi chiar cu *Istoria literaturii*, critica de interpretare, de construcţie, *creaţia* critică, nu în sensul impresionist perimat, ci în sensul *recreaţiei în spirit a valorilor artistice*, prin instrumentul intuitiv şi lucid al criticii. Dealtfel, Călinescu, după Lovinescu, dă o nouă faţă criticii contemporane; noi (Cioculescu, Streinu, Perpessicius) suntem depăşiţi de mult şi dacă vom trece la studiu şi monografii, abia ne vom ridica la nivelul momentului post-lovinescian al criticii naţionale, dacă nu vom rămîne simpli foiletonişti; am făcut încercarea cu *T. Arghezi;* limbajul blagist mi-a jucat o farsă pe care n-o socot decît farsă, fiindcă studiul meu este singura interpretare în linii mari, a operei argheziene, indiferent că unele concepte sunt blagiste. Are vreun critic conceptele lui, cînd vrea să interpreteze filozofic o operă literară? Voi termina un Caragiale, voi scrie un Blaga (fără concepte blagiste!), un Sadoveanu, un Eminescu, fără filozofisme şi atunci voi vedea ce vor mai face confraţii? Pentru Eminescu voi face un singur volum, analitic şi sintetic, o monografie, cu altă viziune decît a lui Călinescu, fără să treer şi să cutreer ca el, opera în toate direcţiile!

— Sfârşit —

Pompiliu Constantinescu

G. CĂLINESCU/FILMUL UNEI COMEMORĂRI EMINESCIENE

Onorată adunare,
Ce lucru semnificativ! Ar trebui să spun
întristată **adunare și am zis** onorată.
Firește. Fiindcă nu ne-a murit nimeni,
ci am venit aici printre crucile morții ca
să găsim viața. Și încă și mai curios!
N-am venit cu prilejul comemorării morții
ca să însemnăm pierderea, ci de ziua
numelui. Noi suntem aici spre a sărbători
pe Mihai, pe Mihai Eminescu al nostru,
care pentru noi e viu. Ce suntem noi iarăși?
De obicei la morminte vin rude de sînge
ale mortului ca să plîngă. Însă noi nu
suntem rude de sînge cu poetul, noi suntem
rude de spirit. Pentru noi, Eminescu cel viu
s-a născut după moartea lui trupească
și în arterele lui ca atare curge nu sînge
ci spirit inalterabil...

8 noiembrie 1945

G. Călinescu

Prezenți la multe evenimente importante din istoria politică sau culturală a țării noastre, operatorii Oficiului Național Cinematografic au înregistrat și o manifestare oarecum singulară în șirul comemorărilor Eminescu — un pelerinaj la mormîntul marelui poet. Comentariul sonor nota lapidar: « În ziua de 8 noiembrie a avut loc la cimitirul Bellu, la mormîntul poetului Mihai Eminescu, un pelerinaj organizat de primăria municipiului București. Cuvîntarea comemorativă a fost rostită de domnul profesor universitar George Călinescu ». Cei 35 de metri care formează subiectul nr. 6 al Jurnalului Sonor O.N.C. nr. 25/1945 au fost filmați de operatorul de imagine Nicolae Simionov și surprind, în cîteva cadre, mormîntul (în forma sa veche), numărul mare de asistenți și mai multe secvențe ale conferențiarului, atît în prim plan, cît și înconjurat de mulțime. În seara aceleiași zile, G. Călinescu a recitit la radio cuvîntul său.

Dan MATEESCU
Pătrașcu Ion SÂRBUL

PER ASPERA AD ASTRA: DIN LABO

GENIU PUSTIU ȘI REVOLUȚIILE

EMINESCU TRECE LA ELABORAREA ROMANului său în toamna anului 1868, cînd în Transilvania are loc mișcarea de protest determinată de *Pronunciamentul de la Blaj* în sprijinul revendicărilor revoluției din 1848. Mai mulți intelectuali transilvăneni se întrunesc la Blaj în 3/15 mai 1868 și dau publicității acest document prin care cer autonomia Transilvaniei, reactivarea articolelor de lege prin care românii sînt recunoscuți «națiune regnicolară» și redeschiderea dietei de la Cluj pe baza «reprezentațiunii poporali». *Pronunciamentul...* se publică în *„Gazeta Transilvaniei"*, *„Federațiunea"*, *„Telegraful român"* și stîrnește un puternic ecou în opinia publică. Stăpînirea austro-ungară trimite în judecată mai mulți intelectuali români, determinînd în rîndul opiniei publice românești o mișcare largă de protest. Presa transilvăneană face loc în coloanele sale discursului lui Simion Bărnuțiu, rostit la Blaj în 2/14 mai 1848 și subliniază acele pasaje în care se proclamă dreptul poporului român la libertate națională. «Libertatea fiecărei națiuni nu poate fi decît națională — spune Simion Bărnuțiu —, libertatea fără de naționalitate nu se poate înțelege la nici un popor de pe pămînt.» Presa publică zeci de *Răsunete*, prin care românii din toate colțurile Transilvaniei și Banatului se pronunță în sprijinul *Pronunciamentului* și critică măsurile represive ale stăpînirii austro-ungare.

Eminescu însoțește în mai—august 1868 trupa lui Mihail Pascali în turneul din Transilvania și Banat[1]. Brașovul, Sibiul, Lugojul, Timișoara, Aradul, Oravița fac o primire triumfală artiștilor bucureșteni. Explicația stă în faptul că români de sub stăpînirea austro-ungară văd în reprezentațiile trupei lui Mihail Pascali afirmarea spiritualității românești într-un climat de nedreptăți sociale și îngrădire a libertății naționale. Este semnificativ în această privință apelul către publicul din Arad, întocmit de Eminescu în 16 iulie 1868 și semnat de Mihail Pascali, în care se arată că artiștii bucureșteni urmăreau să facă cunoscută peste munți «arta teatrală română»[2]. Poetul este martor și participă la mișcarea de protest a românilor de peste munți, mișcare ce căpătase după 1848 o amploare deosebită. Eminescu îl informează pe I. Negruzzi, în 16 mai 1871, că începe să scrie *Geniu pustiu* în București, «după impresiuni nemijlocite din 1868»[3]. Căci niciodată înainte nu-i apăruse mai evident contrastul, ca la întoarcerea din Transilvania, în septembrie 1868, între cosmopolitismul saloanelor bucureștene și lupta românilor, din provinciile de sub stăpîniri străine, pentru libertate națională.

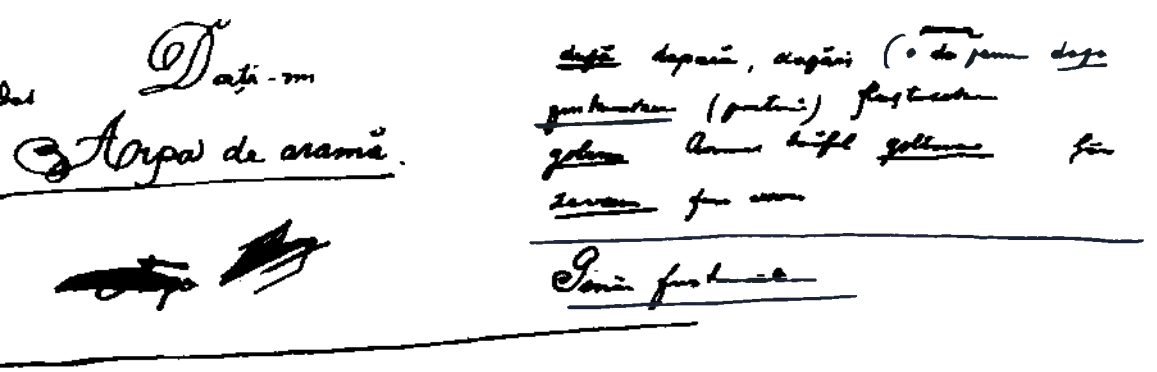
Jurnalul lui Toma Nour, romanul propriu-zis, este după părerea noastră textul mai vechi în jurul căruia se structurează narațiunea. *Jurnalul* este întocmit de Eminescu încă în 1866, cînd face la Blaj popasul mai lung din peregrinările sale transilvănene. Poetul era informat asupra luptei românilor transilvăneni înainte de a păși pe pămîntul acestei provincii românești. Aron Pumnul nu era numai cel mai iubit profesor al său, ci și unul din participanții la revoluția din 1848, refugiat în

[1] G. Bogdan-Duică, *Multe și mărunte despre Eminescu* — Vara anului 1868 — în *„Viața românească"*, XVI, decembrie 1924, pp. 383—393.

[2] *„Federațiunea"*, I, nr. 106, 16/28 iulie 1868, p. 418.

[3] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, București, 1931, p. 322.

RATORUL PROZEI EMINESCIENE

capitala Bucovinei să scape de represalii. Activitatea revoluționară a lui Aron Pumnul nu încetează în 1848 și profesorul cernăuțean propagă ideile revoluției și pe pământul Bucovinei. Nu este o întîmplare că Eminescu se oprește, în 1870, tocmai asupra acestui aspect din activitatea sa. Aron Pumnul «e personificarea unui principiu — scrie Eminescu —, sufletul — nemuritor neapărat — care a dat consistența și conștiința națională maselor și a făcut din ele o națiune»[4]. Activitatea revoluționară a lui Aron Pumnul pe pământul Bucovinei se concretizează într-o serie de acțiuni politice și la unele din ele participă și elevi ai săi din clasele superioare. Nu insistăm asupra lor, întrucît Eminescu, elev în clasele inferioare, nu ia parte la ele. Aron Pumnul crește cîteva generații de școlari în cultul pentru trecutul de luptă al poporului român și pentru valorile sale spirituale. Biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni, pe care o întemeiază, avea menirea să sprijine formarea în acest spirit a junimii studioase. Eminescu găsește aici, înainte de 1866, cînd întreprinde călătoria peste munți, scrieri fundamentale asupra istoriei românilor, precum și lucrări speciale închinate Transilvaniei[5]. Poetul citește aceste lucrări și, cum îndeplinește și funcția de bibliotecar, înregistrează unele din ele în catalogul bibliotecii. De un interes particular pentru discuția noastră este lucrarea lui A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor în Dacia superioară*. A. Papiu Ilarian, istoricul revoluției din 1848, cum îl numește I. A. Lapedatu, unul din cei mai apropiați prieteni ai lui Eminescu, consacră al doilea volum al *Istoriei românilor...* desfășurării revoluției pașoptiste în Transilvania.

Jurnalul lui Toma Nour, *romanul* revoluției din 1848, este întocmit de Eminescu pe baza cunoștințelor sale de istorie dinainte de 1866 și a informațiilor pe care le culege în drumurile sale prin Transilvania între anii 1866 și 1868. Poetul îl informează pe Iacob Negruzzi, în aceeași scrisoare din 16 mai 1871, la care ne-am referit mai sus, că la baza *Geniului pustiu* stă «un episod ce mi l-a povestit un student din Transilvania». Studentul transilvănean, care îi istorisește «episodul» din revoluția din 1848 este, după părerea noastră, Filimon Ilea, originar din «scaunul» Arieșului[6]. Eminescu îl cunoaște la Blaj, în 1866, și-i închină poezia *Amicului F. I.*, scrisă acum, în 1866, dar pe care o publică în *„Familia"* în 1869. După glorificarea lui Aron Pumnul, «geniul mare al deșteptării» naționale *(La mormîntul lui Aron Pumnul)* și după elogierea meritelor lui I. Heliade Rădulescu pentru «cîntarea de mărire» *(La Heliade)*, Eminescu închină această a treia odă a sa unui elev blăjean și faptul acesta este de natură să stîrnească nedumeriri. Dar poetul se întîlnește cu «studentul» blăjean în cultul pentru istoria națională. Filimon Ilea stenografiază, înainte de 1864, *Istoria românilor în Dacia superioară*, tratatul lui

[4] M. Eminescu, *O scriere critică*, în *„Albina"*, V, nr. 5, 9/12 ianuarie 1870, p. 2.

[5] A. Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu*, în *Eminescu și Bucovina*, Cernăuți, 1943, pp. 375—377. Se găseau lucrările lui Petru Maior, Gh. Șincai, Dionisie Fotino, A. Papiu Ilarian, A. Treboniu Laurian, V. Maniu, V. Babeș.

[6] G. Bogdan-Duică, *Filimon Ilea*, în *„Mihai Eminescu"*, IV, nr. 11, 1933, p. 30; *Amicul Filimon Ilie*, în *„Mihai Eminescu"*, nr. 13, 1935, p. 48. Informații despre familia sa, studiile la Blaj și prietenia cu Eminescu.

A. Papiu Ilarian[7], tratat pe care îl înregistrează și Eminescu în catalogul bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni. A. Papiu Ilarian acordă în istoria sa o mare importanță celor trei adunări de la Blaj — aprilie, mai și septembrie 1848 —, precum și rolului jucat de junimea studioasă în difuzarea manifestelor, întocmite de Aron Pumnul și Simion Bărnuțiu, pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Transilvaniei și Banatului. Eminescu structurează *jurnalul* lui Toma Nour în funcție de cele trei adunări de la Blaj, iar Toma Nour și Ioan, protagoniștii romanului, sînt „studenți" care participă la adunările de la Blaj.

Climatul cultural din Blaj, prezența, aici, a multor participanți la evenimentele din 1848, istorisirile lui Filimon Ilea — și poate și ale altora — fac asupra lui Eminescu o impresie puternică. Armatele imperiale suferiseră grave înfrîngeri, încă în 1859, la Magenta și Solferino, și intelectualitatea din Blaj era însuflețită, ca dealtfel și cea din alte orașe transilvănene, de lupta poporului italian pentru unitatea națională. I. C. Drăgescu, unul din cunoscuții lui Eminescu, întreține legături cu Garibaldi, eroul național al poporului italian în lupta pentru unitatea națională și tipărește, în 1867, romanul *Nopțile carpatine*, în care descrie răscoala din 1784 condusă de Horia, Cloșca și Crișan. Eminescu este și el însuflețit de lupta poporului italian pentru unitatea națională și o cîntă în poezia *Junii corupți*, scrisă în 1866, poate la Blaj. Poetul îndreaptă atenția acelei părți a generației sale, care se înstrăinase de lupta națională, spre Italia unde « șiruri triumfale stindardul îl înșiră » și unde avea cuvîntul hotărîtor « poporul împărat ».

Eminescu întocmește *jurnalul* lui Toma Nour încă la Blaj, în 1866, în acest climat cultural și de însuflețire pentru lupta națională. *Jurnalul* se prezenta, desigur, într-o formă mai schematică și nu vom ști niciodată, în absența textului primar, cum arăta el. Nu încape însă discuție că unele episoade sînt introduse în *jurnal* ulterior și putem indica cel puțin unul dintre ele. Episodul cu aprinderea morii este dintre acestea, fiind întocmit pe baza relatării cuiva, în 1868, cînd poetul însoțește trupa lui Mihail Pascali în turneul prin Transilvania. Textul care stă la baza acestui episod se află în manuscrisul 2257 (ff. 168 r — 169 r) și este scris în Banat[8]. Eminescu intenționa să publice *jurnalul* lui Toma Nour, întocmit la Blaj, sub forma unei « novele ». Poetul îi scrie lui Iosif Vulcan, redactorul *„Familiei"*, în legătură cu această intenție a sa și-l informează că « novela » era cam lungă. « Trimite-mi novela aceea — îi răspunde I. Vulcan în 26 august 1866 —, dacă e prea lungă se va scurta »[9]. Cîteva luni mai tîrziu, în octombrie 1866, I. Vulcan îi scrie din nou, lăsînd să se înțeleagă că putea publica, acum, o scriere mai lungă. « Nu e gata novela — întreabă redactorul *„Familiei"* — despre care mi-ai scris? Dacă e gata, trămite-mi-o pe loc, căci acum s-ar putea publica »[10]. Eminescu îl va fi informat pe I. Vulcan că « novela » sa înfățișa întîmplări din revoluție. Numai așa se explică insistențele acestuia să-i poată face loc în paginile revistei. Eminescu nu-și poate reglementa situația școlară la Blaj, cum spera, și părăsește Transilvania. *Jurnalul* lui Toma Nour, proiectat sub formă de « novelă » în 1866, și alte însemnări, făcute după această dată, capătă finalitate în 1868, cînd asistă la mișcarea de protest a românilor transilvăneni în sprijinul revendicărilor din 1848. Eminescu face, din *jurnalul* lui Toma Nour, un *jurnal al revoluției*, iar din descrierea societății bucureștene — o satiră la adresa generației sale.

Eminescu are în față, cînd trece la elaborarea romanului, în toamna anului 1868, *jurnalul* lui Toma Nour, însemnări din drumurile sale prin Transilvania după această dată, la care vom alătura, acum, însemnările privind societatea bucureșteană, făcute în timpul ședерii în București, între 1866 și 1868. Însemnările privind societatea bucureșteană formează totuși numai un prolog ce servește drept cadru pentru *jurnalul* lui Toma Nour, în care poetul introduce și episoade noi, dar pe care nu le putem izola decît în puține cazuri. Dintre episoadele introduse în *jurnalul* lui Toma Nour la elaborarea romanului fac parte și acele scene în care Eminescu descrie cu multe amănunte iubirea protagoniștilor. Povestitorii transilvăneni, de la care își notează Eminescu întîmplări din revoluție, nu puteau relata asemenea scene. Nu s-ar putea aduce un argument mai convingător în sprijinul opiniei noastre decît faptul că din textele din această categorie, păstrate în manuscrisele lui Eminescu, intră în *jurnalul* lui Toma Nour numai fragmente, unele doar de cîteva rînduri[11]. Nu încape discuție că între însemnările

[7] *„Gazeta Transilvaniei"*, XXVII, nr. 61, 29 iulie/10 august 1864, p. 244; nr. 72, 8/20 septembrie 1864, p. 289.

[8] Textul se publică în numărul de față al revistei

[9] *„Familia"*, II, nr. 25, 14/26 august 1866, p. 330.

[10] *„Familia"*, II, nr. 34, 16/28 octombrie 1866, p. 408.

[11] Textele se publică, în parte, în numărul de față al revistei.

din manuscrisele lui Eminescu se află și alte texte destinate, inițial, romanului, însă din care poetul nu a făcut transferuri în narațiune. Problema identificării lor rămîne deschisă pe mai departe, cu atît mai mult cu cît Eminescu reia texte mai vechi, neutilizate sau utilizate parțial și le incorporează în narațiunile ulterioare.

Eminescu îl informează pe I. Negruzzi în scrisoarea din 16 mai 1871, cum știm, că începe elaborarea romanului în București, în 1868, dar nu spune și cînd o termină. Problema aceasta nu este nici astăzi clarificată și comentatorii operei eminesciene, începînd cu I. Scurtu și sfîrșind cu G. Călinescu și Perpessicius, propun diferite date, ce se extind pînă în 1871. Se întîmplă chiar ca unii comentatori să propună, la intervale mai mari, date diferite. Și totuși există în manuscrisele eminesciene cîteva elemente care pot constitui un punct de plecare în clarificarea acestei probleme. Romanul, așa cum se găsește în manuscrisul 2255 (ff. 21—84), este o transcriere după un alt text. Comentatorii operei eminesciene sînt de acord în această privință. Transcrierea romanului aparține aceleiași epoci, cum se vede din manuscrise, în care Eminescu își copiază și poeziile scrise înainte de 1870. Elaborarea romanului și transcrierea lui se situează înainte de această dată și propunerile care ne aduc dincoace de ea, nu intră în discuție. Spre deosebire de poezii, pentru care Eminescu folosește caiete de format mijlociu, confecționate de el, romanul îl transcrie pe foi de format mare, provenind din două surse. O parte a romanului, mai mică (ff. 21—44), este scrisă pe foi de format mare, desprinse dintr-un registru, inițial șnuruit, asemănătoare cu cele în care Gheorghe Eminovici, tatăl său, ținea socotelile moșiei ori cu cele în care Nicolae, fratele poetului, copiază pentru Aron Pumnul numere din *„Foaie pentru minte, inimă și literatură"* [12]. Pentru cealaltă parte a romanului, mai extinsă (ff. 45—84), folosește tot foi mari, însă de hîrtie obișnuită, care se găsea în comerț. Transcrierea este făcută într-un timp relativ scurt, cum se vede din scrisul unitar, fără prea multe întreruperi. Nu este hazardat să lăsăm pentru transcrierea romanului un spațiu de timp de numai cîteva săptămîni. Și aceste săptămîni ar putea fi cele de la Ipotești, din vara anului 1869, înainte de plecarea la Viena, pentru studii universitare. Romanul se termina, la transcrierea sa, cum se vede din manuscrise, cu înfrîngerea revoluției, căsătoria Finiței și moartea tatălui lui Toma Nour. **« Întristarea-mi intrase-n inimă** — putea spune, pe drept cuvînt, eroul poetului —, **întristarea și pustiul. »**

Eminescu ia cunoștință, îndată după sosirea sa la Viena, în toamna anului 1869, de lupta popoarelor din Imperiul austro-ungar pentru dreptate socială și libertate națională. Poetul este însuflețit de lupta popoarelor asuprite de sub stăpînirea austro-ungară și încă în ianuarie 1870 recomandă scriitorilor din generația sa să urmeze exemplul lui Victor Hugo « adoratoriu al poporului » în « luptele sale, în simțirea sa, în acțiunea sa » [13]. Cîteva luni mai tîrziu, în aprilie 1870, Eminescu publică în *„Federațiunea"* cele trei articole, *Să facem un congres*, *În unire e tăria* și *Echilibrul*, în care cere ca românii de sub stăpînirea austro-ungară să se alăture cehilor, galițienilor, tirolezilor, triestinilor în lupta împotriva asupririi sociale și naționale [14]. Lupta popoarelor oprimate din imperiu se bucura de sprijinul mișcării muncitorești, fapt care se impune să rețină atenția pentru definirea poziției lui Eminescu din anii 1869—1870. Nu avem nici o mărturie că poetul cunoaște nemijlocit mișcarea muncitorească. Pomenirea numelui lui Karl Marx în manuscrisul 2261 (f. 90) este o însemnare în vederea unei eventuale lecturi. Interpretarea care i s-a dat în unele studii eminesciene — și i se mai dă — nu este în spiritul adevărului. Eminescu face lecturi din opera lui Marx, însă mai tîrziu, cum se vede din articolele sale politice. Poezia *Proletarul*, scrisă de Eminescu înainte de august 1870, cu îndemnuri să fie zdrobită « orînduiala cea crudă și nedreaptă » și care va intra,

[12] A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 232. Nicolae Eminovici, fratele mai mare al poetului, copiază la Ipotești, în iulie 1860, două numere din *„Foaie pentru minte, inimă și literatură"* (nr. 38, 22 septembrie 1841, și nr. 39, 29 septembrie 1841). Nu se face mențiune cînd copiază și un al treilea număr (nr. 40, 5 octombrie 1841).

[13] M. Eminescu, *Repertoriul nostru teatral*, în *„Familia"*, VI, nr. 3, 18/30 ianuarie 1870, p. 27.

[14] « Să ne grăbim dar a ne declara solidari cu națiunile nemulțumite ale Austriei — scrie Eminescu în articolul *În unire e tăria* — ; să pășim la o activitate comună cu ele, căci mîni chiar va fi prea tîrziu, mîni chiar se vor bucura *numai aceia* de fructele răsturnării constituțiunei, cari *vor fi ajutat a o răsturna.* » (*„Federațiunea"*, III, nr. 34, 10/22 aprilie 1870, p. 132). Sublinierile, în text.

ca primă parte, în *Împărat și proletar*, se încadrează în mișcarea generală a luptei ce se ducea în Austria multinațională din acei ani împotriva asupririi sociale și naționale.

Eminescu se gîndea, în acest context social-politic din 1869—1870, să-și intituleze și romanul *Geniu furtunatecu*. Însemnareao găsim în manuscrisul 2257 (f. 58 v). Este urmată de un text german, separat printr-o linie orizontală și datat: *1870, 17 Febr.*, fapt care ne dă dreptul să o încadrăm în preocupările de acum ale poetului. Însemnarea este precedată, în stînga, de cuvintele *Dați-mi /Arpa de aramă*, iar în dreapta de alte cuvinte: *după, furtunatec (furtună), golan, zevzec*. Cuvintele din dreapta sînt înșirate ca într-un dicționar și li se dau și sinonimele: *dupac, dupaci (a da pumni), golănime, fără creeri*. Pentru *furtunatec* dă ca sinonim: *flușturatec*. Cu o asemenea opinie despre semnificațiile cuvîntului *furtunatec* se explică de ce Eminescu renunță să-și intituleze romanul *Geniu furtunatecu* și vorbește, un an mai tîrziu, de *Naturi catilinare*.

Problema romanului *Naturi catilinare*, pe care voia să-l scrie Eminescu după 1870, a format obiectul unor comentarii încă din 1903, cînd I. Scurtu publică *Geniu pustiu* în volum. Se invocă de fiecare dată scrisoarea lui Eminescu către I. Negruzzi din 16 mai 1871, în care poetul respinge, ca neîntemeiată, presupunerea acestuia că il urma în *Naturi catilinare* pe Friedrich Spielhagen, cu *Problematische Naturen*, roman destul de cunoscut la acea vreme. Din cealaltă scrisoare a lui Eminescu, trimisă lui I. Negruzzi în 6 februarie 1871, rezultă că își însemna *cugetări* în caietele sale, pe care voia să le introducă în romanul *Geniu pustiu*, cu care venise la Viena, spre a-i da un «simbure, ca să fie mai consistent decît părțile ce se așează împrejurul lui»[15]. Eminescu desfășoară în anii studiilor la Viena o activitate susținută în societatea studențească „România jună", care se călăuzește după principiile lui Giuseppe Mazzini în lupta națională. „România jună" organizează, în august 1871, cum se știe, serbarea de la Putna, manifestare a solidarității românilor din toate provinciile. Eminescu credea că pentru acțiuni de mare amploare pe tărîmul luptei naționale se cereau personalități excepționale. Însemnările din manuscrisele sale privind «naturile catilinare» aparțin acestui moment din activitatea sa. Asemenea însemnări găsim în manuscrisul 2257 (ff. 82, 83), în vecinătatea *Panoramei deșertăciunilor*, și ele sînt încadrate într-un context filosofic. Eminescu vorbește de existența unui «punct comun de concentrațiune a tuturor puterilor lumii» și de stat, ca «organizare a puterilor în lupta cea mare a oamenilor cu natura». «Nat[uri] cat[ilinare] — notează Eminescu — *Ideile cugetătorului organic*». A doua însemnare, de pe pagina următoare, este scrisă cu creionul. **«O natură catilinară** — se arată aici — **e dezorganizarea, va să zică moartea».** Dar *cugetarea* cea mai importantă o găsim în manuscrisul 2285 (ff. 160 v, 159). **«Sunt atîția oameni cu priviri mari** — scrie Eminescu — **încît n-a mai rămas nime cu privirea mică, îngustă însă sigură a risipitelor referințe reale. Dacă privirea e folositoare ca centru, într-un organism, ea trebue să dispue însă și de organe sigure și precise în funcțiunea lor, organe a căror ochi să fie numai pentru unicul** [ilizibil] **de care sunt legate.**

Însă cum omu[l] nu-și va cunoaște niciodată țeara sa, dacă nu are nici timpul fizic de-a și-o cunoaște. Variabilitatea funcționărilor.»

Eminescu arată, în continuare, că apariția «naturilor catilinare» era determinată de modul de organizare a unor state, care întreținеau, prin sistemul lor de guvernare, o stare permanentă de nemulțumire. «Naturile catilinare» sînt cugetătorii care priveau în dimensiuni mari, dar a căror luptă dusă împotriva orînduirii sociale de atunci, individual, fără sprijin larg în masele populare, nu putea fi încununată de succes. **«Oamenii aceștia se cred mari, pentru că cugetă în proporțiuni mari** — scrie Eminescu —. **Cugetarea în proporțiuni mari** [cuvinte ilizibile] **cu orice stat centralistic. Statele centrale**[16] **romanice produc cele mai multe naturi catilinare**[17].

Asemenea naturi sfîrșesc sau cu indiferentism, dacă spiritul de conservațiune a învins — sau în nebunie, dacă el n-a învins. În orce caz însă sunt naturi nobile.»

Colegi ai lui Mihai Eminescu la Gimnaziul din Cernăuți: 5 iunie 1864.

[15] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, București, 1931, p. 317.

[16] Eminescu scrie, inițial, *centralistice*, cuvînt pe care îl șterge.

[17] După cuvintele: «*naturi catilinare*», Eminescu notează jos, în colțul din dreapta al paginii 160 v: «*indărăt*». Urmînd indicația sa găsim continuarea în pagina 159.

Considerînd că statele romanice produceau cele mai multe «naturi catilinare» ne explicăm de ce Eminescu trece acum în fruntea *Geniului pustiu*, ca subtitlu, *Tasso în Scoția*. Numele lui Torquato Tasso este invocat și în *Contrapagină*, scrisă, inițial, ca precuvîntare la *Geniu pustiu*. Aici se vorbește chiar de nebunia scriitorului italian.

Eminescu continuă considerațiile cu privire la «naturile catilinare» cu încă o *cugetare*, pe care o transcriem, pentru a cunoaște toate aspectele acestei probleme. **«Om rău nu există** — scrie Eminescu —. **Ci într-o societate în disoluțiune fiecare individ neprivilegiat caută numai interesul lui propriu, și prin astă desconsiderațiune a interesului comun, fie el cît de bun, la urmă el devine de iese rău pentru că e-n colisiune de interese. Ș-apoi fiecare om e rău cînd interesu[l] aproapelui nu-i destul de bine păzit. Răul e-n societate, nu în indivizi. Și-o epocă de tranziținne e o epocă de disoluțiune internă.»**

Eminescu numește în însemnările sale din manuscrise cu termenul de «naturi catilinare «două lucruri diferite. Mai tîrziu va folosi pentru «cugetătorii în proporțiuni mari» termenul de *naturi catilinare*, iar pentru cei care se ridicau la suprafața vieții sociale prin «colisiune de interese» termenul de *straturi catilinare*. Poetul își dezvoltă ideile în linia lui J. J. Rousseau și susține, ca și acesta, că omul este bun de la natură, dar îl pervertește societatea rău întocmită. Semnul distinctiv al «naturilor catilinare» îl formează, după părerea poetului, acele trăsături ale personalității umane prin care se opune influențelor nefaste ale societății.

Eminescu schițează în lumina acestor considerații despre naturile catilinare și «conținutul filo-

sofic » al personalității protagoniștilor romanului. Caracterizarea o găsim în manuscrisul 2291 (ff. 17, 16 v, 17 v și 18) și a fost publicată fragmentar de G. Bogdan-Duică într-o lectură cu care nu putem fi de acord pe tot parcursul ei [18] și parțial de Perpessicius în comentariile sale din 1954 [19]. Transcriem textul integral, cu respectarea paragrafelor și a sublinierilor din manuscris [20].

« Sofia, natură dulce și înțeleaptă, care face pe Ion să aibă priviri adînci și mari — ea nu-i dă privirile însuși, ci numai prisma privirei, prin adîncimea ei sufletească, el capătă ochii ei mari și adînci și nu se oprește la aparințe exterioare, ci caută ideea lucrurilor — ea nu-l învață lucrurile înșile, ci-l învață a vedea.

Ion [21] se simte prin urmare renăscut la punctul acela în timp, care ar conveni caracterului lui; însă sătul și desgustat de viață el decide a se [arunca]. întreg în curentul timpului și de a se lăsa dus, dacă nu poate duce. Pentru că o țintă ideală nu e convenabilă în timp, pentru că el în timp nu e la locul său, de aceea el își alege o țintă secundară, contrapusă naturei lui interne și o execută după puteri, căci e fidel principiului: că în timpi mari, chiar dacă acești timpi nu i-ar aparține lui, e o lașitate de-a nu fi de nici o partidă.

Poesis fantastică, voluptoasă, plină de închipuire și vis, capul ei în eternă iregulară asociațiune de idei; nu-și poate fixa niciodată privirea asupra unui obiect ci are înaintea ei totdeauna mai multe, adesea contradictorii, — în eternă neliniște sufletească... un caos de imagini, ea împărtășește și lui Ioan acest mod de-a vedea și face din el o natură sfîșiată, neconstantă, catilinară. Sufletul lui Ioan e în întregul, în viața lui internă devine identic cu al lui Poesis. Gînduri sclipitoare, dar fără adîncime — iată caracteristica ei.

Și această receptivitate largă, tocmai pentru că e largă nu e adîncă, ci [samănă] cu undele crețe a unui vad. Ele sunt ca un material întîmplător și netrebuincios, pînă ce nu cade în ele ideea, sămînța individualității poporului, care sămînța crește apoi [cum crește] stejaru și suge din materialul receput, ca dintr-un pămînt, indiferent în sine pentru ideea ce stejarul o reprezintă, sucul creșterii și a înverzirii sale. Materialul receput de la streini nu e decît gunoi, grăsime de pămînt (oxigen, Sticksto) [22], un aer pe care stejarul întru dezvoltarea ideei ce-[o] urmărește, îl suge în nervii săi.

Capitol. Ioan.

Capitol. Dacă doi fac aceeași, ei nu fac aceeași. Roșii [23]. Reversul: [Radicaliștii] aceeași neclaritate de idei, aceeași nesiguritate, aforisticitate, aceeași fără de-a fi aceeași.

Transilvănean. Pînă voi [spori] acea [virtute]. Componențele oratiunii de căutat în Gazetă.

Vorbirea în pilduri — în comparațiuni în genere neadecuate. Vorbirea în pilde arată sau necultura celui ce scrie, care nu poate să-și reprezinte o idee abstractă, fără de-a pune alături cu ea una concretă, sau necultura publicului cu care vorbește. Pildele fiind însă întotdeauna neadecuate, prin partea lor neadevărată pot duce-ntotdeauna pe vorbitoriu ad absurdum. »

Eminescu își propunea, cum se vede din aceste însemnări, să scrie un capitol despre Ioan, tribunul din revoluția din 1848 și să caute în *„Gazeta Transilvaniei"* textul cuvîntării, prin care să caracterizeze unul din eroii săi transilvăneni. Este posibil ca poetul să-i aibă în vedere pe Avram Iancu, Axente Sever sau Simion Balint, care figurează și în roman, cu numele, printre conducătorii revoluției din 1848 din Transilvania.

Romanul *Naturi catilinare* trebuia să rezulte, potrivit concepției lui Eminescu, din fuzionarea *cugetărilor* cu *Geniu pustiu*, pe care îl avea în transcriere înainte de venirea sa la Viena. Poetul îl informează pe I. Negruzzi în scrisoarea din 6 februarie 1871, la care ne-am mai referit, că își însemnase în « cartea de notițe » un număr mare de *cugetări* și că unora dintre ele le și destinase « de pe-acuma locul în scheletul romanului ». Problema care se pune este de-a ști cîte din aceste *cugetări* au intrat în roman și care anume sînt ele. Cercetarea manuscrisului arată că poetul opercază

---

[18] G. Bogdan-Duică, *Relativ la* Geniu pustiu, în *„Mihai Eminescu"*, III, nr. 8, 1932, pp. 49—50.

[19] Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, [1957], p. 314.

[20] Textul prezintă dificultăți în descifrare. Cuvintele puse în [ ] marchează lecțiunile nesigure.

[21] Caracterizarea lui Ioan o găsim pe pagina 16 v; în manuscris se află semnul *F*, care indică locul unde trebuie introdus textul.

[22] Eminescu nu scrie cuvîntul în întregime: *Stickstoff*, care înseamnă însă azot și nu oxigen *(Lebensstoff, Sauerstoff)*.

[23] Eminescu îi numește cu acest termen pe liberali.

cîteva modificări — nu ne oprim, firește, la îndreptările stilistice — prin care elimină unele părți din roman. Barează astfel strofa din poezia *Venere și Madonă* (f. 56) spre a fi eliminată. Eminescu barează cu creionul negru spre a fi eliminată și discuția cu privire la cosmopolitism (ff. 25—26). Opiniile sale despre cosmopolitism se schimbă, cum se vede din manuscrise, încă în 1871 și-l prezintă după această dată « simulațiune » și « fățărnicie »[24]. A doua modificare importantă, operată cu creion negru, privește acea parte a *jurnalului* lui Toma Nour în care se prezintă raporturile românilor cu ungurii și se insistă asupra tezelor lui Roesler (f. 50). Eminescu barează această parte a *jurnalului* cu o linie verticală, trasă în marginea textului, la dreapta, și scrie: « *prea lung* ». Nu încape discuție că se gîndea să rescrie această parte și nu să renunțe la ea, cum procedează în cazul cosmopolitismului. Se așteaptă de la noi un răspuns și cu privire la *cugetările* introduse în roman. Poetul nu introduce în textul *Geniului pustiu* nici una din *cugetările* pe care și le înseamnă în caietele sale. Singura *completare* este cea de la sfîrșitul romanului (ff. 83 v și 84 v), intitulată de Eminescu *Poesis*, care se alătură, ca un epilog, la jurnalul lui Toma Nour. Dar *cugetările* pe care le scrie poetul în vederea realizării romanului *Naturi catilinare* sînt reluate — măcar în parte după cîte știm pînă acum — în prozele sale din epoca ieșeană.

Eminescu este preocupat și mai tîrziu de ideea realizării prototipului revoluționarului din mișcarea europeană a vremii. Dacă în *Geniu pustiu* îl putem urmări pe Toma Nour în mișcarea revoluționară din Danemarca, Italia și Germania, într-un alt final, intitulat de editori [*Toma Nour în ghețurile siberiene*], protagonistul romanului este prezentat în închisorile Rusiei țariste și în deportarea în Siberia. Eminescu are cunoștință de răscoala decembriștilor din 1825, precum și de represaliile autorităților țariste împotriva participanților la ea. Toma Nour este înfățișat în închisoarea Petropavlovsk din Petersburg, devenită celebră ca loc de osîndă pentru revoluționarii ruși. Poetul descrie închisoarea după lecturi, iar pentru partea exterioară este posibil să fi cunoscut unele litografii de epocă. Descrieri ale Siberiei, unde este deportat Toma Nour după detențiunea în închisoarea din Petersburg, găsea, cum s-a arătat, în însemnările de călătorie ale spătarului Milescu, al cărui nume figurează în manuscrisul 2257 (f. 55 v), într-o istorisire de la sfîrșitul *Alexandriei* (ediția din 1824), *Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbieri ruseți carii au fost strimtorați de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743 într-o sălbătăcie șase ani și trei luni*, precum și în poezia lui Alecsandri *Pohod na Sibir*. Să mai alăturăm la acestea și lucrarea lui Mor Jokai, *Proscrisul din Sevastopol*, scriitor citat de poet în roman, precum și un manuscris, *Elisaveta sau cei surghiuniți în Siberia* (ms. 3142, 80 f), transcris la Nicolaev în 1830 și care a făcut parte din biblioteca poetului. În manuscrisul 2257 (ff. 274—275) găsim un text care se referă la situația țărănimii din Rusia țaristă după reforma țărănească din 1861, cînd se desființează iobăgia. Eminescu analizează starea revoluționară din Rusia țaristă și-o explică prin acțiunile întreprinse de moșieri, care își refăcuseră, în scurt timp, proprietățile, anulînd în felul acesta prevederile reformei din 1861. Spre a-și ajunge scopul, moșierii speculaseră buna credință a țărănimii și se folosiseră de cele mai josnice mijloace, cum sînt băuturile. Un rol important în această acțiune au avut și purtătorii de capital străin, în parte evrei. Nici statul nu ia apărarea țărănimii și lucrează în înțelegere atît cu moșierii, cît și cu purtătorii de capital străin. Poetul prevede izbucnirea în Rusia țaristă a revoluției din 1905—1907, cu trei decenii mai devreme.

« Fiecare membru al unui sat răzășesc — scrie Eminescu — cînd își făcea așezarea și vatra lui căpăta de la comună sub titlul de feud o bucată anume de pămînt, care după moartea posesorului era iarăși a comunei și se dedea unui alt membru. Posesorul vremelnic avea deci usufructul liber și neîngrădit, dar nici putea să dispue de feud nici să-l testeze cuiva. Cînd s-au ridicat boerescul în Rusia și li s-au recunoscut țăranilor dreptul de a se muta și de a dispune cum or voi de pămînturile lor, atunci n-au avut altă grabă mare, decît desface pe bani proprietatea lor mișcătoare. Nici nu le venea în minte, că ei pot și testa ogorul, precum nu le-a venit în minte, că au a se îngriji și de copiii lor; ei trăiau în rătăcirea, că feciorii, cînd s-or face gospodari, or căpăta de la stat pămînt, precum în trecut au fost căpătînd ogoară de la proprietari sau de la comună. Proprietarii și agenții lor jidovi îi întăreau și mai mult pe mojici în această credință deșartă, și astfel s-au făcut că proprietarii au recîștigat pămînturile, ce le dedese, cu te miri ce și mai nimica, iar boerescul există și astăzi de facto. Cînd țăranii se trezîră din beție, permanentă pe cîtă vreme le-au ajuns banii, scoși de pe părticelele

[24] Textul în care caracterizează astfel cosmopolitismul se găsește în manuscrisul 2257 (ff. 225—232) și este o cuvîntare pe care o rostește la „România jună". Cuvîntarea a fost publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu *(Cîteva pagini din tinerețea lui Eminescu, „Convorbiri literare"*, XXXVII, nr 4, 1 aprilie 1903, pp. 297—328.)

vîndute, au trebuit să cerșească de lucru de la proprietari, pentru a-și ținea sufletul; deci au fost colonizați din nou de către proprietari. Pentru usul unui ogor dat din nou, de pe care pot fi alungați în orice moment, țăranul face azi un boeresc mult mai greu decît înainte vreme. Deci s-au găsit și aici un modus vivendi care nimicea toate bunurile cîștigate. Așadar nu-i minune dacă 16 milioane de țărani ruși caută azi a cîștiga cu puterea libertatea ce au fost cîștigat-o, dar care au repierdut-o prin vina lor proprie. Rusia e-n adevăr subminată de-o mișcare agrarie-socialistă care va izbucni — poate-n curînd cu foc și sînge.»

Eminescu revine asupra romanului înainte de 1881, cînd analizează «colisiunea de interese» din România și arată că politicianismul favoriza ridicarea la suprafața vieții sociale a tot felul de elemente. Acum Eminescu nu mai vorbește de *naturi catilinare*, ci numai de *straturi catilinare*. «**Astfel, lupta acestei mase de nulități în viața satului** — scrie Eminescu în *„Timpul"* în 6 iunie 1880 — **nu era, ca în alte țări, o luptă între grupări sociale cu interese bine definite, ci stăruința unor straturi catilinare, fără o meserie hotărîtă, fără talent, fără avere, pentru pînea de toate zilele, ce le-o poate procura bugetul, în socoteala tuturor claselor pozitive ale societății întregi. Acesta** e punctum saliens, **cheia infinitei și nefastei lupte sistematice introduse de roșii**[25] **în viața publică a țării».** Distincția pe care o face Eminescu între **naturile catilinare** și **straturile catilinare** este de cel mai mare interes. Vor putea fi judecate, pornind de aici, cu altă perspectivă, multe din articolele sale politice.

Eminescu își recitește romanul într-un moment în care lipsa de patriotism a unei părți a societății românești îi apărea mai evidentă ca oricînd și-l găsește la fel de actual ca în vremea cînd îl scrie. Se explică de ce nu introduce modificări în tabloul satiric privind viața saloanelor bucureștene și nici în *jurnalul* revoluției. Face îndreptări stilistice în vederea, desigur, a tipăririi romanului. Nu vom ști însă niciodată dacă se hotărîse să-l dea la lumină în lectura de acum sau în alta, ce și-o propune pentru mai tîrziu, dar pe care n-a apucat s-o facă, cum s-a întîmplat și cu poeziile sale din tinerețe.

[25] Sînt numiți cu acest termen, cum am mai arătat, liberalii.

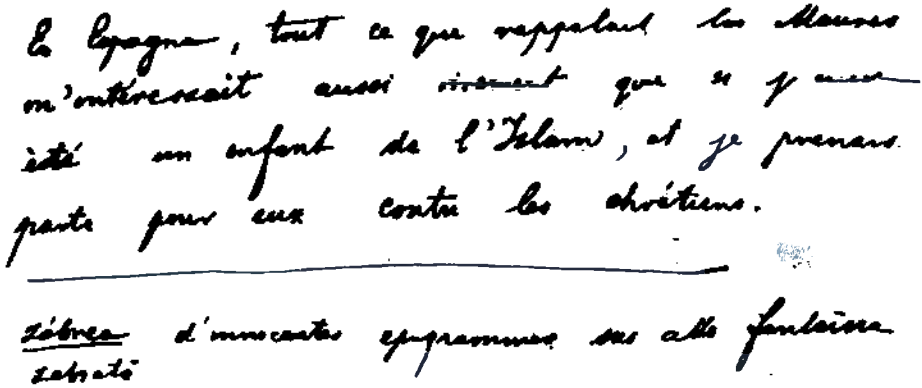
SĂRMANUL DIONIS– NUVELĂ CU DUBLU FINAL

EXEGEZELE CONSACRATE IDENTIFICĂRII izvoarelor din opera lui Eminescu, în general, și din această nuvelă, în special, au ca trăsătură comună metoda de cercetare, nu întotdeauna cea mai potrivită. Orientarea investigațiilor în direcția colecționării de descrieri de natură, situații, portrete etc. din operele scriitorilor străini spre a fi ilustrate cu texte din proza lui Eminescu nu duce la rezultate concludente, putînd crea chiar o imagine falsă asupra personalității sale. Genialitatea lui Eminescu ar sta în buna lui orientare în literatura universală, în care știe să caute ce-i trebuie, și în capacitatea de a construi, cu elemente de împrumut, opere în măsură să dea iluzia de originalitate. Situațiile în care își poate pune un scriitor eroii sînt însă limitate, după cum sînt limitate și elementele pe care le poate folosi în descrierea unui peisaj din natură sau în compunerea unui portret. Dacă scriitorii se întîlnesc în folosirea acelorași date și procedee literare, nu este aici neapărat dovada unor influențe și nici a unor împrumuturi.

În finalul nuvelei *Sărmanul Dionis* — ultimul din cele —, Eminescu îl citează pe Théophile Gautier și reproduce fragmente din opera sa. Și tocmai aici, unde poetul indică autorul de la care pornește, lucrurile au rămas încurcate.

Eminescu citește nuvela la „Junimea" în ședința din 1 septembrie 1872, care s-a ținut acasă la Maiorescu. O descriere memorabilă a acestei întruniri lasă G. Panu în amintirile sale[26], însă autenticitatea relatărilor acestuia este pusă la

[26] *„Săptămîna"*, II, nr. 13, 25 ianuarie 1902, pp. 58–61; *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, I, București, 1908, pp. 76–83.

îndoială. « D. Eminescu citește fragmente din Diorama — consemnează A. D. Xenopol în procesul verbal al ședinței — și anume Egiptul și începutul Evului de mijloc. Apoi citește novela sa *Sermanul Dionisie*. Asupra acesteia, D. Pogor și Maiorescu observă că sfîrșitul și modul deslegării nu corespunde cu caracterul întregei scrieri. Se primește pentru a se tipări »[27]. Nuvela se tipărește în „*Convorbiri literare*" în numerele pe decembrie 1872 și ianuarie 1873. *Sărmanul Dionis* se termină, la lectura la Junimea, cum se desprinde din procesul verbal al ședinței, cu un final, care îi nemulțumește pe Pogor și Maiorescu. Nu este greu să identificăm acest final în cele două pasaje care urmează după « *Două vorbe conclusive* ». Se pun, aici, în adevăr, o serie de întrebări, pe care Eminescu le lasă fără răspuns. Dar poetul nu împărtășea punctul de vedere al junimiștilor.

Eminescu își copiază textul francez pe o foaie desprinsă dintr-un caiet și ea se găsește în manuscrisul 2258 (f. 261). Textul este scris pe amîndouă fețele și din el poetul nu traduce în nuvelă decît cîteva fragmente. I. M. Rașcu arată într-un articol, *Anexă la „Ecouri franceze în opera lui Eminescu"* [28], că textul copiat de Eminescu face parte dintr-un foileton al lui Théophile Gautier, publicat în ziarul „*La Presse*", în 25 iulie 1843, și este reprodus în cartea acestuia, *Histoire de l'art dramatique en France depuis vingt cinq ans* (volumul III, Paris, 1859, pp. 76—77). G. Călinescu tipărește textul în ediția nouă a *Operei lui Mihail Eminescu* [29] și trimite la cartea lui Gautier, însă menționează într-o notă că poetul putea copia textul din « feluri te locuri ». Rezervele criticului se explică prin faptul că între textul din cartea lui Gautier și cel din manuscrise se constată unele deosebiri. De fapt, Eminescu își copiază textul francez din revista „*L'Illustration*" din 2 noiembrie 1872. Fragmentul se află în articolul lui Philibert Audebrand, *Courrier de Paris*, scris cu prilejul morții lui Théophile Gautier (23 octombrie 1872) [30]. Poetul descoperă textul din publicația franceză, desigur la Berlin, unde se afla în noiembrie 1872, pentru pregătirea doctoratului în filosofie [31]. Philibert

[27] I. E. Torouțiu. *Studii și documente literare*, IV, București, 1933, p. 457.

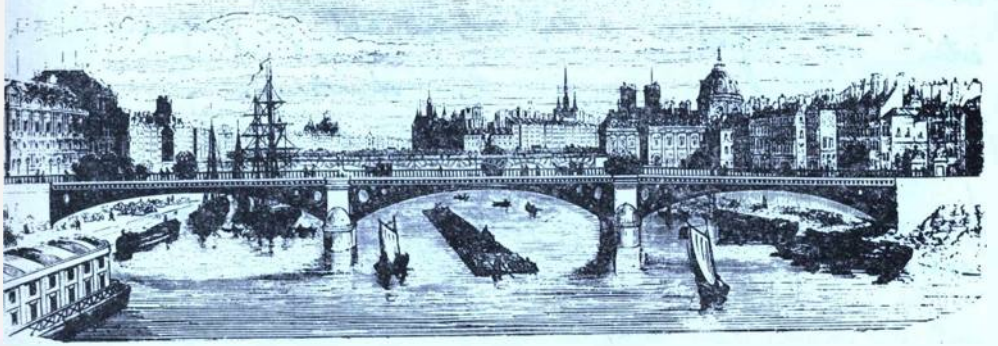
[28] „*Îndreptar*", 1, nr. 10, octombrie 1930, p. 7. I. M. Rașcu completează acest studiu în ultima ediție cu următorul pasaj: « *Poetul și-a copiat, în manuscrisele sale (Ms. 2258, f. 261)*, pagina aceasta franceză, care i-a plăcut atît de mult (transcrisă de noi, mai sus, după cartea lui Th. Gautier, *Théâtre*, nouv. édition, Paris, Fasquelle, 1905, pp. 293—294. Textul francez copiat de Eminescu este fidel în redarea conținutului și în cea ortografică). », în *Eminescu și cultura franceză*, București, 1976, p. 109. Se lasă să se înțeleagă că Eminescu își copiază textul dintr-o ediție anterioară. În volumul *Théâtre* din 1872, singura ediție care interesează, textul copiat de Eminescu nu figurează. I. M. Rașcu se sprijină în afirmațiile sale pe mărturi indirecte și nu a văzut publicațiile „*La Presse*", „*Le Mosquitaire*", „*L'Illustration*" și „*Théâtre*", ediții dinainte de 1905, deși se referă la ele. Cercetătorul introduce astfel, fără voia sa, un fals în demonstrația științifică.

[29] G. Călinescu, *Opere 12*, București, 1969, p. 397.

[30] „*L'Illustration*", XXX, nr. 1549, 2 noiembrie 1872, pp. 275, 278. Fragmentul din foiletonul lui Th. Gautier se află la pagina 275, coloana 3.

[31] Eminescu descoperă revista „*L'Illustration*", după părerea noastră, la una din cafenelele din Berlin, pe care le frecventează și unde se găseau publicațiile ilustrate. Dealtfel poetul se referă la

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL

Direction, Rédaction, Administration
22, RUE DE VERNEUIL
Les communications relatives au journal, demandes d'abonnements, demandes de changements d'adresse, doivent être adressées à M. Auguste Marc, directeur-gérant, 22, rue de Verneuil.
Les demandes d'abonnement doivent être accompagnées d'un mandat ou d'une valeur à vue sur Paris.

30e ANNÉE. VOL. IX. N° 1549
Samedi 2 Novembre 1872
Prix du N° : 75 c. — La collection mensuelle : 3 fr. — Le vol. trimestriel : 13 fr.
PRIX D'ABONNEMENT
Paris et Départements : 3 mois, 5 fr. — 6 mois, 10 fr. — 1 an, 36 fr.
Etranger : le port en sus, suivant les tarifs.
Les abonnements partent du 1er numéro de chaque mois.

Bureaux de Vente et d'Abonnement
60, RUE DE RICHELIEU
L'administration ne répond pas des manuscrits et des documents qui lui sont adressés ; elle ne s'engage jamais à les insérer.
Tous les traités, la traduction et la reproduction à l'étranger sont interdites.

Audebrand comentează, în continuare la fragmentul pe care îl reproduce din foiletonul lui Gautier, unele întîmplări din viaţa scriitorului francez. « En 1845, les artistes ayant commencé — scrie Philibert Audebrand — à singer les millionnaires, Théophile Gautier céda comme tant d'autres à l'ascendant de la mode. Il voulut avoir un équipage et il en eut un. La petite presse d'alors est zébrée d'innocentes épigrammes sur cette fantasie du poète ». Eminescu reproduce partea finală a acestui comentariu, pe care G. Călinescu nu o tipăreşte: « Z é b r é e — transcrie poetul — *d'innocentes épigrammes sur cette fantasie du poète* ». Eminescu transcrie acest final probabil pentru cuvîntul *Zébrée*, care i se va fi părut interesant. Căci mai departe creează un echivalent românesc: *zebrată*.

Foiletonul lui Gautier se publică în ziarul *„La Presse"*, în 25 iulie 1843, sub formă de scrisoare

---

viaţa societăţii berlineze din acea vreme şi în două din poeziile sale, *Din Berlin la Potsdam* şi *Milly*, publicate şi comentate de Perpessicius (M. Eminescu, *Opere*, IV, Bucureşti, 1952, pp. 488—489, 495; *Opere*, V, Bucureşti, 1958, pp. 580, 585), precum şi într-un fragment în proză, *Amalia*, comentat de G. Călinescu, care publică şi cîteva fragmente *(Opere, 12*, Bucureşti, 1969, p. 248). *Amalia* este un text de atelier, în primă redactare, care ar putea induce în eroare prin omologarea planului ficţiunii cu unul al realităţii, chiar autobiografice. Eminescu intenţiona să facă o nuvelă şi schiţează în Amalia unele trăsături ale Cezarei, eroina sa de mai tîrziu. Textul, care prezintă mari dificultăţi de lecţiune şi a fost descifrat integral de Anca Costa-Foru, este pentru prima dată reprodus în întregime în rîndurile ce urmează: **« Amorul lui cel dintîi fusese foarte sensual. Pierdut pîn-atunci într-un platonism deşert şi cufundat cu capul în curiozităţi romantice şi subtilităţi filosofice, se-ntîmplă să ia o odăiţă la o femeie măritată, care avea o fetiţă de 12 ani şi un bărbat, ce toată ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond şi ochii mari verzi. Cuminte nu era, tocma, dar nasul avea ceva moquesc şi era nespus de graţios, asemenea gura. El, avînd bani, făcea cu dînsa escursiuni în păduri şi pe la birturi de vară împrejurul oraşului universitar, împreună cu fata, care era mare piedecă încît nu putea vorbi decît cu ochii. Într-o sară pe cînd rătăceau în pădure, el îi spuse c-ar fi avînd o taină a-i spune, pe care ea o ştia altfel de mult. Apoi se suiră în trăsură — ei în fund, fata pe banca dinainte. Înnoptase bine, El puse braţul împrejurul taliei ei şi o strînse tare, ea nu zise nimica. Venind acasă, fata plînse puţin în altă odaie şi ea căuta chibrituri s-aprindă lumînarea. În întunerec el o cuprinse şi-o sărută pe gură. Cînd s-aprinse lumina amîndoi aveau un aer foarte fericit. Dar ea urma iară să plece la ţară, şi el se topea din picioare, căci bogăţiile ei trupeşti erau într-adevăr admirabile. Avînd cunoştinţa acestor bogăţii ea purta o rochie neagră de tul subţire, care lăsa să se-ntrevadă nişte sîni de albeaţa marmurei, plini şi rotunzi şi braţele rotunzi şi pline se vedeau pîn-subsuori. În sfîrşit într-o zi înainte de-a pleca**

Théophile Gautier.

CEZARA ÎN GEOGRAFIA MANUSCRISELOR EMINESCIENE

adresată lui Gérard de Nerval, care se afla în Egipt" Gautier răspundea la o scrisoare a acestuia, trimisă din Cairo, în 2 mai 1843, în care îl informa asupra expediției arheologice a lui Karl Lepsius, începută cu un an mai înainte și care se va termina în 1846. Karl Lepsius (1810—1884) este profesorul lui Eminescu de *Istoria Egiptului* și *Monumentele Egiptului* la Universitatea din Berlin.

Eminescu scrie un nou final și are destulă vreme, pînă în ianuarie 1873, să-l trimită *„Convorbirilor literare"*, spre a fi adăugat la sfîrșitul nuvelei. Avea prilejul, în felul acesta, să facă și o demonstrație junimiștilor, care se declarară a nu fi de acord cu finalul nuvelei. De aici și citarea lui *Théophile Gautier* cu numele, reproducerea, textuală, a cuvintelor sale și avertismentul că ele *« colorează oarecum ideea »*. Acest ultim final debutează, fapt de asemenea semnificativ, cu o afirmație categorică: *« Nu ezitam de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier »*. Eminescu găsește în opera scriitorului francez, în adevăr, o confirmare de prestigiu a tezelor sale filosofice din nuvelă.

---

el o zăvori într-o odăiță, o ridică în brațe, o așeză pe o măsuță naltă de noapte, îi desfăcu cu putere picioarele unul de altul și se-ntîmplă păcatul de două ori.

Ea plecă a doua zi la țară cu fetița cu tot și el îi scrise. Peste patrusprezece zile veni-napoi și începu o viață vinovată. Noaptea fetița dormea la părinți, atunci ea intra numa-n cămașă în odaia lui și sau pe jos, sau de-a-n picioarele el se-mbăta de frumusețile ei. A-i cuprinde șalele, a ține mîna la acele rotunjimi perfecte și pline era deja o fericire nemaipomenită... nouă încă, apoi ea nici mai era rușinoasă, încît actul amorului o făcea să tremure, să țipe, să leșine, ceea ce-i adăuga și mai mult fericirea. »

Cezara este proza lui Eminescu care oferă cele mai extinse texte pentru studiul comparativ între versiunea antumă, versiunea din manuscrise și o a treia versiune, postumă. Drumul care îl urmează aceste texte în laboratorul creației lui Eminescu merge de la versiunea din manuscrise, la versiunea antumă, căreia îi face loc în coloanele *„Curierului de Iași"* în august 1876 și de la versiunea din ziarul ieșean, la o a treia versiune, aparținînd tot poetului, însă care se publică în *„Epoca"*, ziarul bucureștean, în 1904, la mai bine de două decenii de la elaborarea ei. Eminescu proiectează nuvela în 10 capitole, cum se vede din numerotarea sa, făcută cu creionul, și din textele care se păstrează în manuscrise. Poetul dă forma definitivă primelor opt capitole, care apar în *„Curierul de Iași"*, iar celelalte două rămîn în manuscrise în stadiul primei redactări. Eminescu nu a păstrat în caietele sale și textele paralele, în primă redactare, pentru capitolele I—V, încît pentru această parte a nuvelei nu ne putem adresa decît versiunii din *„Curierul de Iași"* și versiunii din *„Epoca"*, publicată postum. Se poate susține, dacă ținem seama de metoda de lucru a lui Eminescu, că ele au existat, însă poetul nu a crezut necesar să le păstreze, după transcrierea lor integrală în versiunea din ziarul ieșean. Versiunea din manuscrise este distribuită în patru caiete eminesciene, cum a hotărît întîmplarea la legarea foilor între coperțile lor. Nu putem urma nici ordinea numerotării manuscriselor pentru faptul că nu corespunde și succesiunii capitolelor din narațiune. Versiunea în primă redactare, paralelă cu textul definitiv al capitolelor VI, VII și VIII, prima parte, așa cum apare în *„Curierul de Iași"*, o găsim în manuscrisul 2276 (II) (ff. 43—61 v).

Versiunea în primă redactare pentru a II-a parte a capitolului VIII se află în manuscrisul 2286 (ff. 62 v și 63). Textele capitolelor [IX] și [X] rămîn în prima redactare și le găsim în manuscrisul 2255 (f 225) și în manuscrisul 2284 (ff. 34 v — 42 v). Alături de aceste texte paralele cu versiunea din *„Curierul de Iași"* și continuarea narațiunii, cu încă două capitole ([IX] și [X]), mai găsim un text în manuscrisul 2286 (f. 64), care ne trimite la capitolul VI din versiunea publicată în ziarul ieșean. Nu se poate face, evident, studiul comparativ pe baza capitolului [IX], în care se schițează viața Cezarei și a lui Ieronim în edenul din insula lui Euthanasius și a capitolului [X], intitulat de editori [*Moartea Cezarei*], întrucît nu se păstrează decît în primă redactare.

Studiul comparativ al versiunilor paralele arată că deosebirile între cea din manuscrise și cea din *„Curierul de Iași"* sînt de ordin stilistic. Poetul se abate de la acest mod de lucru numai în cazul textului din manuscrisul 2286 (f. 64). Aici apar însă mai evidente *tăieturile* în versiunea din manuscrise și *transferurile* în cea din ziarul ieșean. Transcriem acest text, cu sublinierea *transferurilor* în versiunea publicată de poet. « Ș-adesea, în nopțile-namorate ale Italiei or în diminețile pline de aromă, o vedeai prin bolțile nalte de frunziș ale aleelor large pe acea melancolică Venere îmbrăcată bărbătește, și de sub marginile pălăriei nalte de catifea neagră se vedeau, vii și nebuni, ochii ei cei rotunzi și mari, de un întunecat, un demonic albastru, cu acel zîmbet stereotip pe buzele coapte de sete de amor, cu acele umbre dulci aruncate abia sub umerii feței ei de marmură, cu părul care cădea-n inele strălucite și în creți splendizi și osteniți pe umerii ei...

Și alături cu ea mergea el... cu capul lui neacoperit, de Antinous. Asemenea unor aripi de vultur sălbatec **cuprindea părul negru și urcat, ca un privaz, acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros... pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui dezgustați, buzele subțiri și întredeschise arătau o energică și crudă durere... și numai gîtul lui înalt se îndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut** mîndria sub **greutatea** jugului **vieții...** Și nici un creț pe acea frunte albă și curată... [Unei] mîni de femeie i-ar [fi] plăcut s-alunece pe netezimea ei... și nicio sărutare depusă pe acea frumoasă frunte n-ar fi știut pe ce depune și n-ar fi știut ce trezește dedesuptul acelui os... un tezaur de vise... O Arabie întreagă de sentențe, de gîndiri, de basme ».

Arta lui Eminescu în a opera *tăieturi* în textele din manuscrise se relevă și în finalul nuvelei. Îl transcriem așa cum apare în manuscrisul 2286 (f. 63). « **Tu ești... chiar tu?... întrebă ea cu glasul înnecat și amar... căci toată cugetarea ei se-mprospătase amar... toate visele ei revenise splendide și doritoare de viață... și numai atîta ținea minte că el n-o voise, că el n-o iubea, dar simțindu-i brațul împrejurul grumazului ei, [î]i plăcea a crede că el fusese un copil ce se înșelase pe el însuși.** » Poetul reține din versiunea din manuscrise numai cîteva secvențe și introduce o propoziție, ca final, revelatorie pentru arta sa de a opri acțiunea unde dorește, fără a lăsa impresia de lucru neisprăvit.

« — Tu ești? *chiar tu?* întrebă ea cu glasul înecat, căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide și doritoare de viață... Ea nu se mai sătura privindu-l... și uitase starea în care era. »

Eminescu face dintr-un final de capitol, un final de nuvelă. « Acesta este sfîrșitul logic al nuvelei — scrie G. Călinescu — peste care nu se mai poate gîndi nimic, și se înțelege de ce Eminescu a renunțat la alte idei de dezvoltare ce-i umblase odată prin cap »[32]. Eminescu avea toate posibilitățile să descrie viața Cezarei și a lui Ieronim în edenul din insula lui Euthanasius, iar capitolul final, în care înfățișează moartea protagoniștilor nuvelei, deși în stadiul primei redactări, nu este lipsit de măreție. Altele sînt — după opinia noastră — motivele pentru care versiunea din *„Curierul de Iași"* se oprește la capitolul VIII și nu merge mai departe. Situația poetului în redacția ziarului ieșean era destul de precară și va trebui să-și dea demisia. Eminescu este silit de împrejurări să caute un final pentru versiunea din *„Curierul de Iași"*, încît faptul că nuvela se încheie aici nu poate fi dovadă că poetul nu avea de gînd să dea forma definitivă și ultimelor două capitole. *„Curierul de Iași"* se poate mîndri și azi că în paginile sale se găsesc *La aniversară* și *Cezara*, două din capodoperele literaturii române.

Versiunea a treia a nuvelei, publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu în *„Epoca"*, în 1904, aparține anilor 1879 — 1880. Eminescu operează modificări în textul din foiletoanele *„Curierului de Iași"* și ele s-au găsit în biblioteca lui Maiorescu într-un volum al publicației germane *„Schalk-Bibliothek, Heft 5, Der Handschuh"*, editată la Leipzig în 1881, și în care se tipărește poezia lui Schiller, *Mănușa*, în 13 limbi. Eminescu publică aici versiunea românească a poeziei.

---

[32] G. Călinescu. *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1)*, București, 1969, pp. 250—251.

Modificările pe care le operează poetul în versiunea din *„Curierul de Iași"* constau, în general, din eliminarea pasajelor descriptive. I. Crețu întreprinde o cercetare amănunțită a acestor modificări în studiul său, *Ultima formă a nuvelei* C e z a r a [33], și arată că din cele aproape 12.000 de cuvinte, cîte are versiunea din *„Curierul de Iași"*, sînt eliminate în versiunea din *„Epoca"* aproximativ 2 250 de cuvinte, se adaugă 25 de cuvinte noi, iar 31 sînt schimbate cu echivalente ale lor. Metoda folosită în modificările din versiunea *„Curierului de Iași"* se aseamănă, în multe privințe, cu cea urmată în trecerea de la versiunea din manuscrise la cea din ziarul ieșean. I. A. Rădulescu-Pogoneanu nu s-a dovedit în nici o împrejurare a fi de rea credință, încît informațiile sale cu privire la autenticitatea versiunii pe care o publică în *„Epoca"* să fie puse la îndoială. Istoria literară nu-i va putea totuși ierta faptul că nu a copiat, din comoditate, textul eminescian și-l trimite la redacția *„Epocii"*, unde s-a pierdut. Foiletoanele din *„Curierul de Iași"*, cu modifi-

[33] *„Limba română"*, X, nr. 5, [iulie-septembrie] 1961, pp. 488—497.

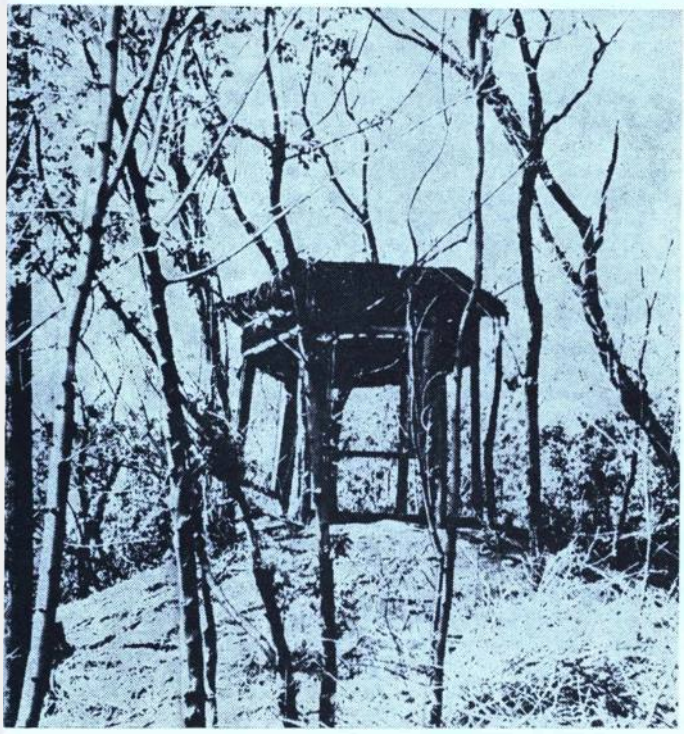
cările lui Eminescu în textul nuvelei, reprezentau un document de-o valoare inestimabilă pentru cunoașterea metodei sale de lucru. Căci nu găsim în caietele poetului alte opere tipărite, cu modificări ale sale, în vederea retipăririi în altă versiune.

Examenul filologic al noii versiuni a nuvelei și informațiile lui I. A. Rădulescu-Pogoneanu, precum și ale altor cercetători lasă fără răspuns întrebarea cu privire la împrejurările în care ajunge textul lui Eminescu în mîinile lui Maiorescu. Poetul operează modificările în versiunea din *„Curierul de Iași"*, la cererea criticului, într-o împrejurare ce a fost pierdută din vedere. Maiorescu apelează la scriitorii junimiști — și nu putea lipsi tocmai Eminescu — să-i pună la dispoziție texte reprezentative din prozele lor spre a fi traduse de Mite Kremnitz în germană. Eminescu nu greșca, cînd se oprea la *Cezara*, socotind-o proza sa cea mai reprezentativă. *Neue rumänische Skizzen*, volumul la care ne referim, se tipărește la Leipzig, în 1880, și el se deschide cu nuvela lui Slavici, *Gura satului*, căreia îi urmează, *Andrei Florea Curcanul* de N. Gane, *Budulea Taichii* de Slavici, *Ioniță Cocovei* de I. Negruzzi și *Noaptea Sfîntului Andrei* de N. Gane. Maiorescu oprește traducerea *Cezarei* din considerente pe deplin justificate din punctul său de vedere. Criticul urmărea ca prin traducerile Mitei Kremnitz publicul german să ia cunoștință de aspectele mai caracteristice din viața poporului român. În această privință unele « novele », ca cele ale lui Slavici, ori *Andrei Florea Curcanul*, povestirea lui Gane, în care se evocă războiul de independență, se bucurară, într-adevăr, de mare succes în lumea cititorilor germani. Nuvela lui Eminescu cîștigă în privința acțiunii prin înlăturarea pasajelor descriptive, totodată ea nu tratează un subiect românesc, putînd interesa, sub acest aspect, cititorul străin. Nuvela nu înfățișează, pe de altă parte, nici oameni din popor și contrazice teoria lui Maiorescu cu privire la « romanul popular ». Nu este pentru noi nimic nefiresc că Eminescu nu reclamă textul noii versiuni a nuvelei sale. Făcuse modificările în textul din *„Curierul de Iași"* la cerere și cu un anume scop și noua versiune nu reprezenta pentru el și sub raport artistic ultima formă a nuvelei. Acestea sînt și motivele pentru care versiunea din *„Epoca"* nu va putea fi luată ca text de bază la tipărirea nuvelei. Dar ea trebuie să figureze în volumele de proză ale lui Eminescu, ca versiune paralelă cu cea din *„Curierul de Iași"*, care rămîne, pe mai departe, textul de bază al nuvelei.

ARCHAEUS, POVESTIRE NOUĂ DIN CUGETĂRI VECHI

Povestirea este printre ultimele proze filosofice ale lui Eminescu și aparține, ca elaborare, epocii ieșene (1875—1877). Dintre scriitorii cu faimă mondială care au tratat în opera lor aceeași temă se impune să fie amintit Edgar Allan Poe, cu nuvela *Morella*, pe care o traduce Veronica Micle, iar Eminescu o tipărește în *„Curierul de Iași"*, în octombrie 1876. O foaie din textul autograf al Veronicăi Micle se păstrează în manuscrisul 2255 (f. 39) și se văd îndreptările poetului, operate cu creionul negru, cum sînt și cele din versiunea *Cezarei*. Eminescu pornește de la nuvela lui Poe în elaborarea povestirii sale, însă textele filosofice le avea în manuscrisele sale, sub forma unor *cugetări*, încă din epoca studiilor universitare. Dintre aceste texte, două sînt în germană, și le găsim în manuscrisul 2255 (f. 7) și în manuscrisul 2262 (f. 42 v). Prima dintre ele este publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu, încă în 1906, cînd își exprimă surprinderea pentru faptul că o găsește integrată în povestire [34]. Apropieri între această *cugetare* cu referiri și la Ahasverus, pe care poetul o plasează spre sfîrșitul povestirii, se pot face și cu un alt text eminescian scris, de astă dată în românește, pe care îl găsim în manuscrisul 2287 (ff. 29 v și 30 v). Se vorbește și aici de « Ahasver a[l] formelor » și caracterizarea este identică cu cea din textul german și din povestire. A doua *cugetare* în germană a fost semnalată de Perpessicius în comentariile sale la poezia *Împărat și proletar*, cînd insistă asupra legăturii organice între poem și textele filosofice din manuscrise [35]. Și

[34] I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Kant și Eminescu. Traducerea „Criticei rațiunii pure"*, în *„Convorbiri literare"*, XL, nr. 6—8, iunie-august 1906, p. 527.
[35] M. Eminescu, *Opere* I, București, 1939, p. 358.

Foișorul din curtea casei savantului chimist Petru Poni, unde uneori se întîlneau Eminescu, Creangă și Matilda Cugler-Poni.

acum Eminescu știe să găsească un final excelent și plasează *cugetarea* privind «spiritul universului», ca încheiere a povestirii sale.

Critica literară semnalează și o altă *cugetare* din manuscrisul 2287 (ff. 70—75), pentru care ne îndrumă însă la [*Avatarii faraonului Tlă*], pentru motivul că în finalul ei este pomenit Tlà, nume care se întîlnește și în această nuvelă. Dar *cugetarea* nu are nicio legătură cu [*Avatarii faraonului Tlà*], în afară de acest nume și o recunoaștem în povestirea [*Archaeus*], unde formează partea cea mai extinsă a ei. Textul *cugetării* se publică parțial, în contexte străine de cel al povestirii, în care a fost încorporată[36]. Eminescu o supune la o serie de modificări căutînd s-o adapteze genului narativ. Transcriem *cugetarea* din manuscrise, fără să o segmentăm în paragrafe, altele decît cele ale poetului. « **Cugetări imposibile! Ce este imposibil? Condițiile or orce posibilitate sunt în capul nostru. Aicia sunt legile ciudate, cărora natura trebuie să se supue — aici e timp aici spațiu, aici causalitate și dacă le ștergi acestea și un somn adînc le șterge pentru cîteva ore, ce simțemint îi rămîne despre acest interval al ștergerei? — nimic. Și cu toate aceste ne vin momente în viață, în care acestea trei elemente ale minții noastre, aceste sertare, în care băgăm o lume dispar pentru un moment — e drept — ca o fulgerare numai, dispar sau în parte sau în tot și stai ca înaintea unei minuni și te-ntrebi așa, ca omul, care a crezut că tot ce vede, e chiar așa cum este, că oare ce să-nsemneze asta... Cînd privești cîte o fisionomie ciudată îți vine de sine întrebarea: oare cum dracu a fi gîndind acest om — ba lipsa a unuia din cele cinci simțuri, chiar venind mai tîrziu, modifică radical lumea cugetării. Așa Beethoven compune opera Fidelio, după ce uitase de mult natura vocei omenești... el scrie muzica pentru voci, cum crede el c-ar trebui să fie și te trezești față c-o operă, care ți se pare că fuge dinaintea ochilor, c-ai privi-o cu binoclul întors... ș-ai vedea departe, departe în fundul cugetării unui om ceva straniu, ce pari a nu pricepe bine, ș-apoi abia vezi că sunt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau era numai o reminiscență slabă despre ea. Dar închipuindu-ți cum toți oamenii ar avea în urechea lor numai o reminiscență de memorie ca aceea [a] lui Beethoven — toată opera s-apropie vădit ca și cînd ai privit cu stecla așezată normal la ochi — ba s-apropie așa încît toată scena ți s-așază-n cap s-auzi opera urlîndu-ți în craniul deșert, cu boschete, cu temnițe, cu actori și actrițe, cu tot. Cum va fi arătînd capul unui om, care are o operă, ori o dramă cu oamenii ei costumați, cu lumina de lampe, cu panzariile zugrăvite cu totului tot în 'capul lui... Un teatru întreg la care sufletul lui ghemuit într-un colț al salei e singurul spectator.**

Nu știu dacă cineva s-a visat vodată elastic... că poate crește, se poate îmfla, se poate contrage... Dacă pe un asemenea om nu l-ar trezi nimeni din somn — el ar trăi o viață întreagă c-o lume reală și pipăită, căci în somn se pipăie așa de bine ca-n tresvie... va să zică nu lipsește nici însuși acest control cel mai sigur al realității — și acest om

[36] M. Eminescu, *Despre cultură și artă*, [Iași], 1970, p. 40. Editorul nu are cunoștință că această cugetare, din care reproduce începutul în capitolul *Despre artă*, este încorporată de Eminescu în povestire.

s-ar contrage-ntr-o cartofă, care-ar striga oamenilor de pe ulița să nu-l calce, or s-ar subția într-o prajină cu barbă englezască și cu pălărie naltă, or s-ar îngroșa ca un birtaș bavarez... ar trece printr-o mie de figuri, el însuși și dac-ar dormi toată viața lui, nici în minte nu i-ar mai veni să se îndoiască că aceasta este natura lui, că altfel nu poate fi și că toate trebuie să fie cum sunt...

Dacă s-ar trezi puțin înainte de a muri ar crede din contra c-a adormit și că visează. O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă de-o altă ordine de lucruri. Există multe plante cari aducând o mică modificare a organului vederei creează înaintea omului o altă lume. O băutură preparată dintr-un burete mărește proporțiile lucrurilor. Un paiu pare mare ca o bîrnă și omul în reminiscența figurii ce o avusese înainte de asta sare peste un fir de paiu pe care-l găsește-n drum. Un lan de grîu devine o pădure de aur, oamenii devin urieși și poate că povestea veche că-nainte urieșii locuiau pămîntul atîrnea de construcția ochilor de pe atunci și nu de mărimea lor obiectivă, sau mai precis de mărimea, în care reflectă ochiul nostru fapturile omenești astăzi. Care este criteriul realității? Despre ochi nu mai vorbim — cine nu știe cu cîtă realitate, cu cît adevăr se prezintă în vis chipuri cunoscute, grădini, case, strade, ș-urechea aude muzică plăcută, și mintea și aduce aminte cum c-a mai auzit odată această muzică... un amic se arată el e-mbătrînit... v-o cați va peri albi are pe cap — mintea-l compară cu reminiscența ce o aveam despre el și închipuirea cum el a fost și vederea concretă cum este, ni smulge parerea de rău! Cum s-a schimbat omul acesta! În stare de nebunie toate ideile sunt de o cumplită realitate... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă... durerile cele mai cumplite fizice îi sfîșie sufletul și-i brăzdează fața; — din contra, dureri reale în sensul nostru îl găsesc nesimțitor... Nu avem criteriu. Nu știm dacă știm ceva... O credem fiindc-o cred și alții, pentru că e normă predominitoare, și asta nu pentru că lumea ar fi cum ne-o-nchipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult ori mai puțin... Dar se poate zice cum că cutare om ciudat nu are drept cînd spune ceva? Cu ce-l combați, cu aceea că și alții zic că nu-i așa? Cu ce drept? Valoarea privirii lui este aceeași cu valoarea privirii noastre... numai c-a lui e izolată, pe cînd a noastră mai găsește și altele turnate pe același calup. Dar e un visător! — Bine. Cine? Noi or[1] el. Asta e-ntrebarea... Poate că noi nu facem alta decît visăm într-un fel și el într-altul... Dar bine vedem lumea. Și el o vede. Dar o pipăim. Și el o pipăe. Cu ce drept modul nostru să fie cel adevărat și al lui cel fals, pentru ce nu vice versa? Suntem noi nebuni ori e el nebun, asta-i întrebarea.

Și de gîndim numai cît de altfel a fost privirea oamenilor în alți secoli că ceea ce ni pare nouă ciudat lor li părea firesc, că în orice lucru nepriceput n-avem decît o formă sub care o altă frunte de om vedea un lucru foarte priceput, atunci ne vine să-ntrebăm care-i criteriul minții sănătoase? În genere se zice, că mintea sănătoasă să decidă... Dar ce-i această minte sănătoasă? O minte care azi aprobă, ce-a disprobat ieri, care disprobă, ce a aprobat, o minte care vedem că se hrănește secol cu secol din lucruri paradoxe... Da! Căci spună-i cineva unui om eșit din coaja naturii cum că soarele stă și pămîntul se-nvîrtește... el va găsi-o irațional, paradox, contra minții sănătoase, spună-i-se că stelele sunt atîtea lumi — el va găsi-o paradox. Dar vorbind drept... cum dispar, cum devin pe-ncetul nepipăite chiar teoriile mișcării noastre, cînd presupunem, ceea ce ni se impune de sine... că spațiul e nemărginit... Unde-i mișcarea cînd spațiul e nemărginit... Pămîntul a făcut o buclă. Bine. Deasupra-i și dedesuptu-i a rămas tot atîta spațiu, căci e nemărginit... va să zică ce a parcurs el cînd n-a parcurs nimică, căci pretutindenea stă în același loc, pretutindeni e în nemărginire și dac-ar sta pe loc și dacă s-ar mișca tot atîta ar fi... Care-i criteriul mișcării lui? Iar simțirile noastre... iar acest sensoriu visionar încît mișcarea lui nu-i de cugetat, fără să punem totodată ființa noastră...

E ca și cînd unul ar păși pe un glob ce se-nvețește cu el cu o repejune nevăzută... Desigur cum că el va sta pe loc... deși va păși caraghioz din picioare, și deși i se va părea că se mișcă.

Dar timpul, acest blestemat de timp, care e cînd lung cînd scurt fiind cu toate acestea același... cel puțin remontoriul o spune... Cînd așteaptă cineva iarna în ninsoare la portița vr-unui zaplaz pe drăguța lui... și ea nu vine... și așteaptă... și ea nu vine... Ce-i timpul? o eternitate. Și cînd citește cineva o carte frumoasă... mii de tablouri se desfășoară pe dinaintea ochilor, ce-i timpul, un minut. Cine n-a avut v-odată un roman întreg în minte pentru a cărui realitate normală i-ar trebui o viață întreagă ori o tinerețe întreagă...

În vis el poate avea într-o singură noapte viața întreagă a unui om. Și ce a unui om, de ce nu a tuturor celor ce se-nvîrtesc împrejurul lui. Și în cîtă vreme. În 7 ori 8 ore. Dar ce-i o tragedie ori o comedie altceva? Și într-adevăr dacă un asemnea op interesă, nici bagi de samă cît timp a trecut. În Craiova Monte Cristo dramatizat a ținut pe oameni pîn-a doua zi dimineața în teatru și nimeni nu gîndea la aceea cît timp a trecut. De luăm

criteriul normalității predomnitoare, am luat toată unicitatea posibilității, ș-am pus o alta tot atît de îndreptățită, atunci nu mai zicem: numai așa este posibil, și numai așa este posibil. Ci zicem după cît ni ajunge capul așa-i... dar dracu știe dacă n-o putea fi de o mie de ori altfel.

Dar închipuiască-și cineva un manuscript vechiu cu foile unse într-un colț de sertar... o comedie de exemplu. Directorul teatrului în încurcătură dă de el, cetește, cetește... pocnește din degete: Da știi că asta-i bună! Și iată că te pomenești deodată pe scenă c-un tablou viu de viață; publicul rîde, actorii se strîmbă și toate astea ca-nainte de — 200 de ani. Atunce-ți vine-a zice, că or publicul și teatrul sunt depărtați cu două sute de ani sau că piesa este nouă. Unde este timpul? Cînd întorci binoclul toate lucrurile ți se par într-o absconsă depărtare. Un om născut cu binoclul pe nas ar alerga viața lui toată după nasul lui propriu ca să-l ajungă și ar fi foarte firesc asta... Unde este spațiul?

De aceea cînd auzim trîmbița marilor adevăruri, care se prezintă cu atîta conștiință de sine, să surîdem și să zicem: vorbe, vorbe, vorbe! Și s-ascultăm poveștile, cari ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile și gîndurile noastre cu ale lor... Poate că povestea este partea cea mai frumoasă a vieții omenești... Cu povești ne leagănă lumea, cu povești ne adoarme... Ne trezim și murim cu ele... De ce să n-o auzim și pe aceea a regelui Tlà? »

Eminescu transcrie *cugetările* din caietele sale în întregime și sînt puține fragmentele pe care le abandonează. Din cugetarea de mai sus elimină numai pasajul care se referă la reprezentarea piesei *Monte Cristo* la Craiova, întrucît nu se încadra în contextul povestirii. Modificări mai importante se observă doar în locurile unde se face legătura între *cugetări* la incorporarea lor în povestire. Poetul nu schimbă mersul ideilor din *cugetări* și studiul comparativ între textul de mai sus și fragmentul respectiv din povestire este revelatoriu pentru cunoașterea laboratorului creației eminesciene. Nicăieri în opera lui Eminescu nu se vede mai bine, ca în [*Archaeus*], cum însemnările filosofice, așternute pe hîrtie cu diferite prilejuri, sînt transformate în materie pentru prozele sale.

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISALIȚA] PARODIE ANTI-SLAVICIANĂ

Fragmentul în proză din manuscrisul 2255 (ff. 188—194), publicat de editori cu acest titlu, arată că Eminescu experimentează în epoca ieșeană mai multe modalități narative. [*Părintele Ermolachie Chisaliță*] este o parodie scrisă de Eminescu în septembrie-decembrie 1874, cînd stă în gazdă la Samson Bodnărescu, la Școala normală, împreună cu I. Slavici și Miron Pompiliu. Aici este locul să amintim și însemnarea lui Eminescu din manuscrisul 2255 (f. 307), în care îl salută pe Slavici cuvorbe glumețe. **« Domino, Domino, Schklovaccio, sapientissimo ac doctissimo meo amico convivoque, domo veteri (dem alten Hause) magno cerevisiae consumatori ».** Poetul semnează: **« Michaelis Eminescus salutem ».**

Slavici refăce în scurtul său popas ieșean (octombrie-decembrie 1874) nuvela *Popa Tanda*, scrisă înainte de a veni în « țară », și compune comedia *Toane sau Vorba de clacă*, cu o viziune idealistă asupra rolului preotului și dascălului în viața satului. Preotul lui Slavici — scriitorul îi spune « părintele » — se numește Chiriac Chisăliță, iar în rolul dascălului îl vedem pe Averchie Buchilat. Eminescu parodiază numele eroilor lui Slavici și-l numește pe preot Ermolachie Chisăliță, iar pe dascăl Pintilie Buchilat. Numele dascălului este o combinație între cel al dascălului din *Popa Tanda* și al dascălului din *Toane sau Vorba de clacă*. În comedia lui Slavici apare și un Iftimie Egorovici, ca numele să fie preluat de Eminescu sub forma Iftimie Fedeleș. Sînt parodiate și alte nume din scrierile lui Slavici: Tănase-a-Popii, Ioța lui Butuc *(Fata de birău)*, Marcu Florii Cucului, Mitru Cătănaș *(Popa Tanda)*, Cesar Gaetan Stante-Pede *(Toane sau Vorba de clacă)*, după care Eminescu creează: Neagule a lui Solomon,

Casa de pe strada Sf. Atanasie din Iași, unde tradiția orală spune că ar fi locuit o perioadă Mihai Eminescu.

Ftoma lui Culbeci, Mitruță Buruiană, Damian Cușmălungă. Poetul nu se mărginește să parodieze onomastica. Invocația către muză, în genul lui I. Budai-Deleanu, este folosită să pună în lumină comicul unor situații. Eminescu prezintă și cealaltă față a realităților descrise de Slavici, mai puțin idilică. Unele scene, precum cea în care arată că popa nu știe nici măcar să citească, dezvăluie stări triste de lucruri. Prin introducerea în narațiune a criticii sociale Eminescu depășește intenția inițială de parodiere a comediei prietenului său și împlinește, cu cîteva aspecte inedite, tabloul vieții de la țară.

D. VATAMANIUC

DIMITRIE CANTEMIR

DE ANTIQUIS ET HODIERNIS MOLDAVIAE NOMINIBUS (IV)

● 158 ● Post igitur Bathiae illarum partium devastationem, brevem quandam, et vix lucentem ex vetusto Moldavo Anonymo historico, quem Urekie Vornic Moldavus historicus in sua praefatione citat, notitiam habemus. Dicit enim {{Invenimus in Chronico Moldaviae hanc provinciam et ante nos (ante Dragoszi Principis adventum) fuisse habitatam, ut urbes evidentis sunt indicii esse opus Italicum, et milites Romanos eam possedisse. Postea vero, cum ● 158 v ●/ insinuans) ingruerent Tartari (Bathiae er[r]uptionem ultra fer<r>e non potuisse, sed in alias regiones concessisse.}}

Haud leviori lapsu in computandis annis et assignando anno regni Vladislai Ungariae Regis, et Valachiae a Tartaris devastationis {{cecidit Necolaus (sic) **Costinus Moldavus alias scriptor veritati studiosissimus, qui in Chronico suo, capite ultimo de Moldaviae fundatione postrema}} refert hoc contigisse circa annum D(omi)ni 1080. Sed fefel<l>it eum Polonus aliquis {privatus} historicus, sub hoc enim anno Vladislaus non Ungariae, sed Poloniae fuit Rex, filius Boleslai, quem Principis nomine contentum Regis nomen abnuisse et viginti annos regnasse scribunt** (sic) **Chronicum Poloniae, quod fusius vide ad praefatum annum.**

{{Praeterea hunc Regem Ungariae a Tartaris, ut diximus, in Austriam pulsum a Romanorum

provinciam scripsi: provintiam C / et[[co]]milites/ insunans *imae 158 paginae pro* insinuans *(recte summa sequenti scriptum) ocius adiecerat* C // 158v qui [[ref]] in Chronico / refert [[enim]] hoc / *quem scripsi:* qui C / *Verba* scribunt... ad praefatum annum *primo post abnuisse scripta mox signaculis seclusit* C, *itaque ad phraseos finem reicienda putavi/ Longa adnotatione* {{Praeterea... die 15. Iunii}} *in sequentem quoque paginam traicere compulsus est* C /

DESPRE NUMELE ANTICE ŞI DE ASTĂZI ALE MOLDOVEI (IV)

● 158 ● Aşadar, după pustiirea <adusă> de Batie asupra acelor părţi, avem o scurtă şi abia pîlpîindă ştire, după străvechiul istoric anonim moldovean pe care îl citează în *Precuvîntarea* sa vornicul Ureche, istoricul moldovean [1]; căci el zice: « Am găsit în Hronicul Moldovei că această ţară a fost locuită şi mai înainte de noi (<adică> înainte de descălecatul principelui Dragoş) [2], după cum ne-o dovedesc în mod vădit cetăţile, <anume> că ele sînt lucru italienesc [3] şi că această <ţară> au stăpînit-o soldaţi romani. Mai apoi însă, cînd au intrat tătarii (năvălirea lui ● 158 v ● Batie / o dă de înţeles) ei n-au mai putut răbda, ci s-au tras către alte ţinuturi. » [4]

În socoteala anilor şi în însemnarea anului domniei lui Vladislav, Regele Ungariei, şi al pustiirii Valahiei de către tătari nu într-o mai mică greşeală a căzut Neculai Costin moldoveanul, dealtfel un scriitor foarte harnic întru dreptate, care, în *Hronicul* lui, la capul de pe urmă despre întemeierea ultimă a Moldovei, povesteşte că aceasta s-a petrecut în jurul anului Domnului 1080 [5]. Ci l-a înşelat pe el vreun istoric polon

* Textul cuprins în acest număr corespunde, în mare, cu următoarele pasaje din operele ulterioare ale lui Cantemir: din *Hronic*, cu cartea a IX-a, cap. 3—12 şi cartea a X-a, cap. 3, 5—6 şi 8—9, din *Descriptio Moldaviae*, cu unele calcule cronologice din cartea a II-a, cap. 2. Referirile la părţile publicate anterior se vor face sub I („*Manuscriptum*", 2 (23) / 1976, pp. 11 — 26), II („*Manuscriptum*", 3 (24)/1976, pp. 12 — 28), III („*Manuscriptum*", 4 (25)/1976, pp. 15—27).

[1] *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, [1955], pp. 61—62.

[2] Interpretarea îi aparţine lui Cantemir. Am tradus mereu *adventus* şi *exitus* prin termenul tradiţional de « descălecat ».

[3] Cantemir traduce prin *opus Italum* formula lui Ureche « lucru frîncescu » (v. n. urm.).

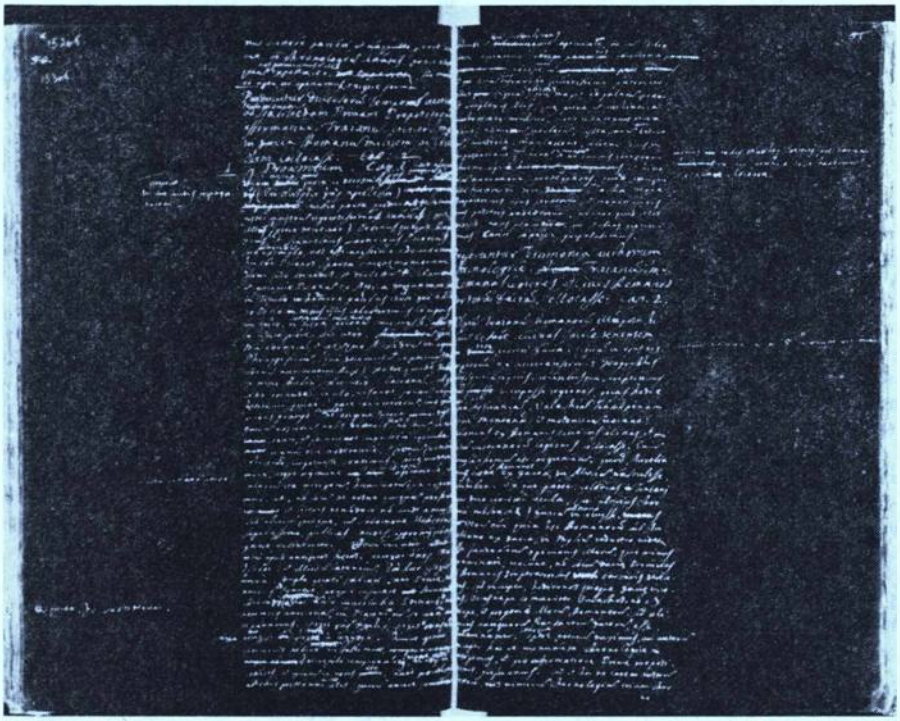
[4] *Op. cit.*, p. 61.

[5] *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. C. A. Stoide — I. Lăzărescu, Iaşi, 1976, pp. 69—70.

particular, căci în acest an Vladislav a fost rege nu al Ungariei, ci al Poloniei, fiu al lui Boleslav, despre care *Hronicul Poloniei* (pe care vezi-l mai pe larg la anul amintit) scrie [6] că, mulțumindu-se cu titlul de principe, l-a refuzat pe acela de rege și că a domnit douăzeci de ani.

Apoi nici unul dintre istorici nu amintește că acest rege al Ungariei, alungat, cum am <mai> spus, din Ungaria, să fi primit ajutor de la împăratul romanilor

Imper(atore) auxilium accepisse et illos Tartaros acie vicisse, aut cum illis bellum pugnamve habuisse nemo scriptorum memorat, imo contrarium proferunt, quod hic ex Calvisio subiicimus: « Anno 1242. Tartari, inquit, in Silesiam irrumpunt, Vratislavienses sibi metuentes urbem incendunt, et in arcem concedunt. Ideo Tartari eos relinquunt et Lignitium petunt, ubi Henricus Dux in initio feliciter cum illis proeliatur, postea tamen magna clade vincitur, et

și să-i fi biruit în luptă pe tătari sau să fi purtat cu aceștia vreun război sau vreo luptă, ba ei arată tocmai dimpotrivă ceea ce alăturăm aici după Calvisius: «În anul 1242, zice el, tătarii dau năvală în Silezia, <iar> cei din Vratislavia [7], de teamă, dau foc orașului și se retrag în cetate. De aceea, tătarii îi lasă pe aceștia și se îndreaptă către Lignitium [8], unde ducele Henric se luptă cu ei, la început cu noroc, dar mai apoi este totuși învins cu mare măcel, iar el însuși ucis în luptă.

ipso proelio trucidatur. Tot Christiani in hoc proelio cecidisse dicuntur, ut auriculis, quas singulas singulis occisis praeciderant, novem saccos complerent. Insuper, cum Moraviam vastarent, a Ster[e]nbergio Dux Tartarorum (a Bathia missus) occiditur. Quapropter confusi in Ungariam abeunt, ubi Bath <i>as, Dux supremus Tartarorum, exercitum Belae, Ungariae Regis, internecione occidit. Rex solus fere pedes et ignotus evadit in Austriam, ubi a Duce Austriae

[6] Pasaj încă neidentificat.

[7] Forma latină pentru germanul Breslau, astăzi Wroclaw (R. P. Polonă).

[8] În germană Liegnitz, astăzi Legnica (R. P. Polonă).

Vratislavienses *scripsi:* Vratislavienses, *ex* Vlatislavienses *corrigens*, C / in initio *scripsi:* in inicio C / idem [[refert]] // 159 conatur [[et cum]]

omnibus suis fortunis, quas uxor praemiserat, spoliatur, et in Dalmatiam exul et inops elicitur». Inferius autem, ad annum 1246., idem « Bela, inquit, Rex

● 159 ● Ungariae, cum Tartari post quartum/ annum, quibus (sic) **Ungariam vastarant, ex Ungaria abiissent, cupit in regnum reverti, sed Fredericus Austriae Dux, ne per fines suos transeat prohibet. Bela, cum alia via non pateret, vi sibi transitum facere conatur et cum Frederico pr<o>elio decertat», ex Dubr(avio). Unde** {optime} **clarescit mendacissimam esse ficticii illius Ladislai contra Tartaros victoriam, cum Bela, qui illo tempore Ungariae praerat, post quartum annum, postquam Tartari ex Ungaria, amisso Duce, exierant, in Ungaria fuerit reversus, et illi cum Frederico Rege Austriae et non cum Tartaris proelium fuisse; ibidem enim idem author tradit in illo proelio Fredericum ad dextrum oculum vulneratum, equo excussum, et contritum,**

/ *Post* ex Dubr(avio) *notulam ad 159^{nam} paginam pertinentem* (At praefatos ... perhibet.) *praetergredi debuit C secundaeque partis initio primo inferius scriptum* [[et cum Frederico proelio decertat]] *delere constituit, ut id superius adderet* / {optime} : [[ipso sole]] / clarescit *ex* clarius *mutatum* / mendacissimam *scripsi :* mendatissimam C / ficticii *scripsi :* fictitii C //

Se spune că în această luptă au căzut atîția creștini, încît tătarii au putut umple nouă saci cu urechile pe care le tăiaseră, cîte una de la fiecare dintre cei uciși. Pe deasupra, pe cînd pustiau Moravia, căpetenia tătarilor (trimisă de Batie) este ucisă de Sternberg [9]. De aceea, ei pleacă încurcați în Ungaria, unde Batie, căpetenia cea mai mare a tătarilor, lovește și nimicește armata lui Bela, regele Ungariei. Regele, aproape singur, pe jos și necunoscut, scapă cu fuga în Austria, unde este despuiat de către ducele Austriei de toate averile sale, pe care le trimisese mai înainte soția lui, și este alungat în Dalmația, pribeag și lipsit ». Iar mai jos, la anul 1246, tot el zice: « Bela, Regele Ungariei, ● 159 ● după ce tătarii, după / patru ani în care pustiiseră Ungaria, plecaseră din Ungaria, dorește să se întoarcă la domnia sa, dar Frederic, ducele Austriei, îl împiedică să treacă hotarele sale. Bela, de vreme ce nu-i stătea deschisă nici o altă cale, se străduiește să-și facă drum cu sila și se înfruntă în luptă cu Frederic » (după Dubravie).[10] De unde se limpezește foarte bine că izbînda acelui plăsmuit Vladislav împotriva tătarilor este cu totul mincinoasă, de vreme ce Bela, care se afla în acea vreme în fruntea Ungariei, s-a întors în Ungaria după patru ani, după ce tătarii, pierzîndu-și căpetenia, plecaseră din Ungaria, și că lupta lui a fost cu Frederic, Regele [*sic*] Austriei, și nu cu tătarii [11]; căci același autor pomenește tot acolo că în acea luptă Frederic a fost rănit la ochiul drept, aruncat de pe cal și călcat în picioare, în ziua de 15 iunie.[12] //

● 158 v ● A fost și un Ladislau al Ungariei, fiul lui Ștefan, nepotul lui Bela (despre care am pomenit mai sus că a domnit către anul Domnului 1231). Aceasta a domnit către anul Domnului 1272, iar în vremea lui nici unul dintre istorici nu amintește nici o năvălire scitică [13] înspre aceste părți. De asemenea, se înșală și asupra primei pustiiri a Daciei, pe care au făcut-o hunii sub căpeteniile lor Attila și Bleda ; căci Sigonius arată că <aceasta s-a petrecut> [14] sub Teodosie cel Tînăr, către anul Domnului 441. Ci, lăsînd acestea la o parte, noi, urmîndu-i pe autorii mai serioși, <avem

[9] Informația este preluată de la Calvisius, *Opus chronologicum*, Frankfurt am Main, 1685, p. 807 b; forma *Sterenbergio* apare deja la Dubravius *Historia Bohemica*, Frankfurt am Main, 1687, cartea a XVI-a, p. 428. Este vorba despre popularul erou Iaroslav Sternberk, primul « căpitan al Moraviei ».

[10] Calvisius, *op. cit.*, p. 809 a, după Dubravius, *op. cit.*, p. 436.

[11] Frederic de Babenberg, duce (și nu rege) al Austriei, așa cum și scrie deallfel Cantemir în celelalte pasaje în care vorbește despre el, pe urmele lui Calvisius (v. n. urm.).

[12] *Op. cit.*, p. 809 a/b.

[13] V. III, n. 5.

[14] Cantemir, scriind repede, omite la rînd cîteva *verba dicendi* sau asimilate, pe care am crezut de cuviință să le suplinim, pentru claritatea frazei. Trimiterea la Sigonius se referă la *Historiarum de Occidentali Imperio libri XX*, Frankfurt, 1593, cartea a XIII-a, p. 209.

credința că > invazia lui Batie <s-a petrecut > la anul Domnului 1242, pe cînd domnea în Ungaria Bela, fiul lui Andrei Bela. Căci, după Dlugosz, am arătat mai sus că Andrei a murit la anul Domnului 1231 și că Bela, fiul lui, a fost uns rege al Ungariei la 15 octombrie ale acelușași an; apoi, atît după Dlugosz, cît și după *Hronograful August* [15] și Dubravie [16] se știe că Bela a murit [17] în anul Domnului 1260. Astfel, se șterge orice îndoială și <se arată > că este cu totul neadevă-

rat ca tătarii să fi năvălit sub Ladislau asupra părților noastre și a celorlalte ale Europei.

Acum noi avem a vedea, după această pustiire a întregii Valahii, datorită lui Batie, cîtă vreme, părăsind locurile de cîmpie, s-au ațînut în ținuturile Oltului și Maramureșului. Căci letopisețele noastre și mai ales vornicul Ureche și Neculai Costin vor, fără nici o dovadă, ca ea să fi fost părăsită de locuitori și nelocuită aproape 600 de ani, pînă în vremile domnilor Dragoș al Moldovlahiei și Negrul [*sic*] al Ungrovlahiei, despre care se spune că au descălecat la anul lumii (după greci) 6865 [18], care este al lui Hristos 1357 și al Hegirei 757 [19]. ● 159 ● Dar, fără supărare / pentru ei, doveziile aduse mai sus arată că această socoteală este cu totul neadevărată. Căci socotesc că am dovedit îndeajuns că ei

[15] Trimitere încă neidentificată.

[16] *Op. cit.*, Cartea a XVII-a, pp. 452—453, fără vreo datare precisă.

[17] Aici ca și aiurea, Cantemir uită că perfectul (medio-)pasiv latin trebuie alcătuit din participiul perfect pasiv și verbul *esse* la tema de prezent, iar nu la cea de perfect.

[18] Am refăcut, prin calculul curent al erelor, cifrele de pe urmă ale acestui număr, intrate în legătura foilor.

[19] Calculul anilor de la Hegiră este făcut după sistemul anilor nu solari, ci lunari.

● 158 v ● die 15. Iunii. }} / Fuit et Ungariae Ladislaus, filius Stephani, nepos Belae (cuius antea mentionem fecimus regnasse circa annum Domini 1231.) Hic tamen regnavit circa an(num) D(omi)ni 1272., cuius tempore nullam Scythicam in hasce partes invasionem {aliquis} scriptorum memorat. Simili casu labitur in prima Daciae vastatione, quae facta fuit ab Hunnis per Duces Attilam et Bledam fratres; illam enim sub Theodosio Iuniore, circa annum D(omi)ni 441 .,<evenisse> tradit Sigon(ius). Sed, his omissis, nos, severiores secuti authores, Bathiae invasionem ad annum D(omi)ni 1242., regnante in Ungaria Bela, filio Andreae Belae, <contigisse confidimus>. Nam ex Dlugosio superius memoravimus Andream mortuum an(no) D(omi)ni 1231., et Belam, eius filium Idibus Octobris edem anno Regem Ungariae creatum; deinde, tam ex Dlugosio, quam ex Chronographo Aug(usto) et Dubr(avio) constat Belam fuisse mortuum anno D(omi)ni 1260mo. Itaque tota tol <l>itur suspicio, et falsissimum esse Tartaros sub Ladislao nostras aliasque Europ<a>eas partes invasisse<evadit>.

Nunc nobis videndum, post hanc totius Valachiae per Bathiam devastationem, quantum temporis desertis ab illis campestris locis, in Oltensi et Maramorisensi distri<cti>bus se continuerint. Nostri enim Chronographi, et praecipue Urekie Vornik, et Necolaus (sic) Costinus {sine ulla probatione} volunt ad sexcentum annos ab habitatoribus fuisse desertam et inhabitatam, usque ad tempora Dragoszi Moldov {lachiae}, et Negruli Ungrovlachiae principum, quos dicunt exivisse anno Mundi Graecorum 6865., qui ● 159 ● est Christi 1357, Hegirae 757. Sed, pace / illorum, hoc computum falsissimum esse superius al<l>atae probant rationes. Nam usque ad Bathiae tempora ab ipso Traiano, Valachorum, sive Romanorum, in Daciam translatore et fundatore, {in iisdem locis continuo habitasse} satis probatum reor. Post

158 v invasionem *ex* invasiones *correctum* / {aliquis} : [[nemo]] / {[Ita]] Simili casu /<evenisse> tradit *indeque* Belae <contigisse confidimus> *nobis supplenda visa sunt* / memoravimus *scripsi :* memoravimum *ante* Andream mortuum *calami lapsu* C / quam [[ex Dubr(avio) ... colligimum *(sic)* eum regnasse 40. integros annos, Stephanus enim, eius filius]] / suspicio *scripsi :* suspitio C / *Denuo post* invasisse *(ex* et *superius scriptum)* <evadit> *sive aliquod eiusdem sensus verbum inserendum duxi* / post hanc [[Vala]] totius / annos *ex* annorum *mutatum* / Moldov {lachiae} *scripsi :* Moldav {lachiae}, *ex* Moldaviae *corrigens*, C / Principum *ex* principis *mutatum* / 6865. *communi (videlicet 5508 annorum) differentia usus scripsi : ultimum Arabicum signum in margine latet* / / 159 tempora [[abs]] ab / in Daciam [[f]] / fundatore [[probatum]] / probatum (*ex* propatum *correctum*) [[esse]]/

autem Bathiae er[r]uptionem an(no) 1242. nempe, usque ad 1357. haec loca a Valachis non fuisse prorsus deserta {{ et praelatos scriptores bonos authores diligentius legere aut neglexisse, aut prae manibus, quod mallem credere, non habuisse, unde Ureke quidem nullum huius solitudinis definit tempus, Necolaus (sic) **autem {audacter}, ad palatum suum (nulla enim authoritate probat) per sexcentum annos nostram Moldaviam desertam et inhabitatam fuisse perhibet}}, tum authoritate gravissimorum scriptorum, tum firmis et probabilibus rationibus monstrabimus.**

Dolendum profecto, quod illud Moldavicum Chronicum (cuius Ureke in sua praefatione {et alibi secius} meminit) nobis periit, unde multum luminis tantae obscuritati, et diversis opinionibus, dedisset (sic). **Temporis enim carie quid non corroditur, quid non consumitur, ideoque restat nobis, quod apud domesticos desideratur, apud exteros lynceis perquirere oculis. Multo igitur conducibilius est ipsam veritatem fateri, quam propriam opinionem sequi, et profer<r>e tradereque posteris illa, quae nullo certo stabilique fundamento nituntur. Ideoque hanc unicam indelebilem notam genti nostrae assigno, quod {nimirum} magis intenti fuerint Romanum nomen et gloriam {armis} conservare, quam Romana gesta et proelia scripto nobis posterioribus relinquere. Hi enim historici nostri, qui exitum Valachorum postremum ex Maramorisz sub ductu Dragoszi Principis, perhibent, ut mihi videtur, non quod res ipsa erat, sed quid illis visum est, aut carptim obiterque ex alliis vicinis scriptoribus colligere potuerunt, notarunt.**

Apud enim graves autores, aliquot annis ante (sic) **(ut patebit inferius) in Valachia, sive Dacia, florentissimum viguisse Principatum legimus, et praecipue apud Nicephorum Gregoram, anno D(omi)ni 1296., sexaginta nimirum et uno [uno] prius, sub Andronico seniore, Cralem, (sic enim Regem ille appellat), Serbiae filiam Principis Valachiae {multo ante} uxorem habuisse {et divortium fecisse}. Sed ipsius Graeca transcribam verba: Ταύτην{δη}τὴν Εὐδοκίαν (erat autem Eudocia soror Imper(atoris) Andronici, vidua uxor antea Ioannis Lazi, regis Trapezuntis)**

au locuit necurmat în aceleași locuri pînă în vremile lui Batie de la însuși Traian, aducătorul și întemeietorul valahilor, sau românilor, în Dacia.

Iar după năvălirea lui Batie, adică din anul 1242, <și> pînă în 1357 vom arăta și cu autoritatea celor mai serioși scriitori și cu dovezi temeinice și demne de crezare că aceste locuri n-au fost de-a binelea părăsite de români și că scriitorii mai sus amintiți fie că nu s-au îngrijit să-i citească cu deamănuntul pe autorii cei buni, fie, ceea ce mi-ar veni mai ușor să cred, că nu i-au avut la îndemînă, de unde Ureche, cît despre el, nu hărăzește nici un răstimp pentru această părăsire [20], iar Neculai <Costin>, cu îndrăzneală, după pofta sa (căci nu o dovedește cu nici o autoritate) susține că Moldova noastră a fost părăsită și nelocuită vreme de 600 de ani [21].

Avem în adevăr a ne întrista că acel letopiseț moldovenesc (de care amintește Ureche în precuvîntarea sa, precum și în alte părți) [22] este pierdut pentru noi, de unde, față de atîta întunecime și față de păreri <atît de> felurite, ne-ar fi fost prilej de multă luminare [23]. Căci ce nu se macină, ce nu se mistuie sub destrămarea timpului... De aceea ne și rămîne nouă să cercetăm cu ochi de linx pe la străini spre a găsi ceea ce ne lipsește la cei de-acasă <de la noi>. Așadar este mult mai cu folos să mărturisim adevărul adevărat, decît să urmărim doar părerea noastră și să dezvăluim, să dăm urmașilor lucruri care nu se sprijină pe nici un temei sigur și statornic. Iată pentru ce acesta este singurul punct rău, de neșters, pe care îl dau neamului nostru, și anume că au fost mai ageri în păstrarea numelui și a gloriei romane, decît în a ne lăsa în scris nouă, urmașilor, faptele și luptele romane. Căci acești istorici ai noștri, care înfățișează descălecatul de pe urmă al valahilor din Maramureș sub mîna Domnului Dragoș, au însemnat, pe cît mi se pare mie, nu ceea ce se afla să fie în sine, ci ceea ce li s-a părut lor sau ce au putut culege pe bucățele și pe de lături de pe la alți autori vecini.

Căci citim la autorii serioși că, mai înainte cu cîțiva ani [24] (cum se va vedea mai jos), în Valahia — adică Dacia — s-a aflat în toată țăria un principat în plină înflorire, ci mai ales la Nichifor Gregoras, cum că în anul Domnului 1296, deci cu 61 de ani mai înainte,

---

/ er[r]uptionem *(quod iuxta* irruptionem, *per — rr — scribit* C) [[usque]] / non fuisse [[desert]]/ aut*em scripsi:* auter (*ante* audacter) C / ad [[placitum]] palatum / {et alibi secius} : [[obiter]] / meminit [[neque videre potui]] / corroditur *scripsi:* corrodetur C / igitur [[veri]] / han*c scripsi:* hacn *calami lapsu* C / Romana (*ex* Romanos *correctum)* [[mores]] / et proelia *scripsi:* et prellia C / in Valachia [[communi]], sive Dacia / Ioannis *scripsi:* Iaonnis C/

[20] Cantemir nu ia în considerație interpolarea lui Misail călugărul, care preciza așa-zisa perioadă pustie a Moldovei la 600 de ani, luîndu-se după «alte istorii» (*ed. cit.*, p. 60).

[21] *Ed. cit.*, cap. XVI, pp. 72—73.

[22] *Op. cit.*, p. 58.

[23] Cantemir comite din nou un anacolut: după *multum (luminis)*, destinat ca subiect, el scrie totuși în finalul frazei *dedisset* (în loc de *venisset* sau *venire potuisset*), cu gîndul tot la acel *Letopiseț* a cărui pierdere o deplîngea.

[24] *Aliquot annis ante* corespunde din nou întru totul formulei românești «cu cîțiva ani (mai) înainte».

sub Andronic cel bătrîn [25], Craiul (astfel îl numește acela pe rege) Serbiei [26] a avut-o cu mult înainte de soție pe fiica Domnului Valahiei și că s-a despărțit de ea. Dar să transcriu vorbele grecești ale lui însuși: Ταύτην {δὴ} τὴν Εὐδοκίαν (căci Evdochia era sora Împăratului Andronic, văduvă, pe vremuri soție a lui Ioan Lazul, regele Trapezuntului [27]) πέμψας ὁ Κράλης Σερβίας ἐζήτει γυναῖκα λαβεῖν ἵν' αἰωνιζούσας ποιήτῃ πρὸς Ρωμαίοις σπονδας· ἰσχυρὸς γὰφ ἦν, καὶί οὐ διέλιπε τὰ ● 159 v ● / Ρωμαίων ἀεὶ συγχέων πράγματα. καὶ πόλεις. /καὶ χώρας, τὰς μὲν αἱρῶν, τὰς δὲ ληιζόμενος. Τοῦτο πολλαπλῇ μεριζομένην τῷ βασιλεῖ τὴν ἀπορίαν ἔνεγκε· πρῶτον μέν, ὅτι περὶ πλείονος τοῦ Κράλη φιλίαν ἐτίθετο· δεύτερον, ὅτι καὶ τὴν ἐκείνου συνάφειαν ἀποτρόπαιον ἡγεῖτο ἡ τοῦ βασιλέως ἀδελφὴ Εὐδοκία, καὶ οὐδ' ἄκροις ὠσὶν ἀκούειν ἠνείχετο τῶν λεγόντων· τρίτον, ὅτι καὶ τέταρτον ἦν ὅπερ ἠτει συνοικέσιον· τῇ γὰρ πρώτῃ θυγατρὶ τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος οὔτῃ χρόνο‹υ›ς τινὰς συνοικήσας, εἶτα αὐτὴν μὲν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν Θρεψαμένην, ἠγάγετο δὲ τὴν γυναικαδέλφην τοῦ' αὐταδέλφου. Acestea se tălmăcesc astfel pe latinește: « Craiul Serbiei [28] urmărea prin soli să obțină căsătoria cu Evdochia, ca să încheie cu romeii [29] o pace veșnică; căci el era puternic și nu mai înceta să hărțuiască domnia romeilor, ba ocupîndu-le orașele, ba pustiindu-le ogoarele.

[25] Andronikos al II-lea, împărat bizantin (1282—1328).

[26] Cantemir scrie uneori *Serviae* în loc de *Serbiae*, interpretîndu-l pe β drept *v*, după modul de pronunție bizantin.

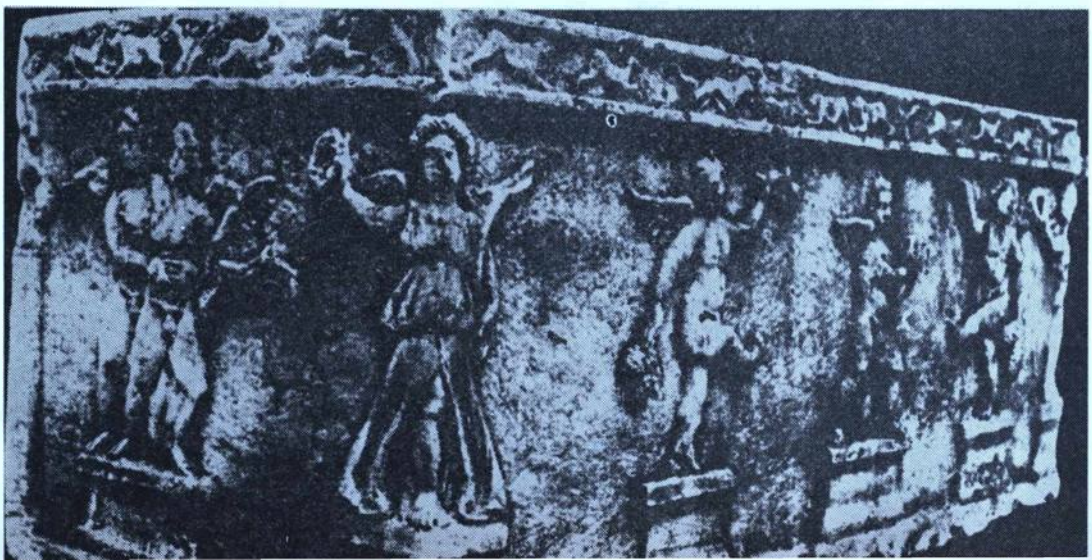
[27] Cantemir vorbește cu același prilej și în *Hronic* despre Ioan, supranumit Lazul (după numele unui trib turcic), despot al Trapezuntului (ed. Tocilescu, 1901, p. 481).

[28] Am redat prin « Craiul » forma grecească ὁ Κράλης, care reia exact titlul sîrbesc de *Kralj*, derivat la distanță după numele lui Carol cel Mare.

[29] V. III, n. 38.

πέμψας ὁ Κράλης Σερβίας ἐζήτει γυναῖκα λαβεῖν, ἵν' ἀιωνίζουσας ποιῆση πρὸς Ῥωμαίοις σπονδὰς· ἰσχυρὸς γὰρ ἦν, καὶ οὐ διέλιπε τὰ Ῥωμαίων ἀεὶ συγχέων ● 159 υ ● πράγματα, καὶ πόλεις / καὶ χώρας, τὰς μὲν αἱρῶν, τὰς δὲ ληιζόμενος. Τοῦτο πολλαπλῇ μεριζομένην τοῦ βασιλεῖ τὴν ἀπορίαν ἤνεγκε· Πρῶτον μέν, ὅτι περὶ πλείονος τοῦ Κράλη φιλίαν ἐτίθετο· δεύτερον, ὅτι καὶ τὴν ἐκείνου συνάφειαν ἀποτρόπαιον ἡγεῖτο ἡ τοῦ βασιλέως ἀδελφὴ Εὐδοκία, καὶ οὐδ' ἄκροις ὠσὶν ἀκούειν ἠνείχετο τῶν λεγόντων· τρίτον, ὅτι καὶ τέταρτον ἦν ὅπερ ἤτει συνοικέσιον· τῇ γὰρ πρώτῃ θυγατρὶ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος οὔτῃ χρόνο‹υ›ς τινὰς συνοικήσας, εἶτα αὐτὴν μὲν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν θρεψαμένην, ἠγάγετο δὲ τὴν γυναικαδέλφην τοῦ' αὐταδέλφου. **Quae Latine sic interpretantur: „Eudociae nuptias Cralis** (sic) **Serviae per legatos ambiebat, ut perpetuum foedus cum Romanis sanciret; erat enim potens neque unquam Romanam rem turbare desistebat, partim urbes occupando, partim agros populando. Ea res in magnam dubitationem Imperatorem adduxit, primum quod Cralis amicitiam magni faciebat, deinde quod soror Eudocia neque extremis auribus accipiebat talia dicentium verba. Tertium**

/ ὁ Κράλης [[Σερβίας]] Σερβίας/γυναῖκα *ex* γυνεκ — *correctum* // 159 v τὰς[[μὲν]] δὲ / γυναικαδέλφη υ *pro* γυναικαδελφὴν *mutatum*/

quod quartum esset illud quod peteret co[n]nubium. Nam cum prima uxore Vlachiae Principis filia per annos aliquot vixerat, deinde, ea in Patriam remissa[m] sororem uxoris fratris sui uxorem duxerat.»

Si igitur anno 1296. Vlachiam (quaecumque fuerit {illa} regio esse) non solum fuisse habitatam, sed etiam Regem Serviae Principis Valachia<e> {filiam} uxorem duxisse, et ab Imperatoribus Constantinopolitanis Principis titulo decoratum fuisse; quod probabile argumentum est, illum Valachorum Principem et viribus polluisse, et ab aliquot ante(?) annis (non multis {videlicet} post Bathiae devastationem) ex montanis iterum ad campestria se suosque pristinaque loca convertisse. Neque enim credibile est, imo impossibile, ut novi et adventicii homines (et praesertim si verum esset quod male observat Ureke et Nicolaus, tum Ungrovlachos, tum Moldovlachos sub suis principibus multo posterius ex Maramorisz et Olto (sic) exivisse) illo ipso anno, vel etiam post aliquot annos, talem principatum stabilisse, et Regnum ita populosum et florentissimum red-<d>idisse, ut Reges fortissimi (ut illum Cralem ● 160 ● Gregora<s> describit) princi/pis illius [illius] populi filiae co[n]nubium ambire<n>t. Dolendum profecto genti nostrae, quod Gregora<s> nomen quoque illius principis nobis {non} tradidit, ex illo enim multa cognovissemus, quae nunc nobis ignota manent, ut ex illo famoso Ioanne Valachorum Principe magni aliquid momenti habemus, quod inferius dicemus.

Igitur apertissima est ratio, post Bathiae fulgurationem (non enim plus quam per triennium duravit

/ Vlachiae *ex* Blachiae *mutatum* / sororem *scripsi:* surorem [[fratris sui]] C / uxoris *ex* uxorem *correctum* / 159 v (quaecumque [[eius]] / *fuisse scripsi:* fiusse *celerius scribens* C / Valachia<e> *scripsi:* Valachia[[m]] C, *aliquod incerti, ni fallor,* ante {filiam} *suprascribens* / polluisse *ex* bol — *correctum* / annis [[post]] [[et]] non / adventicii *scripsi:* adventitii C / quod [[blaterat ille Symeo Monachus]] observat Ureke / *talem scripsi:* telem C / *Per* prin-, *ut videtur, paginam finiens (subscripto tamen pro memoria* -cipis) *summa sequenti ultimam tantum* — pis *syllabam resumpsit* C // 160 ambire<n>t *scripsi:* ambiret (*ex* ampiret *correctum*) *congruentiae oblitus*

Acest lucru l-a pus în mare cumpănă pe Împărat, mai întîi că ținea la mare preț prietenia Craiului, apoi pentru că sora sa Evdochia nu vroia să știe nici cu vîrful urechilor de vorbele acelora care-i spuneau <acestea>, în al treilea rînd, pentru că cea pe care o cerea <Craiul> era a patra <lui> căsătorie; căci trăise vreme de cîțiva ani cu fiica domnului Vlahiei [30], apoi, după ce o trimisese în țara <ei>, o luase de soție pe sora nevestei fratelui său» [31].

Așadar, dacă <știm că> [32] în anul 1296 Valahia (oricare ar fi fost în fapt[33] acea regiune) nu numai că a fost locuită, dar însuși Regele Serbiei a luat-o de soție pe fiica Domnului Valahiei, și că <acesta> a fost cinstit de către împărații de la Constantinopol cu titlul de principe — aceasta este o dovadă demnă de crezare că acel Domn al românilor deopotrivă s-a bucurat de deplină putere și, cu cîțiva ani mai înainte [34] (adică nu cu mulți după pustiirea lui Batie), a coborît laolaltă cu ai săi din munți la locurile lor cele vechi de cîmpie. Căci nu este de crezut, ba chiar e peste putință ca niște nou veniți și venetici (mai ales dacă ar fi adevărat ce greșit însemnează Ureche și Nicolae <Costin>, că și ungrovlahii și moldovalahii au descălecat sub domnitorii lor mult mai tîrziu din <ținutul> Maramureșului și al Oltului) chiar în același an sau poate după cîțiva ani, să fi întemeiat un asemenea principat și să fi întocmit o domnie atît de plină de norod și de înfloritoare, încît prea puternici regi (precum îl înfățișează Gregoras pe acel crai)/ ● 160 ● să năzuiască spre însoțirea cu fiica Domnului acelui popor. Este fără îndoială trist pentru neamul nostru că Gregoras nu ne-a lăsat și numele acelui principe, căci de pe urma lui am fi aflat multe lucruri care ne sînt acum neștiute, precum și după acel vestit Ioan, Domn al românilor, avem lucruri însemnate pe care le vom spune mai jos.

Așadar, este un temei întru totul vădit <acela> că, după străfulgerarea lui Batie (căci n-a durat mai

[30] Mărturisind cu adînc regret că numele Domnului român nu este cunoscut, Cantemir caută în *Hronic* să dovedească identitatea acestuia fie cu persoana lui Radu Vodă Negru, fie cu cea a lui Dragoș Vodă (*ed. cit.*, p. 480—482).

[31] În *Hronic* textul lui Gregoras (Cartea a VI-a, cap. 9) este citat mai pe larg, fiind menționată în mod explicit și cea de a treia soție a craiului sîrbesc (identificat după Milutin) și anume «fata lui Svetoslav, Domnul bulgarilor» (*ed. cit.*, pp. 479—480, cf. mai jos, f. 160 v).

[32] În traducere am făcut ușoarele racorduri necesare clarificării acestui început de paragraf.

[33] Dacă lectura noastră este corectă, Cantemir a scris aici *esse*, cu valoarea lui curentă în formulele din tratatele de logică: de ex. *in esse* „în fapt"/*in fieri* „în devenire".

[34] Sfîrșitul lui *ante* a dispărut în legătură; dacă acceptăm această completare, trebuie să credem că avem în față o transpunere mai puțin fericită a formulei românești «de cîțiva ani», întărită cu «mai înainte».

mult de trei ani urgia lui și s-a domolit, așa cum mărturisesc aproape toți istoricii) românii noștri n-au zăbovit mult pe meleagurile Maramureșului și ale Oltului, ci, după scurgerea a cîțiva ani (despre al căror număr nu putem ști nimic lămurit), din nou s-au înturnat către cîmpie, poate după însăși moartea lui Batie [35] și după nimicirea de istov a tătarilor aceluia [36]. Iară acel bici al creștinilor a pierit, așa precum aflăm din *Socoteala <vremurilor>* a lui Petavius, în anul Domnului 1244 [37]. Ci voi înfățișa cuvintele acelui Petavius, pe care le-a scos din Nauclerus [38]: «În acest veac, zice el, neamul tătarilor, pînă atunci supus de regii Indiei, scuturînd jugul acelora și întemeindu-și o domnie proprie, către anul Domnului 1202, împrăștiindu-se în lume în lung și în lat, a adus pustiire de jur împrejur. O parte dintre aceștia, după ce au pustiit Georgia, Armenia și alte provincii, străbat în pradă Transilvania și Polonia, către anul 1241, avîndu-l drept căpetenie pe Batho *(sic)*. Pierzîndu-l pe acesta, împinși de foame, ei s-au tras înapoi după trei ani; după *Istoria* Monahului Padovan [39] și după Nauclerus».

Astfel iese la lumină că românii, locuitori ai Daciei (de vreme ce nu le mai stătea nimic în cale) s-au întors la locurile lor proprii după puțină vreme. Iar de îndată ce rămîne lucru întemeiat — atît din scrieri, cît și din vechile tradiții și ale muntenilor și ale alor noștri — că ungrovlahii sub Negru Vodă, iar moldovlahii sub Dragoș Vodă s-au îndreptat din nou către locurile lor proprii, este de crezut, ba chiar de tot adevărat, că și anul descălecatului acestor doi Domni, așezat de Ureche și de urmașii săi la anul 1359 [40], a fost

illius saevitia, et sopita est, ut omnes fere scriptores tradunt) nostros Valachos non multum in Maramorisensi et Oltensi tractibus demoratos fuisse, sed paucis inter{fluentibus} annis (de numero enim quicquam certi habere non possumus) iterum ad campestria reversos fuisse, et forte post ipsum Bathiae obitum, et Tartarorum illius totalem internecionem. Periit autem ille Christianorum flagellum, ut ex Rationario Patavii colligimus, anno D(omi)ni 1244to. Sed illius Patavii profeream verba, {quae} ex Nauclero excerp<s>it: « Hoc, inquit, saeculo Tartarorum gens hactenus Indiae regibus subacta, eorum excusso iugo, privatoque constituto imperio, sub annum D(omi)ni 1202, late per orbem diffusa vastitatem circuntulit (sic). **Horum pars Georgiana, Armenia alliisque direptis provinciis Transylvaniam et Poloniam populabunda percurrit, circa annum 1241, Bathone duce. Quo amisso, fame compulsi post triennium sese receperunt; ex Hist(oria) Monach(i) Pad(uani) et ex Nauclero, vol. 2, gen(eratione) 42.**

Itaque clarescit Valachos Daciae habitatores (cum nihil esset quod impediret) breve post tempus ad propria loca reversos fuisse. Cum autem firmiter constet, tum ex scriptis, tum veteribus tam Vlachorum quam nostrorum traditionibus, Ungrovlachos quidem duce Negrulo, Moldovlachos duce Dragoszio propria loca repetiisse, probabile est, imo verissimum annum quoque exitus horum duorum principum {{ad annum D(omi)ni 1359mum}} ab Urekie illiusque secutoribus assignatum erratum fuisse, {{{siquidem} Ungrovlachorum, sive ut nos dicimus Montanorum Principem Radul Negrul ex regione Transylvaniae Amlasz et Fagarasz, anno mundi 6798, qui est D(omi)ni Christi 1290, exivisse, et Ungrovlachiae principatum primum obtinuisse ipsi Valachorum annales tradant ; illi enim suam historiam certam esse, et de anno exitus illius principis nullam dari ● 160 v ● ambiguitatem, ex monasterio a se / structo confirma<n>t.

Igitur sub Valachi commune nomen Moldovlachiae Principem insinuare Gregoram manifestum est; hoc enim convenit cum Po<lo>no Dlugosz, qui princi-

[35] De fapt, nu moartea lui Batu-han a decis retragerea tătarilor. Majoritatea istoricilor (Nauclerus, Petavius, Calvisius — și, pe urma lor, Cantemir) par să fi contopit într-un singur fapt uciderea căpeteniei tătare menționată de Dubravius (v. n. 9) și moartea marelui han Ogodai (11 decembrie 1241) — evenimentul într-adevăr crucial care a determinat reîntoarcerea oștirilor tătare în vederea unui nou Kuriltai, adică spre alegerea unui succesor al marelui han.

[36] Pierderea luptei de la Olomouc de către tătari (cf. n. 9) a fost transformată, precum se vede, într-o înfrîngere hotărîtoare.

[37] Cantemir scrie mereu *Patavius;* pasajul din *Rationarium temporum* care este citat mai jos face parte din cartea a IX-a, cap, III (ed. Mainz, 1646, p. 576) și a fost copiat de Cantemir cu ușoare inexactități (cf. aparatul critic).

[38] Ioannes Nauclerus, *Chronicon*, ed. Köln, 1564, vol. II, p. 305 b, sub generația a 42-a, anul 1241. Autorul împarte istoria de la facerea lumii în 6 vîrste, iar era noastră în generații de cite 30 de ani.

[39] Opera anonimului călugăr padovan nu poartă numele de *Historia*, cum adaugă cu de la sine putere Cantemir, față de nota marginală a lui Petavius (loc. cit., n. 37), ci *De rebus Insubrium libri III*, unde tratează evenimente petrecute și în alte părți ale lumii în perioada 1207—1270 (cf. Aug. Potthast, *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters von 375 bis 1500*, Berlin, 1862, I, p. 444).

[40] Aici și încă o dată mai jos, Cantemir scrie greșit 1357 pentru 1359, dus poate de ultima cifră a anului de la facerea lumii, singurul notat de Ureche (6876). El scrie însă corect mai departe 1359 (f. 161 v); cf. și calculul de la 162 v) și apoi în *Hronic (ed. cit.*, p. 290).

C / et sopita est[[)]] / demoratos *scripsi:* dimoratos C / inter{fluentibus}: inter[[currentibus]] ipsum *scripsi:* ibsum C / internecionem *scripsi:* internitionem C / ut ex *scripsi:* ux ex C / Patavii *scripsi frequentem ad Cantemirii usum respiciens:* Patavio (*post* Rationario) C / ex Nauclero [[excepta]] / Tartarorum C: Tartarum *Petav.* / subacta C: subiecta *Petav.* / D(omi)ni *sponte adiecit* C / circuntulit *Petav.* C / provinciis *cum Petavio scripsi:* provintiis C / receperunt *scripsi:* reciperunt C / Valachos *ex* Valacho [[rum]] / constet[[in postrema Valachorum]] / exitus [[eorum]] / [[assi]] ab Urekie / secutor*ibus scripsi:* Secutores C / dari[[abb]] //

patum Moldaviae multo antiquiorem ostendit; alioquin si vera esset Urekie et Co[n]stini opinio {Moldovlachi} essent 30 annis posteriores Ungrovlachis, quod facit contra tot Graecos, Latinos, et Polonos scriptores, igitur reiicienda est illorum opinio.}}/

● 160 ● Quomodo enim Nicephorus Gregora<s> tantae autoritatis scriptor, tradidisset, anno D(omi)ni 1296, filiam Principis a Crale Serviae repu- ● 160 v ● diatam et in patriam remissam? / At dato quod eo ipso anno, nempe 1296 (ad quem annum Niceph(orus) Greg(oras) mentionem filiae Principis Valachiae facit) exiverint, ita tamen quoque probatur historiam, quam hucusque de {primi} principis exitu crediderunt, falsam et erratam esse nam adhuc 55. annis ulterius illas provincias a suis incolis repetitas fuisse {ex illo scriptore colligitur}. Itaque ab interitu Bathiae et secessione Tartarorum ex Ungaria (quae, ut diximus, facta fuit anno D(omi)ni 1244, sive ut Calvisius colligit 1245) usque ad annum {ad} quem nobis Niceph(orus) Greg(oras) memorat principatum Valachiae stabilitum fuisse 51. tantum annorum intercurrunt. Sed his quoque annis completis, Valachiam a suis habitatoribus vacuam et prorsus desertam non remansisse ex multis rationibus probari potest.

Imprimis enim cum Niceph(orus) Greg(oras) perhibeat Cralem Serviae, anno 1296, sororis Andronici Imper(atoris) nuptias amblisse, Eudociam autem illius co[n]nubii abhor<r>uisse tribus de causis, ex quibus postrema et praecipua fuisse, quod per aliquot annos uxorem habuisset filiam principis Valachiae, tandem illa[m] repudiata[m] et in patriam remissa[m], sororem uxoris fratris sui accepisse, ubi observandum illud} per aliquot annos non unum sive alterum, sed multo plures annos intelligi; rationi enim consentaneum est filiam Principis Valachiae iuvencum (sic) **et virginem uxorem duxisse, et post aliquot annos (forte illa senio confecta) vel minimum post viginti aut plures annos eam odisse, itaque repudiasse. Hanc nostram rationem probat idem autor, [qui] ubi de**

---

160 v antiquiorem *ex* antiquius *correctum* // 160 v {Moldovlachi} : [[Moldovlachi]] / / 160 [[Gregora]] Nicephorus//160/160 v remissam. [[Igitur si utriusque principatus habitatores sub suis ducibus simul ac semel ex Maramorisz et Oleto exiverunt, ergo tum Ungrovlachos, tum nostros Moldovlachos multo antiquius sedes suas repetiisse]] // regnaque sua [[restau]] ex illa Bathiae ruina restaurasse.]] At dato // 160 v {primi} principis: [[illorum]] princip[[um]] / ab [[invasione Bathiae]] interitu / ut diximus *scripsi :* ut diximum C / 1245 *in margine quoque animadvertitur*/ annorum (*post* 51. tantum) *ex* annis *correctum* / vacuam [[non]] / [[Cl]] Cralem / sororis *ex* sororem mutatum / Valachiae *scripsi :* Valachiam (*post* filiam) C / uxorem (*post* virginem) *pro* du- completum /

greșit, de vreme ce înseși letopisețele muntenilor arată că Domnul Radu Negru al ungrovlahilor — sau, cum le spunem noi, al muntenilor — a descălecat din ținutul Transilvaniei Amlaș și Făgăraș la anul <de la facerea> lumii 6798, adică al Domnului Cristos 1290, și că a stăpînit pentru întîia dată domnia Ungrovlahiei [41]; căci acelea spun cu tărie că istoria lui este sigură și că despre anul descălecatului acelui Domn nu este nici o îndoială, după o mînăstire pe care el/ ● 160 v ● a ridicat-o [42]. Așadar, sub numele obștesc de «valah» Gregoras a dat de înțeles despre Domnul Moldovlahiei; căci aceasta se potrivește cu <spusa> polonului Dlugosz, care arată că principatul Moldovei este mult mai vechi; de altfel, dacă ar fi fost adevărată părerea lui Ureche și a lui Costin, moldovlahii ar fi cu 30 de ani în urma ungrovlahilor, ceea ce se află împotriva atîtor istorici greci, latini și poloni, încît părerea acelora se cuvine să fie înlăturată [43]./

● 160 ● Căci altfel cum ar fi lăsat mărturie Nichifor Gregoras, un scriitor cu o asemenea autoritate, că în anul Domnului 1296, fiica Domnului <Valahiei> ● 160 v ● a fost îndepărtată și trimisă în țara ei[44]?/ Dar admițînd că ar fi descălecat tocmai în anul acela, adică în 1296 (an sub care Nichifor Gregoras amintește despre fiica Domnului Valahiei), chiar și așa se vădește că istoria, căreia i-au dat crezare pînă acum, asupra descălecatului primului domnitor, este neadevărată și greșită; căci, deocamdată, din acel autor aflăm că 55 de ani mai tîrziu acele provincii au fost ocupate de către locuitorii lor [45]. Așadar, de la moartea lui Batie și retragerea tătarilor din Ungaria (care, cum am spus, s-a petrecut în anul Domnului 1244 sau,

---

[41] De-a lungul acestui întreg pasaj Cantemir preia cu bună știință denumirile paralele de Ungrovlahia și Moldovlahia, tocmai spre a scoate în evidență soarta comună a celor două țări române.

[42] Autorul se referă, desigur, la *Letopisețul Țării Românești*, numit și *Letopisețul cantacuzinesc*, unde se povestește pe larg legenda asupra descălecatului lui Negru Vodă și a ctitoriei sale (ed. C. Greceanu — D. Simonescu, București, 1961, pp. 2—3; cf. și pp. VI—VII).

[43] Notița marginală adăugată după *erratum fuisse* (= «a fost greșit») și întinsă pînă la pagina următoare (f. 160 v) ne dezvăluie, și de această dată, punctul de vedere al lui Cantemir — expus dealungul întregii sale lucrări — asupra vechimii întemeierii unei domnii românești de sine stătătoare.

[44] Cantemir a scris și apoi a barat următoarele rînduri, care treceau și pe pagina următoare: «Așadar, dacă locuitorii ambelor principate au descălecat din <ținuturile> Maramureșului și Oltului deodată și laolaltă sub căpeteniile lor, atunci atît ungrovlahii, cît și moldovlahii noștri *s-au întors la sălașurile lor mult mai devreme și au ridicat din nou domniile lor* (s. n.) din prăvălirea aceea a lui Batie».

[45] Din nou ciorna este foarte expeditivă: vom înțelege că, după Gregoras («acel autor») țările române erau din nou locuite cel mai tîrziu la 55 de ani de la năvălirea tătarilor, socoteala fiind: 1296 — — 1241 = 55 ani.

cum scrie Calvisius, 1245 [46]) pînă la anul în care Nichifor Gregoras ne amintește că principatul Valahiei a fost așezat cu temei nu se află la mijloc decît 51 de ani. Dar chiar și în acești ani încheiați se poate dovedi cu multe temeiuri că Valahia nu a rămas părăsită de locuitorii ei și de-a binelea pustie.

Căci înainte de toate, dat fiind că Nichifor Gregoras susține că în anul 1296 Craiul Serbiei a năzuit spre însoțirea cu sora împăratului Andronic, dar că Eudocia nici n-a vrut să audă de o căsătorie cu el din trei pricini, dintre care ultima și cea de căpetenie a fost că el a avut-o de soție vreme de cîțiva ani pe fiica Domnului Valahiei și că, în sfîrșit, după ce a îndepărtat-o și a trimis-o în țara ei [47], a luat-o pe sora soției fratelui său, — aici se cuvine să luăm aminte anume că prin « vreme de cîțiva ani » nu se înțelege « unul sau doi » ci cu mult mai mulți ani; căci pare după dreapta judecată ca el să o fi luat tînăr de soție pe fiica Domnului Valahiei, și <anume> fecioară, iar după cîțiva ani (poate după ce asupra ei a început să apese bătrînețea) [48], deci după cel puțin douăzeci sau mai mult de ani, n-a mai putut să o sufere și a îndepărtat-o. Această socotință a noastră o întărește același autor, unde vorbește tot despre acea a treia pricină, pe care o aducea Eudocia. Căci el spune că acela a avut-o de soție pe fiica Domnului Valahiei (τῇ γάρ πρώτῃ θυγατρὶ τοῦ τῆς βλαχίας ἄρχοντος οὔτη)[49], a doua pe sora soției fratelui său, pe care o luase după ce <aceasta> lăsase straiul de călugăriță, a treia pe fiica lui Svetoslav, Domnul Bulgariei [50], iar căsătoria cu Eudocia, spre care năzuia el, era cea de a patra. De aici se poate dobîndi cu ușurință că de la prima căsătorie și pînă la aceasta a patra trecuseră la mij-

{eadem tertia} causa, quam inferebat Eudocia, agit. Dicit enim primam uxorem habuisse Valachiae Principis filiam {{τῇ γάρ πρώτῃ θυγατρὶ τοῦ τῆς βλαχίας ἄρχοντος οὔτη}} {{secundam fratris uxoris sororem, quam detracto monastico habitu duxerat, tertiam Sphendoslavi(sic!)Bulgariae Principis filiam}} et Eudociae iam quartum esse[t] co[n]nubium quod peteret. Unde facile colligi potes <t> multos annos intercessisse a primo co[n]nubio ad hoc quartum. Praeterea probabile est Cralem primis iuventutis annis primum co[n]nubium iniisse (quod maxime Principes ob prodendam maturius prolem) ad plurimum circa annum decimum quintum, aut etiam vigesimum, quod ex eo lem Gregora discimus. Nam cum dixerit Imperatorem non potuisse persuadere

[46] V. n. 35. Calvisius citează acest eveniment sub anul 1246 (*op. cit.*, p. 809 a/b).

[47] Am restituit ablativul absolut cerut de sensul frazei, a cărei coerență lasă, în ansamblu, de dorit.

[48] Vom ține seama de faptul că, încă acum cîteva generații, o femeie trecută de 35 sau 40 de ani era deja considerată « bătrînă ».

[49]. Formula grecească originală, parte din textul citat mai sus după Gregoras (ff. 159—159 v) este adăugată în margine, ca, de altfel, și menționea, în traducere, a celorlalte două căsnicii ale Craiului sîrb.

[50] *Sphendoslavii* reprezintă transliterarea emendată a originalului grecesc Σφενδοσθλάβου (Gregoras, *loc. cit.*) ; în *Hronic* (*ed. cit.*, p. 480), Cantemir scrie și mai corect Svetoslav.

{eadem tertia} : [[secunda]] / potes<t> *dubitanter supplevi*//

sororis ut co[n]nubio Cralis concedat, suam filiam Simonidem infantulam illi compaxisse (?), cum esset Crales qudragenarius, et quinque annis socero ● 161 ● natu maior, / ut in Notis corrigit Gregoram Ducange et Cralem seniorem fuisse probat, et bene quidem: « Possinus, inquit, eam Simonidis profectionem confert ad annum MCCXCIX, quo anno Impera(tor) Andronicus erat iam ipse quadragenarius. Itaque si, ut Gregoras ait, Crales gener socero Andronico quinque fere annis natu maior fuit, oportet Cralem eo tempore annum aetatis fere quinquagesimum (sic!) quintum attigisse. Minus bene itaque et a Gregora quadragenarius, et a Possin[i] o prope quinquagenarius tum fuisse dicitur». Igitur si quadragenarius, iuxta errorem Gregorae, putabitur, {eum} 20. ante annis (sic!) (posito Cralem primas nuptias aetatis 20mo anno iniisse), si quinquagenarius, iuxta accuratiorem rationem fuerit, 30 annis ante filiam principis Valachiae uxorem duxisse, qui fuerit D(omi)ni 1266. Itaque ab anno secessionis Tartarorum ex Ungaria ad hunc annum viginti {et unus} tantum anni remanent, quorum nullam ab exteris certam possumus habere notitiam utrum per omnes hos annos {Moldo}Vlachos {in Transylvania} permanserint, an statim post secessionem Tartarorum reversi fuerint. Sed licet ex scriptis aliorum nihil firmi profer<r>e possimus, ratio tamen ipsa iudex et index est, Valachiae illum principem non primo exitus sui ex Transylvania anno e[t] tam foeda desolatione et barbarica sui suorumque devastatione ad tantum splendorem floremque regni evectum fuisse ut potentissimus Crales Serbiae filiam eius acciperet uxorem. Igitur intelligendum statim post secessum barbarorum utramque Valachiam per duces suos superius nominatos iterum habitatam, et splendori suo restitutam fuisse, et annum {Dragoszi} principis exitus non, ut sine ulla ratione hucusque creditum est, anno D(omi)ni 1359, ab mundo condito 6867, sed vel ipso Tartarorum recessus anno, nimirum 1245,

// 161 corrigit [[ill]] Ducange [[et bene]] et Cralem / confert ad annum C: confert in annum Chr. *Boivin (nam hic laudata non Du Cangii, sed Boivinii nota est)* / Crales [[eo tempore annum aetatis fere quadragesimum quintum attigisset]] gener / itaque [[Gregoras]] et / Possinio *ex* Possonio *correctum* / [[tunc]] prope / quinquagesimum *(:)* C: quadragesimum *recte Boivin, sed corrigi non potest, inde enim tota Cantemirii ratio fluit* / accuratiorem *scripsi:* accurationem *(ante* rationem*)* C / 1266 *in margine quoque scriptum* / {in Transylvania} : [[trans Alpes]] / an[[te]] statim / *illum scripsi:* ille C / principem *scripsi:* principem (*ex* princeps *mutatum)* C / anno [[ad tantum splendorem]] et tam / {Dragoszi} principis [[illorum]] princip[[um]] / non [[ad]] ut / 1559 *scripsi (cf. infra) :* 1357 *obvio errore* (*ex* 6867) C / {eum duos} : [[eos duos]] / commoratum *ex*

loc ani mulți. Apoi este de crezut că prima căsnicie și-o începuse Craiul în primii ani ai tinereții (ceea ce <fac> îndeosebi principii pentru a avea parte cît mai curînd de urmași), cel mai degrabă către anul al cincisprezecelea, sau poate al douăzecilea — ceea ce aflăm de la același Gregoras. Căci după ce a spus că Împăratul n-a fost în stare să o lămurească pe sora sa spre a primi să se mărite cu Craiul, <zice că> i-a întrulocat-o [51] pe fiica sa Simonida, o copilă, deși Craiul era pe la patruzeci de ani și cu cinci ani mai vîrstnic ● 161 ● decît socrul său, / așacum îl îndreaptă Du Cange pe Gregoras în *Note* [52], dovedind că cel mai în vîrstă a fost Craiul, cu totată dreptatea: « Possionus, zice el, aduce acea plecare a Simonidei la anul 1299, an în care Împăratul Andronic era el însuși pe la patruzeci de ani. Deci, dacă, după spusa lui Gregoras, Craiul, <adică> ginerele, era mai vîrstnic cu vreo cinci ani decît socrul său Andronic, s-ar cuveni ca în acea vreme Craiul să fi ajuns cam în al cincizeci (*sic*) și cincilea an al vieții. Așadar, mai puțin bine spune Gregoras că era atunci « pe la patruzeci de ani », iar Possinus « aproape pe la cincizeci de ani ». Prin urmare, dacă <era> « pe la patruzeci de ani », după greșeala lui Gregoras, vom socoti că el <a făcut-o> cu 20 de ani mai înainte (zicînd că prima sa căsătorie Craiul a început-o la vîrsta de 20 de ani), iar dacă va fi fost « pe la cincizeci de ani », după socoteala mai corectă, că a luat-o de soție pe fiica Domnului Valahiei cu 30 de ani mai înainte, adică în anul Domnului 1266. Astfel, de la anul retragerii tătarilor din Ungaria și pînă la acest an rămîn doar douăzeci și unu de ani

[51] Lecțiunea *compaxisse* pare singura verosimilă în fața lui μηνύει din textul grecesc; am căutat să redăm ciudățenia, desigur ironică, a acestei forme printr-un cuvînt românesc cît de cît echivalent.

[52] În ediția sa, apărută la Paris în 1702, Jean Boivin tipărise și notele postume la Gregoras ale lui Du Cange, dînd apoi un comentariu propriu. Nota în cauză, neatent copiată de Cantemir (cf. aparatul critic), nu era însă a lui Du Cange, ci a lui Boivin însuși (*ed. cit.*, vol. II, p. 758).

[53] Petrus Possinus este editorul, traducătorul și comentatorul biografiilor compuse de Georgios Pachymeres pentru împărații bizantini Mihail Paleologul (apărută la Roma în 1666) și Andronic cel bătrîn (Roma, 1669). Citatul lui Boivin trimite la observațiile făcute de Possinus în indexul său cronologic, atașat în apendicele celei de a doua ediții menționate (p. 615, cu referire la cartea a III-a, cap. 30—31 și cartea a IV-a, cap. 4—5) .

pentru care nu avem nici o ştire sigură de la străini dacă de-a lungul tuturor acestor ani moldovlahii au rămas în Transilvania sau se vor fi întors de îndată după retragerea tătarilor. Dar chiar dacă din scrierile altora nu putem aduce nimic sigur, totuşi raţiunea însăşi ne este judecată şi ne-arată [54] că acel domn al Valahiei nu în primul an al descălecatului său din Transilvania şi într-o atît de cumplită singurătate şi de barbară pustiire a alor sale şi a alor săi s-a putut ridica la o atît de mare strălucire şi înflorire a domniei sale, încît prea puternicul Crai al Serbiei să-i fi luat fiica de soţie. Aşadar, este <lesne> de înţeles că îndată după retragerea barbarilor ambele Valahii au fost din nou locuite prin mijlocirea domnitorilor lor mai sus numiţi şi că şi-au redobîndit strălucirea, iar că anul descălecatului principelui Dragoş nu <a fost>,/ aşa cum s-a crezut pînă acum fără nici un temei, 1359 [55], iar de la facerea lumii 6867, ci fie în însuşi anul retragerii tătarilor, adică 1245, fie, dacă cineva ar vrea ca el să mai fi zăbovit acolo doi, trei sau zece ani pînă să fi ajuns cu mai bună cunoştinţă şi lipsit de griji dinspre partea plecării şi îndepărtării de tot a barbarilor de pe aceste meleaguri. Astfel, cea de pe urmă aşezare a locuitorilor şi întemeiere a Moldovlahiei se cuvine să fie lucru hotărît că s-a petrecut între anul Domnului 1250 (sau 1260), adică cu o sută şi şapte ani [56] mai înainte decît au scos greşit unii scriitori <luîndu-se> după alţii care au greşit <şi ei>, iar că în anul 1266 Domnul <Valahiei> i-a dat-o Craiului Serbiei pe fiica sa de soţie.

(Continuare în numărul viitor)

[54] Am căutat să transpunem formula *iudex et index* printr-un cuplu rimat cît mai apropiat.

[55] V. n. 40.

[56] « O sută şi şapte ani » după calculul 1357—1250, deci cu greşeala echivalării anului dat de Ureche (6867) şi cu primul termen *post quem;* (sau 1260) este adăugat ulterior, între rînduri.

vel si quis, vellet {eum duos} **tresque** {{**et decem**}} **annos ibi commoratum fuisse, quousque de totali barbarorum ab his locis separatione, et ablongatione certior** {{**et securior**}} **fieret. Itaque postremam** {**Moldovlachiae**} **habitationem et fundationem statuendum est incidisse circa annum D(omi)ni 1250mum** {**sive 1260.**}**, nimirum centum septem annis antequam mendose ex aliis mendosis** {**quidam**} **colligerunt scriptores,** {{**et anno 1266. filiam suam Principem Crali Serviae uxorem dedisse**}}**.**

commoratos *mutatum* / *Computum suum repetens e regione versus* {eos duos} tresque, *soloecismo minus intentus*, et decem *adiecit* C / certior {{et securior}} fieret *ex* certiores et securiores fierent *mutatum* / {Moldovlachiae} : [[utriusque Valachiae]] / statuendum *ex* statuendam *correctum* / 1260 (ex 1250 *mutatum*) *margini quoque adscriptum* / {quidam} : [[nostri]] / *Etsi* possu-, *subscripto*-mus, *paginae finem facit, summa sequenti ultimam syllabam resumere omisit* C //

ROMANUL INDEPENDENȚEI

Vintilă C. A. ROSETTI

Pagini dintr-o cronică a eroismului

PRIN TRECEREA DUNĂRII DE CĂTRE DIVIZIA de rezervă a corpului român de operațiuni, sîmbătă 20 august/1 septembrie 1877 și în ziua următoare, se încheia în linii esențiale procesul de transfer al «armatei active» dincolo de fluviu, înaintîndu-se în mai multe coloane spre Plevna. Se perfecta totodată oficial cooperarea militară româno-rusă, în războiul antiotoman, răspunzîndu-se astfel la apelul comandantului armatei ruse, în fața situației critice de pe frontul din Balcani.

Prin înaltul ordin de zi nr. 49, adresat armatei, dat din Corabia, Domnitorul Carol sublinia consecințele imprevizibile ale unei victorii turcești, pericolul pe care aceasta l-ar prezenta pentru libertatea României: «Ca să scăpăm țara de sălbăteciile năvălitorilor, este de datoria noastră a merge să-i combatem pe chiar teritoriul lor. Oșteni români, voi știți cît de mult a suferit patria voastră pe timp de peste 200 de ani, în care vi se răpiseră mijloacele de a mai apăra bărbătește, pe cîmpul de bătălie, drepturile ei. Astăzi aveți ocaziunea de a arăta din nou vitejia voastră și Europa întreagă stă cu ochii țintiți spre voi. [...] Reîncepem astăzi luptele glorioase ale strămoșilor, alăturea cu numeroasele și bravele armate ale uneia din cele dintîi puteri din lume.[...] Înainte dar, oșteni români, înainte cu bărbăție și în curînd vă veți întoarce în familiile voastre, în țara voastră liberă prin voi înșivă, acoperiți de aplauzele întregii națiuni»[1].

Dacă în proclamația către țară dată la 27 august/8 septembrie, după primele contacte cu inamicul la Plevna, s-a recunoscut pana lui M. Kogălniceanu, în ordinul de zi din 20 august se poate deslușì contribuția ideologică și stilistică a lui C. A. Rosetti.

De altfel acesta participase, în calitate de președinte al Camerei, la Consiliul de război din 19 august prin care se luaseră ultimele măsuri în vederea intervenției române în sudul Dunării și îl găsim alături de șeful guvernului, I. C. Brătianu, asistînd la trecerea fluviului pe pontonul de vase construit la Siliștioara, lîngă Corabia. Mai mult, așa cum va arăta mai tîrziu revista „Familia" din Oradea, soții C. A. Rosetti și Maria Rosetti «încă erau amestecați printre compania în care era Vintilă, ținîndu-și de după cap copilul și îmbrățișînd și sărutînd pe soții lui de arme, soldații țărani români, împărțindu-le bani, tutun etc. și tratîndu-i întocmai ca și pe fiul lor»[2]. Relatarea era desigur incompletă. Cu aceeași afecțiune, exprimată de astă dată nespectacular, vor fi însoțit soții Rosetti și pe mezinul familiei, Horia. Acesta se afla încadrat de mai multă vreme într-un escadron de roșiori, împreună cu care-l găsim cîteva zile mai tîrziu în preajma Plevnei. Era un caz mai puțin obișnuit atunci, ca un înalt demnitar, unul din conducătorii țării, să-și trimită fiii la luptă pentru patrie, ca simpli soldați. Presa de opoziție n-a încetat să minimalizeze sau să denigreze gestul radicalului liberal sexagenar, considerîndu-l un simplu calcul politic. Dar exemplul rămîne și a impus contemporanilor.

Continuînd reportajul de campanie, corespondența lui Vintilă Rosetti din sudul Dunării debutase cu momentele imediat următoare despărțirii sale de familie. Din păcate, scrisoarea care cuprindea relatarea retrospectivă a evenimentelor, s-a păs-

[1] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. V, București, 1953, p. 544 și urm.

[2] Iosif Vulcan, *C. A. Rosetti*, în *„Familia"*, XXI, 1885, nr. 19, p. 224.

trat numai fragmentar. Ea se completează însă cu o epistolă a lui Horia Rosetti către părinți, dintr-un moment în care se afla împreună cu fratele său Vintilă, la cartierul general al armatei române.

O contribuție deosebită la romanul participării familiei C. A. Rosetti la Războiul pentru independență o reprezintă corespondența Mariei Rosetti cu soțul și fii săi, de la spitalul de răniți pe care l-a organizat și condus în Turnu Măgurele unde fusese mutat de la Corabia, podul de trecere peste Dunăre. Scrisorile ei constituie nu numai o punte de legătură între copiii aflați în încleștarea pe viață și moarte de la Plevna și tatăl lor. Ele dezvăluie în același timp aspecte inedite și caracteristice din viața unui spital de campanie, spiritul profund democratic și umanitar, puterea de sacrificiu a personalului sanitar voluntar.

Nicolae I.IU

Scrisori de pe frontul războiului din '77 (IV)

XVIII [1]

3/15 sept[embrie] lîngă Plevna

XVIII. Vintilă Rosetti către Mircea Rosetti, B.A.R.S.R. coresp. S $\frac{15(1)}{LXIII\ (3)}$ şi ms. rom. 4774, ff. 9 — 19.

Nu ţi-am scris de mult căci n-am avut unde şi cum scri. Abia avui de două sau trei ori ocaziune a scri mamei două vorbe cu condeiul de plumb. Eri m-am întors în bivouac bolnav; azi sum mai bine, nu ştiu cum voi fi deseară, de aceea profit de timpul ce am spre a-ţi spune ceea ce am făcut de la trecerea mea în Turcia.

Am suferit foarte mult de căldură, de frig şi de boală. Abia ne-am despărţit la Corabia şi am început a suferi. După ce stăturăm, fiind sculaţi la 6 dim[ineaţa], mai tot timpul în picioare, în ziua de 20 august puserăm piciorul pe pod numai la 4 or[e] 25 min[ute]. La 5 fără 25 m[inute] călcam în fine pe pămîntul turcesc. Ne oprirăm cîteva secunde spre a putea soldaţii mînca ceva. Eu nu ştiu ce aveam, dar eram prăpădit. Mă aruncam jos privind pe cei ce mîncau. După cîteva momente însă ni se dete ordin a lua ranița ş-a porni din nou spre a face 37 kilom[etri] în acea noapte. Deci, după ce stătusem toată

[1] Textul reprezintă o transcriere făcută de Mircea Rosetti.

M. Horia Rosetti către mama sa, Maria Rosetti, B.A.R.S.R. ms. rom. 4773, ff. 93—94.

M

Verbica, 27[août]/ 8 [septembre] 1877

Chère mère,

Deux mots. Je suis ici attaché avec mon escadron, au quartier g[énéra]l. Vintila est avec moi depuis trois jours. Il est très bon, et avons déjeuner et diner ensemble.

J'ai reçu le lait, le chocolat et le bouillon. Je t'en remercie ainsi que Vintila. Envois-moi un cojoc sans manche et une tunique rouge au plus vite; que le drap soit plus fin, mai[s]qu'elle soit bien doublée et plus lacé que celle que j'ai.

Adressez le tout à Mavrocordat pour Horia Rosetti.

Nous sommes à 5 ki[lom]tre[s] de Plevne. Depuis hier à 5 heures du matin et jusqu'á aujourd'hui 6 heures du soir, le canon n'a cessé de nous briser littéralement **les oreilles. En ce moment l'infanterie s'entend aussi.**

Le cesse en vous embrassent tous

H. C. ROSETTI

J'ecrie vite, parce qu'on m'attend avec mon cheval, que je dois monter pour aller visiter les redutes.

La fumée de Plevna est plus épaise et on entend aussi les fusils.

H. C. R.

M (traducere)

Verbica, 27 august/ 8 septembrie 1877

Dragă mamă,

Două vorbe. Mă aflu aici ataşat cu escadronul meu la cartierul general. Vintilă e cu mine de trei zile. E foarte bun şi am dejunat şi cinat împreună.

Am primit laptele, ciocolata şi bulionul, îţi mulţumesc, împreună cu Vintilă, pentru aceasta. Trimite-mi un cojoc fără mîneci şi o tunică roşie cît mai curînd; stofa să fie mai fină, dar să fie bine dublată şi mai şnuruită decît cea pe care o am.

Adresează totul lui Mavrocordat, pentru Horia Rosetti.

Ne aflăm la 5 Kilometri de Plevna. De ieri, la orele 5 dimineaţa şi pînă azi la ora 6 seara, tunul n-a încetat să ne spargă *literalmente* urechile. În acest moment se aude şi infanteria.

Închei, îmbrăţişîndu-vă pe toţi

H. C. ROSETTI

Scriu repede deoarece sînt aşteptat cu calul, trebuie să încalec pentru a merge să vizitez redutele.

Fumul de la Plevna este mai des şi se aud şi puştile.

H. C. R.

ziua în picioare, trebuia să umblăm toată noapte[a]. Ranița era grea și frigurile mă apucaseră, o pornii și umblai pînă la 4 ore dim[ineața]: eram m[ai] m[ult] mort ca viu, mai aveam numai 3 kil[ometri] de făcut, însă nu mai puteam. Umblam doi pași și mă aruncam la pămînt. Mă sculam îndată, alergam, ajungeam batalionul și iară mă aruncam jos. Doctorele batalionului crezînd că am friguri foarte tari vorbi cu casierul, care mă pofti în trăsura lui care se afla — după cum zicea el — în urma trupelor. Mă oprii și lăsai să treacă toată brigada și carele ce o urmau, fără a întîlni trăsura casierului. Mi se zise că e la capul coloanelor, deci trebuie să alerg spre a întrece toată armata. Nu mai puteam, mă rugam de toate carele să mă ia, ofeream bani, nici unul însă nu voia. În fine găsii unul care pentru doi fr[anci] îmi luă ranița, alergai la capătul coloanelor, aci iară nimica! Mă aruncai jos cu cea mai mare parte din batalionul meu, căci mai toți rămăseseră în drum. Pe Lambru, pe Grant îi pierdusem. Acest[a] din urmă umblă cîtva timp cu piciorele goale, apoi se opri.

Pe cînd stam zăcînd jos la 3 kil[ometri] de satul în care trebuia să ne oprim, așteptînd un car care să vrea să ne ia, sau să fiu mai bine spre a putea urma pe jos, trecură colonelii Cerchez și Algiu [2] într-o trăsură cu 4 cai.

Văzînd mulți soldați jos, se opriră și întrebară: ce fac?

Dinulescu, care era cu mine, le spuse că sum bolnav.

A doua zi, 23 august/ 4 septembrie [3], deși osteniți se dete ordin să ieșim la exercițiu. Nu putem avea o zi de repaos. După două ore de muncă ne aruncarăm pe iarbă spre a ne odihni, însă abia mă culcasem că auzii sunîndu-se *marș general.* Mă sculai în picioare, alergai la arme, și voind a pune ranița, ni se spuse că plecăm numai cu arma, cartușe și proviziuni de două zile. Eram sigur că mergem la luptă. Mă înșelam și de astă dată. Se dete contraordin, luarăm rănițele, corturile și ni se zise că trebuie să ducem 300 sau 400 care spre Plevna. Constituim garda lor, fiecare soldat are trei care de proviziuni, trebuie cu orice preț să le facă să umble și să le păzească de atacul enemicului. Se înserase. Luai cele 3 de la capul coloanei și pornii. Pe drum întîlnii pe Beppo [4]. Glumi, rîse: « Ai ajuns a duce boi și lumea crede că te bați » etc. Mă lăsă și urmă calea. Noaptea deveni întunecoasă și o furtună groasnică se ridică. Eram ud pînă la oase,

[2] Comandantul și șeful Statului Major al Diviziei de rezervă.

[3] În original datarea eronată: 23 septembrie/4 octombrie.

[4] Porecla familiară a lui Ion C. Brătianu.

N

Mardi, 11 sept[embre] [18]77

Mes chers enfans

Je vous ai écrit un mot hier soir pour vous être porté par Mr. Uzesco (je crois) un jeune sergent qui devait venir. Puis par des soldats avec voiture 2 paquets d'égale contenance, un pour Vintilă, un p[our] Horia, contenant fromage, chocolat, cognac, rahat et citrons, sardines.

Si une occasion se présente, [j']expédierai choses en route — cojocel, cognac etc.; aujourd'hui, flanelle p[our] manteaux — la doublure et ouate p[our] manches se trouve en route. Celui qui recevra cette lettre la fera parvenir à l'autre. Je suis à Turnu et organise l'hôpital...[5] Ainsi écrivez — moi ici aux soins du Préfect. Je vous serre dans mes bras en vous embrassant mes bons, mes chers, mes braves enfants,

VOTRE MÈRE

N(traducere)

Marți 11 septembrie 1877

Dragii mei copii,

V-am scris cîteva cuvinte aseară ca să vi le aducă domnul Uzescu (așa cred), un tînăr sergent care trebuia să vină. Apoi v-am trimis prin soldați, cu căruța, două pachete cu același conținut, unul pentru Vintilă, unul pentru Horia, conținînd brînză, ciocolată, coniac, rahat și lămîi, sardele.

Dacă se ivește o ocazie voi expedia lucruri pe parcurs — cojocel, coniac etc., astăzi flanelă pentru mantale; dublură și vată pentru mîneci sînt pe drum. Cel ce va primi această scrisoare s-o transmită celuilalt. Eu sînt la Turnu și organizez spitalul. Scrieți-mi, așadar, aici prin intermediul prefectului. Vă string în brațe, îmbrățișîndu-vă și binecuvîntîndu-vă, bunii, dragii, vitejii mei copii,

MAMA VOASTRĂ

N. Maria Rosetti către Vintilă și Horia Rosetti, B.A.R.S.R., coresp. S $\frac{17}{\text{LXIII(1)}}$.

[5] Maria Rosetti sosise la Turnu Măgurele în seara zilei anterioare, luni 29 august/10 septembrie.

În Colecțiile speciale ale Bibliotecii Centrale de Stat se află și cîteva documente privindu-l pe Vintilă C. A. Rosetti. Printre ele, « montajul» pe care îl prezentăm acum, alcătuit, probabil, de o mînă iubitoare. El este compus din trei fotografii ale « eroului », dintre care două reprezentîndu-l în uniformă, un plic de scrisoare cu adresa de pe front și Brevetul pentru trecerea Dunării obținut în anul 1878.

Maria POLOJINȚEV

[6] Ginerele lui C. A. Rosetti și soțul lui Biche (Libertate-Sofia), sora lui Vintilă Rosetti, avansează, în această epocă, la gradul de locotenent-colonel, subșef al Statului Major General.

[7] Locotenent de

răgușisem strigînd țăranilor: « Înainte, țineți rîndurile » etc. Era o sărmană fată de 15—16 ani, singură cu carul său ce se luase de rechiziție, plîngea: « Ce voi deveni singură aci? Cum mă voi reîntoarce, ce voi face de se rupe carul » (Căci aveam ordin de a lăsa în cîmp pe cel care rupe o roată, jugul sau altceva). Încercai a o consola. Pe la 1 oră noaptea însă noroiul era mare, carele se răriseră, mulți nu mai puteau umbla. Oprirăm pe cîmp. Gornistul dete adunarea și noi ne aruncarăm în fața carului pe iarba udă. Ploua mereu. Mă adormii. Mă deșteptai pe la 5 dimineața tremurînd. N-aveam ce mînca. Din fericire găsii în care ceva pesmeți. După cîtva timp de marș, întîlnii pe Pilat [6], cu Băicoianu și Călinescu [7]. Poți să-ți închipuiești cheful lor văzîndu-mă în

astă stare şi rîsul lor cînd aflară că mîncam de 2 zile numa pesmeţi. Crezînd că vom sosi seara, nu luasem proviziuni şi făcurăm drum 2 zile. Oprirăm carele, ne puserăm pe iarbă şi ne scoase din coburele calului său ceva salam. Cu ce aviditate ne aruncarăm asupra lui! Plecă şi noi urmarăm drumul. Ploaia continua. Seara pe la 6 ore ajunserăm în Kalinovka [?], era foarte frig. Pilat ce era aici, mă sărută: « Mîne veţi ataca Plevna ». Primirăm astă ştire cu fericire, mi se urîse a nu face nimica. Mîncarăm ceva, ne culcarăm. A doua zi, 25/6, sculîndu-mă, aflai că Horia e aci. Trimisei de-l chemă şi mîncarăm împreună. Abia ne despărţiserăm că se dete ordin de plecare spre Plevna. Ajungînd pe la 9 ore seara la Verbica ne oprirăm. Aci văzui pentru prima oară un spectacol nedescriptibil.

Pe cer nu era o stea. Ploua grozav şi în mijlocul întunerecului [se] vedea Verbica în flăcări. Ne oprirăm pe marginea ei, pe o înălţime, privind în vale flacăra ce ieşea pe ferestre, uşe, acoperămîntul caselor. Nu era o casă care să nu fie în flăcări. Era ceva groaznic. Ne adormirăm privind. Pe la 3 ore dimineaţa mă sculai, tunul ne deşteptă, puştile se dedeau fără întrerupere spre Plevna. Priveam incendiul Verbicei şi ascultam focurile de la Plevna. Mă îmbrăcai cu muniţia spre a fi gata de plecare. Aşteptînd semnalul, făcurăm focul cu ceea ce găsirăm prin casele incendiate. Ardeam mobile, paturi, războaie întregi. Ziua trecu fără a ne mişca din loc. Noaptea lupta urmă. Dimineaţa sculîndu-mă, tunul suna încă. Mă dusei de găsii pe Horia. Seara cînd era să ne culcăm, primirăm ordinul de a fi gata de luptă. Fiecare căprărie făcu un foc şi vînătorii începură a lucra cu topoare. Unul făcea scări, altul tăia prăjini, altul ascuţea pari, altul fasce de coceni. Fiecare soldat trebuia să ia aceste lucruri cu el, spre a escalada forturile Plevnei. După cîtva timp ne culcarăm. Abia adormisem, la 11 ore, că se dete *alarma*. Alergarăm la puşti, scări, pari, prăjini, coceni, ne puserăm în marş. Soldaţii se închinau. Eu rîdeam de ei, aceasta mă făcea a nu mă gîndi la pericol. Întrebai pe un ofiţer ce este? « Turcii, îmi zise, vin să ne surprindă. » Ploua, umblam în locuri necunoscute, prin arături, grîu, mei, orz, porumb, stricînd totul, căzînd mereu în şanţuri, fără a şti unde mergem, căci nu vedeam la 2 paşi. Ne oprirăm în loc cîtva timp, văzînd că nu se mai aude puşcăreala. La 3 ore dimineaţa ne întoarserăm în bivoace. Canonada era mai slabă, primirăm ordin de a înainta cu corturile mai spre inamic, spre a putea intra a

vînători, prieten, jertfă a atacului infructuos din 6 septembrie asupra redutei Griviţa II.

O

[Lipseşte începutul] **Vers les 7 du soir Mess[ieurs]** [indescifrabil] **et Sergiu sont entrés en me disant que les voitures de l'ambulance étaient en bas et qu'on nous amenait 11 blessés [8]. Un moment, j'étais** lâche, **je voulais pourtant les recevoir avec un mot maternel, une assurance qu'ils entraient** ches eux **et qu'ils en sortiraient bientôt guéris. Maitrisant ma lâcheté, je suis allé au devant d'eux. Le 1 er était un curcan. Soutenu par les docteurs, il avançait péniblement sans gémir. « Sănătate, băiete! aci eşti ca la dum[n]eata acasă» etc. Le 2 ème, encore un curcan. Le 3 ème Ah! un chasseur! J'ai fermé les yeux et mettant toute mon âme, tout mon calme, dans ma voix... Je ne sais ce que je lui ai dit. Il ne repondait pas, donc ce n'était pas lui. Je prends courage et regarde le chapeau: «2 ème». C'etait le sergent Iliesco, parti hier avec une reconnaissance touchante. Il ira te voir. Ainsi jusqu'au onzième. Les ai-je caressé choqués!**

O (traducere)

[*Lipseşte începutul*] Către seara domnii [*indescifrabil*] şi Sergiu au sosit spunîndu-mi că trăsurile ambulanţei erau jos şi că ni se aduceau 11 răniţi. Un moment am fost *lașă*, *voiam* totuşi să-i primesc cu un cuvînt matern cu asigurarea că intrau *în casa lor* şi că vor ieşi în curînd vindecaţi. Stăpînindu-mi laşitatea m-am dus înaintea lor. Cel dintîi era un curcan. Susţinut de doctori, înainta penibil fără să geamă. « Sănătate, băiete! aci eşti ca la dumneata acasă » etc. Al doilea, tot un curcan. Al treilea, ah! un vînător! Am închis ochii şi punîndu-mi tot sufletul, tot calmul în glas... nu ştiu ce i-am spus. Nu răspundea, deci nu era *el*. Prind curaj şi privesc capela: « al doilea ». Era sergentul Iliescu, plecat ieri cu o mişcătoare recunoştinţă. Va veni să te vadă. Şi aşa pînă la al 11-lea. I-am mîngîiat pe cei loviţi!

O. Maria Rosetti către C. A. Rosetti, B.C.S., coresp. 1975/1.

[8] Primii răniţi au sosit la Ospiciul Independenţei, în seara zilei de 30 august/11 septembrie, de la atacul general încercat asupra Plevnei (cf. „*Romanulu*“ din 16 septembrie 1877).

doua zi în luptă. Aşezarăm tabăra noastră la ceva distanţă de Verbica. La 11 ore noapte puştile începură a se auzi, erau foarte dese.

Dimineaţa mă sculai cu o durere de cap, peste cîteva ore mă prinse un acces de friguri din cele mai tari. Toată ziua stătui culcat, fără a mînca nimica. Din fericire găsii o lămîie, făcui o limonadă. Seara eram şi mai rău. Mă învelii cu 5 sau 6 mantale şi tot tremuram. Eram foarte rău, aveam gîtul uscat, capul era foc şi n-aveam nimica de luat. Ah, cît reg etam familia. Sărmană mamă, ce ar face de m-ar vedea în această stare! Deodată văzui mare animaţie în trupă. Vin doi, trei, patru soldaţi, iau mantalele de pe mine. « Ce este? » « S-a dat alarma.» Sai în sus, ies peste cort, alerg la arme. Nu puteam umbla, dar ce să fac? Puteam oare rămîne? Voi rămîne în drum, se poate, dar trebuie să plec. Ajung în front, căpitanul cheamă la o parte pe sergenţi şi pe căprari. « Luaţi, le zise, şi pe soldaţii cei mai inteligenţi. » Mă dusei cu ei. Cînd furăm adunaţi, ne zise că trebuie de noapte să luăm Plevna cu *asalt*. Asalt în ziua de azi!!! « Fiecare din voi să aibă 5 pari mici ascuţiţi. Pe aceşti pari îi veţi înfige (după ce veţi intra în şanţurile Plevnei) pe pereţii lor, veţi pune piciorul pe cel dintîi, veţi înfige altul, veţi scoate pe cel dintîi şi-l veţi înfige mai sus, veţi pune piciorul pe el. Astfel, [vă] veţi urca în Plevna, ţinînd puşca în dinţi. Unde va fi şanţul mic, veţi sări cu ajutorul prăjinei. Unde vor fi şanţuri cu ghimpi, pari ascuţiţi, veţi arunca coceni şi astfel făcînd ca un pod, veţi trece. Fiecare din voi va avea în mînă o batistă albă. Îndată ce veţi escalada murii şi veţi vedea că armata poate înainta fără pericol, veţi ridica batista. Voi veţi fi în rîndul I. Cei cu scări în al II-lea. De aveţi trebuinţă de ele le veţi cere » etc.

Ascultam acestea tremurînd de friguri. Era o ploaie groaznică. O pornirăm cu coceni, pari, prăjini, scări etc. Cădeam în gropi, nu mai puteam umbla. Ploaia devenind din ce în ce mai tare, ne întoarserăm spre a aştepta să se mai potolească. Toţi se culcară

Nous n'étions pas encore organisés, pas de personnel, que 2 infirmiers et les internes, donc pas de cuisine. Stacey courut de restaurant en restaurant, et après qu'ils eurent tous les premiers soins et du linge blanc, couchés dans un lit propre, nous leurs avons donné un verre de Bordeaux, puis un potage et du rôti. Avec un [bon] appetit ils ont pris cela et chacun exprimait sa joie et sa reconnaissance. Il était tard quand je les ai laissé aux mains des internes, et aux médecins qui sont revenus les voir. Dans la nuit il en est venu un vingtaine. Je n'y était pas, mais en les visitant à 7 h[eures] et demi le matin, nous avons fait connaissance. J'ai fait leur chocolat en causant avec chacun. Déjeuner, diner, de même. Le lendemain j'ai eu une aide qui se dit **cuisinière. Pendant 9 jours j'ai été** [sic!] **avec Stacey cuisine, lingerie, intendence, tout à la fois. C'était dure, mais nous avons réussi et les médecins ont fait à leur tour métier d'infirmiers commissionairs. Le 5me jour nous avons pu en faire évaquer 10 en bon état, sur Craiova ou Slatina: à chacun j'ai donné en partant chemise et caleçon, un paquet de tabac, 50 cent[imes] et après un bon repas, un pain p[ou]r le route.**

Quelle joie, d'un part et d'autre! D'autres sont venus le lendemain. Pour le 9ème jour M[adam]e Cantacuzène est arrivée.

Nu eram încă organizaţi, fără personal, numai două infirmiere şi internii, deci fără bucătărie. Stacey alergă din restaurant în restaurant, şi după ce primiră primele îngrijiri şi rufărie albă, culcaţi într-un pat curat, le-am dat un pahar de Bordeaux, apoi o supă şi friptură. Au mîncat cu poftă şi fiecare îşi exprima bucuria şi recunoştinţa. Era tîrziu cînd i-am dat pe mîna internilor şi a medicilor care au venit din nou să-i vadă. Noaptea au mai sosit vreo 20. Nu mă aflam acolo, dar, vizitîndu-i la 7 şi jumătate dimineaţa, am făcut cunoştinţă. Le-am pregătit ciocolata, stînd de vorbă cu fiecare. Dejunul, cina, la fel. A doua zi am avut o ajutoare *care-şi zicea* bucătăreasă. Vreme de 9 zile am făcut împreună cu Stacey bucătărie, lenjerie, intendenţă, toate deodată. Era greu, dar am reuşit şi medicii au făcut la rîndul lor meseria de infirmieri comisionari. În a cincea zi, am putut să evacuăm la Craiova sau Slatina *10* restabiliţi; fiecăruia i-am dat la plecare cămaşe şi ismene, un pachet de tutun, 50 de bani şi, după o masă bună, o pîine pentru drum.

Ce bucurie, şi de-o parte şi de alta! A doua zi au venit alţii. Doamna Cantacuzino a sosit în a 9-a zi.

Libertatea, infirmieră, îngrijind un turc rănit.

Vintilă C. A. Rosetti

cu muniția pe dînșii. Eu, deși bolnav, făcui tot ce pot spre a sta deștept, căci căpitanul și Lambu nu voiau să plec. Mă temeam să adorm și să plece fără mine. Ziua se făcu, fără să închid ochii. Eram mai mort de osteneală. Voii a lua quină [9], nu era! Ce voi face. Atacul trebuie să aibă loc azi, 30/12, de ziua împăratului. Ce voi face slab cum sunt? Mă sculam cu anevoință spre a schimba de pozițiune sau spre a alerga la arme, căci lupta devenea mai crîncenă. Mă sculam din cînd în cînd spre a vorbi cu răniții, spre a cerceta ce s-a petrecut. La 1 sept[embrie]/12[septembrie] [10] puțin luai quină. Spre seară fui iar rău. Pe cînd eram rău, veni generalul Cernat [11], insistă mult să merg la ambulanță. Puteam oare să merg? Stătui pe cîmp și asistai la o scenă din cele mai dureroase: defilarea oștirei ce rămăsese după luptă. Trecu Regimentul 8, avea numai 3 ofițeri. Nu vorbesc de al 2-lea de vînători, căci nu era nici o companie. Dorobanții etc. Cît trecea o companie, cel care avea o cunoștință, nevăzînd-o, întreba: « ce face Stan? » Auzeai acest rspuns: « Mort » « Unde e Vlad? » « Mort ». Aceste cuvinte se repetau pe fiecare moment. Era ceva groaznic. Uitasem boala mea. Dar cuvîntul *drepți* îmi aminti (cînd voii să mă scol) că sum mai rău. Mă sculai spre a înainta. După cîțiva pași era să [mă] sufoc, ieșii din rînduri, mă descinsei, deschisei hainele și cu pieptul gol mă aruncai pe iarbă. Cînd fui mai bine, mă dusei la Batalion. Aci găsii pe Davila [12] care îmi dete o sticlă de vin. Nu băusem toată ziua nimica, vin n-aveam și apă nu găseam decît în gropile unde ne [...]. 2 minute în urmă primii un sac de la mama cu /12 sticlă cognac, ciocolată, caşcaval și rahat.

Nu poți a-ți închipui binele ce mi-a făcut în acel moment o picătură de cognac și o limonadă. Seara schimbarăm de pozițiune, ne apropiarăm cu totul de Plevna.

Noaptea de 1/2 sept[embrie] furăm subt o ploaie de gloanțe, ascunși în șanțuri. Artileria era la spatele noastru, bombele treceau peste noi și nu riscam nimica. Turcii trăgea unde era tunurile, noi sub gloanțe beam sticla de vin a lui Davila. Un glonț rătăcit trecu [prin] umărul unui soldat ascuns în șanț lîngă mine. Mantaua și bluza fu străpunsă, el n-avu nimica. Începu a scutura brațul: « m-a fript », zise. N-avea nimica. Dimineața adunai ceva gloanțe și pornii la bivuac. Eram tot bolnav, deși luasem *două grame* kină într-o singură doză. Mă spălai, mă primenii și începui a scrie aceste vorbe. Mă oprii fiind foarte rău. Cînd voii a urma, primirăm ordinul de a pleca din nou la avantposturi. Nu mai puteam, nu mîncasem de mult, mi-era scîrbă de supa de soldat

[9] Formă coruptă pentru chinină (fr. *quinine*).

[10] În original datare eronată: 1 septembrie/12 octombrie.

[11] Comandantul armatei române de operațiuni.

[12] General dr. Carol Davila, inspectorul general al Serviciului sanitar al armatei.

care o luam în toate zilele. Mă dusei a face un prînz *extra*. Luai o cutie boeuf à la mode (conserve) una sardele, o sticlă vin şi o ciocolată. După acest prînz împărătesc mă gătii de drum. Abia începusem a face preparativele de plecare, că veni un soldat să-mi zică că mă cheamă colonelul Vlădescu. Alergai, îl găsi cu Pilat. «Ce ai de eşti aşa palid », strigară amîndoi. Le spusei. Nu voi cu nici un preţ să mă lase să plec în avantpost. Plecai fără voia lui. Maiorul [13] mă opri pe drum spre a-mi spune că are ordin să mă oprească în cantonament. Îi jurai că sum foarte bine azi, că orice ar face ar fi imposibil a mă opri de a merge. Lumea începuse deja a zice că Lambru (care era la ambulanţe) se preface că e bolnav, eu nu pot intra în ambulanţe, în ajunul luptei, pentru *friguri*. Mersei înainte. Aci fui din nou bolnav. Găsii ceva paie pe cîmp, mă culcai pe ea [*sic !*] cu doctoru [14], Lambru, Grant [15]. Dimulescu şi alţii făcură asemenea. Dimineaţa 4 sept[embrie] / 16 sept[embrie], maiorul trecu pe lîngă ei. Dormeau. Eu făceam o ciocolată, căci altceva nu puteam mînca. Dimulescu avea o pernă. Maiorul chemă pe căpitan,'l mustră aspru: « Am văzut soldaţi dormind. Şi-au adus în avantposturi *tot Ospiciul Independenţei*. Nu permit ca soldaţii să doarmă astfel, trebuie să stea pe pămînt, nu permit ca un soldat să *mănînce ciocolată* ». Căpitanul îi spuse că nu poate opri un soldat să ducă în traista lui mîncarea care vrea. « Eu am adus pe spate ciocolata, nu poate să mă oprească să mănînc », şi dacă găsim în faţa piramidelor paie, nu vede de ce să o dau la o parte spre a dormi la pămînt. Maiorul chemă apoi pe Dimulescu şi îl înjură pentru că a adus o pernă. Nu-i da voie să ia nimica. Auzi disciplină ! Aceasta nu mă opri de a mînca ciocolata şi de a mai lua o doză de quină găsită cu mare greutate, căci noi numai aveam.

6 sept[embrie 18] 77 seara, Turnu Măgurele

Întorcîndu-mă în avantposturi găsii pe Horia gata de plecare spre aci. Pilat ceruse concediu de o zi pentru mine, rîndul de avantpost venindu-ne peste trei zile. Profitai de repaosul ce aveam spre a mă repezi aci 24 ore. Sper că nu va fi nimic la Plevna zilele astea. Mîne plec spre tabără. Scrie lui Guocchi din parte-mi de supt Plevna.

VINTILĂ

[13] Maiorul Comăneanu, comandantul Batalionului I Vînători.

[14] Probabil medicul Batalionului.

[15] Vărul lui Vintilă Rosetti după mamă

Anton HOLBAN

PROCESUL INTERIOR AL **IOANEI**

DACĂ *O MOARTE CARE NU DOVEDEȘTE nimic* împlinește, în ultima instanță, reconstituirea contorsionată și tragică a unei iubiri chinuite, iar *Jocurile Daniei* adună, între pagini desprinse aproximativ din *jurnal*, depoziția patetică și esențială a unui om condamnat irevocabil la singurătate, *Ioana*, în schimb, constituie, prin numeroase *fișe*, dosarul alambicat și divers al unui *proces* deschis, fără sentință, mereu judecat și rejudecat, în perspectivă senină sau tulbure, de sensibilitatea maladivă și hiperlucidă a veșnic neîmpăcatului Sandu.

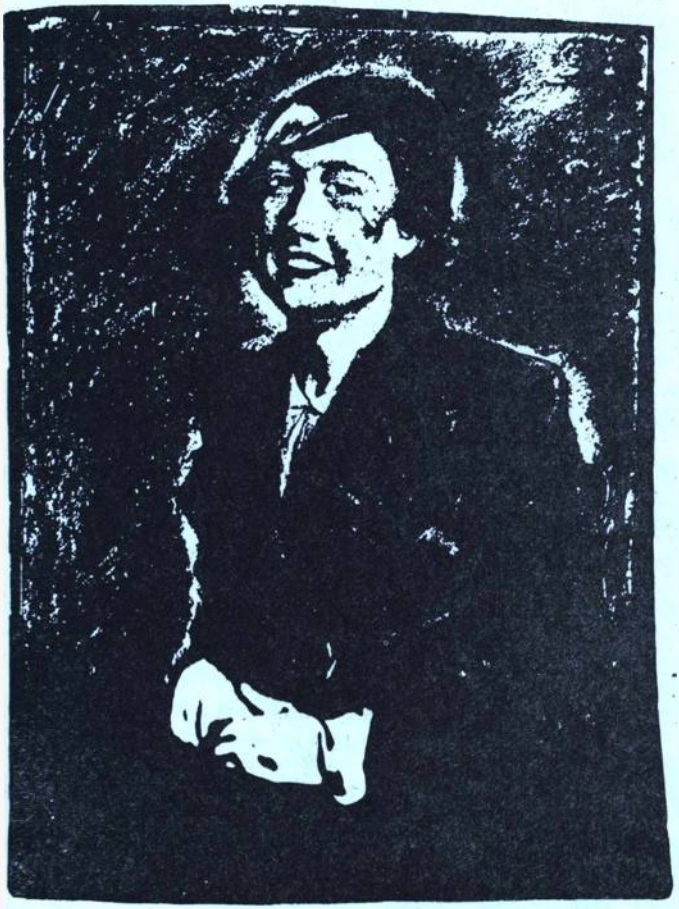
Naratorul desfășoară aici un întreg arsenal de probe și argumente, adună mărturii și depune declarații, ca în fața unei instanțe judecătorești, examinează conștiincios — cu un calm cinic, pe alocuri, — toate afirmațiile adverse, surprinzîndu-le, de fiecare dată, sau neconcordanța, sau cruzimea și, nu mai puțin, inconsistența; trăiește plenar relativitatea situațiilor înfățișate, refăcînd pînă în detaliu, într-o dublă ipostază, momentele cheie ale unui trecut dureros, acceptînd și respingînd, rînd pe rînd, soluțiile propuse. El se complace într-un adevărat cerc vicios, pe care-l implică, firește, orice proces, stabilind cu rigurozitate raporturile dintre cauză și efect, ceea ce transformă țesătura epică a romanului într-o amplă dezbatere a mobilurilor dramei, consumată în afara spațiului investigat. Prozatorul ne impune astfel rotirea chinuitoare și exasperantă în jurul unui punct fix, într-un cadru unic și într-un timp limită, supunîndu-ne atenției o problemă fără rezolvare, prelungită la infinit de curiozitatea sa aprinsă, inumană adesea, dominată și stăpînită de obsesii.

Pentru Holban, așadar, interesul demersurilor întreprinse constă tocmai în încercarea de a găsi *sentința* justă, dorința de a escalada vechile neînțelegeri și a reînnoda aparent firul relațiilor de odinioară, presupunînd o serioasă doză de simulare. « *Nimeni n-ar putea să ne cîntărească greșelile, să explice care a fost motivul nepotrivirilor dintre noi. Iar eu numai pentru asta scriu* », mărturisește Sandu într-o clipă de mare sinceritate, divulgînd tot mecanismul zbaterilor sale existențiale, toate preocupările și mobilurile justițiare care-l animă și-i motivează eforturile. « *De ce scriu această carte?* », se întreabă altă dată eroul, considerînd că, în acel « *țipăt către oameni ca să mă consoleze și să mă vindece* », s-ar putea desluși « *ce s-a întîmplat cu mine și de partea cui e greșeala* ». Pentru ca imediat, restabilind adevărul, să recunoască simplu că « *orice sentință ar da ei, nu m-ar mulțumi* ».

Observăm deci, fără echivoc, postura imposibilă în care se găsește Ioana de la bun început, situația ei fără ieșire, tragedia pe care o ascund aspirațiile ei inutile spre împăcare, spre recuperarea unei fericiri inițiale. Nu pasiunea devoratoare și trecutele candori ale iubirii, acum renăscută sub lumina puternică și orbitoare a soarelui, îl cheamă pe Sandu spre Ioana, ci « *spaima de singurătatea în care trăisem, amorul propriu ce pretindea să aibă din nou ceea ce pierduse, gelozia căutînd o răzbunare împotriva celuilalt, toate la un loc* », între care *dragostea* ocupă o dimensiune restrînsă, menținută mai ales prin amintirea a ceea ce a fost, decît prin disponibilitățile prezente. E o permanentă nesincronizare între stările de spirit și sentimentele celor doi, fiindcă în fața înflăcărării

iubitei, ce vine *«cu ochii, cu gura, cu toată carnea către mine»*, tulburată de fericirea clipei, de speranța regăsirii, bărbatul nu aduce decît *instinctul* analizei, luciditatea orgolioasă a celui care a recîștigat terenul pierdut, duioșia și mila pentru dezastrele și disperările prin care ea a trecut și la care va mai fi supusă în viitor, remușcarea gîndului ascuns, că îi poate recunoaște doar o singură frumusețe: a suferinței.

Portretul Ioanei într-o altă interpretare plastică a lui Tache Soroceanu.

(*«Numai cei care au suferit sunt frumoși...»*, exclama, cu o oarecare mîndrie, acest ciudat amestec de candoare și răutăți blinde, ce formează personajul holbanian.)

Diferența de temperatură sufletească marchează, pe întreg parcursul cărții, reacțiile lui Sandu în raporturile sale cu Ioana. Avînd mereu *«gînduri dornice de eliberare»*, veșnic *«plictisit, avid să-mi cîștig libertatea»*, el nu mai simte nici o atracție pentru femeia de alături, ce i-a devenit indiferentă chiar fizic. Măcinată de gelozie și de sentimentul neîmplinirii, dorința exasperantă, care l-a mînat cîndva spre ea, s-a topit cu timpul, Ioana încetînd de mult a mai fi ființa unică fără de care existența își pierde sensul. Patosul contopirii, isterizînd nervii săi bolnavi, tinde acum capricios să se realizeze aiurea, ascultînd alte chemări secrete, deși iubita, în care descoperise odinioară miracolul deplinei satisfacții, i se oferă, ca niciodată, întreagă, stăpînită de senzația tranzitoriului, a situației incerte în care se află. *«Am chef, cu orice risc, să rup tricoul, să-mi desfăt ochii pe corpul gol așa de proaspăt, să-i string sînii, să o posed strivindu-i carnea»*, se confesează înfiorat Sandu, reținînd, în preajma Ioanei, trupul imaculat al firavei dar fermecătoarei Viky. Într-o altă împrejurare, cînd bărbatul propune să o ia la plimbare pe Lidia, *«o vecină mereu invizibilă»*, cu care el cochetează uneori, Ioana îi reproșează îndurerată că, în asemenea clipe, *«eu nici nu existam între voi»*.

Realitatea e că, într-adevăr, pentru Sandu, ca aparținea covîrșitor trecutului, totul în *prezentul* romanului reverberînd fapte consumate (*«Simțeam palpitînd în noi tot ce a fost»*); de unde inconsistența personajului, incapacitatea lui de a domina cadrul, în comparație cu ceilalți eroi ai cărții, mult mai pregnant conturați. Ioana ne apare astfel, în peisajul de aridă poezie al Cavarnei, mai curînd ca o proiecție materială a unei stări interioare, ca o situație limită, fără ieșire — ce concentrează asupra sa investigațiile neliniștite și subtile ale autorului —, decît ca o ființă reală. O intuim psihologic, o

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

înțelegem și ne-o explicăm în reacțiile ei contradictorii, dar nu o *vedem*, nu reușim să-i conturăm deloc silueta exactă. Nu vom ști bunăoară niciodată cum arăta și cît de frumoasă era Ioana, ce miraj dezvăluia ființa ei, după cum știm ce insignifiantă și pătimașă era Irina, cea din *O moarte care nu dovedește nimic*, sau cît de misterioasă și halucinantă în frumusețea ei era Dania, din romanul ce-i poartă numele. Și apoi, oricîtă fantezie am investi, oricît de seducătoare ar fi tendința noastră de lectori moderni ai cărții de a configura sugestiile diverse ale scriitorului, chiar imaginea spirituală a acestei femei voluntare, ciudate, este destul de palidă și incertă în ansamblu, dacă încercăm s-o extragem făcînd abstracție de perspectiva pe care ne-o impune eroul asupra ei.

Ioana există doar prin raportare la Sandu. Ea trăiește numai ca un *alter ego* al personajului principal, este proiecția feminină a psihologiei lui încărcate și contorsionate. E imposibil să ne-o închipuim într-un alt context, mișcîndu-se, respirînd, decît în cel pe care ni-l indică Sandu. Viața ei cu *Celălalt* nu poate fi concepută decît prin chinurile pe care le declanșează în conștiința eroului. Ființa reală a Ioanei se volatilizează, așadar, în fața portretului mai complex și semnificativ, pe care bărbatul îl poartă cu sine. «*O dată m-a surprins uitîndu-mă la ea, crezuse c-am recunoscut-o. N-am observat-o, căci eram absent și indiferent pentru locul unde mi se îndreptau ochii. N-am observat-o, căci eram cu gîndul în altă parte: la ea*», constată lapidar cel ce se confesează, dezvăluindu-ne astfel întreg procesul *romanului* pe care-l trăiește. De aceea, a vedea în Ioana, ca personaj, marea realizare a lui Holban — așa cum procedează Al. Călinescu — înseamnă a exagera conștient și a deforma considerabil realitatea intimă a cărții [1]. La rîndul său, Sandu, pe care ni-l oferă acum scriitorul, este, după opinia noastră, mult mai evoluat decît cel din *O moarte care nu dovedește nimic*. Multiplele lui fațete contradictorii se combină aici într-un caracter unitar. Și dacă e aproape imposibil să obții din cioburile analizei întreprinse sinteza viabilă a Ioanei — remarca îi aparține lui Pompiliu Constantinescu [2] —, în schimb, această dublă confruntare a eroului cu sine și cu imaginea lui suprinsă în ipostază feminină (cît de feminine pot fi uneori reacțiile și comportamentele lui Sandu nu e cazul să mai arătăm, a demonstrat-o Mihail Sebastian) [3], ne dă o viziune perfect rotundă asupra operei. Fiindcă drama lui Sandu e, pînă la urmă, *drama identităților*, care se recunosc și se resping, în aceeași măsură în care se lasă atrase una către cealaltă. «*Tu mi-ai fost tot ce-am avut mai scump pe lume și oricît nu ne-am înțeles, am fost perfect asemănători*», constată Ioana. De aici, insolubilitatea situației pe care singur Sandu este silit s-o recunoască: «*Mereu aceeași concluzie, că tot ce s-a întîmplat n-a schimbat nimic, că suntem în aceeași luptă ca și odinioară, egali în drepturi*». Iar *lupta* în sine reprezintă permanent, în cazul de față, o sfîșiere a *eului*.

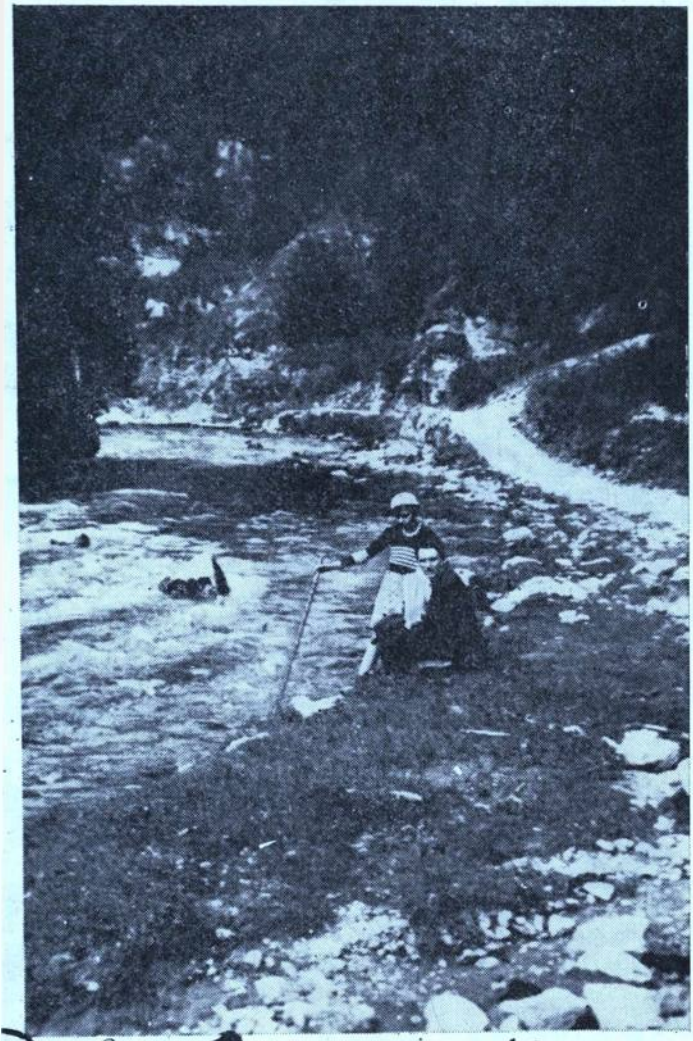
De ce se refugiază atunci spre «singurătatea» grandioasă a Cavarnei «*mie îmi place singurătatea*» chinuitul Sandu? Ce speră și ce așteaptă el din redeschiderea și scormonirea prin *dosarul* acestui proces fără sentință?

Scriitorul ne indică, aparent, mobilul cu destulă claritate: «*Doi oameni care nu pot trăi unul fără celălalt și totuși se chinuiesc*». În spatele unei asemenea afirmații se găsește, însă, intenția mai adîncă de a surprinde «*sunetul unei dezolări care plana*[...] *ca într-o tragedie greacă*». E o experiență pe care spiritul hipersensibil al eroului încearcă să o mai obțină în căutarea absolutului, a definitivului pe care-l implică dispariția, moartea. Problematica romanului ar fi astfel legată de o altă întrebare decît aceea pe care ne-o sugerează autorul chiar de la bun început: mai e posibilă viețuirea împreună a doi oameni care s-au trădat? Cum și cu ce sacrificii? Răspunsul lui Holban este dezarmant, izvorît din conștiința imposibilității și absurdului existenței, al «*zădărniciei investigațiilor*» cunoașterii și al ridicolului zbaterilor sterile în care se complace curiozitatea sa maladivă. «*Deseori am impresia că fiecare monolog*ăm», așadar ne-

[1] Vezi: *Anton Holban — complexul lucidității*, București, Editura „Albatros", 1972, pp. 142—143.

[2] *Anton Holban: Ioana*, în „*Vremea*", an VIII, nr. 372, 20 ianuarie 1935, p. 9. (Cronica literară.)

[3] *Anton Holban: Ioana*, în „Rampa", 11 ianuarie 1933.

(1) la Bucur · 1930 ·

putința comunicării, a dialogului profund, dincolo de probele inutile, negrăitoare ale aparenței. În căutarea argumentelor sterile (*« de n-aș găsi, măcar uneori, argumente, n-aș putea trăi mai departe »*), Sandu e, dealtfel, extrem de confuz și scriitorul avea dreptate să se mire că, în comentariile închinate cărții, i-a fost recunoscut, de către critică, personajului său, tocmai *« excesul de luciditate »* [4]. Boala care mănîncă trupul adolescentin al straniei Viky și moartea pisoiului Ahmed nu sînt decît lumini și posibile soluții în mijlocul atîtor incertitudini și a tot atîtea întrebări fără răspuns, pe care *procesul* Ioanei le accentuează și multiplică la infinit, în loc să le elimine.

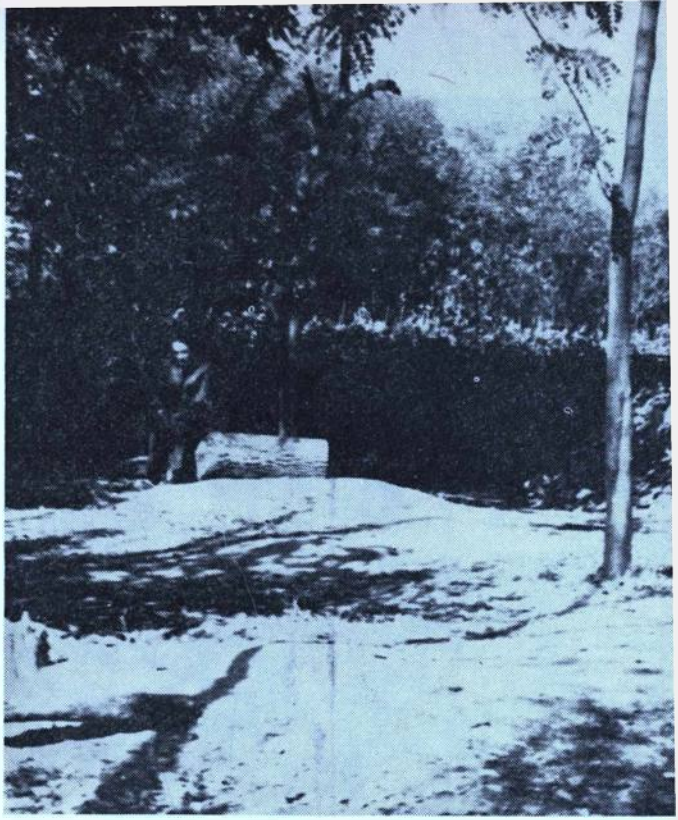
*

Vorbind despre romanul său, Holban ținea să precizeze că *« nu trebuie găsită sub intrigă neapărat corespondența unei aventuri, ci numai un climat autentic »*. Specificarea își are tîlcul său, scriitorul urmărind să se elibereze de la bun început de orice bănuială privind implicarea sa directă în realitatea cărții. Cu o altă ocazie, în acele pagini de confesiune directă, nestînjenită, ce reprezintă *testamentul* său *literar*, Holban făcea departajările necesare între autor și Sandu, care nu *« se suprapun perfect »*, ținînd să atragă atenția că, mereu, *« autorul a rămas stăpîn pe destinele lui Sandu »*.

Evident că, a judeca substanța unei cărți numai prin raportările și contingențele pe care le are în existența materială a scriitorului, înseamnă a vulgariza dimensiunile estetice, a coborî confesiunea esențializată a eroului într-o perspectivă noroioasă, fără semnificații și sensuri majore. Într-o literatură autenticistă, cum este însă cea a lui Holban, surprinderea mobilului real, care a declanșat drama, își găsește, prin comparație cu ceea ce scriitorul a realizat în opera sa, o neașteptată și fertilă justificare, capabilă să evidențieze încă o dată valențele superioare ale artei. Ca și *O moarte care nu dovedește nimic* sau *Jocurile Daniei*, romanul *Ioanei* explorează și dezvoltă în plan psihic o experiență biografică nefericită.

Idealizată în operă, fumurie și neclară, silueta Ioanei și-a purtat însă pașii materiali prin destinul scriitorului și există în paginile cărții des-

[4] *De vorbă cu Anton Holban despre* Ioana *și despre critica ei*, în *„Facla"*, an XV, nr. 1216, 18 februarie 1935, p. 2.

tule elemente cu trimitere la o realitate certă. *« Cînd i-am fost recomandat abia terminase şcoala secundară [...] cu o profesoară de franceză ce nu ştia bine nici să traducă. I-am interpretat cu toată subtilitatea de care eram capabil o fabulă de La Fontaine,* Les animaux malades de la peste, *ce produsese odinioară atîta încîntare în mine »*, mărturiseşte Sandu, reconstituind momentul întîlnirii sale cu Ioana. Nu mult altfel trebuie să se fi petrecut în existenţa lui Holban şi cunoştinţa sa cu Maria Dumitrescu şi pretextul care i-a apropiat trebuie să fi fost în esenţă acelaşi. Oricum, evenimentul corespunde în biografia scriitorului etapei în care acesta, întors de la studii, din Franţa, definitiva pentru tipar *O moarte care nu dovedeşte nimic*, trăia căderea *Oamenilor Feluriţi* pe scena Naţionalului, dar, mai ales, căuta să uite şi să se vindece de povestea iubirii cu Irina.

Căsătoria a avut loc *« la casa comunală »* în 21 februarie 1931, conform actului de căsătorie cu numărul 272. Scriitorul în vîrstă de 28 de ani, avea domiciliul stabil în *« Bucureşti, şoseaua Mihai Bravu 110 »* (locuinţa mamei sale) şi era profesor de limba franceză la liceul „Vasile Alecsandri" din Galaţi. Maria Dumitrescu mai tînără doar cu şase ani, studentă, era *« născută la Bucureşti, judeţul Ilfov, în 13 martie 1908 »* şi domicilia în Bucureşti, calea Floreasca 48 *(« [...] ştii o întîmplare? Ioana şi Călinescu locuiesc în aceeaşi casă, cu două etaje. Ioana îl găseşte uneori nebun, cîntînd la infinit dintr-o armonică ! »)* [5]. Provenea dintr-o familie de oameni modeşti: tatăl, Constantin Dumitrescu, decedat la data căsătoriei, iar mama, Natalia Dumitrescu, născută Corteanu, casnică. La căsătoria celor doi, martori au fost Emil Dumitrescu şi Gheorghe Soroseanu(?!), studenţi, avînd acelaşi domiciliu cu mireasa. În act se menţionează că: *« nu s-a încheiat convenţiune matrimonială »*.

Cunoscînd firea lui Holban, reacţiile sale neaşteptate, veşnica lui nelinişte interioară, indecizia, şi mai ales opiniile sale despre căsătorie, actul matrimonial cu Maria Dumitrescu poate să surprindă, să nedumerească. E greu de presupus că o mare iubire i-a legat pe cei doi şi, aşa cum am văzut, nici romanul, radiografie a acestei stări, nu ne dă o asemenea explicaţie. Căsătoria a fost posibilă, mai curînd, tocmai prin dorinţa expresă a scriitorului de a scăpa de obsesia bolnavă pentru Irina. Ioana nu este însă în stare să fie infirmieră; pătimaşă *« în ură şi în dragoste »*, încercînd zadarnic *« de a fi înţeleaptă, sau mărinimoasă »*, temperamentul ei e construit din *« bănuielile, afirmaţiile grăbite [...] naivităţile încîntătoare ; apoi mîniile şi remuşcările »*. Cu un caracter atît de identic nefericitului Sandu, căsătoria celor doi nu putea să dureze. Ei se despart curînd, pretextul fiind intervenţia *Celuilalt*, care, exact după tipicul tragediei antice, trebuia să mai fie şi ruda apropiată a bărbatului. Ioana îl părăseşte pe Sandu din *« dorinţa de răzbunare »* şi *« pretinde în momente de mînie că totul s-a întîmplat numai din pricina »* lui. La rîndul său, Sandu se acuză că, el, i l-ar fi recomandat pe celălalt Ioanei, *« ca diversiune »*. *« Am nenorocul ca el să fie o persoană cunoscută şi nu un anonim, pe care l-aş imagina mereu,*

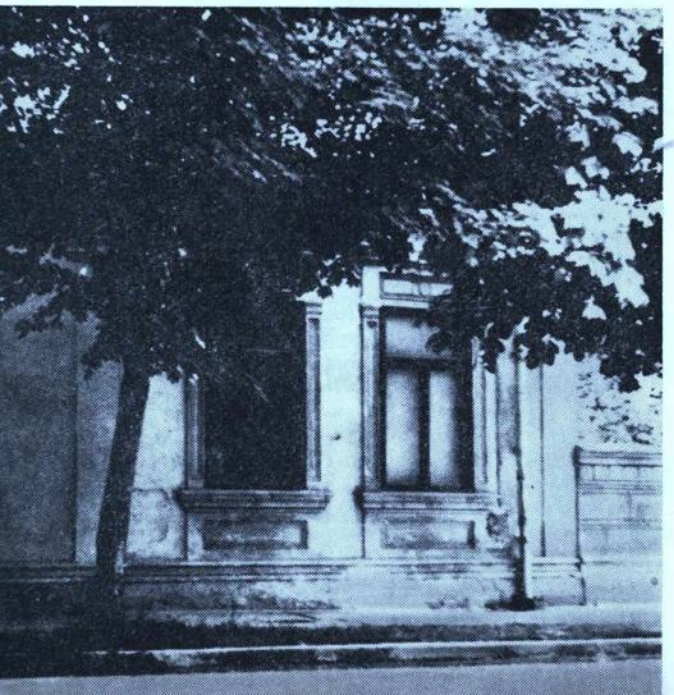
[5] Fragment dintr-o epistolă către Ion Argintescu datată 14 februarie 1935.

in alt fel, dar nici o dată așa de bine conturat. » În fond, de reținut e faptul că, dintr-un motiv sau altul, Ioana, care « *fuge de oameni, nu poate suporta pe proști* », suportă vulgaritatea inteligentă și misticoidă a *Celuilalt*, apreciind prin contrast ceea ce pierduse: « *tandrețea, neputința ta de copil ce trebuiește ocrotit (chiar dacă tot ceea ce-mi scăpa din tine, mă legase mai mult) și o imagine dureroasă, obsedantă : slab, imaterial, cu ochii triști, cu gura crispată* ». Ca și în romanele lui Mircea Eliade sau G. Călinescu, bărbatul are aici un rol formativ asupra femeii, și era firesc ca raționala și inteligenta Ioana să încerce să revină la matcă. Holban disprețuiește eroul dostoievskian, de stirpe rusească, în care instinctul domină rațiunea, după cum refuză remușcările tîrzii, lamentările interminabile. Luciditatea ce-l caracte izează în acte s-a transmis, firește, și femeii, care desconsideră, acum, ceea ce inițial o atrăsese. Nimic nu se mai poate, însă, reface. « *Fatal, constatările nu pot fi decît deprimante... Familia o găsesc deseori ilogică și cu complezențe față de toate vinturile. De aceea nu mă mai duc...* », îi mărturisește scriitorul prietenului său Tache Soroceanu, spre sfîrșitul lui 1932. Între timp, în destinul său pătrunseseră *preludiile sentimentale* ale Fetiței. Despărțirea de Ioana devine legală în 3 iulie 1933, perioadă în care, la Fălticeni, Holban redacta de zor romanul scurtei sale căsătorii. Sentința de divorț cu numărul 181, dată de Tribunalul Ilfov, în absența soțului « *pîrît* », a avut la bază « *o scrisoare emanînd de la soț și comunicată acestuia* », pe care soția, « *pentru dovedirea acțiunii sale* », a prezentat-o instanței. Divorțul se pronunță în favoarea Mariei Dumitrescu: « *căsătoriții, fiecare în parte cere* [*sic !*] *desfacerea căsătoriei lor pentru motive de exces, cruzime sau insulte grave ce-și vor fi adus unul altuia în timpul căsătoriei* [...]*; prin scrisoare soțul pîrît arată că nu mai poate trăi cu soția și că părăsește domiciliul conjugal* », ceea ce « *constituie pentru soția reclamantă o gravă injurie și motivează cu prisosință acțiunea de divorț* »[6].

Ca și în alte cazuri Holban începe să scrie romanul aproape concomitent cu consumarea reală a întîmplărilor existenței sale. În 8 ianuarie 1933, scriitorul îi comunica prietenului său Ion Argintescu, aflat la Galați: « *Romanul meu încă așteaptă și nici nu e definitiv. Cum n-am intenția să scriu anual unul, nu mă grăbesc* ». În 23 iulie, același an, deci la cîteva săptămîni de la pronunțarea divorțului, o altă mărturie asupra cărții, către același corespondent: « *Acum sunt la Fălticeni (la d*[*oam*]*na Lovinescu) pentru mai multă vreme. Scriu de zor un roman* ». Două luni mai tîrziu (26 septembrie 1933), Anton Holban îi scria lui N. Argintescu-Amza, aflat atunci la studii în Germania: « *Uite ce e, apare un roman curînd și n-are încă titlu ! Și n-am încredere decît în d*[*umnea*]*ta. Pe eroină s-o cheme Ioana*[*!*] *Ce zici ? Și titlu ? Cartea n-are subiect. Un cuplu*

ditație în mijlocul na-
ii (Valea Mare — 1936).

Str. Grădina veche, Nr. 10. Locuința în care a stat, în gazdă, Holban, la Galați, între 1929 — 1932.

[6] Reproducem în notă textul cererii înaintată de Maria Dumitrescu, în *5 octombrie 1933*, ofițerului stării civile pentru transcrierea divorțului:

« *Domnule Ofițer,*
Subscrisa Maria Holban din București, Prelungirea Dorobanților nr. 184, Parcul Müller, parcela 69, depun alăturat sentința de divorț nr. 181 din 3 iulie 1933 și investită cu formula executorie sub nr. 435/933 (Trib. Ilfov sec. IV), prin care s-a hotărît în mod definitiv desfăcută căsătoria dintre mine și soțul meu Anton Holban efectuată cu actul de căsătorie nr. 272/1931 al Oficiului Stării Civile al Municipiului București sectorul I Galben, rugîndu-vă să binevoiți a dispune transcrierea ei în registrele Oficiului de Stare Civile în conformitate cu dispozițiile legei.

Cu deosebită stimă
Maria HOLBAN »

(eu scriu la pers[oana] I), la marginea mării, la Cavarna, constată că sunt nefericiți împreună dintr-o mie de motive, și chiar fără motiv, după ce despărțiți au constatat că se doresc tot timpul (au făcut o încercare să se despartă). În fiecare zi, speră, inutil, că totul o să se îndrepte. Un pisic mic, familiar între ei doi, moare: ultimul rînd și augur pentru mai tîrziu. În general, neurastenie, cărți, mare, dragoste, ură, gelozie, moarte». Cam tot atunci îl ținea la curent și pe prietenul din Galați: *«Cartea mea e gata în prima ei formă. N-are încă titlu și de aceea i-am scris lui Nicu».*

Răspunsul lui N. Argintescu-Amza sosește în noiembrie 1933 și scriitorul îi mulțumește prompt: *«Iată ce cuget de titlurile trimise: Mi se pare bun* Alături, *poate bun* Dezlegări, *foarte bun* Nisip. *Ultimul are însă defectul de-a aminti* Pași pe nisip *al lui Lovinescu și asta nu vreau, Doamne ferește. Dar nu s-ar putea să mai găsești vreun titlu care, rămînînd de elită, să aibă și puțin senzațional în el, ceva pregnant așa cum a fost cu* O moarte care nu d[ovedește] nimic...?».

Apărută la sfîrșitul anului 1934, cartea din care scriitorul publicase unele fragmente în presă, neincorporate apoi decît parțial în structura romanului, după obiceiul său, se bucură de o primire deosebită din partea criticii. Mai important mi se pare însă, în elucidarea *procesului* Ioanei, să consemnăm faptul că, imediat după lectura cărții, Maria Dumitrescu avea să expedieze scriitorului o epistolă deosebit de semnificativă asupra a ceea ce însemnase pentru ea episodul Holban. *«Te rog să o înapoiezi cît de curînd pe adresa Mihai Bravul 10. Mi-ai spus să o copiez. Dar renunț. Literele dau ele însele în afara conținutului o căldură. Îți mai amintești cu ce panică cercetam o telegramă de la București, îndreptată prost la doamna Andrei»*, ținea să-l informeze prozatorul pe același Ion Argintescu în 12 martie 1935. Scrisoarea Ioanei nu s-a păstrat, dar, s-a păstrat în schimb, provenind pesemne din perioada cînd cei doi încercau să reaprindă vechile sentimente, o fotografie a eroinei cu următoarea dedicație: *«Iubitului Anton, singura mea scuză și apărare. Va crede oare mereu în goliciunea și neînsemnătatea mea[?] Nu am pretenții decît sentimentale.*

Puica.»

Ioana este romanul cel mai construit din toate cărțile lui Anton Holban. Este, în același timp, și opera în care imaginația scriitorului și-a permis să fabuleze mult mai mult față de realitate. Regăsirea celor doi eroi în peisajul marin al Cavarnei nu a avut loc, dar încercarea lor de a trece dincolo de toate dezastrele care le minaseră fericirea a existat, o dată cu poezia tragică a acestei cărți atît de autentică și, totuși, atît de livrescă.

Nicolae FLORESCU

JURNAL

Camil Petrescu

File răzlețe

LA «JURNALUL» LUI CAMIL PETRESCU (1927—1940) editat de noi în 1975 *(Note zilnice*, Ed. *Cartea românească)* se adaugă acum un mănunchi de «file răzlețe», făcînd parte dintr-o suită de «caiete» începute de scriitor, fără mărturisirea unei finalități, în anii 1943, 1954, 1955 (altele, nedatate), în prelungirea unora dintre obsesiile lui: timpul, peisajul dobrogean, marea, grădinile (Cișmigiul) etc. Notațiile sînt fugare, dezordonate, fără nici o preocupare de «stil», trădînd mai de grabă factura unor «carnete» de creație decît ideea confesiunii intime, implicată de «jurnal»; persoana autorului, trăirile, reacțiile afective sînt absente, cu excepția cîtorva pagini de reflecții și schițe de dialog. Dacă «jurnalul medical» (încă inedit) urmărește foile de temperatură ale unui Camil Petrescu torturat de biologic, atent la modificările unui organism supus degradărilor și bolii, aceste «caiete» atestă doar interesul său pentru exterioritate. Privirea e sensibilă la mersul anotimpurilor, înregistrînd cu o neliniște subtextuală ploile, toamnele, ceața, brumele, nopțile și creșterea-descreșterea selenei, abundența și gustul poamelor de sezon, culorile cerului, frunzelor, grădinilor, formele halucinante ale norilor, aspectul mării surprinsă în lumini diferite, tot la alte ceasuri din zi ori din noapte. E aici un «calendar» intim, înrudit într-un sens cu «însemnările de taină» ale lui Constantin Brâncoveanu, în spiritul deci al vechilor răboaje despre drumuri, popasuri, fenomene ale naturii, crugul vremii în cutare an, între care catastrofele naturale (cum a fost viscolul din 1954) nu puteau lipsi. Scriitorul asociază fenomenul «ciclului morții», raportîndu-l la confruntarea elementară a altui cataclism, uman acela, al războiului. Zilele de

viscol furnizează însă fiorul cosmic al unei apocalipse: zgomotele încetează, făcînd loc unei «liniști fundamentale», geologice, «prăbușiri de zăpadă» îneacă orașele, tăcerea «cosmică» dă senzația unei «încremeniri diafane», ca o trezire «pe alt tărîm», însăși lumina — urmărită în metamorfozele ei mohorîte, fumurii, cu arhitecturi bizare de nori sugerînd, banchizele polare, crează impresia unei terori secrete. Iată un «peisaj» lunar, nu fără virtuți picturale: **«Orizontul e aproape și e fumuriu de-a binelea, de la trei sulițe e parcă lucrat cu estompa, un fumuriu variat prin interstiții mai închise. Mai sus spre înaltul cerului norii sunt sidefii, lînoși ici-colo, rupți ca o banchiză sau mai curînd ca destrămați: de dincolo de fulgi, uriași apare ici-colo un albastru tare, sineală (rupturi din caere)».**

Mai încolo, această obsesie se organizează în meditația (și notarea) vocabularului românesc pentru formele *vremii, soarelui (arșiței), stihiilor, precipitațiilor*. Enumerarea sintagmelor (unele din lexicul limbii vechi) produce mici poeme involuntare, ca în pasajul *Nori și ploaie:*

«Norii se destrămau cu crestele strălucind în soare.
Norii se alegeau, se căutau, se înșelau unii pe alții,
se împlineau și se destrămau,
se împreunau afînat nori afînați,
nori pufoși, nori scămoși, nori lînoși.
Își sfîșiau poalele prin vîrfuri de pomi
nori cenușii,
nori sidefii de zăpadă,
nori ca niște stihii negre,
nori cu jocuri de valuri
albe turme grele ale cerului,
încălecări de nori,
cirezi plăvane care gonesc,
soarele apărea din cînd în cînd din nori
palid, —
deslănțuirea stihiilor».

Accidental, notația amestecă senzațiile plastice, vizuale, cu o reacție afectivă, lirică: «**Multe frunze căzute. O melancolie senină. Trunchiuri negre**». Ca să revină din nou la nivelul neutru al intenției primitive: în cutare an poamele apar tîrziu și sînt mici, fără savoare, strugurii — timpurii — nu sînt buni, luna iunie cunoaște o mare abundență de cireșe, dar vișine sînt puține etc. Un asemenea «memento» pare cel puțin ciudat la *citadinul* Camil Petrescu, el ținînd mai degrabă de spiritul agrar-gospodăresc al lui Liviu Rebreanu — proprietarul de la Valea Mare... Nu este de altfel, singura surpriză a acestei foi disparate, unde un ciclu intitulat *Flori-Fructe* cumulează un întreg inventar botanic, cules din deambulările prozatorului prin Cișmigiu ori pe străzile bucureștene, cu atenția trează la esențele copacilor, inflorescențe, formele florale, culori, bizarerii de frunze și semințe de arbuști, sonorități de nume latinești ori autohtone, reținute pentru poezia ori numai varietatea lor. Alături de notarea trufandalelor, uneori cu prețurile de pe piață, iarăși cu un tabiet de economie, sînt și cîteva începuturi de «caiete» de călătorii prin țară: pe Dunăre, prin Baltă, la Cernavodă, la Timișoara etc. Descrierea e aci sumară, aproape didactică, în stilul *României pitorești*, cu nimic peste capacitatea peisagistică a lui Vlahuță: **«Șuvoiul uriaș de ape ocolește net subt dealuri spre răsărit, din pricina malului drept care se vede deluros. (Dealuri unduite, verzi, despărțite de viroage, sfîrșite spre fața apei în ruptură, rîpe lutoase.) Ocolul are brațul spre S[ud] mai scurt decît chiar la ieșirea din Cernavodă, care este gura văii Carasului, largă, grozav de lutoasă, cu smocuri de copaci. Vasul lasă pe stînga un ostrov lung cam de 1 km. Malul drept are copaci rari pe clinele dealului și păduri mai jos, mai ales pe vîlcele. Malul stîng, zăvoaie de sălcii ce ies din ape singuratice uneori, cum ar ieși din... Zarea vie proaspătă cu lumină albicioasă. Balta cu trestii mari, rare, dar la 1 august 1955 cu mii de săgeți verzi, înalte cam de un metru. Pete de apă în spate ori secate, turme de bivoli. Scorburi, cioturi de sălcii cu tulpini scurte, cu ramuri verzi cu lăstari pe ele ca niște pămătufuri. Nuferi galbeni cu frunze ca bănuței și teșită (lintița). Berze rare 1955, pui de găină albi de tot cu gît lung, rațe ca bibilicile. Apa Dunării în răspăr, ca o suprafață creață cît vezi cu ochii și jucăușe ca și cînd ar fierbe. Fără ceață la ora 12».**

Pe alocuri, un nerv neașteptat al prozei, pregătind parcă o desfășurare epică sau o secvență cinematografică: **«Gherdapurile, ochiuri de apă rotesc, bolborosesc. Vaporul trece încet cu spaimă. Clăbuci, apa e mare».**

Departe de structura unui «jurnal», filele sînt mai degrabă note pregătitoare pentru lucrul prozatorului, material brut, pasibil de a intra în

chimia unui text literar viitor. Că așa este, ne-o atestă scurtele schițe de peisaj marin, altă dată elaborate de Camil Petrescu în tablouri închegate, cu un rar simț cromatic și asociativ. Ori sondajele lexicale despre fețele stihiilor, unde sugestia limbii vechi românești pare să prepare evocarea veacului al XIX-lea din *Un om între oameni*. În fine, argumentul peremptoriu mi se pare a fi o « scăpare » din textul *Flori-Fructe* (1942), unde citim: « **Descriere în fragmentul Ladima în Dobrogea (Grădina de la Teodorini, grădina de arbuști de lîngă căpitănie la Mangalia)** ». Or, cîteva luni mai tîrziu, scriitorul publica, în 1943, în *„Revista Fundațiilor"*, nuvela *Moartea pescărușului*, unde investigațiile sale florale își vor găsi organizarea descriptivă, savantă și elaborată, în evocarea grădinii boierului Dinu Dănoiu, « *îndrăgostitul de flori* ». Nu numai că personajul ironizează la un moment dat fantezia poeților care « **întrebuințează numele florilor fără ca să le cunoască** », dar pledoaria lui, scena « **cercetării mai de aproape a grădinii** », cu profuzia ei vegetală și sugestia culorilor, numelor formelor luxuriante crează în proza lui Camil Petrescu o rară fascinație a verbului descriptiv, trimițînd la parnasieni și simboliști. Miturile florale, motivul edenic al lui *hortus conclusus* savant inserate în textură acestei nuvele (una dintre cele mai bune din literatura română) își au rădăcina în modestele « inventare » ținute de scriitor din plimbările sale citadine. Acest aspect de « laborator » poate deveni obiectul unui studiu pasionant, revelator pentru tehnica secretă de creație (dificil de urmărit « cu ochiul liber ») a marelui scriitor român.

Mircea ZACIU

UN PEISAGIST IGNORAT

PRINTRE MANUSCRISELE RĂMASE DE LA Camil Petrescu se află un caiet de matematică pe a cărui copertă scriitorul a notat: Vremea calendar 1954—1955 și vremea în general în partea a II-a. *Însemnările încep din data de 12 ianuarie 1954, probabil sub puternica impresie a viscolului care a troienit în acea iarnă Capitala, și urmează, alternînd cerneala cu creionul, pînă în august 1955. Intenția scriitorului trebuie să fi fost întocmirea unui* Jurnal *zilnic, deoarece atunci cînd nu are timp să noteze rezervă cîteva pagini pentru a reveni apoi.*

În timpul iernii excepționale din 1954, Camil Petrescu este chinuit de situația grea în care se găsea țara în acele zile, stăruie asupra condițiilor de călătorie din oraș, asupra eforturilor pe care le depun cetățenii pentru a restabili o viață normală. În același timp, unicitatea fenomenului îi trezește interesul și avem surpriza să găsim în acest caiet poate cele mai extinse pagini descriptive care ne-au rămas de la Camil Petrescu. Se remarcă și acum nevoia permanentă a prozatorului de a fi cît mai apropiat de realitate, de a fi cît mai autentic. *Însemnările din toamna lui 1954, ca și din vara lui 1955, se remarcă prin puterea de observație, curiozitatea neostenită și tenacitatea cu care Camil Petrescu urmărește fenomene naturale, din cele mai obișnuite. Fazele lunii, notate și chiar desenate, îi trezesc nedumeriri tîrzii și de fapt firești pentru un orășan care nu a avut prea deseori ocazia să privească cerul. Obiceiul de a confrunta mai apoi propriile observații cu lucrări de specialitate — cum deducem din revenirile ulterioare cu creionul roșu — aparține mai mult unui om de știință, dar găsim la Camil Petrescu, nu fără surprindere, mai ales un remarcabil ochi de peisagist, mereu atent la nuanțe.*

Probabil că intenția scriitorului era să folosească aceste însemnări *pe viu pentru viitoarele-i opere literare. Ne confirmă părerea noastră ultima parte a caietului care, după o foaie îndoită, grupează diverse expresii curente, legate de momentele zilei sau de anotimpuri, într-un mic* dicționar al timpului.

Fragmentul de Jurnal *pe care-l dăm acum publicității este pentru noi o nouă mărturie a felului în care Camil Petrescu știa să folosească « autobiografia », propria existență, pentru ca, prin viitoare decantări, să devină substanța profundă a operelor viitoare.*

Al. BOJIN

VREMEA CALENDAR 1954—1955 ȘI VREMEA ÎN GENERAL ÎN PARTEA A II-A

12 ianuarie 1954

Ger care a durat 3 zile.

(Ciclul morții)

Sgomotele se aud peste o liniște fundamentală, geologică, cosmică. Peisagiul este ireal de legendă albă.

Sunt alte conture —

Zăpada afînată s-a lăsat puțin tot cu conturul ei, dar a înghețat, s-a întărit, <s-a înclinat>.

Se merge la înălțimea streașinei (a ferestrelor de la parter) pe poteci înguste, lunecoase, ca la munte. Oamenii apar după clinuri albe, ca după movile.

19 februarie — 26 febr[uarie]

Trei săptămîni de viscole cumplite și de prăbușiri de zăpadă, care a înecat orașele.

Azi viscol cu zăpadă spulberată. Printre nămeți cît casa se văd spinări negre unde zăpada spulberată nu poate prinde. Temperatura între —15 și —27 în București. Viscolul (nemaipomenit) a durat pînă la 26 februarie.

Nămeții se ridicau în curte mai sus decît gardurile. Ferestrele de la parter erau cu totul acoperite. De pe un trotuar dacă era potecă de o jumătate de pas, nu vedeai strada. (Asta mai tîrziu.) Timp de 6—7 zile se circula pe mijlocul străzii, urcînd și coborînd pe poteci, ca într-un peisaj din Tirol, căci zăpada fără să înghețe se condensa.

Viscolul a trîntit lumea în stradă. Se pare că mulți, năuciți, amețiți, au pierdut orientarea în locurile virane și au murit.

Trenurile au rămas în cîmp. Cele de la Fetești două săptămîni.

Era o impresie de liniște cosmică, de încremenire diafană (nemaifiind vehicule). Lumea se regăsea ca pe alt tărîm. Primele drumuri s-au făcut prin mijlocul Căii Victoriei, înguste ca niște tunele descoperite (muncă voluntară).

Din loc în loc mașini și tramvaie înzăpezite, acoperite în parte cu nămeți. Drumul cu urcușuri și coborîri lunecoase era de două ori mai lung.

Cerul era acoperit ca un abur înghețat fără nori vizibili, un foc scăzut, fumul (puțin) care se ridica se făcea și el abur.

26 febr[uarie] — 2 martie

S-a înseninat. E o lumină primăvăratecă, suflare, adiere. Nu e rece, deşi e ger dimineaţa şi noaptea. Lumea îmbrăcată gros transpiră de oboseala drumului pe jos.

Davidoglu spune că piţigoiul cîntă a primăvară, nu a iarnă. A început să se topească întîi zăpada călcată în picioare. E încă, chiar topită, curată. Se încarcă în autocamioane şi se descarcă în Dîmboviţa. Prin mijlocul străzii sunt bălţi lungi, pe lîngă case băltoace care fac traversarea străzii grea. Ca să traversez Schitu Măgureanu, nu am putut prin dreptul porţii. Era băltoacă, tivită cu movilite negre lunecoase. Apa intra peste genunchi. Dacă e întuneric nu vezi unde calci şi pasul pus în băltoacă e penibil. Acum cu drumurile înguste deschise prin mijloc pereţii care opresc vederea prăvăliilor au crescut pînă pe la 5 metri. Nu ştii pe care potecă s-o iei cînd traversezi o piaţă cu metereze de zăpadă. Dacă mai ţine încă două zile căldura vor fi inundaţii catastrofale.

Din pricină că noaptea e ger potecile prin Cişmigiu sunt impracticabile. Par şanţuri înguste, rupte, cu praguri pe care luneci, cu făgaşuri adînci.

Cerul e un albastru cald, dar nu uniform.

3—14 martie

O vreme mohorîtă, cu oarecare lumină pe la prînz. Cerul e totuşi alburiu, albicios dar acoperit şi aproape uniform. Sunt nuanţe alburii şi albicioase. Destul de sus. Deşi dimineaţa e —1 or —2 rămîn băltoacele peste zăpada acum murdară.

S-a topit cam 50% din zăpadă. Străzile principale au fost dezgropate. Unele laterale, (cele mai multe) sunt tot cu tranşee şi metereze. Poteci cu asfalt umed, largi de un pas pe lîngă pereţii caselor. Unde au fost oameni leneşi trebuie să treci prin mijlocul străzii. Zăpada se umple de funingine tot mai mult, se găureşte parcă asemeni unui şvaiţer fin poros.

Fumul albicios iese din hornuri paralel cu pămîntul (nu prea sunt nici lemne).

2 aprilie

N-au fost decît vreo două zile mai calde, cu soare. Restul timpului a fost mai mult înegurat. Cer *leşios* şi pe unele momente *fumuriu*. Azi cerul e oarecum acoperit de nori... Orizontul e aproape şi e fumuriu de-a binelea, ca la trei suliţe e parcă lucrat cu estompa, un fumuriu variat prin interstiţii mai închise. Mai sus spre înaltul cerului norii sunt sidefii, lînoşi ici-colo, rupţi ca o banchiză, sau mai curînd ca destrămaţi: de dincolo de *fulgii* uriaşi apare ici-colo un *albastru tare*, sinelă (rupturi din caere).

Cerul aşa văzut e încremenit în mod neaşteptat, nici un nor nu se mişcă, parcă a fost dat cu un fixator uriaş. Răcoare, mai mult soare prin reflexe sidefii pe nori.

Noroc mare că nu s-a încălzit brusc. Zăpada a tot scăzut, s-a tot înegrit pînă cînd au rămas pete murdare, prin colţuri la umbră.

Pîclă, ceaţă, moină, zloată, cer jos, cer căzut peste case.

Lapoviţă, noroi, glod, poleiuri, gheţuş, lunecuş, burniţă, ploaie putredă de toamnă, pătrunzătoare, înnegurare, amurg rece, ceaţă pe văi.

25 oct[ombrie] 1954

N-am mai făcut însemnare.
Transcriu din memorie.
În *august* frig, am făcut focul în sobă la Sinaia.
Frig seara în Bucureşti. Ziua o căldură cu zăpuşală căci plouă.
Strugurii apar pe la 1 august dar nu sunt buni.

La Sinaia la 23 august zi splendidă; între 25—29 frig, ca în noembre. (În 1948 în iulie 20, la Bușteni ploaie și vînt cu cerul jos ca în Noembre. Paltoane, foc în sobă.)

De la 1 septembre vreme foarte frumoasă la Sinaia. *Călduri mari* în București ca în toiul verii.

20—26 septembre frig în București cer gri, ploaie, temperatura în casă 13° și mai statornic 14 grade. (A se consulta buletinele din gazetă.)

După 30 sept[embrie] a început un *octombre călduros* 19 grade... La prînz se iese îmbrăcat ușor ca în august.

Seara chiar se poate ieși fără vestă ori pulover.

17 oct[ombrie] la Șosea... Aleea Jianu cu teii ei e galbenă ca un parc... Multe frunze căzute. O melancolie senină. Trunchiuri negre.

25 oct[ombrie]

Zi senină, dar *un senin fumuriu.*

Cerul înalt... Văzduhul însorit.

Soarele nu se mai înalță pe cer atît de sus.

Note Văzduh limpede, *orizont* vast... Cer imens pe care sunt atîția nori de toate formele, că parcă vezi sute de chilometri de culmi de munte. Norii par departe (dar în oraș și la munte?) prin sugestie și atunci *sugerează* perspective imense de zece ori mai vaste, de pildă, decît un *orizont marin.*

În Cișmigiu la 25 oct[ombrie] copacii sunt în majoritate verzi.

Se vorbește de culesul viilor că va începe. Nu la 14 sept[embrie]?

30 oct[ombrie] 1954

Un cer albastru parcă metalic, de un metal subțire ca sticla desăvîrșit egal în culoare doar vag fumuriu la orizont. Cald, am ieșit în haină (cu pulover). Un soare viu, luminos dar fără prea mare *putere.*

Poate e un an excepțional, dar acum la 30 oct[ombrie] grădinile (Cișmigiul și celelalte) sunt 70% verzi... Există e drept și galben de nuanțe foarte felurite... Am văzut și copaci goi care păreau uscați. Ulmul e mai galben parcă (și cred castanul).

10 noembrie 1954

Dimineți cețoase pînă pe la 10—11 apoi soare primăvăratic.

Parcă n-am văzut încă brumă. Nu e de loc impresie de toamnă. Vremea asta ține de 10 zile. Cerul acoperit, fumuriu, destul de înalt. Egal estompat. Copacii s-au îngălbenit mai toți, dar sunt și parte de verdeață. (De amintit verdeața perenă.)

30 noembrie 1954

De o săptămînă după un început de zăpadă topit pe jos într-o zi-două ținînd pe case o pătură de un lat de palmă vreo 5 zile. Pe urmă s-a topit tot, făcîndu-se pe jos noroi,... Pînă pe la 10 e o ceață care de aproape nu se bagă de seamă, dar toate depărtările sunt ascunse și de la două-trei sute de metri se văd numai siluete și nu toate... Iarba s-a îngălbenit ușor. Cerul e uniform în ceață mai înalt decît acoperișurile. Copacii sunt desfrunziți... Au rămas puternice cetinele perene. Ceața udă ca ploaia.

Acum 15 ani săptămîna Sf. Andrei a fost cu soare văratecă... Acum 14 ani duminică, luni și marți a fost tot văratică, miercuri a început o ceață cu ploaie ușoară, apoi crivăț fără zăpadă, vineri erau și fulgi de zăpadă... Vineri zăpadă multă... Apoi iarnă grea.

Luna decembrie

Fără zăpadă — ceţoasă — noroioasă — puţine zile cu soare. N-a îngheţat nici o clipă apa pe stradă. Cerul destul de înalt.

1 ianuarie 1955

O ninsoare cu zloată, viscol cu picături mari de apă şi zăpadă, noroi, cer cenuşiu. Au căzut cîţiva centimetri de zăpadă, a îngheţat noroiul, nu e prea frig

3 ianuarie

Zăpada căzută a îngheţat făcîndu-se lunecoasă, apoi s-a topit... zloată, mocirlă.

Vara lui 1955 (1/VI—10/VII) la Bucureşti

Răcoroasă, cu averse cu nori de tot soiul. Plouă cînd noaptea cînd ziua. A căzut pe la prînz într-o zi şi grindină, zăpuşeală.

Seri foarte plăcute răcoroase. Miros de tei unde au fost tei. Trandafirii înfloriţi tîrziu (pe la 15 iunie). *Cireşi multe* în toată luna iunie, vişine puţine. Cireşele au apărut spre 25 iunie crude... (La 12 iulie am mîncat caise coapte bune pe Bărăgan şi la Eforie)

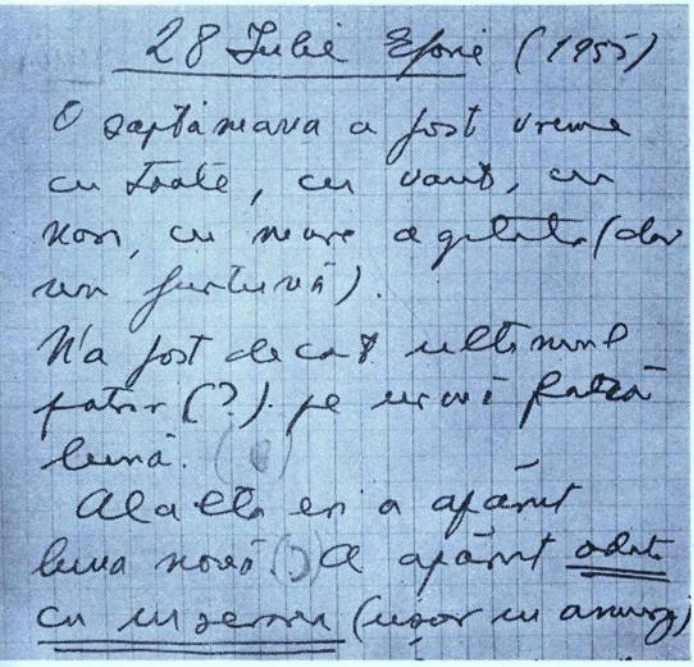
28 iulie Eforie (1955)

Luna [1]

O săptămînă a fost vreme cu [de] toate, cu vînt, cu nori, cu mare agitată (dar nu furtună).

N-a fost decît ultimul pătrar(?) pe urmă fără <lună>.

Alaltăieri a apărut <luna nouă>. A apărut *odată cu înserarea* (uşor în amurg) la apus de-a dreptul. <(Drumul în timpul zilei la răsărit spre apus făcîndu-l în mod invizibil.)> Asta e [2].

28 Iulie Eforie (1955)
O săptămînă a fost vreme cu toate, cu vînt, cu nori, cu mare agitată (dar nu furtună).
N-a fost decît ultimul pătrar (?) pe urmă fără lună.
Alaltăieri a apărut luna nouă (!) A apărut odată cu înserarea (uşor în amurg)

Totuşi Ocu a văzut-o odată aci la Ef[orie] cam pe la prînz, albă ca o unghie, <sus> la zenit.

Da [3] <Ea va apărea probabil din ce în ce mai devreme şi în acelaşi timp din ce în ce mai plină.> Acum nu e decît aproape de primul pătrar jumătate. Dacă într-o săptămînă creşte de la *unghie* la plină, trebuie să crească sensibil... De fapt stă plină total prababil numai o zi, o noapte. Deci *săptămîna de plină* trebuie înţeleasă în funcţie de faza anterioară şi faza posterioară. Probabil că e o noapte *plină de tot* iar celelalte nopţi înainte şi după relativ plină. Ar trebui deci ca aci, maximum de lună plină să fie poate pe la 3 august <(Se va controla)> Da, aşa este.[4]

« Nopţile cu lună » sunt firesc mai lungi iarna decît vara, căci întunericul îngăduie să strălucească mai mult. Acum vara luna nouă e invizibilă pe cer pînă la 8 seara (Cînd e plină îmi amintesc că la opt $^1/_2$ seara abia răsare în august, căci o

1, 2, 3 Notat mai tîrziu cu creion roşu.
4 Adăugat ulterior cu creion roşu.

aştepta lumea pe dig şi pe faleză. Nu! era mai devreme, probabil pe la $7^1/_2$, cînd se însera [5]. <De ce e atît de tîrziu la răsărit, cînd cu 10 zile înainte la aceeaşi oră era la apus? De ce uneori luna răsare tîrziu?> Numai din pricina norilor? (şi atunci apare de-a dreptul la zenit?) *Sau îşi schimbă locul şi data de apariţie după legile ei de rotaţie.* La mare cînd e plină răsare cam de la E E S, pe urmă dacă nu mă înşel tot mai E E.

3 august 1955

Cele de mai sus sunt perfect juste, cu rectificarea făcută la semnul albastru.

Avem aci luna plină. Ea apare cam la ora 8, $8^1/_2$ la o înălţime de două suliţe deasupra mării, întîi mai albicioasă apoi mai roşcată, apoi iar albicioasă făcînd o dîră pe apă... Azi, mîine şi poimîine va fi precedată de o ceaţă uşor mov şi va răsări din ce în ce mai mare (va apare de dinainte iluziv, apoi va ţîşni imensă). (Deci ca şi soarele se pare că se găseşte la aceeaşi oră în acelaşi loc, dar depinde vizibilitatea ei de îngăduinţa pe care i-o dă soarele.)

O încurcătură.

Cum se face că pe la prînz era vizibilă *la zenit* ca lună nouă? Ea parcurge drumul ei de la $6^1/_2$ la ? noaptea? La ce oră răsărise cînd a văzut-o Ocu la prînz la zenit lună nouă, palidă?

Nu pare să fie adevărată teoria de mai sus, căci ar însemna dacă teoria ar fi adevărată că luna răsare dimineaţa din acelaşi loc, că e la prînz la zenit şi că apune seara. Ceea ce e imposibil. Nu cred că acum (3 august) ea răsare la $7^1/_2$ s de la orizont E ca să fie la zenit abia în ziua următoare şi să parcurgă apoi drumul vizibilă numai de la 7 seara *spre apus.* Şi nici nu e aşa, căci mîine va răsări iar din mare de la E. Unde va fi mîine în timpul zilei? Cînd apune acum de fapt luna şi în ce punct? Ea ar trebui să apuie în aşa mod încît să se găsească mîine la orizont la E deasupra mării la ora $7^1/_2$ seara. (Ea arată soarelui mereu aceeaşi faţă, căci în jurul ei nu se învîrteşte, şi pămîntului la fel.)

Urmează ca atunci cînd e luna nouă ea stă mai mult pe cer în timpul zilei şi mai puţin noaptea. Ca lună nouă fiind răsare dimineaţa şi apune seara, invers decît atunci cînd e lună plină.

Trebuie să-şi spună cuvîntul şi faptul că luna rotindu-se în 28 de zile în jurul pămîntului, nu numai că se vede în pătrare, dar pătrarele <au să fie în acelaşi loc, căci de fiecare dată luna e într-altă parte a cerului, revenind *poate* cu acelaşi pătrar în acelaşi loc. Poate.>

Ar urma ca fiece pătrar să aibă *locul* şi orele *lui* pe cer. Să fie adevărat? Se va verifica. Stă luna nouă mai puţin sau mai mult pe cer. Cînd se vede lună, ziua? În ce pătrar (şi în ce anotimp)? *Parcă* n-am văzut niciodată lună plină fie şi albă, ziua.

Vremea 21—28 la Eforie

În tot timpul săptămînii pînă acum norii au fost pufoşi, uneori întunecaţi... Vînt cînd de la nord, cînd *cald* de la sud... Arşiţa umedă, ceţoasă (la Bucureşti ar fi fost zăpuşeală).

29 iulie — 3 august

Vineri la 8 seara a plouat 15 minute răpăit.

Vineri am plecat spre Bucureşti la 12 pm. Vremea ceţoasă, noaptea întunecoasă. La Bucureşti dimineaţa am găsit răcoare. (Vreme ca la Sinaia.) Era soare frumos, dar din cînd în cînd în nori.

---

[5] Adăugat ulterior cu creion negru pe margine.

Luni 1 august am plecat spre Eforie. La 6 $^1/_2$ dimineața am lăsat Bucureștii în ploaie repede albicioasă, de vară. De pe la 8 dimineața, de prin apropiere de Ciulnița a ieșit un soare prin nori albicioși, rari. Cîmpul era ud de ploaie, drumurile negre, brăzdate de care, cu băltoace ici colo. A fost frumos pînă la Eforie... Aci vremea e de atunci frumoasă, cu amenințare de ploaie (nori purtați de un vînt ușor, dar nu plouă). Azi la orele 8 dimineața un cer *curat*, albastru spre apus parcă spălat. În schimb e ușor, ușor cețos spre răsărit, pe cînd marea sidefie netedă ca în palmă, ușor, ușor de tot învălurită pe anumite porțiuni mai verzui. Impresia e că regiunile sidefii par niște banchize solide, iar cele verzui învălurite sunt ochiuri de mare. Lumina e proaspătă. E parcă imposibil (prin ochelari) să deosebești cerul de apă. Pe unde ar trebui să fie orizontul este o ușoară imensă și netedă banchiză, de culoarea cerului, încît pare că face parte din cer, iar linia orizontului care este literalmente o semicirconferință albastru-verde pare mai curînd un nor lunar de forma orizontului, dublat pe o anume întindere de o altă linie, tot de un deget groasă. M-am uitat cu ochelarii. E același lucru. Este o banchiză lăptoasă, care depărtează în ceața ușoară, uneori orizontul vag. (Nu mai e cel de oțel.) Soare la jumătate drum spre zenit. Figurația banchizelor și a ochiurilor de ape verzui se schimbă pe nesimțite.

4 august 1955

Aseară cerul era tot noros, adia un vînt rece... Marea avea o culoare tare, de oțel lichid, cu orizontul apropiat neted, puternic neliniștitor ca un hotar al pămîntului. Această *prezență* imensă ca o amenințare a destinului e copleșitoare. Marea de oțel pare umflată de taine din adîncul ei... Nu e ca ieri o viziune polară întinsă în priveliște, dar netedă ca un lac înghețat. Mișcarea ei este ritmică, ușoară, aproape fără valuri. Nu era lac neted lăptos cum e azi de dimineață către orele 8. Acum se vede limpede că tot coloritul ei e în funcție de soare, chiar fragmentar. Spre S e o jumătate de cer albastru proaspăt ca după ploaie (căci a plouat de dimineața de tot). Jumătatea spre N e acoperită de un nor fumuriu prin care străbat razele soarelui invizibil. Marea are în dreptul norului culoarea fumurie a norului și are aci același contur zdrențuit.

Norul fiind inegal ca densitate, soare invizibil străbate și el inegal și astfel se desenează pe suprafața fumurie o regiune mai mică argintie de tot însorită prin nor, ca o insulă, ca o Anglie de ghiață argintie cu nordul spre mal și sudul spre orizont. O ornamentație subțire instabilă de nori negricioși ocolește linia orizontului, la o înălțime de o suliță.

De cîteva clipe ruptura de despărțire între cele două aspecte nu mai are aspect de contur, ci e o trecere nemaisimțită de la una la alta. Gulerul ridicat de blană de nori al orizontului a devenit într-un sfert de oră mai lînos, mai albicios, ca de blană de puf.

5 august Eforie 1955

Aseară soarele a luminat viu, cu raze prelungi culcate peste mare cu un frumos curcubeu de 90° pe mare. Dar de apus a apus după un mic perete de nori. Toată seara a fost noroasă. Luna a apărut în mod obișnuit la 8 seara, cam la două sulițe, apoi a călătorit cu conturul și lucirea ei văzute ca printr-un voal cețos, chiar cînd nu era în nori. Cînd era în norii albicioși, pufoși arunca o lumină difuză care îngăduia vedere bine pînă la 100 de pași și păstra contururile caselor, pomilor și siluetele trecătorilor.

Azi de dimineață 5 august marea e foarte întinsă (nu bombată, nu crescută spre cer cum e după amiaza). E parcă acoperită cu solzi argintii și soarele luptînd cu nori albicioși trimite o lumină vie și cețoasă în același timp, (o ceață cu pulbere de argint). Suprafața ei e cu insule lungi de umbră care corespund norilor din dreptul lor. Peste cîmp e soare viu cu vînt puternic. E răcoare. (Sub fereastra mea sunt salcîmi obișnuiți. Între ei e unul ca un arbust ceva mai mare, ramificat într-o ordine de buchet, și totul e parcă la scară redusă în el. Frunzele sunt mai mici, mai desenate și chiar

frunzulițe sunt mai mici și galbene-aurii ca niște caise (aurii, străvezii). Vîrfurile ramurilor toate în sus ca la un buchet sunt de două palme goale ca niște nuiele. E adevărat că tulpina pare să fie numai o ramură a unui copac mai gros, retezat în tulpina lui principală. Să fie oare un arbust de piper?)

6 august 1955 Eforie

Ieri de dimineață a fost vînt și vreme noroasă. Marea încrețită, valuri sfărîmate în toate sensurile (hula). Apa bună ca și pînă acum, totuși, de scăldat. Pe la prînz, printre clădiri pufoase de nori cînd mai vineți cînd mai albicioși răzbătea din cînd în cînd soarele. După masă senin spre apus. Aseară luna a răsărit roșiatică, dar fără conturul acela imens dinspre răsărit (EES) pe la ora 7 $^1/_2$ odată cu înserarea. <Pe la 11 $^1/_2$ era în slavă, ținînd norii din jurul ei cu greu la respect.> (A apus în zorii zilei?)

Azi de dimineață la 8. Soare, vînt răcoros. Marea *uniformă*, învălurată de un oțel palid. Undeva spre orizont soarele cade în trombă de raze ușoare argintînd locul... Norii albicioși, atît de mulți și de feluriți, că slava cerului pare mult mai vastă nu fac umbră propriu-zis pe mare ci doar îi micșorează strălucirea, dîndu-i acel ton uniform de oțel palid.

7 august Eforie 1955

Ieri a fost o vreme de plajă foarte bună. Soarele ardea puternic. Marea întinsă albastră, aproape fără valuri dar nu părea nicidecum lac. Ușoara ei încrețire primea felurit razele soarelui și de aci impresia că e *stropită* cu argint însorit.

Linia orizontului e clară și albicioasă pare de aluminium. Un fel de aluminium lichid e toată marea.

Azi de dimineață e la fel. Aceeași bucurie solară, deși pe la 7 era un vînt răcoros care făcea să se tînguie tulpinile și acoperișul copacilor.

Aseară luna a luptat iar cu norii și abia pe la 9 $^1/_2$ a isbutit să răsară dintr-un nor negru, ca o vatră cîteva clipe apoi roșie rotundă, scăzută vizibil spre apus. Se apropie de al 3-lea pătrar.

Timpul

Utrenie, chindie, vecernie. Ca la un ceas înainte... după soarele de-o suliță.

Zori, se crapă de ziuă, s-au ivit zorile, s-a luminat de ziuă.

La prînzul mic, la nămiază, în puterea nopții.

Orele turcești încep la 2 noaptea? ora 12 $^1/_2$ turcești [*sic*!] = ora 2 $^1/_2$ românești.

Cîteva clipe, cît ai clipi.

În spre amurg, se înamurgea, scăpăta soarele.

Se înșera, seara tîrziu, după cîntatul cocoșilor, cîntaseră cocoșii a doua oară, cînd e somnul cu dulceață, cu noaptea-n cap.

Mult după miezul nopții. Înainte de răsăritul soarelui numaidecît după apusul soarelui. Să tot fi trecut două-trei ceasuri.

Soare — arșiță

Slava dimineții — (puterea nopții)

Cer arămiu, cer sidefiu, zvon de viață.

Zăduf, arșiță, dogoare, izvoare secate, pămînt crăpat, copaci înăbușiți de praf. Veștejire, ofilire, arsură, mană (frunze), frunze răsucite ca arse, vîlvătaie ușoară ca deasupra comorilor. Aerul care parcă pîlpîie fierbinte, văpăi, răsuflare fierbinte, toropeală, lîncezcală.

Văzduh înalt, cer ametitor de înalt, albastru cristalin și moale.

Albastru sticlos — cer sticlos, siniliu.

Nori și ploaie

Norii se destrămau cu crestele strălucind în soare.

Norii se alegeau, se căutau, se înșelau unii pe alții, se împlineau și se destrămau, se împreunau afînat nori afînați, nori pufoși, nori scămoși, lînoși. Își sfîșiau poalele prin vîrfuri de pomi nori cenușii, nori sidefii de zăpadă, nori ca niște stihii negre, nori cu jocuri de valuri albe, turmele grele ale cerului, încălecări de nori, cirezi plăvane care se gonesc, soarele apărea cînd și cînd din nori palid, deslănțuirea stihiilor.

Parcă se înoptase brusc, fulgere brăzdau această noapte, din miezul zilei rece. Vreme ploioasă, ploaie putredă de toamnă... ploaie apăsătoare, rupere de nori, fulgerarea văzduhului.

O suflare de ghiață în miezul verii
începuseră să tremure frunzele

Stihiile vremii

tunet, trăsnet
trăsnet fără fulger, fulger fără trăsnet
grindină, ropotul pe acoperiș, săgețile de ghiață ale grindinei
răpăiala crîncenă a grindinei
nori înalți ca niște năluciri albe de zăpadă afînată, ce se prefăceau necontenit unele în altele

Ploaie de nori ca munți de zăpadă afînată

Zăpadă

Viforniță, vremuește, crivăț năprasnic, zăpadă spulberată

Vreme

Cer apăsător, greu, plumburiu

Cînd oamenii mai vîrstnici se scoală cu oasele înțepenite, cu gîndurile încete, fără poftă de lucru.

Un cer înalt, viu, limpede care înalță, îneacă tot, casele, pomii, gîndul oamenilor care se simțeau întineriți, sprinteni și cu voe bună.

O noapte înstelată fără lună. În cerul întunecat ardeau ținte de foc.

Mite KREMNITZ

Epistole regăsite

ÎN CURSUL CERCETĂRILOR LITERARE ÎNtreprinse în 1974 — 1975 în R. F. Germania, ne-a fost dată bucuria să descoperim — pe lîngă numeroase alte manuscrise, documente și scrisori aparținînd unor mari personalități române — bogata corespondență dintre Mite Kremnitz și scriitorul [1] și filologul [2] german Lorenz Diefenbach [3], membru de onoare al Academiei Române.

Cele 40 de scrisori ale Mitei Kremnitz către Lorenz Diefenbach, împreună cu cele 35 de răspunsuri ale savantului german — a căror publicare o începem în numărul de față — alcătuiesc un document uman și literar de o mare însemnătate, atît pentru cultura română, cît și pentru cea germană. Și aceasta din mai multe motive.

În primul rînd, desigur, datorită faptului că ele aduc, după aproape o sută de ani, informații neașteptate despre gîndurile și viața celor două personalități — oferind, astfel, cercetătorului nenumărate date asupra biografiei și creației artistice și științifice a acestora. Pentru biografia lui Lorenz Diefenbach ele sînt de-a dreptul fundamentale, întrucît, în ultimii ani de viață, savantul nu a mai purtat vreo altă corespondență de-o asemenea amploare.

În al doilea rînd se cuvine relevată bogăția și valoarea deosebită a informațiilor complementare, privitoare la lumea artistică și științifică în mijlocul căreia cei doi și-au desfășurat activitatea. Semnificativ în acest sens e faptul că Mite Kremnitz își propune deliberat să-l familiarizeze pe Lorenz Diefenbach cu cele mai importante evenimente din viața personalităților literare apropiate ei, urmărind astfel să-i cîștige interesul pentru cultura și literatura română. « Vedeți dumneavoastră — scrie ea în epistola din 12 mai 1880 — eu încerc să vă întreții în permanență intersul față de lumea literară. » Și cum traducătoarea era înconjurată (grație înrudirii cu Titu Maiorescu) de unele dintre cele mai proeminente figuri ale literaturii române din secolul trecut, ne dăm seama ce importanță au relatările ei către Lorenz Diefenbach. Prin multitudinea informațiilor despre membrii cercului „Junimea" (în special despre M. Eminescu, I. Slavici, T. Maiorescu, Iacob Negruzzi, N. Gane, Th. Burada

---

[1] Lorenz Diefenbach este autorul volumelor de poezii: *Gedichte*, vol. I—II (Giessen, 1840—1841) și al volumelor de proză: *Ein Pilger und seine Genossen* (Frankfurt pe Main, 1851) și *Eschenburg und Eschenhof* (Frankfurt pe Main, 1852).

[2] Ca filolog, Lorenz Diefenbach a publicat următoarele lucrări: *Celtica*, vol. I—III (Stuttgart, 1839—1840), *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*, vol. I—II (Stuttgart, 1846—1851), *Glossarium latino-germanicum mediae et infimae altatis* (Stuttgart, 1857), *Novum Glossarium* (Stuttgart, 1867), *Origines europaeae* (Stuttgart, 1861), *Hoch und niederdeutsches Wörterbuch*, vol. I—II (Frankfurt pe Main, 1874—1875), *Die Volksstämme der Europäischen Türkei* (Frankfurt pe Main, 1877), *Völkerkunde Osteuropas, insbesondere der Hacmoshalbinsel und der unteren Donaugebiete*, vol. I—II (Darmstadt, 1880).

[3] Publicînd corespondența dintre Mite Kremnitz și Nicolae Gane, în care se vorbește de cîteva ori de Lorenz Diefenbach, I. E. Torouțiu preconiza încă din 1932 existența și interesul scrisorilor descoperite de noi acum: « Desigur că de pe urma lui Diefenbach vor fi rămas scrisori de-ale Mitei Kremnitz și din partea unor români (Lascar Rosetti ș. a.). Ar fi interesant ca întîmplător trecînd cineva dintre noi prin Darmstadt să meargă pe urma acestor indicațiuni, cercetînd biblioteci sau archiva familiei» (I.E. Torouțiu, *Mite Kremnitz și Nicolae Gane. Scrisori din anii 1878—1906*, în *Studii și documente literare*, vol. III: *„Junimea"*, București, 1932, p. 324).

etc.) sau despre alte personalități marcante (precum: B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, M. Gaster ș. a.), epistolele Mitei Kremnitz capătă valoarea unei adevărate cronici a vieții literare din perioada 1880—1883, putînd sta cu cinste alături de „jurnalul" lui Titu Maiorescu și de scrierile memorialistice ale lui Iacob Negruzzi și G. Panu.

În sfîrșit, prin încărcătura lor afectivă, prin limbajul preponderent metaforic, prin reflecțiile cu caracter aforistic, scrisorile aici în discuție, și în special cele ale Mitei Kremnitz, au o indiscutabilă valoare artistică, ce întrece uneori valoarea paginilor de proză originală publicate atît de Mite Kremnitz, cît și de Lorenz Diefenbach.

Înfiripate în cursul anului 1880, relațiile de prietenie dintre septuagenarul Lorenz Diefenbach, scriitor și filolog reputat, și tînăra debutantă într-ale literaturii, Mite Kremnitz, evoluează rapid către o legătură statornică de mare profunzime. Cu o afecțiune și un respect nemărginite (aproape că nu există scrisoare în care Mite Kremnitz să nu-i adreseze filologului sărutări de mîini), traducătoarea încearcă prin epistolele sale să-i îndulcească acestuia clipele vieții; să-l facă să uite povara vîrstei și singurătatea în care trăiește. Pe de altă parte, luîndu-l drept duhovnic, Mite Kremnitz îi destăinuie toate gîndurile, bucuriile, tristețile și aspirațiile sale artistice.

Desigur, Mite Kremnitz nu l-a cunoscut personal pe Lorenz Diefenbach înainte de vara lui 1880, cînd îi face o vizită de 3 zile la Darmstadt. Impresiile întîlnirii cu savantul sînt tulburătoare. «Am fost — scrie ea, la 27 septembrie 1880, lui Nicolae Gane — să văd pe d[omnu]l Diefenbach la Darmstadt. E un bătrîn încîntător, de o inteligență fără margini, de o bunătate extremă, de o vioiciune și de o veselie captivante.» [4] Interesant e că în cursul vizitei sale la Darmstadt, Mite Kremnitz — această neobosită popularizatoare a literaturii române, ce ajunsese să se considere ea însăși româncă [5] — nu uită să facă tot posibilul spre a-i cîștiga simpatia lui Lorenz Diefenbach față de literatura noastră. În acest scop, ea îi dăruiește savantului un album cu fotografiile «oamenilor eminenți ai României», încît se putea lăuda lui N. Gane: «dacă vă duceți cumva la Darmstadt, veți găsi acolo galeria autorilor români contemporani». După data respectivă, epistolele Mitei Kremnitz devin și mai călduroase, luminînd viața savantului german pînă în ultimele clipe (cea de pe urmă

[4] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare* vol. III: *„Junimea"*, București, 1932, p. 291.

[5] Vezi mărturisirile traducătoarei din epistola datată «2 martie 1881» și mai ales cele din corespondența cu Nicolae Gane, din 1904.

scrisoare expediată de Mite Kremnitz din București este datată « 28 febr.[uarie] 1883 », iar filologul moare la 28 martie același an).

*

Cele trei scrisori ale Mitei Kremnitz, din numărul de față [6], cu referire directă la Mihai Eminescu, vin să confirme o dată mai mult adevărul mărturisirilor autoarei din Flüchtige Erinnerungen an M. Eminescu (Amintiri fugare despre M. Eminescu) [7] și să accentueze sentimentul de supremă venerație pe care prima traducătoare a acestuia în vreo limbă străină îl avea față de creația poetului român.

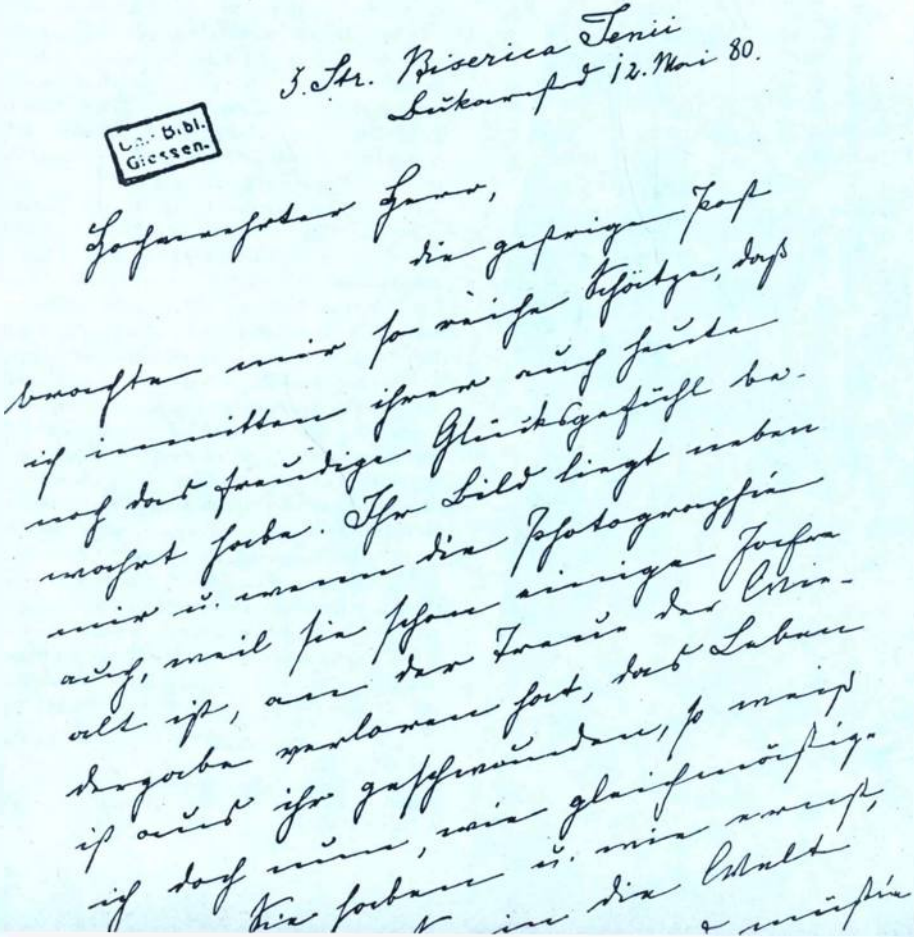
În sfîrșit, scrisorile în discuție relevă preferința expresă a Mitei Kremnitz față de poezia lui Eminescu și față de proza lui Ioan Slavici și Nicolae Gane, din care a și tradus, de altfel, mai mult.

Publicîndu-le în cele ce urmează, oferim cercetătorului posibilitatea de a verifica o seamă de date istorico-literare și de a completa unele goluri istoriografice privitoare la literatura română din secolul al XIX-lea.

I. OPRIȘAN

[6] Originalul epistolelor respective se păstrează la Biblioteca Universitară din Giessen. Aducem și pe această cale mulțumiri conducerii Bibliotecii de a ne fi îngăduit să le publicăm.

[7] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV: *„Junimea"*, București, 1933, pp. 1–39.

MEMORIAL IUNIMIST

I

5 Str. Biserica Ienii
Bukarest d. 12. Mai 80

Hochverehrter Herr,

Die gestrige Post brachte mir so reiche Schätze, daß ich inmitten ihrer auch heute noch das freudige Glücksgefühl bewahrt habe. Ihr Bild liegt neben mir u. wenn die Photographie aus, weil sie schon einige Jahre alt ist, an der Treue der Wiedergabe verloren hat, das Leben ist aus ihr geschwunden, so weiss ich doch nun, wie gleichmässige Züge Sie haben u. wie ernst, fast streng, Sie in die Welt schauen. Aber der Mund musste reden, damit in die Güte, das menschheitlich Warme was aus Ihren Briefen, Ihren Liedern spricht, sehe wie ich es fühle: das Bild Ihrer Frau Gemahlin zeigt eine schöne Frau mit den edlen, ruhigen Zügen, die, wie mir scheint, in der jungeren Generation nicht mehr vorhanden sind. Auch meine Mutter hatte solch eine feine gerade Nase, solch einen feinen, fast geschnittenen Mund u. klare glanzvolle Augen unter feinen Bogen der Brauen. Meine Generation hat manchmal la beauté du Diable, die wahre Schönheit, die dem ruhigen Ebenmaaß der Seele entspricht, die giebt es fast nie mehr.

Haben Sie tausendmal Dank für die beiden Bilder! Ich weiss das Zutrauen zu schätzen, das darin liegt, daß Sie mir auch das Bild Ihrer geliebten, verlorenen Frau gesandt, man zeigt so schwer die Bilder

---

I (Traducere)

5 Str. Biserica Ienii [sic!]
Bucureşti, în 12 mai [18]80

Prea stimate domn,

Poşta de ieri mi-a adus aşa de bogate comori, că am rămas şi azi în mijlocul lor încă plină de fericire. Portretul dumneavoastră se află lîngă mine şi deşi fotografia a pierdut din exactitatea reproducerii, pentru că datează de cîţiva ani şi a dispărut viaţa din ea, ştiu cu toate acestea cît de regulate sînt trăsăturile dumneavoastră şi cît de serios, aproape sever, priviţi lumea. Însă gura trebuia să vorbească, ca să privesc aşa cum şi simt în bunătate, căldura omenească din scrisorile şi poemele dumneavoastră. Portretul soţiei dumneavoastră arată o femeie frumoasă, cu trăsături liniştite, nobile, care — după cum mi se pare — nu mai există la tînăra generaţie. Şi mama mea [1] avea un astfel de nas drept şi fin, o astfel de gură delicată, aproape desenată, şi ochi senini, plini de strălucire sub frumoasele arcuiri ale sprîncenelor. Generaţia mea are uneori *la beauté du Diable*. Adevărata frumuseţe, care corespunde simetriei liniştite a sufletului, aproape că nu mai există.

Primiţi mii de mulţumiri pentru amîndouă portretele. Ştiu să apreciez încrederea ce o implică, de a-mi fi trimis şi portretul iubitei dumneavoastră soţii dispărute;

[1] Mite Kremnitz era născută: von Bardeleben. După moartea soţului său, în 1897, scriitoarea adaugă uneori numelui de familie Kremnitz numele Bardeleben.

der Verstorbenen, es ist als rührte man an ein Heiligthum; das weiss ich Alles u. werde es heilig halten, wie meiner Mutter Bild. Das Ihre aber, da Sie, lieber, hochverehrter Mann, hoffentlich länger noch den Lebenden angehören werden, als ich, das Ihre darf ich zeigen u. stolz darauf sein, es zu haben, Ich habe den Befehl, Ihre Lieder nicht hintereinander zu lesen, nicht befolgt. Gestern wo wir ins Kloster Pasere fuhren, hatte ich den ersten Band gleich mitgenommen u. während wir Maioreseus (spr. im Deutsch Major) meine hier auf einige Wochen weilende einzige Schwester Thea, ihr u. mein Söhnchen u. ich) im Regen unter dem cerdac des Klosters lagen, las ich ihnen daraus vor u. las sie für mich alle. Gleich der « Wanderbrief » war mir, als sei er für mich geschrieben u. dann die « Verzweiflungsfrage ». So hat ich oft am Bettchen meines kleinen gesessen u. oft habe ich geschworen, ihm jede Glücksmöglichkeit zu nehmen, sein Herz erstarren zu lassen in Todesgleichgültigkeit, damit er auch all das Leid nicht zu kennen brauche. Aber Sie sind « Eudämonist », am herrlichsten sind die Lieder der beglückten Liebe u. « der Liebe Absolutismus » u. sehr geistreich aber recht wie kein Mann, an die letzte Geliebte. Wie viel « letzte Geliebte » giebt es für einen Mann? Aber wie gesagt « die unzertrennliche sind Ihnen am wärmsten, am tiefsten aus dem Herzen gequellen ». Ja, wenn Sie mein Beichtvater sein wollten, da würde ich vor Ihnen hinkommen u. Ihnen gross in die Augen schauen u. sagen: « ich habe meiner zu heiss gewollt, ich kann die eigene Seele nicht zwingen, ich möchte Todt sein, weil nie etwas meinem Ideal entsprechen kann u. weil es mir so schwer wird mich in die Täglichkeit zu fügen ». Und Sie würden mir sagen, was ich mir sorge: trece, trece şi binele şi reul u. würden gar nicht merken, daß Sie in arger Gefahr sind, zu meinen Ideal verroben zu werden. Dabei bin ich aber

---

se arată aşa de greu portretele celor morţi, e ca şi cum s-ar atinge un sanctuar; ştiu totul, şi-l voi păstra cu sfinţenie, ca pe portretul mamei mele. Pe-al dumneavoastră însă, întrucît dumneavoastră, iubite, mult stimate om, sper că veţi rămîne mai mult în viaţă decît mine, pe-al dumneavoastră să-mi permiteţi să-l arăt şi să fiu mîndră de a-l poseda. Eu nu am urmat recomandarea de a nu citi poemele dumneavoastră unul după altul [2]. Ieri, cînd am călătorit la mănăstirea Pasărea, am luat cu mine numaidecît volumul întîi şi în timp ce noi Maioreştii (se pronunţă în germană Major) — Thea [3], singura mea soră, sositä pentru cîteva săptămîni, feciorul ei şi al meu şi eu — în ploaie, stăteam sub cerdacul mănăstirii, le citeam din acesta şi le citeam [poemele] pe toate pentru mine. Îndată *Scrisoarea hoinară* îmi apăru de parcă ar fi fost creată pentru mine, şi pe urmă: *Întrebare disperării*. Astfel am stat adesea la pătuţul micuţului meu [4] şi am jurat deseori să-i iau orice prilej de fericire, spre a-i fortifica inima într-o nepăsare de moarte, pentru ca să nu fie necesar să cunoască şi el toată durerea. Însă dumneavoastră sînteţi « eudemonist ». Cele mai minunate sînt poemele dragostei fericite şi ale « absolutismului iubirii » şi foarte spirituale, însă nu ca ale unui bărbat pentru ultima sa iubită. Cîte « ultime iubite » are un om? Însă cum aţi spus: « inseparabile vă sînt cele mai călduroase şi mai profund izvorîte din inimă ». Da, dacă aţi vrea să-mi fiţi duhovnic, atunci aş veni acolo şi aş privi direct în ochii dumneavoastră şi v-aş spune: « am vrut să mi-i încălzesc, eu nu pot să-mi înfrîng propriul suflet, aş vrea să fie mort, pentru că niciodată ceva nu poate corespunde idealului meu şi pentru că mi-i aşa de greu să mă acomodez cu realitatea zilnică ». Şi dumneavoastră mi-aţi zice: ce să-mi fac griji, *trece, trece şi binele şi răul* şi n-aţi observa deloc că sînteţi în mare pericol să îmbrăţişaţi idealul meu.

[2] Aluzie la cele două volume de poezii ale lui Lorenz Diefenbach, *Gedichte*, Giessen, 1840—1841, trimise în dar lui Mite Kremnitz în 1880. Referitor la acest cadou, autoarea îi relata lui N. Gane la începutul lunii mai 1880 următoarele: « Dl. D [iefenbach] mi-a trimis 2 volume cu poesiile sale, publicate acum 40 de ani, cînd lumea nu exista încă pentru noi ceştialalţi. Se pare însă că oamenii au simţit totdeuna la fel; a fost totdeauna şi amorul şi desperarea, şi amiciţia şi ura. Cine oare a putut să le inventeze? Cu siguranţă că nu Dumnezeu, nici vreun demon; toate acestea au trebuit să fie încarnaţia a tot ceea ce este rău sau bun: un om ». (I. E. Torouţiu, *Mite Kremnitz şi Nicolae Gane. Scrisori din anii 1878—1906* în *Studii şi documente literare*, vol. III, Bucureşti, 1932, p. 288).

[3] Lui Nicolae Gane îi spunea în schimb, în scrisoarea din 2 mai 1880, citată anterior, « sora mea peste trei zile va pleca ».

[4] Manoli Kremnitz, acel ce avea să salveze, ca ofiţer german, în 1916, arhiva lui B. P. Hasdeu de la Cîmpina. Era unul din cele mai mari servicii pe care, indirect, Mite Kremnitz le aducea culturii române.

eine sehr vernünftige Frau; wenn Sie aber klagen wollten, dann würde ich Ihnen die Hand küssen u. weinen über ein so vielseitiges, reiches deutsches Gelehrten- u. Dichterleben. Ich bin froh dass Sie damals nicht nach Iassy gingen, ich hätte es nicht ertragen können, Sie in solcher Atmosphäre leiden zu sehen, hier giebt es keinen deutschen Wald, mit dem freien Windessauch, schwül oder schneidend ist hier die Luft u. duldet keine Zartheit u. Reihneit.

George Allan hat Novellen geschrieben, von denen eine im Buch dieses Jahres in Nord und Süd erscheinen soll, wenn Sie so gütig sind, sie zu lesen (zuschiken wird er sie Ihnen gewiss) da werden Sie sehen warum er nicht Mite sich nennt (frumoasa verdient er leider nicht). Und wenn Sie sie gelesen, wird er Ihnen auch weiter sagen, wer der Mann ist, den keine Feder so hoch, so unpersönlich schildern kann wie er ist u. der so hoch über seinen Landsmänner steht, wie der Himmel über der Erde. Aber seine Landsmänner sind eben Rumänen nicht Deutsche.

Zurnen Sie mir auch nicht wegen des langen Plauderns, werden Sie mir auch erlauben, wenn ich im Sommer nach Pyemont gehe, nach Darmstadt zu kommen u. eine halbe oder ganze Stunde bei Ihnen u. Ihrer Frl. Nichte, zu verbringen? Ich denke so viel daran?

Ienli wird ausgesprochen wie die deutsche Stadt Jena, die Kirche liegt meinen grossen Vorhof gerade gegenüber u. ich gabe sie für meine Schwester abgezeichnet, sie glitzert so schön im Mondschein mit dem mit weiss beschlagenen Thürmen, das lässt sich nun freilich nicht wiedergeben.

Herr Negruzzi war gestern in Bukarest, die Kritik die Sie so freundlich lobten, erscheint morgen, da im Heft vom ersten April kein Raum gewesen, Herr Gane schrieb mir gestern, er übersetzt fleißig an Dante, eigenes würde er kaum noch schreiben, « son sac est vide et ses huit enfants lui demendent autre choses que des nouvelles ». H. Slavici reist in Siebenbürgen, H. Eminescu, der Traümer, kam in den Osterntagen vie]

Totuşi sînt o femeie cu picioarele pe pămînt, dar dacă dumneavoastră aţi vrea să vă plîngeţi, atunci v-aş săruta mîna şi aş plînge o viaţă de savant şi poet german atît de bogată şi de multilaterală. Sînt bucuroasă că n-aţi mers atunci la Iaşi, n-aş fi putut suporta să vă văd suferind într-o asemenea atmosferă. Aici nu există pădure germană cu adierea slobodă a vîntului; aerul e aici înăbuşitor sau aspru şi nu tolerează delicateţea şi puritatea.

George Allan [5] a scris nuvele, dintre care una o să apară anul acesta în volum, în *Nord und Süd*. Dacă dumneavoastră sînteţi aşa de amabil să le citiţi (vi le va trimite precis), atunci veţi vedea de ce el nu se numeşte Mite (*frumoasa*, din păcate, el nu o merită). Şi cînd le veţi fi citit, vă va spune şi pe mai departe, care e omul pe care nici un condei nu-l poate înfăţişa aşa de impersonal cum e el şi care stă aşa de sus deasupra compatrioţilor, precum cerul deasupra pămîntului. Însă compatrioţii săi sînt tocmai români şi nu germani.

Nu fiţi supărat nici pentru lunga conversaţie. Îmi veţi permite oare — dacă voi merge la vară în Piemont — să vin la Darmstadt şi să-mi petrec o jumătate de oră sau o oră la dumneavoastră şi la domnişoara nepoată a dumneavoastră [6]? Vă mulţumesc foarte mult pentru aceasta.

Ienii se pronunţă precum oraşul german Jena. Biserica se află exact vis à vis de curtea mea şi i-am schiţat-o surorii mele. Ea scînteiază aşa de frumos sub luciul lunii cu turlele ferecate alb, într-adevăr e de nedescris.

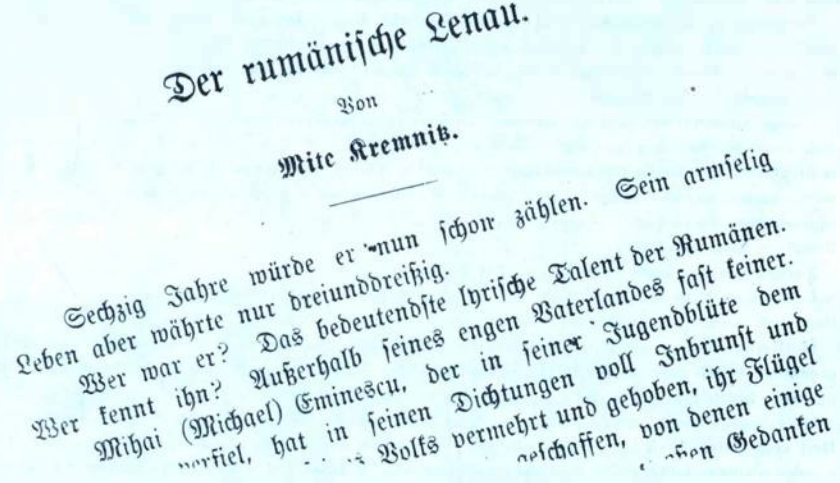
Domnul Negruzzi a fost ieri la Bucureşti. Critica, pe care dumneavoastră aţi apreciat-o aşa de amabil, apare mîine, deoarece în numărul din 1 aprilie nu a mai fost spaţiu. Domnul Gane mi-a scris ieri. El traduce sîrguincios la Dante [7]. Creaţii proprii e puţin probabil să mai scrie, « *son sac est vide et ses huit enfants lui demandent autre choses que des nouvelles* ». Domnul Slavici călătoreşte în Transilvania, domnul Eminescu, visătorul, a fost în zilele paştelui des la noi. Vedeţi dum-

---

[5] Unul din pseudonimele sub care a publicat Mite Kremnitz.

[6] După cum reiese din scrisoarea adresată lui Nicolae Gane la 27 septembrie 1880, autoarea a întreprins călătoria respectivă, în cursul căreia l-a vizitat şi pe Lorenz Diefenbach.

[7] N. Gane lucra la traducerea *Infernului*, de Dante, pe care avea să-l publice abia peste 26 de ani.

Der rumänische Lenau.

Von

Mite Kremnitz.

Sechzig Jahre würde er nun schon zählen. Sein armselig Leben aber währte nur dreiunddreißig. Wer war er? Das bedeutendste lyrische Talent der Rumänen. Wer kennt ihn? Außerhalb seines engen Vaterlandes fast keiner. Mihai (Michael) Eminescu, der in seiner Jugendblüte dem Volks vermehrt und gehoben, ihr Flügel

zu uns. Sehen Sie, ich suche Sie für die liter. welt in stetem Interesse zu erhalten u. bitte Sie auch mir zu erlauben, Ihnen die „Convorbiri" zuschiken zu dürfen. Die Aphorismen, die im Mai Heft erscheinen, sind grössten Theils in meinem Salon gemacht, die Carmen gezeichneten jedoch sind von der Fürstin, von meinem Schwager Titus ins Rumänische übersetzt. Darf ich die „Convorbiri" schiken, regelmässig? Auch von meiner lieben Freundin Marie Negruzzi, Iacobs Frau, sind Aphorismen dabei.

Aber noch einmal verzeihen Sie der Frauen Plauderei, nehmen Sie die Verehrung meines ganzen, Kreises über an. Ich hoffe dass Ihre Frl. Nichte das gütige Versprechen, ihr Bild zu schiken nicht bereut u. mir wieder einen Gruss erlaubt. Sie müssen mir heute schon einen Handkuss gestatten u. bitte nennen Sie mich «liebe Frau Mite» künft ighin?

Ihre ergebene

Mite KREMNITZ

---

neavoastră, eu încerc să vă întreţin în permanenţă interesul faţă de lumea literară. Vă rog, de asemenea, să-mi îngăduiţi să vă expediez „*Convorbirile*". Aforismele, ce apar în numărul din mai, au fost făcute în cea mai mare parte în salonul meu [8]; în schimb cele semnate Carmen aparţin Reginei şi au fost tălmăcite în româneşte de cumnatul meu Titus [9]. Îmi permiteţi să vă trimit „*Convorbiri [literare*"] regulat? Se găsesc acolo de asemenea aforisme de-ale iubitei mele prietene Marie Negruzzi, soţia lui Iacob [10].

Însă, încă o dată, iertaţi pălăvrăgeala femeilor. Primiţi respectul amicilor mei. Sper că domnişoara nepoată a dumneavoastră nu regretă amabila promisiune de a[-mi] expedia portretul ei şi că-mi permite să-i transmit din nou un salut. Trebuie să-mi îngăduiţi şi astăzi o sărutare de mînă şi vă rog să mă numiţi pe viitor «dragă doamnă Mite».

A dumneavoastră devotată,

Mite KREMNITZ

---

[8] *Aforisme* (compuse într-un cerc literar din Bucureşti), în „*Convorbiri literare*", XII (1880), nr. 1, 1 aprilie, pp. 21—22; nr. 2, 1 mai, pp. 60—62; nr. 4, 1 iulie, pp. 134—136; nr. 5, 1 august, pp. 178—180.

[9] Mărturisirea Mitei Kremnitz e deosebit de preţioasă pentru stabilirea paternităţii traducerii româneşti a aforismelor semnate de Carmen Sylva.

[10] Ni se dezvăluie, astfel, şi autorul care se ascunde sub pseudonimul :« Anon », neidentificat pînă acum.

II

5 str. Biserica Ienii
Bukarest d. 2. März 1881

Mein liebster, hochverehrter Herr Lorenz,

Ich sehe Ihren Brief an u. sehe ihn wiederum an u. begreife nicht dass es fast ein Monat[,] wenn auch der kürzeste unseres Erdenjahres ist[,] seitdem Sie ihn geschrieben haben. Wie ist das möglich, mir war als hatte ich ihn eben erst bekommen u. schöbe seine Beantwortung nur vom Tag zu Tag auf, weil mich das Kopfweh gar nicht verlassen will, u. ich ein bischen gedankenfrei sein möchte, um mit Ihnen zu plaudern. Anfangs wartete ich nur auf die ersten Exemplare meines Buches, sie verspäteten sich unterwegs, jetzt ist es, wie mir Mathildes heute eingetroffener lieber Brief sagte, schon lange in Ihren hochverehrten Händen u. Ihr einzig scharfer Geist hat all die Kritik die es verdient, dagegen gemacht, Ihr mildes Herz aber hat mich entschuldigt. Seitdem ich meine Uebersetzungen d.h. die Gedichte, gedruckt gesehen[,] schäme ich mich furchtbar, es sind so viele Fehler darin, so nachlässig ist das ganze Buch in die Welt gesandt, ich könnte es zurüknehmen. Glücklicherweise habe ich bei meinen Prosa Arbeiten **d.h. die Uebersetungen nie ein ähnliches Gefühl gehabt, u. um mich in meiner eigenen Achtung wiederherzustellen, übersetze ich jetzt eine Dichtung Emineseus mit so viel Bedacht, daß ich über Versen gestern den ganzen Tag gesessen u. mich gequelt habe. Auch « Fluch der Liebe» ist so unsoignirt u. mein Roman « Fürst Demeter », der nächstens gedruckt wird auch, — aber von nun an, soll alles geschnörkelt u. gedrechselt werden. Doch nun genug von mir.**

Ist es wahr, daß Herr von Cihac geistes krank geworden ist? Es wurde mir neulich erzählt, ich verweigerte der Nachricht aber den Glauben. Sie haben wohl geglaubt, ich habe vergessen, die Originalien meiner Ueber-

---

II (Traducere)

5 Str. Biserica Ienii *[sic!]*
București, în 2 martie 1881

Scumpul meu, mult respectat domn Lorenz,

Mă uit la scrisoarea dumneavoastră, și o privesc iarăși și nu pricep că e aproape o lună — chiar dacă cea mai scurtă din anul pămîntesc — de cînd ați scris-o. Cum e posibil? E ca și cum am primit-o și amîn răspunsul de pe o zi pe alta, deoarece durerea de cap nu vrea de fel să mă lase, și aș vrea să fiu un pic cu capul limpede, spre a flecări cu dumneavoastră. La început am așteptat numai primele exemplare din cartea mea [11]. Între timp ele au întîrziat. Acum — după cum aflu din draga scrisoare a Mathildei [12], sosită astăzi — ea [cartea] se află în mult respectatele dumneavoastră mîini și pătrunzătorul dumneavoastră spirit, unic, i-a făcut toată critica pe care o merită; milostiva dumneavoastră inimă m-a iertat însă. De cînd mi-am văzut tipărite traducerile mele (adică poeziile), mă rușinez îngrozitor că sînt așa de multe greșeli într-însele — așa de neglijent a fost trimisă întreaga carte în lume, încît aș putea s-o retrag. Din fericire nu am avut niciodată o senzație asemănătoare la lucrările mele în proză (mă refer la traduceri) și spre a mă reabilita în proprii mei ochi, traduc acum o poezie de Eminescu [13] cu așa de multă precauție, că am stat ieri întreaga zi peste versuri și m-am chinuit. Și *Blestemul dragostei* este așa de neîngrijit și romanul meu *Prințul Dimitrie* [14], care și el va fi în curînd tipărit — însă de acum înainte să fie totul șlefuit și lustruit! Dar de-ajuns despre mine.

Este adevărat că domnul Cihac [15] a înnebunit? Mi s-a povestit recent, am refuzat să dau crezare știrii, însă am sentimentul că-i adevărat. Ați gîndit poate că am

---

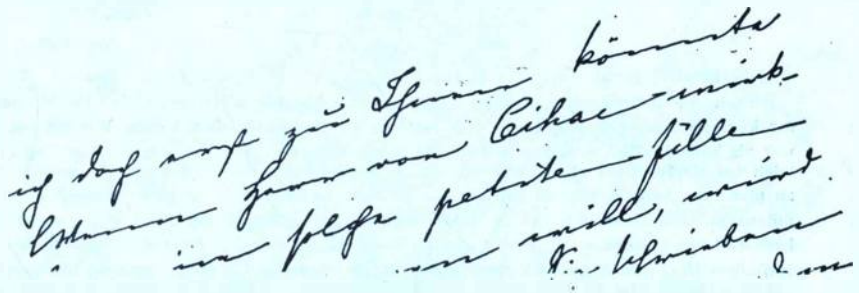
[11] Este vorba, fără îndoială, de volumul *Rumänische Dichtungen* (Deutsch von Carmen Sylva, herausgegeben und mit weiteren Beiträgen von Mite Kremnitz), apărut la Leipzig, în februarie 1881.

[12] Guvernanta lui Lorenz Diefenbach.

[13] Autoarea se referă, probabil, la *Scrisoarea I*, tradusă după apariția ediției întîi din *Rumänische Dichtungen* și introdusă în ediția a doua.

[14] *Radu, Fürst Demeter*, zwei Romane aus der rumänischen Gesellschaft, Leipzig, 1882.

[15] A. Cihac, filologul prestigios din cercul „Junimii".

setzungen aus den „Convorbiri literare" für Sie zu bestellen? Nein gewiss nicht, aber bis man mit Rumänen etwas zu Stande bringt! Zuerst theilte ich H. Slavici meine Bitte mit, aber Negruzzi vergaß ihm zu schreiben, nun ist Negruzzi immer hier, die Redaktion in Jassy [,] meine „Convorbiri" sind alle eingebunden etc. schliesslich werde ich die betreffenden Nummern doch einmal bekommen.

Ich bin wie immer viel, viel in Gedanken bei Ihnen gewesen, in dem lieben Haus, mit dem schönen weiten Blick, bei dem unruhigen stets geistig beschäftigten Mann u. der ebenso Thätigen Mathilde u. dann wird mir das Herz ganz warm u. die Thränen steigen mir in die Augen nach den schönen Sommertagen, die ich bei Ihnen zugebracht. Hier hört man von nichts, als rauschenden Festen, nie ich so viel hier getanzt worden, nie die Eleganz so outrirt gewesen. 125 glänzende Bälle haben bisher dans le grand monde stattgefunden, ich hätte, auch wenn mir nicht in Trauer wären, kaum einen besucht, ich habe ein Paar durch mitgemacht, selbst empfangen, aber meistens nur den näheren Kreis, zu den vielleicht allmählig, auch der amerikanische Minister-Resident E. Schuyler gehorte wird ein geistreicher Mann, dessen «Peter den Grossen» ich mit Entzücken lese, der Ihnen gewiss des noch im J. 1877 veröffentlichte[n] Artikel[s] über bulgarische Grausamkeit, an Turken verübt, bekannt ist.

Darf ich Ihnen bald mehr schreiben? Heute kann ich den Kopf mal wieder kaum hoch halten u. wollte Ihnen doch ein Wort des Danks schiken u. die liebe Hand küssen

Ihre ergebenste

MITE

---

uitat să comand pentru dumneavoastră manuscrisele traducerilor mele din *„Convorbiri literare"*? Nu, desigur că nu, însă pînă să o scoți la capăt cu românii!... Mai întîi i-am comunicat rugămintea mea domnului Slavici, însă Negruzzi a uitat să-i scrie. Acum Negruzzi e totdeauna aici, redacția din Iași, *„Convorbirile"* mele, sînt toate în același loc etc. În sfîrșit, vom primi odată numerele respective!

Mă gîndesc — ca întotdeauna — mult, mult la dumneavoastră, la casa dragă, cu frumoasa perspectivă îndepărtată, la omul în permanență neliniștit spiritual și la fel la activa Mathilde și atunci mi se încălzește inima și lacrimile îmi umplu ochii, gîndindu-mă la frumoasele zile de vară, pe care le-am petrecut la dumneavoastră [16].

Aici nu auzi altceva decît despre amețitoarele petreceri. Niciodată n-am dansat aici așa de mult; niciodată n-a fost eleganța așa de exagerată. 125 de baluri strălucitoare au avut loc pînă acum *dans le grand monde*. N-aș fi participat la nici unul, chiar dacă n-aș fi fost în doliu. Am și primit o pereche, însă de obicei numai dintr-un cerc intim, din care cîteodată poate face parte și ministrul rezident american E. Schuyler, un om spiritual, al cărui *Petru cel Mare* îl citesc cu încîntare; care vă este sigur cunoscut grație articolului [...], pe care l-a publicat încă din anul 1877.

Îmi permiteți să vă mai scriu în curînd? Astăzi de-abia mai pot ține capul sus și aș fi vrut totuși să vă mai trimit un cuvînt de mulțumire și să vă sărut mîna dragă.

A dumneavoastră prea devotată,

MITE

III

Freitag früh

Gestern Abend schrieb ich zwischen dem Geplaudern meiner Schwester, ihrer Bonne etc., so daß ich nichts so habe schrieben können, wie ich es gemacht hätte. Worden Sie mein Wollen zwischen den schlechten Zeilen herausfühlen? Ich möchte Ihnen meiner noch etwas sagen u. weiß doch, daß Sie keinen Zeit für mich haben, daß Sie ein überbeschäftigter Mann sind. Wenn Sie nur nicht leidend sind, aus Ihrem letztem Brief klang kein Ton Ihres lieben schockhaften Humors heraus. Warum lassen Sie Frl. Mathilde fortreisen, wenn Sie so traurig sind, da dürfen Sie nicht allein sein! Wenn ich doch erst zu Ihnen könnte[!] Wenn Herr von Cihac wirklich eine solche petite fille kennen lernen will, wird sie sich sehr freuen. Sie schrieben mir von ihm, daß er mit dem rum. Orden zu Ihnen gekommen sei, hoffentlich macht er sich nichts aus solch lächerlichen Tones, — sonst habe ich ein grosses Vorurteil gegen ihn. H. Gane erzählte mir, daß er ihn mal besucht u. ihn sogar, glaube ich, daß er in augenblicklicher Geldverlegenheit gewesen, Geld entliehen. Die Photographien von Gane, Eminescu, Slavici etc., habe ich für Sie mitgenommen, aber den rum. Bauernteppich, den ich für Sie ausgesucht haben[,] sie mich nicht nehmen lassen, weil sie in. Bukarest sagten, er sei zu beschwerlich auf die Reise, nun habe ich nichts, nichts für Sie aus Rumänien. Haben Sie rumänische Sachen in Ihrem Hause? Verzeihen all dies Geschreibe. Ihrer

Ihm ganz ergebenen

Mite KREMNITZ

(Transcriere şi stabilire de texte: *Adelia PERJU*)

III (Traducere)

Vineri dimineaţa

Aseară am scris surorii mele [17], guvernantei ei etc., printre conversaţie, aşa că nu am putut scrie nimic precum aş fi dorit s-o fac. Veţi simţi [oare] dorinţa-mi printre modestele mele rînduri? Aş dori să vă spun încă ceva, deşi ştiu că dumneavoastră n-aveţi timp pentru mine, că dumneavoastră sînteţi un om supraocupat. Nu cumva sînteţi suferind? — din ultima dumneavoastră scrisoare nu mai răzbate nici un timbru din simpaticul dumneavoastră umor şocant. De ce o lăsaţi pe domnişoara Mathilde să plece în călătorie, cînd dumneavoastră sînteţi aşa de trist, cînd n-ar trebui să staţi singur? Dacă aş putea ajunge odată la dumneavoastră! Dacă domnul Cihac vrea să cunoască într-adevăr o asemenea *petite fille*, ca se va bucura foarte mult. Îmi scrieţi despre el că a sosit la dumneavoastră cu decoraţia românească. Să sperăm că nu se va supăra de-un asemenea ton ridicol, altfel voi avea un mare resentiment împotriva lui. Domnul Gane mi-a povestit că l-a vizitat odată şi că chiar a împrumutat bani de la el; cred că era momentan într-o jenă financiară. Am luat cu mine pentru dumneavoastră fotografiile de la Gane, Eminescu, Slavici etc., însă covorul ţărănesc românesc — pe care l-am căutat pentru dumneavoastră — nu m-au lăsat să-l iau, pentru că au spus la Bucureşti că este prea greu pentru călătorie [18]. Aşa că nu am nimic, nimic pentru dumneavoastră din România. Aveţi lucruri româneşti în casa dumneavoastră? Iertaţi tot ce-am înşirat.

A dumneavoastră, dumneavoastră total devotată,

(Traducere: *Ion OPRIŞAN*)

---

[17] Surorii sale Thea, despre care vorbeşte în scrisoarea din 12 mai 1880.

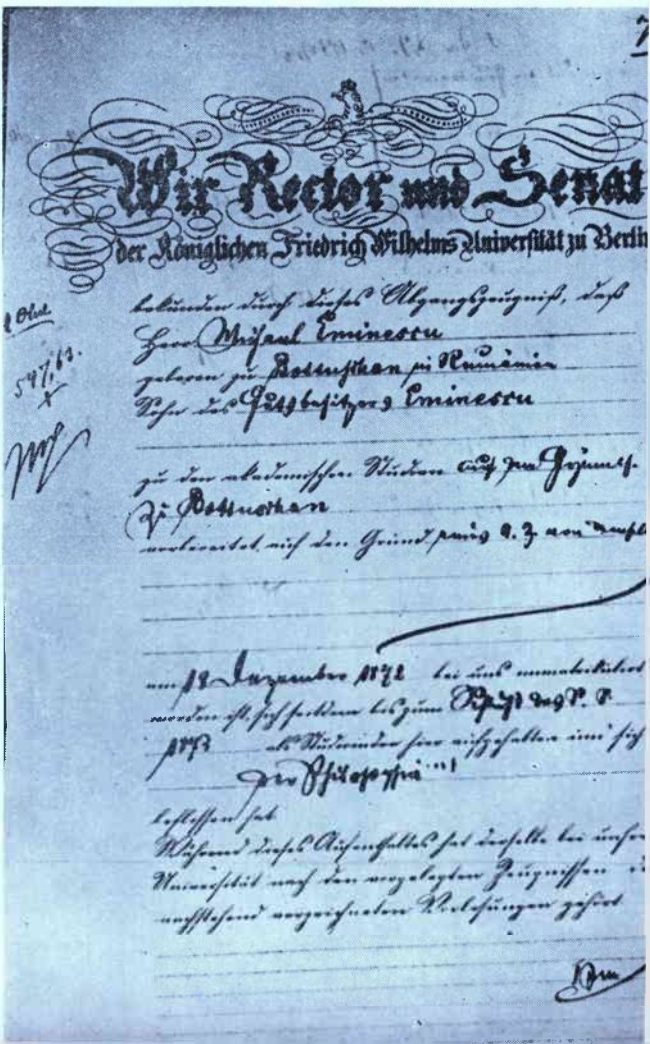
[18] Informaţia de faţă, coroborată cu întreg conţinutul scrisorii, ne face să plasăm epistola în vara anului 1880, înainte de călătoria traducătoarei în Germania. S-ar putea ca ea să fi fost expediată din Sinaia sau dintr-una din localităţile de pe traseul călătoriei, unde Mite Kremnitz va fi rămas mai mult timp.

MIHAI EMINESCU

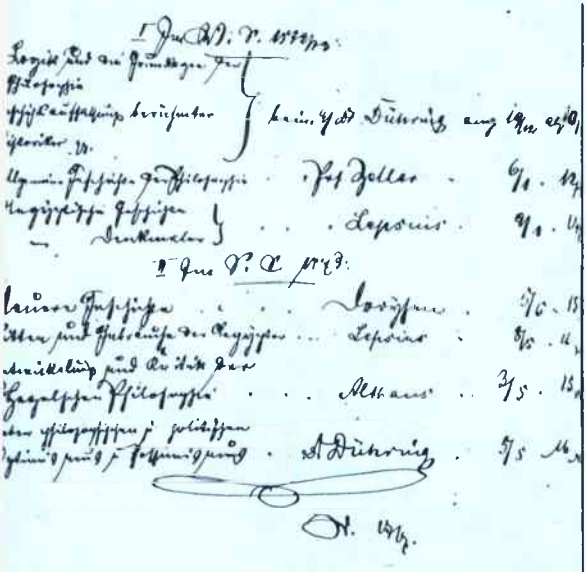
Documente berlineze

LA ÎNDEMNUL PROFESORULUI GERMANIST I. V. Pătrăşcanu am încercat să reluăm problema încă neelucidată a studiilor liceale ale lui Mihai Eminescu, oprindu-ne asupra dosarului de student al marelui poet, pe care îl bănuiam păstrat în arhivele Universităţii din Berlin. Între anii 1922—1928, în timpul studiilor de doctorat la Friedrich Wilhelms Universität, a întreprins stăruitoare cercetări şi a strîns un bogat material documentar (copii ale matricolelor, cereri, chitanţe), pe care l-a comentat în broşura M. Eminescu, student la Berlin, *apărută în 1931, la Bucureşti, în Editura Societăţii „Prietenii istoriei literare". Aceste date au stat la baza unui întreg capitol din* Viaţa lui M. Eminescu *a lui G. Călinescu.*

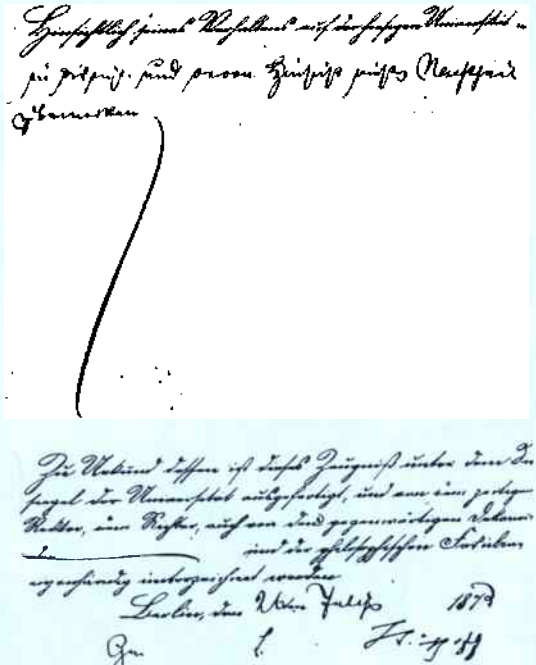
De ce reluăm totuşi problema bacalaureatului lui Mihai Eminescu? Pentru că pînă azi au rămas unele semne de întrebare [1] *izvorîte mai ales din faptul că fotocopiile actelor berlineze nu au fost puse încă la dispoziţia cercetătorilor pentru o interpretare cît mai detaliată şi pentru că nimeni nu a văzut încă actul pe baza căruia tînărul poet a fost înscris la Universitatea din Berlin, în 18 decembrie 1872 (în* Viaţa lui M. Eminescu *am întîlnit data de 12 decembrie 1872 ca zi a înmatriculării, desigur o greşeală de tipar ce a străbătut toate ediţiile de pînă acum ale cărţii lui G. Călinescu). I. V. Pătrăşcanu nu a găsit printre hîrtiile din arhiva Universităţii berlineze originalul sau copia certificatului în discuţie. A descoperit însă acolo două acte importante: un certificat de absolvire a primelor două semestre la Facultatea de filozofie (anul Universitar*

Wir Rector und Senat
der Königlichen Friedrich Wilhelms Universität zu Berlin

[1] Vezi Şerban Cioculescu, *Itinerar critic* I, Ed. „Eminescu", 1973. pp. 275—277.

Lista cursurilor frecventate de Mihai Eminescu în timpul celor două semestre.

Pagina ultimă a certificatului de absolvire prin care se confirmă buna purtare a studentului Mihai Eminescu din punct de vedere moral şi material.

1872/1873) şi cererea lui M. Eminescu de a i se elibera un asemenea act. Atît în cerere, cît şi în dovada obţinută se specifică că tînărul student în filozofie a fost înmatriculat pe baza unui certificat de absolvire a gimnaziului din Botoşani. Dar profesorul I. V. Pătrăşcanu transcrie cînd «Entlassungszeugnis» cînd «Abgangszeugnis», punînd primul cuvînt între paranteze cu semn de întrebare, indicînd deci o lecţiune ipotetică. Se impuneau, în consecinţă, eforturi pentru noi investigări în toate fondurile arhivistice unde ar fi existat o cît de mică speranţă că s-ar putea găsi certificatul eliberat de gimnaziul din Botoşani; apoi prezentarea integrală a celor două documente de la Berlin prin obţinerea unor fotocopii.

Problema studiilor gimnaziale ale lui Eminescu era socotită de Călinescu aproape de nerezolvat: «Cînd şi-a dat Eminescu examenele, pentru a putea deveni din absolvent de trei clase gimnaziale bacalaureat, este şi va rămîne poate, totdeauna, o taină» (Viaţa lui Eminescu, *Bucureşti, Ed. „Eminescu", 1975, p. 168*). *Dar tot el adaugă imediat că ar fi normal ca examenele să fi fost trecute în 1870, 1871 şi 1872. Unii presupun, fără prea mult temei, că i-ar fi dat un certificat de maturitate Silvestru Morariu, membru în Consistoriul din Cernăuţi şi apoi mitropolit. Să fi intervenit oare Titu Maiorescu însuşi să i se elibereze un certificat de absolvire de la gimnaziul din Botoşani? Nu credem ca acesta să fi abdicat de la severele lui principii morale şi să fi făcut uz de influenţa pe care o avea, mai ales că de curînd mai avusese unele încurcături în legătură cu presupuse falsuri de acte.*

În speranţa găsirii faimosului act ne-am adresat liceului din Botoşani care ne-a răspuns că arhiva şcolii a ars în timpul primului război mondial. Putem însă pune la dispoziţia cercetătorilor fotocopiile actelor de la Berlin care confirmă faptul că Eminescu a fost înscris la Universitatea din acel oraş cel puţin pe baza unui certificat de absolvire a gimnaziului.

Dăm în încheiere, în traducerea noastră, cererea cu numărul 683: « Domnul student Mihail Eminescu, din Botoşani, România, fiul proprietarului Eminescu, înscris la această Universitate la 18 decembrie 1872 în baza certificatului anexat de la Gimnaziul din Botoşani, s-a prezentat să i se elibereze un certificat de absolvire.

Berlin, la 14 iulie 1873 ».

Stancu ILIN

Certificatul de absolvire prin care rectorul şi senatul Universităţii din Berlin atestă că Mihai Eminescu a fost pregătit pentru studiile academice la gimnaziul din Botoşani şi a fost înmatriculat ca student la 18 decembrie 1872, pe baza unui certificat de absolvire de la acel gimnaziu, frecventînd cursurile pînă la sfîrşitul semestrului de vară 1873.

COLECȚIONEA PRIETENII ISTORIEI LITERARE

I. V. PĂTRĂȘCANU

M. EMINESCU STUDENT LA BERLIN

Hotelul în care a locuit Eminescu la Berlin în 1873, Albrechtstrasse No. 8.

EDITURA SOCIETĂȚII „PRIETENII ISTORIEI LITERARE"
BUCUREȘTI, BULEVARDUL PACHE No. 74
LEI 30.—

AM ÎNCERCAT SĂ-MI ADUC MODESTA contribuție la elucidarea datelor necunoscute din timpul studiilor marelui poet și, din cercetările pe care le-am întreprins, reiese că Mihai Eminescu, în 1872, terminînd semestrul de vară la Viena, a venit acasă și aici, din august pînă în decembrie, și-a dat examenele pentru obținerea certificatului de maturitate pe care-l prezintă la înscriere la Secretariatul Universității. Acest certificat rămîne să fie descoperit, dacă nu s-a pierdut, într-una din arhivele din țară.

I. V. PĂTRĂȘCANU

Documentele Eminescu, reproduse în paginile de față, ne-au fost puse la dispoziție, cu deosebit spirit colegial, prin bunăvoința conducerii Universității Humboldt din Berlin (Republica Democrată Germană). Le mulțumim și pe această cale pentru sprijinul acordat. N.R.

N: 683

Anmeldungsschein.

Hr. Stud. phil. Mihael Eminescu

aus Botuschan in Rumänien . Sohn des

Gutsbesitzer E.

bei hiesiger Universität immatriculirt am 18ten Febr. . 1872.

auf das 1. Zeugniss der Gym. zu Botuschan

hat sich zur Ausfertigung eines

Abgangszeugnisses gemeldet.

Berlin am 14ten Juli 1873

Cererea cu numărul 683.

Dass die von dem Herrn Privatdoz. Eminescu aus der Königlichen Bibliothek entliehenen Bücher sämmtlich richtig an dieselbe zurückgeliefert worden sind, wird hierdurch bescheinigt.

Berlin, den 17 Juli 1873

Königliche Bibliothek.

Fochens

Cele două adeverințe de rambursare a cărților împrumutate de către Mihai Eminescu.

Herr Privatdoz. Mich. Eminescu hat sämmtliche von der Königlichen Universitäts-Bibliothek entliehenen Werke zurückgeliefert.

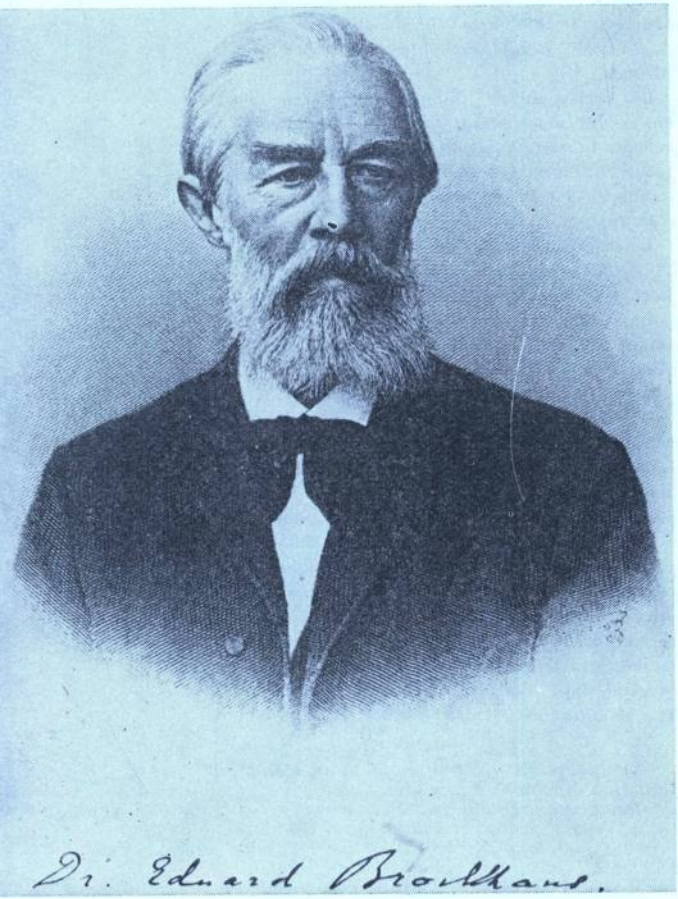
Berlin, den 21. Juli 1873

Königliche Universitäts-Bibliothek.

Dr. F. Jacherson

Eduard BROCKHAUS

solicită colaborarea lui Mihai Eminescu și Titu Maiorescu

TOATE CERCETĂRILE DE PÎNĂ ACUM AU CONsiderat colaborarea lui Maiorescu și Eminescu la Konversations-Lexikon Brockhaus, **atunci cînd au consemnat-o, drept o neînsemnată incidență biografică. De aceea, la capătul unui secol de exegeză maioresciană și eminesciană continuă să fie ignorat un semnificativ moment din biografia spirituală a celor doi ctitori de literatură română.**

Recente investigații în arhive și biblioteci din țară și de peste hotare, prilejuite de sărbătorirea, la 14 mai 1976, într-un larg consens european, a centenarului Comisiei Istorice a Asociației Librarilor Germani, fundată de marele editor Dr. Eduard Brockhaus, ne-au condus la descoperirea corespondenței lui Titu Maiorescu cu celebra editură din Leipzig, „F. A. Brockhaus". Pe această nouă bază documentară, am reușit să reconstituim, în toate detaliile, contribuția maioresciană la Konversations-Lexikon, în perioada 1864—1904, și să delimităm cronologic și editorial colaborarea lui Mihai Eminescu la această enciclopedie.

Contactul lui Maiorescu cu publicațiile editurii din Leipzig a fost foarte timpuriu. Astfel, la 1 ianuarie 1859, cînd se afla încă la studii, la Berlin, Maiorescu îi scria surorii sale, Emilia, despre intenția de a trimite la revista „Blätter für literarische Unterhaltung" (editată de firma F. A. Brockhaus) cîteva note privitoare la istoria poporului român, pentru clarificarea unor aspecte prezentate eronat în literatura germană de specialitate [1].

Mai tîrziu, Ion Maiorescu, tatăl viitorului critic, va colabora la excepționala sinteză realizată de Karl von Rottek și Karl Welcker, sub auspiciile

[1] Cf. Titu Maiorescu. *Jurnal și epistolar*, vol. I, București, 1975, p. 682.

aceleiași edituri din Leipzig: Das Staats-Lexikon (ediția a 3-a, Leipzig, 1856—1866; 14 volume). Articolul său, intitulat Moldau und Walachei [2], reprezintă și astăzi cea mai însemnată contribuție istoriografică românească la enciclopediile germane din veacul al XIX-lea.

În același an, în 1863, Titu Maiorescu își inaugura prestigioasa sa colaborare, de aproape o jumătate de veac, la Konversations-Lexikon prin apariția articolului Bukarest, inserat în volumul al treilea al enciclopediei.

Tot atunci, Maiorescu a devenit colaborator al revistei editate de firma F. A. Brockhaus, „Unsere Zeit", condusă de Rudolf von Gottschall și Eduard Brockhaus. Se cunoaște, astfel, studiul Die Vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Johann I (Cusa) (Principatele dunărene Moldova și Țara Românească sub principele Alexandru Ioan I — Cuza), publicat în numărul din 1 iulie 1866 al revistei „Unsere Zeit". Probabil că și ampla recenzie Contesa Dora d'Istria și cartea sa despre Grecia, inserată în același an în paginile revistei din Leipzig, aparține tot lui Titu Maiorescu, acesta fiind, ulterior, și autorul articolului consacrat scriitoarei de origine română în Konversations-Lexikon [3].

Un moment hotărîtor însă în evoluția relațiilor sale cu editura din Leipzig îl reprezintă scrisoarea din 23 august 1866, adresată criticului român, prin care firma F. A. Brockhaus îi propunea în termeni elogioși includerea în rîndurile colaboratorilor permanenți ai Konversations-Lexikonului, începînd chiar cu ediția aflată atunci sub tipar (ediția a 11-a, în 15 volume, 1864—1868), solicitîndu-i reelaborarea articolului Moldova [4].

La 15 septembrie 1866, Maiorescu expedia materialul solicitat la Leipzig [5], insistînd, totodată, asupra introducerii în marea enciclopedie germană a unui articol special pentru România: așa încît la 9/21 iunie 1867, criticul trimite, de la Iași, pentru Konversations-Lexikon, articolul Rumänen und Rumänien, care a și fost imediat inserat în volumul al 12-lea al monumentalei opere enciclopedice, fiind prima consacrare științifică a României ca stat pe harta Europei, cu un deceniu înainte de cucerirea independenței politice.

Articolul, mult amplificat și la care s-a adăugat pentru întîia oară o sinteză asupra Limbii și literaturii române (Rumänische Sprache und Literatur), a fost inserat și în ediția a 12-a a Konversations-Lexikon-ului (volum apărut chiar în anul consacrării internaționale a independenței României). Interesantă din toate punctele de vedere, sinteza este, în același timp, și cea mai timpurie consacrare europeană a lui Mihai Eminescu, considerat de Maiorescu, în 1878, drept « Cel mai de seamă printre tinerii poeți » (s. n.), urmînd, cronologic, lui Vasile Alecsandri [6].

Din același impuls maiorescian și păstrînd, în linii mari, caracterizările sale, Mite Kremnitz va publica, în prefața antologiei Rumänische Dichtungen, o frumoasă prezentare a poeziei eminesciene, însoțită de douăzeci de poezii în versiune germană [7].

De fapt, Mihai Eminescu era cunoscut în cercul redactorilor enciclopediei din Leipzig încă din anul 1875, cînd a și colaborat la primele volume ale Konversations-Lexikon-ului, ediția a 12-a.

Împrejurările și limitele cronologice ale colaborării lui Mihai Eminescu la Konversations-Lexikon ne sînt azi mult mai clare.

Devenit ministru al Instrucțiunii, în 1874, Titu Maiorescu se vede pus în situația de a nu mai putea colabora personal la marea enciclopedie germană, de aceea propune și obține acordul firmei din Leipzig pentru a încredința revizuirea și completarea articolelor referitoare la România, în ediția a 12-a, lui Mihai Eminescu, pe atunci bibliotecar al Universității din Iași. De altfel propunerea de a recomanda redacției « un înlocuitor competent », pentru cazul cînd Maiorescu nu va avea timpul necesar colaborării, venise chiar din partea editorului, prin scrisoarea din 1 martie 1871.

Astfel, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Titu Maiorescu către Iacob Negruzzi, din 29 noiem-

---

[2] Op. cit., vol 10, Leipzig 1864, pp. 153—174.
[3] *Supplement zur Elften Auflage*, vol I, Leipzig 1872, pp. 575—576.
[4] BARSR, arhiva Titu Maiorescu, S. 82(1)/XI.
[5] *Însemnări zilnice* (Ediția I. Rădulescu-Pogoneanu), vol. I, p. 125.
[6] Vol. 12, p. 782: « Hervorragend unter den jüngern Dichtern ist M. Eminescu ».
[7] *Rumänischen Dichtungen*. Deutsch von Carmen Sylva. Heraus gegeben und mit witeren Beiträgen versehen von Mite Kremnitz. Leipzig, Wilhelm Friederich, Verlag des „Magazin für die Literatur des in — und Auslandes", 1881, p. VII.

brie 1874, Eminescu fusese antrenat în preparativele pentru colaborarea la enciclopedia Brockhaus, iar redacția din Leipzig își dăduse consimțămîntul în acest sens: « Fă bine și amintește lui Eminescu să-mi comunice de urgență lista tuturor articolelor, despre care crede, că trebuesc să figureze în „Conversations-Lexikon" Brockhaus, precum și a celor ce ar trebui eliminate din ultima ediție. Am primit o scrisoare de la Brockhaus, care aprobă colaborarea lui Eminescu... »

La o dată foarte apropiată (1 decembrie 1874) însuși Eminescu îi scria lui Ion Samurcaș, la Berlin, că nu poate rezolva unele probleme familiare, deoarece lucra la revizuirea articolelor din noua ediție Brockhaus: « ...în acest moment sunt însărcinat cu revizuirea acelor articole din Brockhaus, care se ating de români » (s. n.).

Și în primăvara anului următor, Eminescu pregătea tot articole pentru enciclopedie, de vreme ce Iacob Negruzzi îi scria lui Maiorescu, la 1/13 martie 1875: « Eminescu lucrează mereu la Brockhaus »[8] (s. n.).

La scurt timp după această dată, Eminescu a expediat o parte a articolelor redactate, însoțite în mod evident și de o scrisoare explicativă[9].

Din motive, astăzi neclare, editura din Leipzig a trimis însă extrasele ediției anterioare, fără completări, lui A. D. Xenopol, care le-a restituit, indicînd pe Mihai Eminescu drept singurul colaborator desemnat de Maiorescu pentru noua ediție din Konversations-Lexikon. Toate aceste date sînt relatate de Eminescu într-o scrisoare adresată, la 18 iunie 1875, lui Maiorescu, ca răspuns la un anumit reproș al acestuia din urmă privind colaborarea la Brockhaus[10].

În faza actuală a investigațiilor nu știm însă în ce sens au evoluat relațiile epistolare ale editurii germane cu Mihai Eminescu, dar o cercetare, încă sumară, a primelor șase volume ale enciclopediei Brockhaus (ediția a 12-a), apărute în 1875 și 1876 (perioada în care Titu Maiorescu nu a colaborat cu siguranță), ne-a condus la concluzia că în Konversations-Lexikon au fost inserate, în principal, aceleași articole redactate de Maiorescu, cu unele retușuri operate de Mihai Eminescu. Asemenea intervenții sînt evidente, după sondajul pe care l-am întreprins, la articolul consacrat lui Vasile Alecsandri.

Ecouri ale strădaniilor eminesciene pentru elaborarea articolelor destinate Konversations-Lexikon-ului ni se par a putea fi descifrate și în lista cărților împrumutate de poet între 10 februarie și 20 martie 1875 de la Biblioteca din Iași, unde îndeplinea funcția de director. Astfel, între acestea, ar putea fi în directă legătură cu preocupările sale enciclopedice, lucrarea lui Miklosich Die slavischen Elemente im Rumänischen (împrumutată la 10 februarie 1875); D. Iarcu — Catalog general de cărțile române (împrumutat la 19 februarie); I. Reisenberger — L'Eglise de monastère episcopale de la Kurtea d'Argis (împrumutat la 25 februarie), precum și Carol I. Domnitorul Românilor (biografie, București, 1867) împrumutată, poate pentru a redacta fișa respectivă, la 20 februarie 1875.

În perioada în care a fost bibliotecar, Mihai Eminescu a facilitat raporturile de achiziții între Titu Maiorescu și librăria și anticariatul „F. A. Brockhaus" din Leipzig. De aceea, toate cărțile cumpărate de Minister de la Leipzig în septembrie 1874 — aprilie 1875 au fost trimise în exclusivitate bibliotecii Universității din Iași[11].

Din 1877 Maiorescu își reia colaborarea personală la enciclopedia Brockhaus, redactînd articolul C. Negruzzi pentru ediția a 12-a.

La 23 februarie 1880, firma F. A. Brockhaus din Leipzig s-a adresat din nou lui Maiorescu, solicitîndu-i acordul pentru continuarea colaborării sale la o nouă ediție, aflată atunci, după cum precizează redacția, numai în fază de proiect. Remarcăm, în rimul rînd, caracterul « strict particular » al scrisorii. Maiorescu fiind considerat de editorii germani drept unul din cei mai competenți și mai atașați colaboratori ai enciclopediei Brockhaus, fapt pentru care i se solicită nu numai acordul de participare, ci și unele indicații de ordin metodologic[12].

După apariția ediției a 13-a (în 1887), editura „F. A. Brockhaus" și-a propus să tipărească, ca și în cazul ediției anterioare, la finele celor 16 volume de texte enciclopedice, și un Supplementband, care să completeze cu cele mai noi informații Konversations-Lexikon-ul.

---

[8] BARSR. scrisori, S 16(6)/XVI. Scrisoare comunicată de prof. *Valeriu Bîrlan*, în cadrul ședințelor de lucru ale Cercului științific integrat de Bibliologie al Universității din București.

[9] Primele noastre încercări de a recupera din arhiva fostei edituri „F. A. Brockhaus" din Leipzig manuscrisele eminesciene nu au dat însă nici un rezultat, deoarece majoritatea arhivei s-a pierdut în timpul ultimului război mondial, iar în materialele păstrate nu s-a aflat, pînă în prezent, nici o scrisoare T. Maiorescu sau M. Eminescu. (Informație comunicată de Dr. *Leber*, actualul director al editurii „F. A. Brockhaus" din Leipzig — RDG, la data de 9 august 1976.)

[10] Cf. Torouțiu. *Studii și documente literare*, vol. 5, p. 120.

[11] Arhivele Statului-București-Fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 2388/1874, ff. 34 r, 36 r, 71 r și dosar nr. 2736/1875, ff. 11 r și 98 r.

[12] BARSR, arhiva Titu Maiorescu, S 82(4)/XI.

La 8 ianuarie 1887, editorul german îi confirma lui Maiorescu primirea articolelor pentru supliment și îi cerea, între altele, și un articol special pentru Mite Kremnitz [13]. Între articolele trimise în prima tranșă s-a aflat, fără îndoială, și fișa enciclopedică pentru Mihai Eminescu, prima consacrare amplă, antumă, a operei marelui nostru poet național în literatura enciclopedică europeană.

Întreaga colaborare a lui Maiorescu, de la ediția a 11-a (1864) și pînă la ediția a 15-a (1904), însumează cîteva sute de pagini, total necunoscute și neintegrate operei sale, și, în primul rînd, o adevărată istorie a literaturii române moderne, dezvăluindu-ne astfel o fațetă mereu contestată a criticului ctitor.

Necunoscută este și contribuția lui Mihai Eminescu la marea enciclopedie Brockhaus.

Chiar în actualul stadiu al investigațiilor, putem conchide că Titu Maiorescu și Mihai Eminescu, într-o splendidă conlucrare științifică și culturală, au inclus, printre primii, trecutul și prezentul civilizației românești, prin Konversations-Lexikon Brockhaus, în contextul european al marilor valori. Opera lor se află deci în descendența enciclopedică a principelui Dimitrie Cantemir.

Corneliu DIMA-DRĂGAN

I

Leipzig, 23 august 1866

Domnului Prof. Dr. T. Maiorescu, la Pyrmont

Stimate domn, de corectura pe care ați făcut-o pentru „*Unsere Zeit*" și pe care mi-ați trimis-o prin corespondența dumneavoastră din 30 luna trecută, a luat notă domnul consilier aulic Gottschall.

Acum vă comunic onorariul ce vi se cuvine pentru contribuția dumneavoastră la „*Unsere Zeit*", precum și pentru articolul *Bukarest* din *Konversations-Lexikon*: 20 taleri, 27 Ngr., sumă care, conform dorinței dumneavoastră, va fi plătită domnului consilier juridic Kremnitz la Berlin.

În ceea ce privește *Konversations-Lexikon*-ul se punea, de asemenea, problema articolului *Moldova* (fără Valahia), a cărui reelaborare vă rog să binevoiți a o lua asupra dumneavoastră; în acest scop vă trimit în anexă extrasul respectiv din ediția a 10-a. Pentru acest articol nu cunoaștem nici un autor mai competent decît dumneavoastră și de asemenea contez pe faptul că dumneavoastră veți răspunde rugăminții mele cu aceeași promptitudine ca și în cazul articolului *București*, dacă nu cumva vă stau în cale impedimente de forță majoră. În articol ar urma să fie prezentată istoria Moldovei pînă la unirea celor două principate în decembrie 1861 [*sic!*]. Pentru perioada următoare se va face trimitere la articolul *Valahia*. Nu intenționăm să introducem un articol propriu-zis despre *România*, deoarece acea unire poate fi considerată în viitor destul de problematică.

Vechiul articol se va dovedi probabil nesatisfăcător și dorința redacției ar fi ca dumneavoastră să-l refaceți în întregime sau să redactați un nou articol. Singura rugăminte pe care o am ar fi să nu măriți volumul articolului, deoarece suferim încă de lipsa de spațiu și aș fi satisfăcut dacă v-ați putea limita la 4 pagini tipărite.

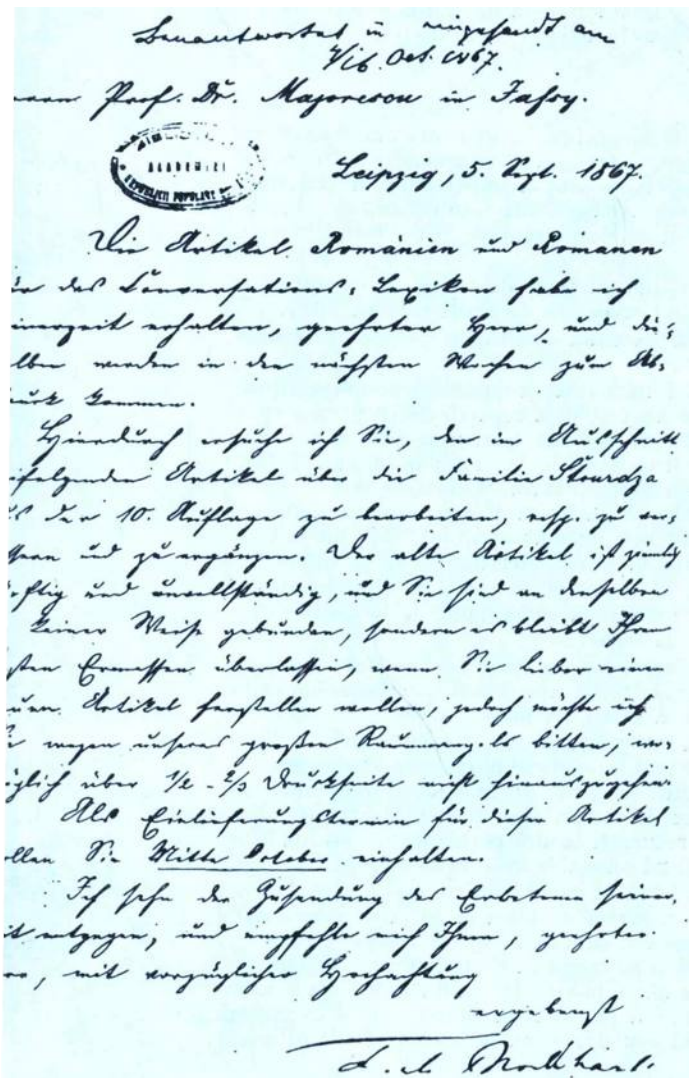
Termenul de predare pentru acest articol am dori să fie *sfîrșitul lui septembrie*. Mi-ați face o deosebită plăcere comunicîndu-mi, prin cîteva rînduri scrise, hotărîrea dumneavoastră, cît mai curînd cu putință, pentru a ști dacă pot conta pe faptul că veți redacta articolul și îl veți preda la termenul indicat. Aștept răspunsul dumneavoastră și vă încredințez de deosebita mea considerație

al dumneavoastră devotat,

F. A. BROCKHAUS

B. A. R. S 82(1)/XI

[13] BARSR, arhiva Titu Maiorescu, S 82(6)/XI.

Beantwortet in mitgetheilt am
4/16 Oct. 1867.

Herrn Prof. Dr. Majorescu in Jassy.

Leipzig, 5. Sept. 1867.

Ihr Artikel Romänien und Romanen
in der Conversations-Lexikon habe ich
mit Interesse gelesen, geehrter Herr, und bin
allen meinen in der nächsten Nähe zu thun,
sehr Genau.

Hiemit erhalte ich Sie, den im Manuscript
folgenden Artikel über die Familie Sturdza
für die 10. Auflage zu berichten, resp. zu ver-
bessern und zu ergänzen. Der alte Artikel ist ganz
veraltet und unvollständig, und Sie sind an denselben
keiner Weise gebunden, sondern es bleibt Ihnen
ganz freigestellt überhaupt, wenn Sie lieber einen
neuen Artikel schreiben wollen, gerne wäre ich
Ihnen sehr grosser Belohnung. Ich bitte, mir
gefälligst über 1/2 - 2/3 Druckseite nicht hinausgehen.
Als Einlieferungstermin für diesen Artikel
wollen Sie Mitte Oktober annehmen.

Ich sehe der Rücksendung des Contractes gefällig
entgegen, und empfehle mich Ihnen, geehrter
Herr, mit vorzüglicher Hochachtung

ergebenst

F. A. Brockhaus

II

Leipzig, 5 Sept. 1867

Domnului Prof. Dr. T. Maiorescu, Iași

Stimate domn, am primit la timp articolele *România* și *Românii* pentru *Konversations-Lexikon* și ele vor merge la tipar în următoarele săptămîni.

Prin prezenta vă rog să redactați, respectiv să corectați și să completați articolul privitor la familia Sturdza din ediția a 10-a, pe care îl aveți în anexă sub formă de extras. Vechiul articol este destul de sărac și incomplet, iar dumneavoastră nu sînteți în nici un fel legat de el, ci rămîne la buna dumneavoastră apreciere, dacă doriți să redactați mai degrabă un nou articol; totuși, datorită marii lipse de spațiu, v-aș ruga să nu depășiți, dacă se poate, 1/2 - 2/3 pagini de tipar.

Termenul de predare pentru acest articol am dori să fie *mijlocul lui octombrie*.

Aștept să-mi trimiteți la timp ceea ce v-am rugat și vă încredințez de deosebita mea considerație,

al dumneavostră devotat,

F. A. BROCKHAUS

[Mențiune autografă Titu Maiorescu]:
Răspuns și expediat 4/16 oct. 1867.

B. A. R. S 82(2)/XI

III

Leipzig, 1 martie 1871

Domnului Prof. Dr. T. Maiorescu, Iași

Stimate domn, avînd încă vie în memorie excelenta dumneavoastră contribuție la ediția a 11-a a *Konversations-Lexikon*-ului, mă adresez din nou dumneavoastră cu o rugăminte ce se referă tot la lucrarea amintită, cerîndu-vă să fiți în continuare colaboratorul nostru și în ceea ce privește *Suplementul* ediției a 11-a — despre care găsiți date mai precise în anexa tipărită —, adică să luați asupra dumneavoastră redactarea celor mai importante articole privitoare la România.

Așa cum se poate presupune, partidele politice de acolo au favorizat sau tulburat în fel și chip mersul lucrurilor, astfel că în primul plan au apărut diferite mărimi,

despre care în afara țării nu se știe deocamdată decît foarte puțin, dar tocmai de aceea este de dorit ca în Suplement, care are menirea de a prezenta cititorului îndeosebi cele mai importante momente ale trecutului apropiat și ale prezentului într-o formă cît se poate de captivantă, să apară atît oamenii de stat români, cît și personalitățile politice. Dumneavoastră aveți pentru aceasta cel mai bun și cel mai important material la dispoziție și afară de aceasta dumneavoastră cunoașteți de acum nevoile și condițiile *Conversations-Lexicon*-ului; de aceea colaborarea dumneavoastră redacțională în domeniul amintit este în mare măsură de dorit și se va dovedi utilă. Avînd în vedere interesul pe care l-ați manifestat deja pentru lucrarea ce vă datorează încă cîteva articole excelente, cred că pot conta cu siguranță că veți da curs cererii mele și veți colabora din nou la ea, de data aceasta în cadrul *Suplementului*.

În primul rînd vă rog să redactați următoarele articole de la literele B și C:

— Brătianu (om de stat român)

— Cogălniceanu (idem) și

— Cretzulescu.

În toate trei cazurile e vorba de noi notițe biografice, pentru care dumneavoastră aveți desigur materialul necesar sau vi-l puteți procura ușor acolo, și ar fi interesant ca ele să conțină și cîte o apreciere precisă asupra importanței și activității politice a fiecăruia, ceea ce cu siguranță dumneavoastră sînteți în măsură să o faceți; în afară de aceasta s-ar impune ca articolele să fie prezentate într-o formă concisă și obiectivă.

În ceea ce privește întinderea articolelor, din partea redacției nu aveți anticipat nici o restricție, rămînînd la aprecierea dumneavoastră să găsiți măsura justă.

Pentru articolul *Brătianu*, termenul de predare am dori să fie *sfîrșitul lui martie*, pentru celelalte două, *sfîrșitul lui aprilie*.

Redacția v-ar rămîne îndatorată, dacă i-ați putea propune unele noi articole, mai întîi în cadrul literelor B, C și D, care au fost deja repartizate, pentru a completa unele lacune, căci se poate să fi fost trecute cu vederea unele articole importante privind România, atunci cînd s-a alcătuit lista de articole, și acum ar mai fi încă timp pentru a remedia aceste lipsuri. Dacă veți constata că lipsește vreun articol de importanță deosebită pentru prezent chiar de la litera B, binevoiți să semnalați redacției cît mai grabnic, și, eventual, redactați imediat articolul, expediindu-l cît mai curînd, pentru a putea fi încă introdus la locul potrivit.

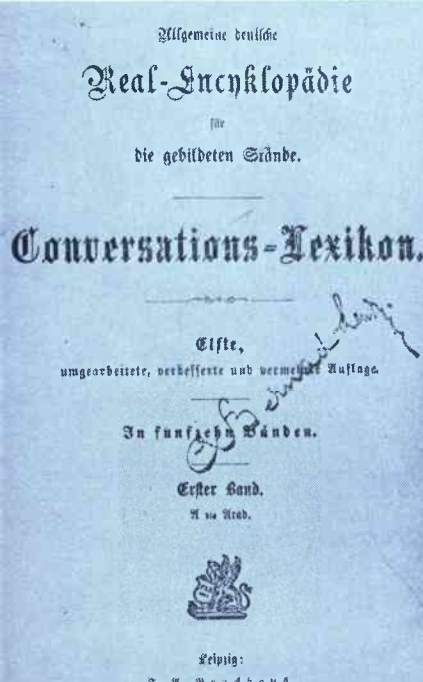
Întrucît aveți un exemplar din ediția a 11-a, puteți să vedeți ce lipsește din el și să faceți propuneri în consecință. Puteți continua cu propunerile în ordine alfabetică, pentru a se putea ține seamă de ele la repartizare.

Cred că nu trebuie să mă tem că veți întîmpina cu refuz rugămintea mea, deși nu am cum să știu dacă timpul dumneavoastră, și așa destul de limitat datorită multiplelor solicitări, vă va îngădui să-mi acordați sprijinul.

Dacă împotriva tuturor așteptărilor veți întîmpina piedici, aștept răspunsul dumneavoastră fără întîrziere și în această eventualitate, cît se poate de nedorită, vă rog să găsiți în cercul prietenilor dumneavoastră de acolo un înlocuitor competent, în domeniul respectiv, căruia să-i încredințez de îndată spre redactare articolele solicitate. Să sperăm că nu va fi necesar să recurgeți la altă persoană, ci veți lua asupra dumneavoastră redactarea articolelor, fiind cel mai în măsură să o faceți.

În ceea ce privește onorariul, vă comunic că în cazul *Suplementului* coala se va plăti cu 40 taleri (în cazul ediției a 11-a onorariul se ridica la 30 taleri per coală). Ca să vă puteți face o idee despre alcătuirea și calitatea *Suplementului*, vă trimit, totodată, primul fascicol, și în caz că doriți să vă trimit la timpul cuvenit și celelalte fascicole, vă rog să-mi comunicați expres acest lucru. În calitate de colaborator primiți *Suplementul* la prețul net, așa cum s-a procedat la timpul său și cu ediția a 11-a, și eventual aș putea reține costul său din suma ce vă va reveni ulterior pentru colaborări.

153
Scriitori străini
în
arhive românești

Gerstenmalz gebraut und mit besonderer Sorgfalt gehopft wird. Es zeichnet sich durch große Haltbarkeit aus (sodaß es selbst nach Ostindien versandt wird: India Pale-Ale) und kommt in mancherlei verschieden benannten Sorten vor, wie Bitter-A., Mild-A., Pale-A., Scotch-A. u. s. w. Die Städte London, Oxford, Burton, Leeds, Pirlenhead und Glasgow sind wegen ihrer A.-Brauerei in Ruf.

Alea jacta est (Jacta alea esto, d. i. der Würfel sei geworfen), angeblicher Ausspruch Cäsars bei dem Überschreiten des Grenzflusses Rubico (s. d.). Doch ist zu beachten, daß Cäsar diesen Ausspruch beim Überschreiten des Rubico nicht in lateinischer Form, sondern griechisch: «ἀνερρίφθω κύβος» (es falle der Würfel) gethan hat, wie Plutarch («Pompejus», Kap. 60) ausdrücklich hinzufügt.

Aleander (Hieronymus), ital. Gelehrter und Zeitalter der Reformation, geb. 13. Notta in der Mark Treviso, studierte wandte sich später der Theologie zu, kam an den Hof Papst Alexan- dann in Venedig, wo er sich mit ldus Manutius befreundete, wurde einer diplomatischen Sendung nach und 1508 von Ludwig XII. auf den iech. und lat. Sprache und Litterar- ersität von Paris berufen. Seine stimmte ihn jedoch zum Eintritt in rwaltung, zunächst in Paris, dann Eberhard von Lüttich, der ihn zu rn und Kanzler machte. Dessen n ihn 1516 an den Hof Leos X., ten und gelehrten Humanisten als Vatikan zu fesseln wußte. Von er dann seine Mission als Gegner mation im Deutschen Reiche durch. pstl. Legat 1520 dem jungen Kaiser sen Krönungsreise entgegen. Die er schon in Aachen machte, den Sachsen zum Verbrennen von Lu- oder gar zu seiner Auslieferung lugen fehl. Auch in Worms auf (1521) wollte es ihm nicht gelingen, e Politik des Kaisers und die von timmungen erfüllte Haltung der de nach seines Herrn Willen zu seinen diplomatischen Bemühungen Luther zum Verhör vor den Reichs- nach gelang es aber dem Legaten, uch gegen den Ketzer zu bewirken, ser Edikt (8. Mai 1521). Später tens VII. zum Erzbischof von Brin- duntius in Frankreich ernannt, be- den König Franz I. auf dessen Feld- ien und wurde mit ihm in der avia gefangen. Von Clemens VII. tenmal als Nuntius nach Deutsch- land gesandt, um einen friedlichen Ausgleich der Katholiken und Protestanten zu verhindern, sah er durch den Nürnberger Religionsfrieden von 1532 den Zweck seiner Mission scheitern. Vom Papst Paul III. 1537 zum Kardinal ernannt, erzielte er, 1538 zum drittenmal Nuntius in Deutschland, abermals keinen Erfolg und kehrte bald wieder nach Rom zurück, wo er 1. Febr. 1542 starb. Sein «Lexicon graeco-latinum» (Par. 1512) ist das beste derartige Werk seiner Zeit. Auch gab A. eine griech. Grammatik und einige poetische Schriften heraus. Die in der Bibliothek des Vatikan aufbewahrten Manuskripte seiner unvollendet gebliebenen Abhandlung «De Concilio habendo» (während des Tridentinischen Konzils oft zu Rate gezogen), seine Briefe und auf seine Nuntiaturen bezüglichen Schriften (vom Kardinal Pallavicino in seiner «Istoria del concilio de Trento» benutzt) geben wichtige Aufschlüsse über die religiösen Bewegungen seiner Zeit. Vgl. Friedrich, «Der Reichstag zu Worms im J. 1521. Nach den Berichten des päpstl. Nuntius Hieronymus A.» (Münch. 1871).

Alcardi (Alcardo, eigentlich Gaetano), ital. Dichter und Patriot, geb. 4. Nov. 1812 zu Verona, widmete sich zu Padua dem Studium der Jurisprudenz, wandte sich aber, da er wegen polit. Verdachts keine Anstellung finden konnte, poetischen und litterarischen Arbeiten zu. Nach der Erhebung Venedigs 1848 gehörte er zu denen, welchen Manin die Ausarbeitung eines Wahlgesetzes übertrug. Später wurde er mit Tommaseo als Vertreter der provisorischen Regierung Venedigs nach Paris geschickt, wandte sich sodann nach Florenz, später nach Verona, wo er infolge der Untersuchung von Mantua verhaftet und nach Mantua gebracht wurde. Im J. 1859 abermals verhaftet, ward er nach Josephstadt in Böhmen geführt. Nach dem Friedensschlusse kehrte er nach Italien zurück, ließ sich in Brescia nieder, ward ins Parlament gewählt, 1864 zum Professor der Ästhetik an der Akademie der schönen Künste ernannt, später in den Oberunterrichtsrat und in den Senat berufen. Er starb in Verona 17. Juli 1878. A.s Schriften, in welchen er die staatliche, soziale und polit. Freiheit Italiens erstrebt, zogen ihm vielfache Verfolgungen seitens der österr. Polizei zu. Sammlungen seiner Gedichte sind: «Poesie complete» (Lausanne 1863); «Poesie varie» (Verona 1858 und Salerno 1860); «Canti di Aleardo A.» (Flor. 1862; 5. Aufl. 1878); eine Auswahl derselben in deutscher Übersetzung (von Kitt): «Aus den Dichtungen A.s» (Basel 1872). Vgl. Daneo, «Aleardo A.» (Genua 1879).

Aleatico ist ein toscan. Wein von dunkelroter Farbe und süßem und aromatischem Geschmack, welcher besonders bei Florenz und auf Elba von Muskatellertrauben gewonnen und an letzterm Orte mit gekochtem Most und etwas Rum versetzt wird. Auch in Lucca und im ehemaligen Kirchenstaate wird der A. bereitet.

Aleātor (vom lat. alea, der Würfel), der Würfelspieler; aleatörisch, das Würfelspiel betreffend, auf Zufall beruhend; aleatörische Verträge, solche, deren Erfolg von Zufälligkeiten abhängt, z. B. Wetten; Aleatörium, Spielhaus.

Alecsandri (Basil), der bedeutendste rumän. Dichter der Gegenwart, geb. 1821 von reichen Eltern in der Moldau, erhielt den ersten Unterricht in einem franz. Privatinstitut zu Jassy und seine weitere Ausbildung seit 1834 zu Paris, von wo er 1839 über Italien in seine Heimat zurückkehrte. Er schloß sich hier Cogalniceanu an, der damals den Mittelpunkt des litterarischen Lebens in Jassy bildete, und wurde eifriger Mitarbeiter an dem von diesem 1840 begründeten, aber 1842 von der Regierung unterdrückten Journal: «Das litterarische Dacien». A. durchwanderte hierauf die Gebirgslandschaften der Moldau, um die Sagen und Lieder des Volks kennen zu lernen, und übernahm dann gemeinsam mit Cogalniceanu und Negruzzi die Direktion des rumän. und franz. Theaters in Jassy, für welches er eine Reihe von Lustspielen schrieb,

Aștept răspunsul dumneavoastră, respectiv expedierea articolelor solicitate, și vă încredințez de deosebita mea considerație,

al dumneavoastră,

F. A. BROCKHAUS

B. A. R. S 82(3)/XI

IV

Excelenței Sale Domnului Ministru
Titu Maiorescu, București

Leipzig, 23 febr. 1880

Avînd în vedere valoroasa dumneavoastră colaborare la a 12-a ediție a *Conversations-Lexikon*-ului, încheiată anul trecut, îmi iau acum permisiunea de a vă întreba din timp dacă voi putea conta din nou pe sprijinul binevoitor al dumneavoastră la a 13-a ediție.

De fapt, nu intenționez să încep de pe acum o nouă ediție și de aceea vă rog, pentru a preîntîmpina unele zvonuri, să considerați comunicările de față ca *strict particulare*. Totuși aș dori să pregătesc această ediție mai din timp decît data trecută și într-un mod care să permită domnilor colaboratori, precum și redacției, o muncă mai planificată și mai regulată, iar după ce va începe publicarea, să permită lucrării o apariție rapidă.

Înainte de a începe prelucrarea diferitelor articole, pentru care există deja textul de bază, îndată după primirea declarației de acord pe care sperăm s-o obținem din partea dumneavoastră, vi se va trimite o listă cu *toate* titlurile articolelor din domeniul dumneavoastră, ce figurează pînă acum în *Lexikon*; astfel veți avea posibilitatea de a vedea în ansamblu contribuția dumneavoastră de pînă acum și de a indica completările ce vi se vor părea necesare și de a propune eventual o schimbare a ordinii materialelor. Această examinare și completare a listei v-aș ruga să o efectuați pînă la un termen ce urmează să fie fixat — mă gîndesc la un interval de cîteva luni. După aceasta redacția va stabili lista dumneavoastră, va lua înțelegere definitivă cu dumneavoastră și cu aceasta s-ar încheia toate lucrările pregătitoare, ce vor permite să se înceapă prelucrarea propriu-zisă la timpul potrivit.

Sper că primesc curînd ca răspuns din partea dumneavoastră un acord de principiu și atunci îmi voi permite să vă comunic, împreună cu lista amintită, detalii mai precise asupra punctelor de vedere ce urmează a fi luate în seamă la a 13-a ediție.

Cu deosebită considerație,

F. A. BROCKHAUS

B. A. R. S 82(4) XI

V

Leipzig, 2 febr, 1886

Excelență,

Articolul *România* pentru a 13-a ediție a *Conversations-Lexikon*-ului mi-a sosit încă de acum cîteva luni și tocmai din acest motiv socotesc că ar fi potrivit să vă prezint un extras al articolului, pentru a-l revedea înainte de tipărire.

Fac aceasta însă și din alt motiv. V-am comunicat deja că domnul consul general Bamberg a manifestat un deosebit interes pentru articol și eu îi promisesem să-i trimit un extras în șpalt. Lucru care s-a și întîmplat, iar domnul Bamberg i-a făcut

o serie de adăugiri, care apoi au fost introduse în text de către redacție, cu unele scurtări, care erau necesare din pricina spațiului foarte limitat. Rezultatul tuturor acestor intervenții este articolul așa cum se prezintă în șpaltul alăturat.

Firește, eu nu-l pot da la tipar, înainte de a ajunge la o înțelegere cu dumneavoastră asupra formei sale actuale. Vă rog așadar să modificați sau să ștergeți, ceea ce credeți că nu e important sau ceea ce nu e în acord cu vederile dumneavoastră.

I-am spus deja domnului Bamberg că dumneavoastră, în calitate de colaborator, trebuie să hotărîți în ultimă instanță, și în consecință binevoiți a da articolului forma definitivă în care urmează să meargă la tipar.

Înapoierea lui cît mai urgentă este foarte de dorit, deoarece paginarea zațului urmează acum, firește, să se efectueze destul de curînd.

Cu deosebită considerație, al dumneavoastră devotat.

F. A. BROCKHAUS

B. A. R. S 82(5)/XI

VI

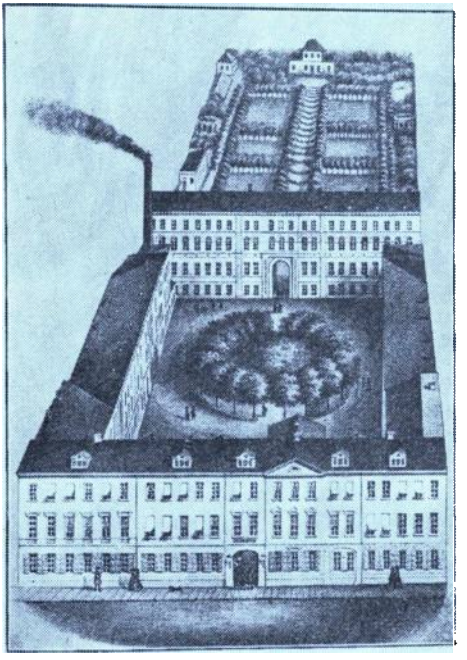
Leipzig, 8 ianuarie 1887

Excelență,

Am primit articolele din prima listă, pentru *Suplementul* la *Conversations-Lexikon*. Vă rog să redactați în continuare articolele:

— Dorohoi, oraș;

— Kremnitz (Mite), scriitoare, și să-mi trimiteți cît mai repede cu putință primul articol, deoarece culegerea *Suplement*-ului merge foarte repede.

Am scris deja direct doamnei Mite Kremnitz, dar dînsa dorește de asemenea să vă dea tot dumneavoastră datele autobiografice pentru articol, și dumneavoastră veți avea bunătatea să le folosiți la redactarea articolului.

Al excelenței voastre devotat,

F. A. BROCKHAUS

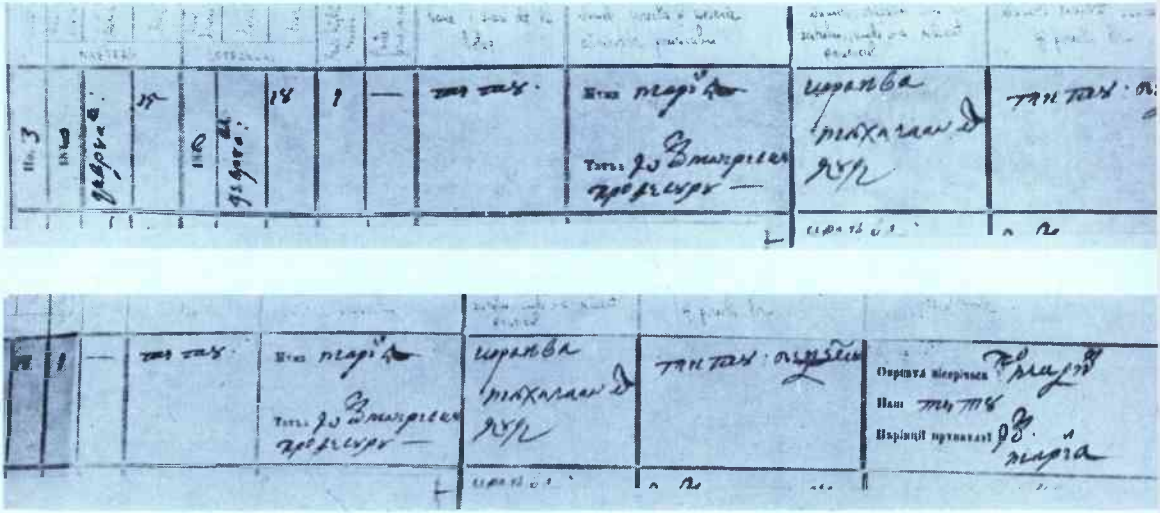
B. A. R. S 82(6)/XI

DOCUMENT

TITU MAIORESCU

În numărul 2 din 1974, revista „Manuscriptum" a publicat, la rubrica Dosarul unei existențe, două articole importante pentru cunoașterea vieții și a operei lui Titu Maiorescu [1].

În paginile de față ne propunem să elucidăm, pe baza unor acte juridice și de stare civilă păstrate în arhivele municipiilor București și Craiova, unele amănunte mai puțin cunoscute privind biografia criticului și totodată să amendăm inexactități de informație care s-au perpetuat în istoria literară, devenind adevărate clișee, neconfruntate pînă azi cu documentul. Menționăm că unele din aceste date au fost cunoscute și de G. Călinescu, care însă le-a reținut din acte secundare (extrase sau copii), ele însele nu lipsite uneori de greșeli. Astfel, în revista „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", nr. 3/1960, pp. 534—538, G. Călinescu, plecînd de

la un extras de pe actul de botez, notează: « Titu Maiorescu se născu la Craiova, la 15 februarie 1840, fiind botezat la 18 februarie, nașul Titu Begescu, dîndu-i numele.» **În actul original, aflat în Arhivele de Stat Craiova, pe care-l reproducem în fotocopie, scrie însă clar:** Bengescu **și nu** Begescu, **ca în extras: greșeală datorată, evident, preotului care a redactat extrasul.**

Titu Maiorescu s-a născut, într-adevăr [2], la 15 februarie 1840, la Craiova, în mahalaua bisericii Dudu, unde a și fost botezat, la numai trei zile de la naștere. Nașul, Titu Bengescu, locuia în aceeași mahala și nu în alta, Obedeanu, cum arată extrasul de botez.

[1] *Titu Maiorescu — Notă biografică*, de Petre Popescu-Gogan și *În jurul unui divorț*, de Rodica Iovan.

[2] Spunem «într-adevăr» pentru că numai actul original are valoare, cu toate mărturiile din *Însemnări* (15 februarie) sau din *Epistolarium* (27 februarie). În *Centenarul lui Maiorescu*, p. 2, prof. Const. Capră arată că T. Maiorescu s-a născut la 28 februarie. Diferențele apar datorită celor două stiluri.

ÎN REPLICĂ

Precizări în marginea biografiei

«*Pricina răposării — răceală*»

Actele de deces ale părinților Ioan și Maria Maiorescu, păstrate în registrele de morți ale bisericii Cimitirul Bellu (Arh. St. Buc. St. Civ. D. nr. 54) **infirmă data decesului tatălui și o confirmă pe aceea a mamei, precizînd totodată și domiciliul acestora. Astfel, în documente, se menționează că familia lui Ioan Maiorescu locuia în centrul orașului, în mahalaua Amza, unde probabil avea casă, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că Titu Maiorescu a locuit aici împreună cu Clara Kremnitz, după înapoierea de la Berlin, adică în 1862. Părinții mor nevîrstnici, în anul 1864, la numai cîteva luni diferență unul de altul, de « răceală », cum se consemnează dealtfel și în mitrica bisericii. Cunoscînd vîrsta la care au murit — Ioan Maiorescu, 53 de ani și Maria, 45 de ani —, putem stabili cu exactitate anul nașterii părinților — 1811 și, respectiv, 1819 — anulînd, în felul acesta, orice alte încercări de datare, propuse pînă în prezent. Ioan Maiorescu a decedat la 2 august 1864, iar Maria la 23 noiembrie, în același an. Astfel, ziua morții lui Ioan Maiorescu este cu siguranță 2 august și nu 24 august, cum eronat au scris toți istoricii literari, cu excepția lui G. Călinescu, actul său de deces fiind dovada care înlătură orice dubii. Eroarea aceasta (24 august) a apărut chiar în ziarele epocii, în zilele care au urmat imediat decesului*[3] *și a fost preluată de aproape toți istoricii literari care au studiat îndeaproape biografia lui Titu Maiorescu*[4].

[3] În numărul din 25 aug/5 sept 1864, p. 1095, publicația „*Buciumul*", care apărea în București, a anunțat decesul într-un necrolog, neindicînd însă data morții. Aceasta i-a făcut pe toți să creadă că Ioan Maiorescu ar fi murit la 24 august, în preziua apariției ziarului.

[4] Citäm pe cei mai importanți: G. I. Ionescu-Gion, *Portrete istorice*, 1894; N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ion Maiorescu*, 1919; Soveja (S. Mehedinți), *Titu Maiorescu*, 1925, „Cartea Românească"; Eugen Lovinescu, *T. Maiorescu* 1940, vol. I; în ediția din 1972 apărută la „Minerva", îngrijită de Maria Simionescu, această greșeală e « îndreptată » prin alta: «23 august»; Marin Stoica, *Ion Maiorescu*, 1967, „Ed. did. și ped."; Domnica Filimon, *Tabel cronologic, critice*, „BPT", 1973; George Ivașcu în *Titu Maiorescu* din *Istoria literaturii române*, vol. III.

Registru pentru morți pe anul 1864

BISERICA Cimitirul Bellu Reg[istrul] nr. 54

Nr.	Data răposării			SEKSUL							Pricina răposării	Numele și pronumele, starea și meseria mortului sau a moartei și lokul locuinței	Numele orașului sau a Komunei	
				Bărbați						Femei				
				Vîrsta în care au murit										
	anul	luna	ziua	de la naștere pînă la 5 ani	de la 5—15	de la 15—25	de la 25—50	de la 50 înainte	Nr. total				unde au răposat	unda s-au îngropat mortul
180	1864	August	2					53	1		răceală	Ioan Maiorescu din mahalaua Amza	mahalaua Amza orașul București	La Cimitirul Șerban Vodă din București idem

După cum se poate observa, în registrul de morți, între data de 2 și 24 august, cînd e înscris Ioan Maiorescu, sînt înregistrați alți defuncți, iar pe data de 24 august nu figurează nici un nume la bisericile Amza și cimitirul Bellu. Ori, este evident că preotul nu putea să înregistreze cu o anticipație de douăzeci și două de zile decesul lui Ioan Maiorescu. Cînd în 1864, joi 27 august, Titu Maiorescu îi trimitea Clarei, din București la Iași, o depeșă telegrafică: «Madame Claire Maiorescu Iassi. Arrivé. Mon père déjà enterré. Mardi... Ma soeur un peu plus mal»[5] el nu preciza exact data înhumării. Dacă joi a fost 27 august, marți a căzut în 25, ceea ce înseamnă că Ioan Maiorescu ar fi murit duminică 23 august sau poate sîmbătă 22, și deci în nici un caz la 24 (după ordonanțele în vigoare nu se făceau înmormîntări imediat a doua zi după deces). Acest calcul se pare că l-a făcut și E. Lovinescu, dar rezultatele la care a ajuns sînt contradictorii: «Maiorescu fusese chemat la București la căpătîiul tatălui său pe moarte, ajuns la 22 august îl găsise îngropat și se întoarse la 8 septembrie». (Op. cit., vol. I, p. 135). Dar tot în același volum, la p. 18, citim: «Boala îl răpuse însă repede, la 24 august 1864». Așadar, după E. Lovinescu, Ioan Maiorescu moare la cîteva zile după ce fusese deja înmormîntat! Dar, verificînd calendarul pe luna august a anului 1864, am putut constata că 4 august a căzut realmente într-o marți, deci Ioan Maiorescu a murit duminică, 2 august, cum dealtfel arată actul de deces pe care l-am reprodus mai sus. De fapt Titu Maiorescu nu a asistat nici la înmormîntarea mamei sale, care a murit la 23 noiembrie 1864, cum arată Registrul pentru morți pe anul 1864 cu numărul 54, aflat în mitrica bisericii Cimitirul Bellu (Arh. Stat. Buc., Fond. St. Civilă) — unde de asemenea a ajuns tîrziu. «Ma mere déjà enterrée», îi telegrafia Clarei din București, în seara zilei de 28 noiembrie 1864. (Epistolarium, 3, 1864. Bibl. Acad. RSR, Arhiva T. Maiorescu.)

«...plec la Berlin ca să mă însor...»

Titu Maiorescu s-a «căsătorit» cu Clara Kremnitz de două ori în vara anului 1862, după ce în ianuarie 1860 se logodise cu ea la Berlin, venind de la Paris, unde studia. Prima «căsătorie» a avut loc la Berlin în ziua de 12 iulie [6]. « Căsătoria » de la București s-a celebrat la Biserica Amza, în ziua de 26 august 1862, nași fiindu-i soții George și Elisabeta Sion.

[5] *Epistolarium*, 3, Bibl. Acad. RSR 1860—1865. Tot aici se află și un bilet trimis de Titu Maiorescu lui Vasile Pogor, datat: « *Iassi luni 24 august 1864* », în care acesta notează: « *Mon cher Pogor, je vais partir demain pour Bucarest. Mon père vient de mourir. Je n'ai pas assez d'argent. Prêtez-moi cent ducats jusqu'à mon retour. Venez me les remettre aujourd'hui au demain jusqu'à 9 heures matin. Maiorescu* ».

Dar 24 august 1864 nu e altceva decît ziua în care el a primit știrea, dacă nu cumva fusese anunțat mai înainte, și nu data morții lui Ioan Maiorescu.

[6] Cf. *Epistolarium*, 3, 1860—1865, Bibl. Acad. RSR, scrisoarea adresată «Neni Popei la Brașovŭ (unchiul său), joi 28 iunie 1862». În volumul *Din corespondența lui Titu Maiorescu (1860—1862)*, G. Juvara dă greșit anul 1861. Iată epistola: « *Nene dragă, astăzi plec la Berlin ca să mă însor acolo după ritul protestant la 12 iulie. La întoarcerea la București (1 august) pe cînd îmi expiră congediul de la Tribunal, mă voi însura în ritul nostru* ». În altă misivă, către un alt unchi al său, Costache Poppasu din Brașov, datată tot 28 iunie 1862, anunța același eveniment. La 23 iulie (11 iulie), îi comunica lui Ion Popasu « zu Kronstad », « *Cununia mea e sîmbătă acum. În aceeași zi plecăm la Dresda* ».

Reg. nr. 11
1862

Nr.	Anul	Luna	Ziua	Numele pronumele și meseria mirelui	Locul locuinței mirelui	Dacă este mirele: june	vădav	Păsit acum în a 3-a căsătorie	Numele miresei și al părinților ei	Locul locuinței miresei	Dacă este mireasa: june (adică fată)	văduvă	Păsește acum în a treia căsătorie	Ce vîrstă are: Mirele	Mireasa	Numele și pronumele și meseria Nunului și a nunei	Subscrisurile
10	1862	august	26	Titu Liviu Maiorescu	Mah[alaua] Amza	1			Klara Kremnițu	mahalaua Amza	1					George Sion și Elisabeta Sion	Preot *[indescifrabil]* G. Sion Elisa Sion

Căsătoria înscrisă aici sub Nr. 10 s-a desfăcut prin sentința Trib[unalului] Ilfov 14 oc[tombrie] Nr. 25/87 în favoarea sociului care s-a înscris în registru[l] de căsătorii al acestui oficiu pe anul 1887 sub Nr. 770, astăzi două zeci august de noi Veniamin Hernea consilier al camerei Bucuresci și oficiar de stare civilă P[entru] Primar V. Hernea

Din căsătoria cu Clara Kremnitz Titu Maiorescu a avut, cum se știe, doi copii: o fată, Livia (1863), și un băiat, Liviu (1869)[7]. Băiatul s-a stins repede, la 27 noiembrie 1872. Livia a părăsit țara după divorțul părinților săi, însoțindu-și mama, și s-a căsătorit, în vara anului 1892, cu Eugeniu von Dymsza. S-a crezut că nu s-a mai întors și că a murit printre străini[8]. Livia Maiorescu-Dymsza moare însă la vîrsta de 83 de ani, în ziua de 26 august 1946, la Cîmpulung-Muscel, unde se refugiase în timpul războiului și de unde, grav bolnavă, nu a mai putut să se înapoieze în capitală. A fost înhumată la Cimitirul Bellu, la 28 august 1946, la orele 18, lîngă tatăl său. Aceste date sînt cuprinse și în cererea pe care o adresează Zoe Cămărășescu, nepoata lui Titu Maiorescu, primarului general al capitalei, document pe care îl reproducem în continuare:

26 august 1946

Domnule Primar General[9],

Fiica Ilustrului Profesor Titu Maiorescu, fost Președinte al Consiliului de Miniștri, Livia Dymcza [*sic!*] a decedat astăzi la 26 august la Cîmpulung unde era refugiată

[7] *E.* Lovinescu e iarăși inadverdent: «*El a avut copii pe Livia Dymsza... și un fiu Liviu (născut 1871)*». Domnica Filimon (op. cit., p. LXVII), consemnează și ziua: 28 martie pentru Livia și, respectiv, 9 august pentru Liviu. S-ar putea ca acestea să fie datele exacte. Ele sînt extrase din *Epistolarium*, după cîte ne-am putut da seama.

[8] E. Lovinescu, op. cit., vol. II, p. 73. Aceeași informație după mai bine de trei decenii la G. Ivașcu și la alții.

[9] Iată și autorizația de înmormîntare care îi este eliberată Zoei Cămărășescu, în urma acestei cereri:

Primăria Comunei Cîmpulung Muscel
Autorizație de înmormîntare
Nr. 236

Livia Dimșa — Dymsza de 83 ani
de confesiune catolică
încetată din viață la 26 ale lunii August 1946 ora 11

Înmormîntarea se va face în Cimitirul Bellu din București în ziua de 28 August 1946 după ora 18.

Decesul a fost constatat de către Medic [*indescifrabil*] care a eliberat certific[atul] 192.

OFIȚER DE STARE CIVILĂ
[*Indescifrabil*]

cu toată familia ei, care exprimă dorința ca rămășițele ei pămîntești să fie înhumate la cimitirul Șerban Vodă din București, alături de părintele și de bunicii ei.

Mormîntul lui Titu Maiorescu, situat în parcela nr. 18 a cimitirului, este întreținut de Primăria Municipiului, ca un omagiu perpetuu datorat marei figuri dispărute.

În calitate de nepoată a lui Titu Maiorescu, subscrisa am onoarea a vă ruga să binevoiți a da autorizația legală de înmormîntare a Liviei Dymcza pe locul familiei, dezgropîndu-se osemintele soților Ion Maiorescu, părinții Profesorului Titu Maiorescu. Osemintele vor fi înhumate odată cu rămășițele Livii Dymcza. Ele sunt îngropate în stînga monumentului lui T. Maiorescu.

Cu deosebită considerație

ZOE I. CĂMĂRĂȘESCU

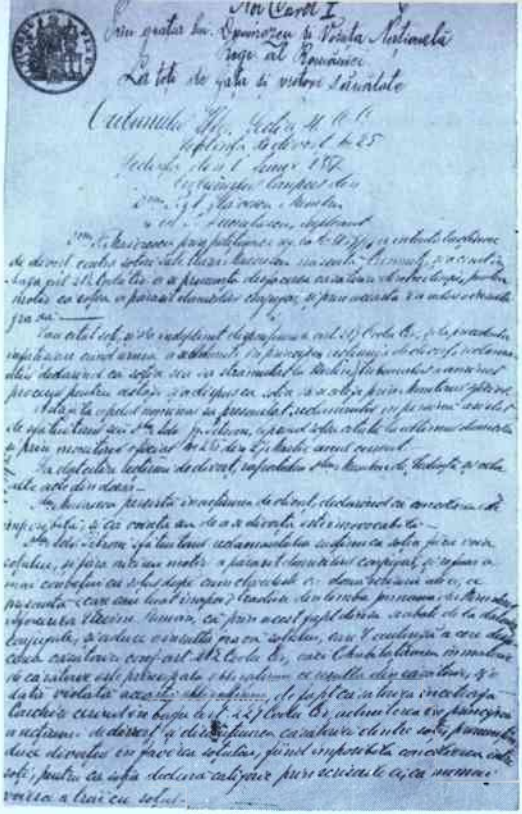
Str. Romulus 77

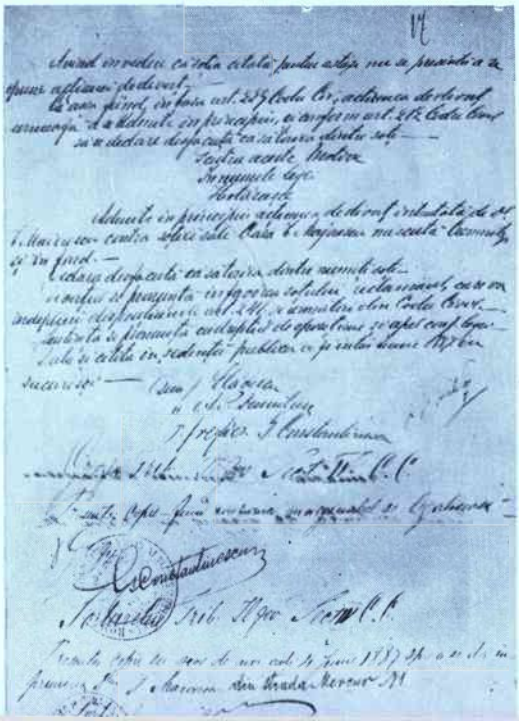
«...s-a desfăcut în favoarea sociului...»

Nu sîntem de părere că despărțirea de Clara Kremnitz l-a tulburat afectiv pe Titu Maiorescu, așa cum cred cei mai mulți dintre biografii săi. În timpul despărțirii, Maiorescu se arată dur, intransigent față de soția sa, ca și față de Livia care încercase o linie de moderație între părinții săi. El se arată agitat și deprimat doar cînd Clara, la rîndu-i, extrem de chivernisită din punct de vedere financiar, îi încurcă demersurile în instanță. Pentru toată atmosfera și starea de agitație a lui Maiorescu din această perioadă, este foarte semnificativă epistola lui către Emilia din 8/20 decembrie 1886, București, publicată de Torouțiu, în vol. VI, pp. 74—76: « În toiul discuției o pretenție bănească atît de pozitivă din partea soției mele și după paravanul copilei... N-am avut încotro și am acceptat și rușinea aceasta ». **Nu grija materială și nici sentimentele deferente față de Clara îl fac să-i acorde rente și să-i asigure un trai liniștit, ci teama că ea nu va consimți să-i trimită scrisorile probatorii ale delictului de părăsire a domiciliului conjugal, de care să se prevaleze în fața tribunalului. El se precipită să înainteze tribunalului cererea de divorț la 20 decembrie 1886, fără să mai aștepte scrisorile Clarei, și este atît de mulțumit încît ar vrea să facă cunoscut tuturor evenimentul[10]. Sentința de divorț nr. 25/1 iunie 1887, ne conturează un Maiorescu — din depozițiile sale, notate în stil indirect de grefier — ferm și abil, temător și insinuant. La ultima ședință acesta s-a înfățișat personal, avînd ca apărător pe avocatul Gr. Petroni.**

[10] « *Am înaintat azi tribunalului cererea de divorț. Acum poți vorbi pretutindeni în Iași despre divorțul meu... sînt liniștit și ferm hotărît în fața oricui, mă simt tare ca un lup între oi... Așa că acum să n-ai nici o grijă de mine.* » (Scrisoarea din 8/20 decembrie 1886, către sora sa Emilia.)

Deși cele două scrisori ale Clarei, depuse la dosar, în care ea declara că refuză să mai locuiască cu soțul ei, precum și părăsirea nu numai a domiciliului, ci și a țării, constituiau dovezi suficiente de garanție pentru o decizie a tribunalului în favoarea sa, Titu Maiorescu lasă să se înțeleagă că soția sa ar fi luat la plecare, odată cu bagajele, și mobila casei [11]. Transcriem în continuare sentința de divorț, care conține și aceste amănunte:

Tribunalul Ilfov, Secția 4 C.C.
Sentința de divorț Nr. 25
Ședința din 1 iunie 1887
Tribunalul compus din
D[om]nii P. N. Slăvescu Membru
A. P. Dumitrescu supleant

D[om]nu[l] T. Maiorescu prin petițiunea reg[istrată] la nr. 8159/86 a intentat acțiune de divorț contra soției sale Clara Maiorescu, născută Cremnitz, și a cerut în baza art[icolului] 212 Codul Civ[il] a se pronunța desfacerea căsătoriei dintre dînșii, pentru motiv că soția a părăsit domiciliul conjugal, și prin aceasta i-a adus o insultă gravă.

S-au citat soții și s-au îndeplinit dispozițiunile art[icolului] 219 Codul Civ[il], și la precedenta înfățișare cînd urma a se admite în principiu acțiunea de divorț, reclamantul declarînd că soția sa s-a strămutat la Berlin, Tribunalul a amînat procesul pentru astăzi și a dispus ca soția să se citeze prin *„Monitorul Oficial"*.

---

[11] Probabil că Maiorescu a luat această hotărîre în urma atmosferei pe care Clara i-o crease în ultima vreme. Iată un fragment dintr-o scrisoare adresată Emiliei la 5/17 decembrie 1886, publicată de Torouțiu (Op. cit., vol. IV, p. 71), edificatoare în acest sens: « *...sînt arătat ca unul care a părăsit casa spre a putea duce mai lesne o viață de desmăț, „mettre Anette dans ses meubles". Cealaltă partidă* [Clara] *continuă infamia răspîndind zvonul că ar fi „gravidă". Fapt care mă determină să urgentez hotărîrea. Luni voi introduce acțiunea de divorț. Nu mai sînt liniștit, ci împietrit* ».

Astăzi, la apelul nominal, s-a presentat reclamantul în persoană asistat de sfătuitorul său D[omnu]l Adv[ocat] Gr. Petroni, lipsind soția citată la ultimul domiciliu și prin *„Monitorul Oficial"* nr. 285 din 27 martie anul curent [12].

S-a dat citire acțiunii de divorț, raportului d[omnu]lui Membru de Ședință și celor-[l]alte acte de dosar.

D[omnu]l Maiorescu persistă în acțiunea de divorț, declarînd că concilierea este imposibilă, și că voința sa de a divorța este inrevocabilă.

D[omnu]l adv[ocat] Petroni, sfătuitorul reclamantului, susține că soția fără voia soțului, și fără nici un motiv a părăsit domiciliul conjugal, și refuză a mai conviețui cu soțul după cum dovedește cu două scrisori ale ei, ce presantă (care s-au luat înapoi) traduse din limba germană de Ministerul Afacerilor Streine Român, că prin acest fapt dînsa se abate de la datoriile conjugale, și aduce o insultă gravă soțului, care-l autorizâ a cere desfacerea căsătoriei conf[orm] art[icolului] 212 Codul Civ[il], căci cohabitațiunea în materie de căsătorie este principala obligațiune ce resultă din căsătorie, și o dată violată această obligațiune, de fapt căsătoria încetează.

Conchise cerînd în baza art[icolului] 229 Codu[l] Civ[il], admiterea în principiu a acțiunei de divorț și disoluțiunea căsătoriei dintre soți, pronunțîndu-se divorțul în favcarea soțului, fiind imposibilă concilierea între soți, pentru că soția declară categoric prin scrisorile ei, că nu mai voiesc a trăi cu soțul.

Tribunalul

Asupra acțiunei de divorț intentată de D[omnu]l T. Maiorescu contra soției sale Clara T. Maiorescu, născută Cremnitz, pentru motiv că a părăsit domiciliul conjugal, ceea ce constituie o insultă gravă la adresa sa.

Avînd în vedere că consiliile date reclamantului spre a se concilia au rămas infructuoase—

Ascultînd pe soț în susțineri —

Avînd în vedere că din dosar se constată că s-a dat reclamantului, în lipsa soției citată, cele două consilieri președențiale, și prima de Tribunal, că s-a făcut referatul presedențial și primul raport de D[omnu]l judecătore delegat de Tribunal, iar pentru astăzi urmează a se admite în principiu acțiunea de divorț.

Avînd în vedere că reclamantul de la precedentele înfățișări, a declarat că probele de care se servă a dovedi motivele ce invoacă pentru desfacerea căsătoriei sunt numai nește scrisori ale soției, în baza cărora și art[icolului] 229 C[od] Civ[il], a cerut ca o dată cu admiterea în principiu a divorțului să se pronunțe și disoluțiunea căsătoriei.

Avînd în vedere că din două scrisori ale soției presentate astăzi în instanță de reclamant, care sunt traduse din limba germană de Ministerul Afacerilor Streine Român se constată că soția <încă din anul trecut> a părăsit domiciliul conjugal, încă din anul trecut, plecînd cu bagajele în streinătate.

Considerînd că cohabitațiunea soților este principala obligațiune ce resultă din căsătorie, că soția care părăsește domiciliul conjugal, lu[î]nd cu sine bagajele, mobilele casei și stabilindu-se la Berlin, îndrituește pe bărbat a cere desfacerea căsătoriei, care de fapt a încetat o dată cu cohabitațiunea soților.

Considerînd că refuzul soției, de a conviețui cu soțul său, care-l manifestă prin sus zisele scrisori, constituie o abatere de la datoriile conjugale, și prin aceasta se aduce soțului o insultă gravă, că din aceste scrisori resultînd într-un mod indubitabil in-

[12] *„Monitorul oficial"*, nr. 285, vineri 27 martie/8 aprilie 1887, p. 7363 « *Tribunalul Ilfov, secția IV civilo-corecțională. D[oam]na Clara T. Maiorescu, cu domiciliul peste frontieră, se citează prin aceasta ca, în ziua de 1 Iunie 1887, orele 11 a. m., să se presinte la acest tribunal spre înfățișare în proces cu soțul său, T. Maiorescu, pentru divorț; contrariu procesul se va judeca în lipsă, conform legei.*

Nr. 4.628 1887, Martie 24 »

tenţiunea soţiei d-a nu se mai întoarce în domiciliul conjugal. Tribunalul prevede imposibilitatea unei concilieri între soţi, pentru cuvînt că dînşii trăind departe unul de altul, relaţiunile de afecţiune reciprocă pe care se fondează căsătoria, nu mai pot exista între dînşii, şi deci o căsătorie în asemenea condiţiuni nu mai poate fi menţionată[*sic*!] —

Avînd în vedere că soţia citată pentru astăzi nu mai presintă a se opune acţiunei de divorţ.

Că aşa fiind, în basa art[icolului] 229 Codu[l] Civ[il], acţiunea de divorţ urmează a se admite în principiu, şi conform art[icolului] 212 Codu[l] Civil să se declare desfăcută căsătoria dintre soţi —

Pentru aceste motive

În numele legei

Hotărăşte

Admite în principiu acţiunea de divorţ intentată de D[omnu]l T. Maiorescu contra soţiei sale Clara T. Maiorescu născută Cremnitz şi în fond —

Declară desfăcută căsătoria dintre numiţii soţi —

Divorţul se pronunţă în favoarea soţului reclamant, care va îndeplini dispoziţiunile art[icolului] 246 şi următori din Codu[l] Civil —

Sentinţa se pronunţă cu dreptul de opoziţiune şi apel conf[orm] legei —

Dată şi citită în şedinţă publică azi întîi Iunie 1887 în Bucureşti.

Semnăturile P. N. Slăvescu
A. P. Dumitrescu
P[entru] grefier G. Constantinescu, grefier
Trib[unalul] Ilfov sect[or] IV C./C.

Însemnările din 1/13 iunie 1887 păstrează parcă ceva din atmosfera momentelor de deplină mulţumire şi chiar fericire, care au urmat imediat pronunţării sentinţei de divorţ. În familia Anei Rosetti, Titu Maiorescu este îmbrăţişat şi sărutat; se plînge de bucurie la vestea cîştigării procesului.

«...*de profesie la mama...*»

Titu Maiorescu, în vîrstă de 47 de ani, se însoară imediat după divorţ cu Ana Rosetti [13], care avea atunci 33 de ani.

Arh[ivele]
St[atului]
Buc[ureşti]
Reg[istrul]
Nr. 966
(p. 8)
ort[odox]
Rom[ân]
Titu Maiorescu
de 47 ani, profesor, cu
D[omnişoa]ra
Anna Rosetti
de 33 ani,
văduv cu junǎ

REGISTRUL STAREI CIVILE
PENTRU
CĂSĂTORIŢI

Nr. 882

Din anul una mie opt sute opt zeci şi seapte luna septembrie zioa trei la ora unu post-meridiane. Act de căsătoria Domnului Titu Maiorescu de religie ortodoxă în vîrstă de ani patru zeci şi şeapte de profesie profesor născut în Craiova domiciliat în Bucuresci strada Mercur Nr. 1 fiu al Deced[atului] Ion Maiorescu — fost de profesie profesor domiciliat în Bucuresci strada — şi al Deced[atei] Maria fost de profesie menajeră domiciliată în Bucuresci strada — asemenea şi buni[i] sînt morţi.

[13] «*Zestre n-are*» precizează pe verso-ul Declaraţiei de căsătorie, nr. 127, 20 VIII 1887, cel care a alcătuit dosarul.

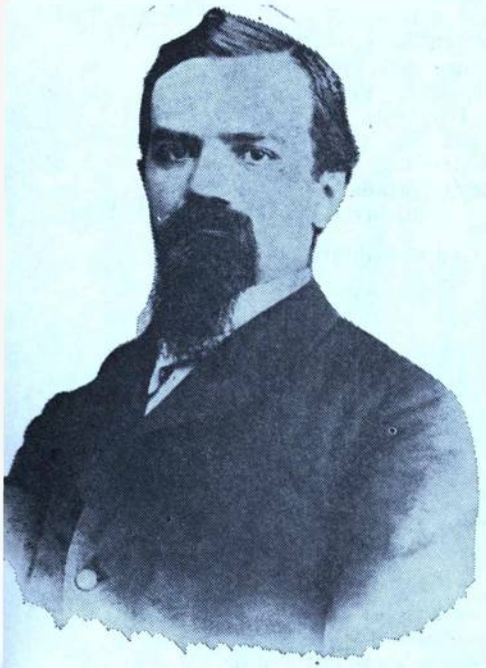
Cu D[omnișoa]ra Anna Rosetti de religie ortodoxă în vîrstă de ani trei zeci și trei de profesie la mama, născută în Bucuresci, domiciliată în Bucuresci stradă Clopotar nr. 10 bis fiica decedat[ului] Radu Roseti fost de profesie funcționar născut în Bucuresci domiciliat în Bucuresci strada — Nr. —și a D[oamn]ei Casia — de profesie menajeră domiciliată în Bucuresci strada Clopotari Nr. 10 care fiind facia a consimțit la această căsătorie. Cei de facia contractanți fiind întrebați ne au declarat că nu s-a făcut actu[l] dotal între D[umnea]lor.

Acte preliminare sunt:

Publicațiunile de căsătorie făcute în această comună în duminicile de 23 ale lunei august [*sic*!] și 30 ale lunei august/87 în urma cărora nu s-a ivit nici o opositiune, — II-a Bilet de botez al contractantului liberat de preoți din Craiova, III sentința de divorciu Nr. 25/87, IV Estractu Nr. 180/64 de moartea tatălui soțiului liberat dupe condicele bisericii cimit[irului] Șerban Vodă, V. Estractu Nr. 236/64 de moartea mamei soțiului liberat dupe condicele bis[ericii] Șerban Vodă VI, Estractu Nr. 11/54 de vîrsta soției liberat dupe condicele bisericei Popa Dărvași, VII Estractul Nr. 306/68, de moartea tatălui soției liberat dupe condicele fostului oficiu verde — și al: VIII-a Declarațiunea celor patru martori presenți la celebrarea căsătoriei civile din care se constată fiitori[*sic*]! socii nu sunt rude între D[umnea]lor la nici un grad din cele oprite de lege, că se căsătoresc acum, soțiul pentru a doua oară, ear soția pentru prima oară, că persoana ce asistă pe soție ca mamă este în adevăr în această cualitate ear părinți[i] și buni[i] soțului sunt morți.

Tuturor acestor acte parafate de noi și oprite la acest oficiu spre a remîne alăturate la registru precum și capitolul VI de sub titlul V din codul civil, s-au dat cetire de noi în auzul tuturor celor de față mai sus arătați, dupre care contractanți[i] au declarat că voesc a lua în căsătorie unul pre D[omnișoa]ra Anna Rosetti și alta pre D[omnu]l Titu Maiorescu și Noi Grigorie Petronie consilier al comunei București și oficer de stare civilă am pronunțat în numele legei că contractanții sunt uniți prin căsătorie. Toate cele de mai sus s-au făcut în public în palatul comunal și în presența ceruților de lege patru martori și anume: D[omnu]l Constantin Brăiloiu în vărstă de ani șeapte zeci și șeapte de profesie avocat domiciliat în strada Dionisie Nr. 14, cunoscut cu soțiul —
D.A. Budișteanu în vărstă de ani cinci zeci de profesie militar domiciliat în strada Manea Brutaru Nr. 10 cunoscut cu soțiul —
D. Iacob Negrutzi [*sic*!] în vărstă de patru zeci și patru de profesie profesor domiciliat în strada Romană Nr. 25 cunoscut cu soția —
D. Panait Sănescu în vărstă de ani cinci zeci și șease de profesie funcționar domiciliat în strada Minervei Nr. 26 cunoscut cu soția.

Cei doi d-întei din partea sociului, iar cei din urmă din partea sociei și dupe ce am dat cetire acestui act în auzul celor de facia, soci, mama soției și martori[i] au subscris aceasta împreună cu noi dupe ce li s-au cetit

Soți { T. Maiorescu
Anna Rosetti
Mamă soției. Cassia Rosetti
Martori { C. Brăiloiu
colonel A. Budișteanu
I. C. Negruzzi
P. Senescu
p[entru] Primar S. Peltroiu

Încredințare

Subsemnați[i] martori veniți la această căsătorie încredințăm următoarele:

1 Că soți[i] nu sunt rude între D[umnea]lor la nici un grad din cele oprite de lege.

2 Că se căsătoresc acum, soțiul pentru a 2-a oară ear soția pentru prima oară.

3 Că persoana ce asistă pe soție ca mamă este în adevăr în această cualitate.

ear părinți[i] și buni[i] soțului sunt morți

Martori { C. Brăiloiu
Colonel A. Budișteanu
I. C. Negruzzi
P. Senescu
p[entru] Primar Gr. Petroni

Cel care oficiază căsătoria la starea civilă este fostul său avocat în procesul de divorț, consilierul Gr. Petroni, iar dintre martori amintim pe Iacob Negruzzi și pe bunicul Anei dinspre mamă, Constantin Brăiloiu, de 77 de ani.

Ana Rosetti, fiica marelui agă Radu Rosetti (1815—1868) și a Casiei Brăiloiu (1823—1900), s-a născut în București în Mahalaua Pitar Moșu, la 17 martie 1854, și a fost botezată cam tîrziu, la 25 aprilie de postelniceasa Cleopatra Racoviță, conform documentului păstrat în Arhivele Statului, București, Fond Stare Civilă Dosar 174, 1854. Căsătoria religioasă s-a oficiat la Curtea de Argeș, în ziua de 6 septembrie 1887. Transcriem în continuare cererea adresată de Titu Maiorescu ofițerului de stare civilă, prin care solicita îndeplinirea cît mai grabnică a formalităților necesare pentru celebrarea căsătoriei:

Nr. 927

Domnule oficiaru,

Eu Titu Maiorescu
june văduv prin divorț
de națiune român
protecție română
religie ortodoxă
profesiune Profesor de Universitate
în vîrstă de ani 47
născut în Craiova
domiciliat în București
suburbia .....
strada Mercur 1,

Voesc a lua în căsătorie pe...
Domnișoara Anna Rosetti
june...
de națiune română
protecție română
religie ortodoxă
profesie la mama
în vîrstă de ani 33
născută în 1854 în București
domiciliată în București
suburbia .....

fiu <d[omnu]lui> decedatului Ion Maiorescu
de profesie Profesor de Universitate
fost domiciliat în București
și al decedatei d[oam]nei Maria M. născută Popasu,
fost domiciliată în București
strada Clopotar nr. 10 bis
fiica decedatului Radu Rosetti
de profesie fost Mare Agă, Prefect de Poliție
fost domiciliat în București
și a d[oam]nei Casia Rosetti, născută Brătianu
domiciliată București, strada Clopotar 10 bis.

Și vă rog, D[omnu]le oficiar, să binevoiți a dispune de a se face formalitățile prescrise de lege pentru celebrarea acestei căsătorii.
Primiți, vă rog, asigurarea distinsei mele considerații

[Iscălitura]

T. MAIORESCU
Profesor la Universit[atea] București,
Strada Mercur 1

Domniei-Seale
Domnului Oficiar al statului civil din Capitală.

Ana Maiorescu a murit departe de patrie, la Heidelberg, la 28(29) spetembrie 1914 [14], unde a și fost înmormîntată. Nu știm dacă rămășițele i-au fost aduse în țară. După cercetările noastre s-ar părea că nu.

«...*la casa din stradela Lahovary...*»

Titu Maiorescu a încetat din viață la vîrsta de 77 de ani, din cauza unei boli de inimă (miocardită). Și în privința datei decesului au existat opinii divergente chiar din partea unor martori oculari. Soveja (Simion Mehedinți) în lucrările sale despre Titu Maiorescu prezintă constant data de 2 iulie 1917, deși el a luat direct parte la funeralii. Eugen Lovinescu propune două date: 1 iulie 1917 (vol. II, p. 371) și 2 iulie (vol. II, p. 378). Al. Marghiloman, ca și „Gazeta Bucureștilor" [15] consemnează dureroasa întîmplare cu date certe. Dealtfel, Al. Marghiloman [16] declară decesul la primărie, ca martor, împreună cu Dimitrie Rosetti (cumnatul lui T. Maiorescu).

---

[14] Academicianul Șerban Cioculescu comunică drept dată a morții Anei Maiorescu anul 19131 (Vezi revista *„Manuscriptum"*, nr. 2/1975, p. 136, prezentarea la materialul iconografic *Suveniruri junimiste și de familie*.) Dealtfel și celelalte date referitoare la familia Rosetti sînt, cu unele excepții, eronate. Astfel, Maria Radu Rosetti (Negruzzi) ar fi fost soră geamănă cu Dimitrie Radu Rosetti (1847) și ar fi murit în același an (1925). Însă Maria s-a născut la 11 martie 1848 la Craiova *(Dosarul de căsătorii nr. 87/1871, culoarea galbenă, Arhivele Statului București)* și a murit în 1926 la 18 iunie *(act deces nr. 4525)*. Pe cînd Dimitrie Radu Rosetti s-a născut în București la 17 aprilie 1850 *(act de botez nr. 15, București, mah[alaua] Popa Dărvaș, Arh[ivele] Stat[ului] Buc[ureștî])* și a decedat la 12 octombrie 1934, în etate de 84 de ani, la spitalul francez *(act nr. 1722)*. Zoe Rosetti (Bengescu) nu s-a născut în 1852, ci la 22 februarie 1853, la București și a murit, într-adevăr, în 1913 (la 29 noiembrie, dată ce este notată și ca an al morții Anei Maiorescu). Presa vremii (*„Convorbiri literare"*, *„Universul"*, *„Adevărul"* și *„Dimineața"*) a consemnat evenimentul, deplîngînd moartea Anei. În *„Convorbiri literare"* nr. 10, octombrie 1914, Simion Mehedinți, într-un vibrant necrolog, anunță ca dată a decesului ziua de 28 septembrie 1914. Cotidianele *„Adevărul"* (nr. 9905, 8 octombrie 1914) și *„Dimineața"* (nr. 3308, 9 octombrie) arată ziua de 29 septembrie 1914. *„Universul"* (nr. 278, 9 octombrie), într-un necrolog în care nu se precizează data morții, citează și presa străină (în nr. 281, 12 octombrie): « *Viena 10* — **„Neues Wiener Abendblatt"** *exprimă profunde regrete pentru moartea d[oam]nei Maiorescu, una dintre cele mai nobile femei din România* ».

[15] În numerele 197 (2 iulie) și 198 (3 iulie) *„Gazeta Bucureștilor"* relatează pe larg trista întîmplare, iar revista *„Săptămîna ilustrată"* publică, în nr. 8 (12 iulie 1917), un articol omagial, însoțit de fotografii luate în timpul ceremoniei funerare (pp. 3, 4, 5).

[16]. Al. Marghiloman, *Note politice*, 1927, pp. 10—11, zilele 1, 2, 3 iulie 1917: « *1-er juillet — Mort de Maioresco. Ce matin à 5 h. Maioresco s'est subitement éteint... Il repose, simplement, sur son lit; mes fleurs — les premières arrivées — couvrent la couche. Ni pompe, ni décoration sur les corps, selon sa volonté...*

À 6 h. levé du corps. Demain à 4 h. obsèques officielles. J'ai signé avec Mitica Rosetti l'acte mortuaire à la Mairie. »

167
Document în replică **Actul de deces atestă precis ziua de 1 iulie 1917.**

360

Maiorescu
Titu
77 ani

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU MORȚI
Nr. 7052

Act de moarte din anul una mie nouă sute șaptesprezece luna Iulie ziua întîi la orele unsprezece 10/60 înainte de amiazi.

În ziua de întîi ale prezentei luni, la ceasurile cinci înainte de amiază

A încetat din viață la casa din stradela Gl. Lahovary N. 7 Titu Maiorescu, în vîrstă de 77 ani, de profesiune profesor universitar, senator, membru al Academiei Române și fost prim ministru, născut în Comuna Craiova, Județul Dolj, văduv, domiciliat în București stradela Gl. Lahovary, N. 7, fiul lui Ion Maiorescu și al Mariei, morți.

Moartea a fost verificată de D[omnu]l Medic Popescu care a elaborat certificatul Nr. 375 din 1 Iulie 1917. Această declarațiune ne-a fost făcută de următorii martori:

D[omnul] Alexandru Marghiloman de ani 63, de profesie rentier, fost ministru domiciliat în Comuna București, strada Mercur, Nr. 14.

D[omnul] Dimitrie Roset[t]i de ani 66, de profesie avocat domiciliat în Com[una] București, str[ada] Cantacuzino Nr. 59 cari după ce le-am citit acest act l-au subscris propriu împreună cu Noi Constantin Dristoreanu Munhu în Comuna — și Ofițer de stare civilă din Comuna București.

Reg[istrul] stării civile pentru nunți starea civilă la sect[orul]I Cons[iliul] popular al municip [iului] Buc[urești].

Martori — A. Marghiloman; s. R. Rosetti

După mărturia depusă la ofițerul stării civile de către Al. Marghiloman (care a dat crezare infirmierei Olga Neuman [17]), Titu Maiorescu a decedat la ora 5 dimineața. Corpul neînsuflețit a fost ridicat de acasă (Str. General Lahovary) și depus în seara aceleiași zile, după orele 18, la capela Cimitirului Bellu. A doua zi, duminică 2 iulie, la orele 16, a fost înhumat lîngă părinții săi. În cortegiu se aflau trei dintre elevii săi, Simion Mehedinți, Rădulescu-Pogoneanu și I. Bassarabescu, și căpitanul Kremnitz (fiul Mitei) [18].

C. POPESCU-CADEM

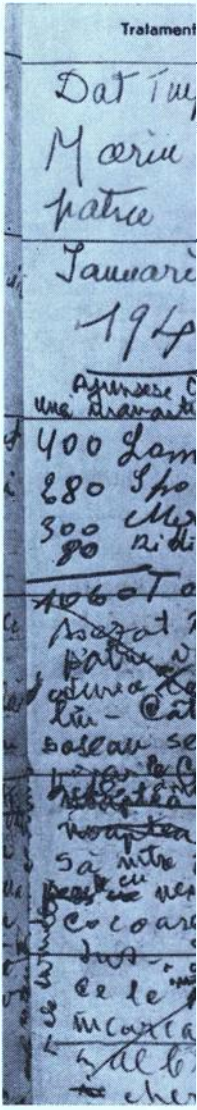
[17] În volumul *Bucureștii de altă dată* (vol. IV, p. 201), Const. Bacalbașa afirmă că Titu Maiorescu «*Într-o dimineață a fost găsit mort în pat, răpus de boala de inimă care-i punea, încă de mai mulți ani, viața în primejdie*». E posibil ca infirmiera să fi dormit și, găsindu-l mort dimineața, să fi comunicat o oră după cum a crezut ea.

[18] Presa germană a anunțat imediat că onorurile militare la moartea lui T. Maiorescu au fost făcute de trupele ocupante, fapt care a stîrnit indignarea presei ieșene. Cotidianul „*Acțiunea română*", nr. 162 (21 iulie 1917), scria la rubrica *Informații*, p. a 2-a: «*Citim în l'*„**Independence Roumanie**": *Ziarele germane anunță că la înmormîntarea lui Titu Maiorescu onorurile au fost date de către armata austro-ungară. Acesta e un nou mijloc de a se ofensa sentimentele noastre de mîndrie națională și de a se face o insultă nenorocirilor noastre de față*».

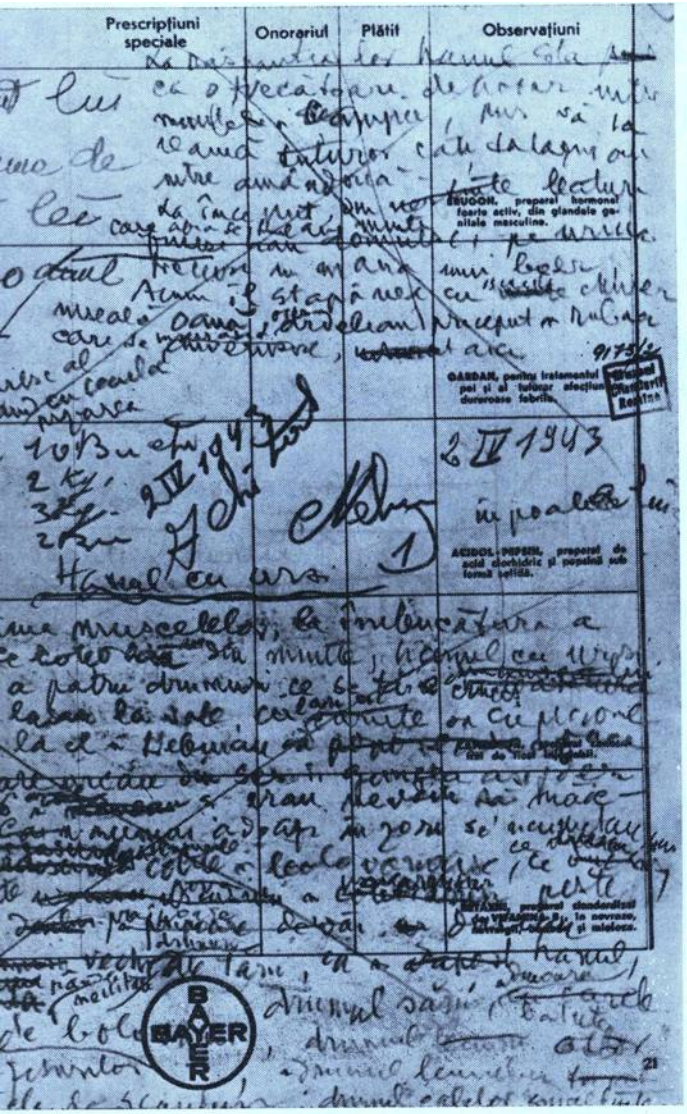
Vasile VOICULESCU

REÎNTOARCEREA LA UNIVERSUL MIRAculos al copilăriei, unde totul se afla sub vraja basmului, reprezintă pentru Voiculescu regăsirea celor mai pure izvoare ale inspirației sale. Spațiu cu valoare simbolică, satul natal, «bîrlog sălbatic scobit în cremeni sparte», a cărui viață se desfășura după vechi datini și eresuri, capătă valoarea unui arhetip al existenței, plasat într-un cadru fabulos. Acolo era pădurea fermecată ce aduna «basmele toate la un loc», acolo coborau din poveste smeii, zînele și cerbul vrăjit, Murgilă și Strîmbă-lemne. Aflat la vîrsta cînd «amesteca basmul cu viața», copilul descoperă lumea trăind în mijlocul naturii, cu sentimentul pătrunderii «în alt tărîm». Din această prelungire a vieții în basm derivă de altfel și profunda familiaritate cu celelalte viețuitoare, adînc resimțită de Voiculescu, ele devenind adevărate simboluri, duhuri ale pămîntului de care se va simți totdeauna legat. «Urșii ăștia năzdrăvani mi-au umplut cu fericite spaime copilăria și au sădit în mine o poezie sălbatică, ce dăinuiește încă. Au ajuns un simbol nedeslușit, dincolo de jocul literar ca dintr-un fel de afinitate tainică, o înrudire în afară de fire ca un totem» — mărturisea scriitorul. Mesageri ai acelor vremuri fericite, amintirea lor îi va deștepta în minte «cea mai vrăjită și plină de minuni priveliște» a copilăriei, hanul de la marginea satului, unde «rînd pe rînd, generații de urși din vechime făcuseră faima, un fel de faimă vie» a locului. Văzut cu ochii copilului «atunci întîia oară scos la lume», hanul cu urși pare că se trage direct din basme. Lumea lui îi oferă un spațiu al inițierii. Aici viața stă sub semnul poveștii, împrumutîndu-i o figurație de basm. Blînzii urși, «cei mai statornici mușterii», nu pot fi decît prietenii și ajutoarele lui Făt-frumos, iar ursarii cei întunecați — smeii. Șirul revelațiilor continuă atunci cînd străbate «odăile de prăvălie» ale hanului, încărcate aidoma «cămărilor împărătești», de tot felul de «minunății». Mărfurile cele mai obișnuite îi produc o nesfîrșită uimire, sînt desprinse de întrebuințările lor curente și integrate universului poveștii. Baloturile cu pînză sînt țesute pentru veștmintele domniței, bomboanele sînt nestematele din vistierii, limonada pare o licoare năzdrăvană din care se gustă cu emoție și precauție, din căpățînile de zahăr se pot înălța palate de marmură. Dar basmul este și mai fermecător în zilele de sărbătoare, cînd satul întreg iese la horă, iar hanul se transformă în tărîmul mirific cu Feți-frumoși și cu Ilene Cosînzene. Hora reprezintă atotputernicia poveștii, cînd realitatea își pierde conturul, ceasurile cînd toți se străduiesc «să se vadă altfel de cum erau în celelalte zile». Hanul însuși își schimbă statutul, devine un teren de confruntare, «școala», «salonul lumii care-ți făcea faimă bună ori îți scotea ponoasele».

Loc de «negoț și petrecere», așezat la întretăierea drumurilor dintre munte și cîmpie, «vad mare și umblat, hanul îi primea pe toți, le da adăpost, îi îndestula cu băutură și mîncare și odihnă învrîstate cu sumedenie de povestiri ale întîmplărilor din toată lumea, trecute din gură în gură». El devine astfel un fel de centru al lumii, unde spectacolul vieții se desfășoară în toată plenitudinea lui și unde «din gura primăverii pînă la căderea troianelor de zăpezi», se deapănă «tot hronicul celor opt sau zece județe» din împrejurimi. Proiecție feerică a vieții țărănești, hanul lui Voiculescu seamănă mai degrabă cu o gospodărie cuprinsă «gata să găzduiască un sat». Nici un mister nu-l înconjoară, totul se petrece la lumina zilei. Hangiul însuși e un țăran întreprinzător, harnic și primitor. Aici trecătorii se cinstesc doar în scurtul răgaz dintre două treburi, așteptînd să le vină rîndul la moară, la piuă sau la fierărie. «Huruitul morii, șuierul scocului, bătăile barosului, răgete și nechezuri, pocnete de bice, hăieli și înjurături» sînt zgomotele obișnuite, care nu încetează decît duminica și sărbătorile «ca să dea rînd lăutarilor». Resimțit ca un tipar al existenței stabile, ritualizate, hanul este, totodată, «calendarul satului». Trecerea zilelor și schimbarea anotimpurilor erau vestite de pregătirile de primăvară, de trecerea oilor la vărat, pînă la căderea iernii, cînd hanul își închidea porțile, iar

Final la POEMUL HANULUI CU URȘI

oamenii trăiau «despărțiți de lume, prin casele și bordeiele troienite, ducînd dorul minunilor închise cu obloane de zăpadă și zăvorîte de ghețuri». Cît timp «hora era înăuntru», el rămînea în conștiința lor ca un nucleu al existenței, ce va renaște tumultos în primăvară.

«Basmul» povestit la Hanul cu urși, ascunde însă și memorabile lecții de viață. «Trăznita din fereastră» sau slăbănogul desprins parcă din «basmul cu jumătate de om», reprezintă cazuri de încălcare a unor credințe adînc înrădăcinate, comportamente aberante imediat sancționate. Între «minunile» văzute aici se înscrie și tămăduirea celor căzuți sub stăpînirea «zgriptoroaicelor» (bolile) prin practici de medicină populară.

Aparent desprins de succesiunea epică, capitolul *Groapa îngerilor răi*, la sfîrșitul căruia este însemnată, după obiceiul autorului, data încheierii manuscrisului: «*miercuri 17 iulie 1957. B[ucurești]*», poate fi socotit un epilog al povestirii, aducînd o abatere discursivă și o modificare a tonului: hanul cu urși, mistuit de flăcări cu stăpînii lui cu tot, fusese așezat pe un loc blestemat. Acordîndu-i valoarea unei meditații ce-l implică direct pe autor, ea semnifică imposibilitatea regăsirii acelui timp.

Plasat sub zarea poveștii, satul lui Voiculescu e un «sat al minunilor», iar replica lui fabuloasă este hanul. În retrăirea copilăriei în acest cadru, tonului evocator i se substituie ficțiunea, autenticitatea amintirilor este umbrită de atmosfera de basm ce se țese în jurul unui topos simbolic: hanul cu urși. Universul poetic se naște și aici din lumea care există și reprezintă o imagine ideală a ei, relevîndu-i sensurile profunde și semnificațiile ontologice. El concentrează cele mai statornice legături cu imediatul fenomenal, ridicate la gradul de simbol. Mare intensitate capătă astfel imaginea muntelui, stăpînit de «uriașul schimnic al pădurii», ursul, «strămoșul coborît din mit». Dominat de această prezență totemică, scriitorul va rămîne «un habotnic locuitor al muntelui», către care îl cheamă «tainele depărtării» și «somnul turmelor».

•

Povestirea *Poemul Hanului cu urși* a fost considerată pînă în prezent ca o lucrare neterminată, chiar după apariția capitolelor *Hanul, Urșii* și *Cămările împărătești* în „*Cronica*“, nr. 26 din 27 iunie 1970, și a unei variante a capitolului *Hanul*, în „*Tribuna*“, nr. 897 din 28 februarie 1974. Tot în 1974, în broșura: *Articole.*

Comunicări. Documente. V. Voiculescu, editată de Comitetul de cultură și educație socialistă Buzău, a fost tipărit parțial, după manuscrisul aflat la Biblioteca județeană, un capitol inedit al povestirii, *Hora*, cu următoarea mențiune: «text neterminat».

Fragmentul pe care-l publicăm în paginile următoare reprezintă capitolul *Hora* integral, precum și sfîrșitul povestirii, capitolul *Groapa îngerilor răi*, și este reprodus după originalul aflat în arhiva Muzeului literaturii române (cota 9175). Manuscrisul reprezintă o primă redactare a întregii povestiri; interesul deosebit pe care îl prezintă constă însă în faptul că, prin însemnarea de la sfîrșitul capitolului *Groapa îngerilor răi*, oferă posibilitatea datării.

Diana CRISTEV

HORA

Dar minunea minunilor era hora, pentru care tot satul se lăia din ajun. Oamenii, fetele, flăcăii se preschimbau, se făceau toți frumoși de nu-i mai cunoșteai. De unde acasă umblau cu cămăși negre, acum coborau la han albi ca oile noastre, cînd [i]ești de la scaldă. De unde înjurau, ocărau, își dau poalele peste cap, batjocoreau pe bătrîni, acum mergeau în cumpăt, se făceau blînzi, cuviincioși, schimbau binețe, spășiți sărutau mîinile bătrînilor și se înfățișau hanului cu toată rînduiala cuvenită unei curți domnești. Aici își arătau toți bunele deprinderi de care se lepădau acasă, vorbeau, se mișcau, zîmbeau cu măsură, uitîndu-se unu la altu ca în niște oglinzi, unde se căzneau să se vadă altfel de cum erau în toate zilele.

Hanul era și școala și salonul care-ți făcea faima bună sau îți scotea ponoasele.

Duminica, în preajma hanului, pe lîngă horă se înfiripa și oleacă de tîrg, adică se strîngeau nu numai localnicii, ci venea lume streină din satele vecine, cu tot soiul de mărfuri spre vînzare. Hora începea după amiaza, jur împrejurul bătăturii se așezau laviță, pentru privitori. Taraful sta cocoțat în mijloc, pe un fel de podea de scînduri, ridicată pe stîlpi ca la doi stînjeni de pămînt, unde urcau pe-o scărică ce se lua numai-decît. Asta ca să se împiedice certurile și bătăile între flăcăii satului și cei streini. Ai noștri porunceau un joc sau un cîntec. Veneticii, ca să se arate tari, porunceau altul. Lăutarii șovăiau, nu știau ce să facă. Cearta se spărgea în capul lor. Dacă ascultau de unii, protivnicii nu săreau pe aceștia, care-i așteptau cu cuțitele scoase, ci tăbărau pe țigani, că nu le făcea[u] gustul, îi băteau, spărgeau viorile, rupeau arcușurile. Oană a găsit dezlegarea așa cum văzuse la Huțula — a urcat pe țigani în văzduh, unde nu-i mai ajungeau bîtele și cuțitele harțăgoșilor.

— Ați scăpat, ciorilor, v-ați suit pe cracă, le strigau ciudoși vrăjmașii, cînd lăutarii începeau briul în loc de învîrtita cerută de tabăra cealaltă și nu se mai făcea nici o încăierare.

Dar o neorînduială mult mai grozavă, pe care Oană n-o putuse împiedica și care pe noi ne răsturna pentru multă vreme era furatul fetelor din horă. Un flăcău căruia îi era dragă o fată pe care părinții nu voia[u] să i-o dea, se înțelegea cu o haită de fîrtați, rude ori prieteni, și în focul jocului, cînd nimenea nu se aștepta, se repezeau ca un stol de ereți în horă, și-n vălmășeală răpeau fata dintre surate și fugeau cu ea. Pînă să se desmeticească părinții, lumea, pînă să se alcătuiască o poteră de alți flăcăi care să-i urmărească, se făceau nevăzuți cu prada. Hoțul își ducea mîndra acasă la părinții lui și curînd se sfîrșea cu nuntă. De obicei fata era mai dinainte înțeleasă cu feciorul. Dar întîmplarea mă tulbura aidoma cu cea din basm cînd smeul fură și o ascunde pe tărîmul celălalt pe Cosînzeana. *

---

* Text publicat într-o variantă cu diferențe stilistice, în: *Articole. Comunicări. Documente. V. Voiculescu*, Buzău, pp. 69—70, de Alexandru Oproescu și Rodica Mihăilescu.

Cu nepoții din partea fratelui său Filipache, în excursie în împrejurimile Pîrscovului (1935).

Dar îndeobște hora se petrecea fără întîmplări de acestea. Și cînd se pleca soarele în chindii, taraful începea chindia, însemna sfîrșitul. Toți, amestecați, se prindeau de umeri și încingeau un joc nebun. Era cel din urmă. Fetelor, nevestelor, copiilor nu [le] mai era îngăduit să mai stea. Trebuia să plecăm acasă, la muls vite[le], la adus apa, la învîrtit mămăliga. Rămîneau numai feciorii care porneau jocurile lor voinicești, ținîndu-se cîte doi, doi de brațe și chiuind ca-n codru. Cum plecau și streinii mai de departe, țiganii îndrăzneau să coboare, mai ales că venea refeneaua cu băuturi și cîntece la ureche.

Cu prilejul acestor soboruri, hanul mi-a dezvăluit și alte minuni grozave: aici am văzut o femeie năucă, slabă ca o scîndură, cu o jumătate de obraz ars de o crestătură roșie, urmele fulgerului. M-a purtat înadins mama să mi-o arate, ca o pildă de neascultare. Nu vrusese să fugă de la geam cum îi strigase toți, pe vreme de furtună. Ci făcuse pe grozava și deschisese fereastra și [i]eșise cu capul afară să privească. Atunci a lovit-o trăznetul, care, se știe, intră mai ales pe deschizături. Au ridicat-o de jos țeapănă. Greu și-a venit în fire, dar rămăsese cu o spaimă, rătutită, cu hulte în cap, de care nu se mai vindeca. Acum [o] scoteau din casă să se mai deprindă cu lumea, doar s-o găsi un vraci să-i scoată năuceala. Lumea uitase cum o cheamă, îi ziceau toți trăsnita din fereastră.

Altădată a trecut pe lîngă noi o și mai cumplită minune: un om cu jumătate de trup moale — nu putea mișca o mînă și un picior, avea și ochiul cu pleoapa căzută și gura strîmbă într-o parte ca-n basmul cu jumătate de om. Tot urmările neascultării. Asta lucrase la cîmp în ziua de Rusalii și ielele furioase îl pedepsiseră luîndu-i mîna și piciorul. Acum îl tîrau prin tîrg pentru cerșetorie.

Ielele astea, am aflat atunci, joacă sus în văzduh și vin peste om odată cu vîntul turbat, ori de cîte ori calcă poruncile și opreliștele lor. Altfel nu fac rău. Trec numai rar noaptea, cîntînd pe deasupra casei. Dar nu e bine să le-asculți cîntecul. Mama le auzise cînd era însărcinată cu mine și deși își astupase numaidecît urechile, se spăimîntă să nu ies cumva pocit. S-a bucurat grozav că m-a născut nevătămat. Dar mi-a purtat necontenit grijă sărmana, să nu-mi fie mințile luate de iele, ceea ce s-a văzut bine mai tîrziu.

Creșteam și nu știam decît că mă coboram singur la han, tot mai des, de cîte zece ori pe zi, mușteriu nelipsit în rînd cu urșii.

Hanul era călindarul satului nu numai cu duminicele lui însemnate cu roșu, cu hora, el ne înștiința că e luni scoțîndu-și afară la pîrău scaunele, mesele, lavițele, tablițle tejghelelor ca să le frece Oană și slugile cu nisip și apă de toate necurățeniile lăsate pe ele de băutorii necumpătați din ajun. Marțea își strîngea de dimineață gunoaiele ogrăzii rămase de la vitele călătoare și le da foc. Știam asta după sulurile de fum acru, înălțate ca niște stîlpi să sprijine văzduhul.

Miercurea hanul își aducea carele și încărca băligarul strîns grămadă dintre picioarele vitelor dejugate în bătătură și din coșare. Oană îl scotea departe, la capul porumbiștelor și livezilor de pruni.

Joia îl trimetea pe Oană departe, la oraș, cu brișca goală și știam că e vineri fiindcă hangiul se întorcea seara și descărca brișca umplută vîrf cu sacii de marfă cumpărată.

Sîmbătă se petreceau pregătirile grabnice pentru minunile duminicii. Se măturau iar curtea și ograda, se curățau saivanele și coșarele, se bătătorea cu maiul tărîmul horei, rîmat de porci și rîcîit de găini. Iar pe arșițele mari se aninau crengi de tufar verde deasupra lavițelor, să se umbrească privitorii fără acoperiș, sus și deasupra foișorului unde se coceau lăutarii, ceea ce împrăștia un iz sănătos și proaspăt, ce tăia pe cel de sudoare al horei, cu tot busuiocul și rosmarinul pe care fetele îl purtau în sîn și la cingători.

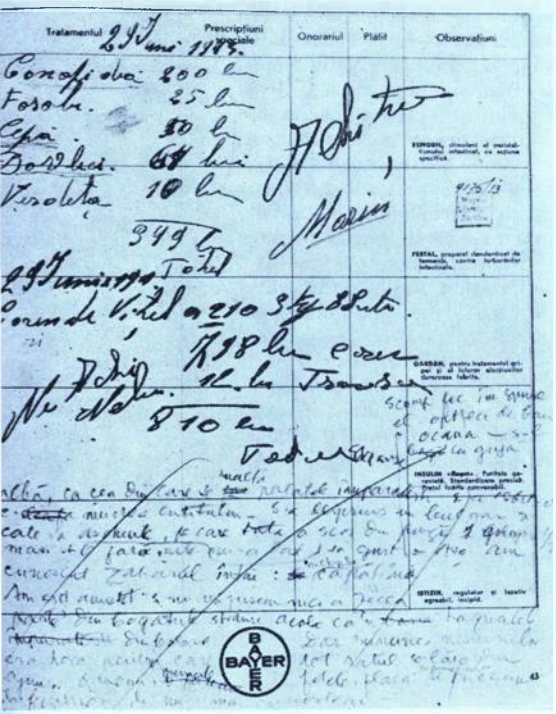
Jalnica minune a Ilenii nebuna am descoperit-o destul de tîrziu. Într-o sărbătoare, s-a abătut la horă o arătare, ca o femeie, înaltă, deșirată, cu părul despletit curgîndu-i pe spate, și cu un fel de rochie lungă, albă, tîriș după ea. Lumea s-a dat la o parte — Ileana nebuna! Ileana nebuna își caută ibovnicul! Ea s-a ridicat pe vîrful picioarelor, a pus palma sub frunte și a privit ascuțit peste mulțime. Apoi a plecat fără o vorbă. Toți s-au sfiit de ea cu un fel de smerenie: înnebunise din dragoste. Acum scăpase de acasă unde o țineau închisă. Numaidecît în urma ei se ivi un bătrîn prăpădit, taică-su, și se luă după ea. Nu făcea nici un rău, decît că rătăcea zănatecă pe drumuri, de unde cu greu o aduceau îndărăt.

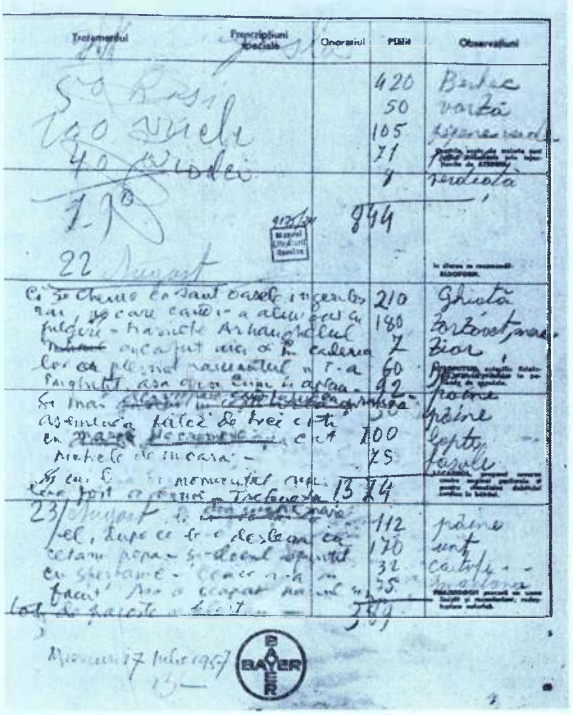
Dar hanul încrusta nu numai zilele săptămînii, ci în rînd cu [*cuvînt indescifrabil*] vestea marile schimbări ale anului.

Așa de pildă, înainte de sosirea rîndunelelor, hanul ne spunea că vine primăvara. În curtea lui, deshăma calul de la o cotigă boșoroagă Galat spoitorul, cu smalaua și tarhatul lui. Știam că sîntem la Florii, în preajma Paștelui și trebuie să ne gătim de cozonaci și pască. Numaidecît aprindea focul și înjgheba o vatră, dancii umpleau satele strigînd pe la toate porțile: spoim tingiri, spoim cazane! Galat avea locuința într-o margine a orașului, dar avea învoiala cu hanul, care de luminatele sărbători se curăța, se spoia, se dichisea, și-și arginta din nou toată văsăria.

Satul cobora jos la han cu ciublele de aramă și le da pe mîna meșterului, care din urîte și coclite, altă minune, le făcea de argint.

Galat, țigan turcesc, se purta cu șalvari, ca și nevastă-sa, ceea ce ne umplea de un fel de scîrbă; muiere cu pantaloni! Amîndoi, așezați turcește jos, frecau cu șomoiagele de

cilți adincul vaselor, în care apoi ne răsfringeam ca-n oglinzi. Cînd isprăveau treaba, cîrdul spoitorilor își lua zborul inapoi. Praznicul sfinților Constantin și Elena ni-l vestea iarăși hanul. Pe Oană îl chema Constantin. De ziua lui, hanul își înălța umbrarul. Cu cîteva zile înainte, căruțe încărcate cu o dumbravă întreagă de crengi umplea curtea cu verdeață și oameni meșteri împleteau la intrare acoperiș din ramuri și lăstare, ca o boltă de codru adinc, unde-mi plăcea să răsuflu iz sălbatec de pădure.

Despre apropierea verii tot hanul ne înștiința. Curtea și preajma lui toată se umpleau de turme behăitoare, trecătoare la vărat în munte..Era o minune de care nu mai mă săturam. Dacă aș fi fost de capul meu, aș fi pornit și eu cu ea odată, spre plaiurile albastre. Bacii puternici și pieptoși, cu saricele spînzurate pe umeri ca niște dulămi împărătești, păstorii de pe lături cu fluiere în brîie, umbriți de toate tainele depărtării, strunga alcătuită grabnic în chiar ograda hanului, mulsoarea molcomă ce vărsa în ciubăre fîntînile laptelui, focurile la care fierbeau pe cujbe tuciurile cu mămăligă, liniștea și somnul turmelor, [*cuvînt indescifrabil*] cînd și cînd de o acioaie trezită la gîtul vreunui berbec, mi-au lăsat o vrajă ce n-a mai apus. Odată s-a oprit un ciopor întîrziat cu o huidumă de cioban după el. Urca încet și cu zăboveli, povestea că-l scutură rău frigurile ce bîntuiau acolo în baltă. Noi îl ascultam cu inimile cît purecu, simțea că-l prind iar, și eu le închipuiam aceste friguri ca pe niște zgripțuroaice hîde care

se țin pe urmele Feți-frumoșilor ca acesta de față. În adevăr, omul s-a întins cît era de mare și a cuprins o laviță întreagă și apucat de rău[l] cel mare s-a pornit să tremure zguduind tot umbrarul. Urșii erau nimic pe lîngă el. Atunci a [i]eșit din gloată un creștin umblat prin streini și a cerut lui Oană ca la o oca de vin negru din cel mai tare și mai vechi, scos de la boasca din fundul beciurilor, a mai turnat în el o litră de țuică de drojdie bătrînă, a adăugat doi pumni de sare măruntă, a plămădit, a descîntat și a bătut sticla pînă a făcut spume, apoi a sculat pe pătimaș și i-a dat-o. Ăsta, fără să mai întrebe ce e, a pus-o la gură și a băut-o toată pe nerăsuflate, a făcut o dată *hă*, de ne-am speriat și s-a culcat la fel... Curgeau gîrlă șiroaiele de sudori de pe el. Peste două ceasuri s-a sculat sănătos și de bucurie a mai băut o oca, de data asta vin fără sare, numai cu adaos de drojdie bătrînă, păstrată numai pentru leac.

Toamna se vestea cu același popas legănat al turmelor la hanul cu urși. Dar mai ales cu păstrămurile și cîrnații pe care hanul le întindea afară la uscat ca gospodinele rufele pe garduri.

Oană junghia cîte o sută de oi deodată, ne uitam cu groază cum le umflă cu țeava să le desprindă pieile de carne, cum le căsăpește să le pue în putini și butoaie la saramură, ca să le scoată apoi să le înșire la soare. Atunci știam că se lasă toamna, că hora intră în odaia cea mare a hanului, că muntele s-a sleit de turme, ogrăzile de poame și curînd are să cadă zăpezile sub care hanul are să mocnească pînă în primăvară, ca urșii ce intrau așijderi în amorțire, împreună cu ursarul, acolo, sus, în Ursoaia lor, răsnită pe coclauri.

Noi rămîneam despărțiți de lume, prin casele și bordeiele troienite, ducînd dorul minunilor închise cu obloane de zăpadă și zăvoare de ghețuri.

Astea demult, tare demult, cînd nu plecasem să mă pierd cu desăvîrșire în lume. Tîrziu de tot am auzit că hanul cu urși a ars. În focul pus de răufăcători ar fi pierit însuși Oană cu nevasta. Și nu am aflat dacă a mai înviat din cenușă ca pasărea legendară, ceea ce mă întristează amar, căci chiar dacă s-ar întîmpla și minunea asta, pentru mine ar fi fără folos, asemenea pasăre înviind o dată la cîte cinci sute de ani.

Groapa îngerilor răi

De la o vreme, hanul chiabur s-a cerut înzestrat cu ghețărie și, într-o toamnă înaintată, Oană i-a ascultat îndemnul. A strîns oameni și i-a pus să-i sape groapă largă și adîncă pentru ghețărie. Cînd gerul va fereca pîrâul, are s-o umple cu bolovani de gheață, să aibă cu ce răci vara băuturile. La o adîncime de două staturi de om, lucrătorii s-au oprit înfricoșați. Daseră peste niște oase năzdrăvane ca de căpcăuni: cîteva măsele, una singură cît piatra de la rîșnița de zdrobit porumb, două lăboaie năpraznice, împietrite, ce-au lăsat în pămînt niște găuri ca cele cînd ai zmulge din rădăcină un tufan și o tigvă uriașă cît cazanul în care făcea Oană țuica, cu locurile ochilor cît niște găvane și vizuini scorburoase ca de vierme unde fuseseră urechile și niște țurloaie groase ca pe buduroaiele de stupi.— Unii ziceau că-s ciolane de jidovi, pieriți o dată cu potopul, alții că sînt rămășițe de smei. Pînă a venit o babă și ne-a lămurit pe toți. Nu erau nici una, nici cealaltă, ci se chema că sînt oasele îngerilor răi, care cînd i-a alungat cu fulgere și trăsnete Arhanghelul au căzut aici și, în căderea lor, a plesnit pămîntul și i-a înghițit, așa arși cum se aflau. Se mai dezgropase cînd fusese [*indescifrabil*] asemenea fălci de trei coți cu măsele de cremene cît pietrele de moară. Cui le-a desmormîntat nu le-a fost a bună. Trebuia să le dea pe o apă mare el, după ce le-o dezlega cu cetanii popa, și locul sfințit cu sfeștanie — ceea ce s-a și făcut. Așa a scăpat hanul și noi toți de pacoste și blestem.

Miercuri 17 iulie 1957
B[ucurești]

Casa Pogor

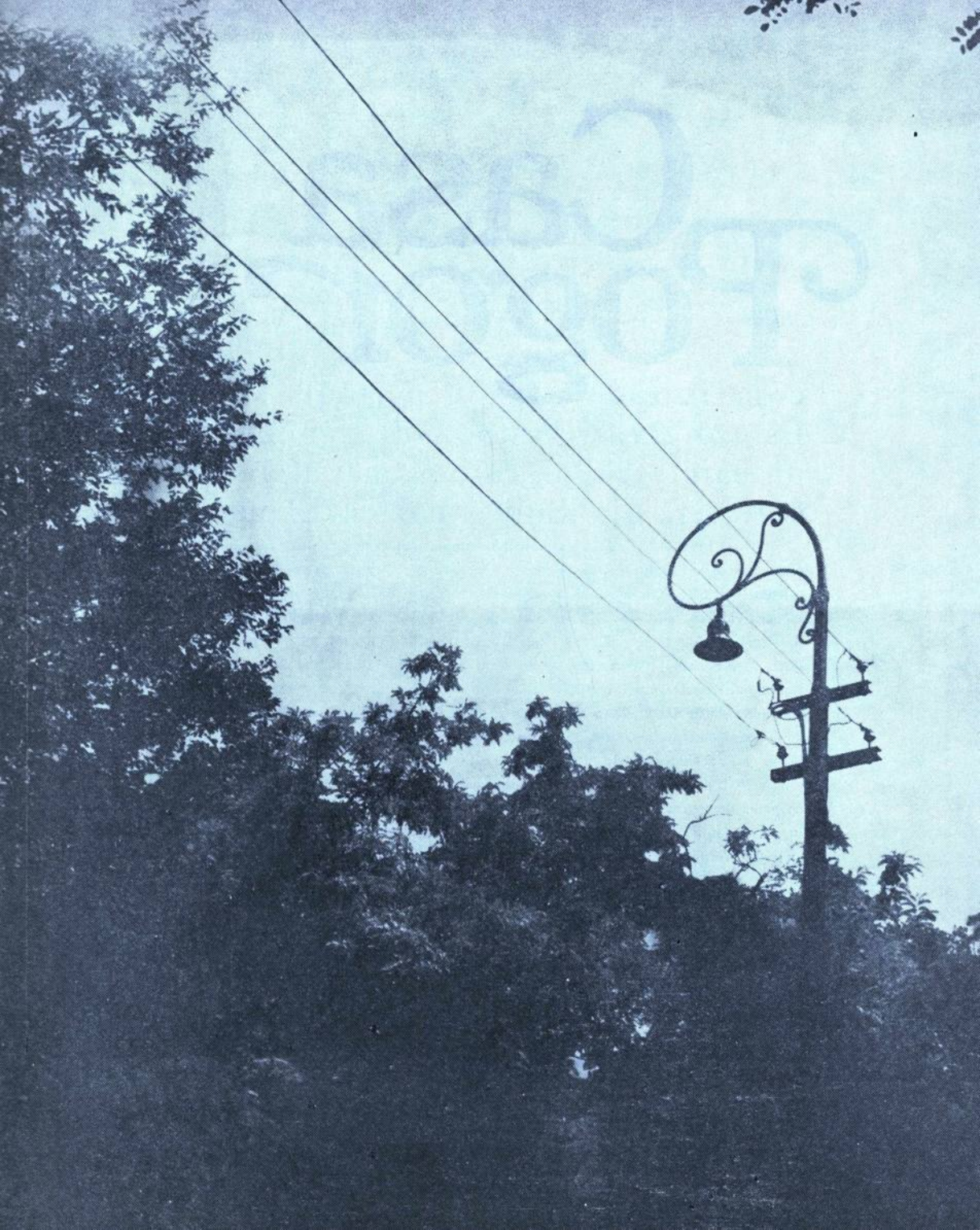
din Iaşi a fost construită în perioada 1855—1857. Este o clădire impozantă, înconjurată de un parc vechi, în care se mai află şi azi zidul care străjuia cîndva curtea Lăpuşneanului.

Între anii 1862—1884, aici s-au ţinut majoritatea şedinţelor „Junimii", iar în 1874, tot aici a stat cîteva luni Mihai Eminescu, Vasile Pogor punîndu-i la dispoziţie, spre consultare, biblioteca sa. Mărturiile documentare ce ne-au rămas de la marele poet dezvăluie recunoştinţa purtată binevoitoarei gazde, în casa căreia a avut astfel posibilitatea să regăsească vechi letopiseţe, hronografe, manuscrise, tipărituri româneşti şi străine privind istoria poporului nostru. Se mai păstrează încă biroul de lucru al lui Vasile Pogor, care se găsea în acea vreme în bibliotecă, birou la care a studiat şi Eminescu. Cine trece astăzi pragul casei este atras nu numai de poezia timpurilor de altă dată, dar şi de valorile documentare şi artistice păstrate aici, alături de o seamă de obiecte memoriale şi piese de mobilier care au aparţinut unor mari personalităţi din trecut. Dintre acestea menţionăm secretair-ul lui Iacob Negruzzi, cu frumoase ornamente metalice şi emailuri, fotoliile, canapeaua, ceasul ornamental, ce au făcut parte din ambianţa caselor lui Titu Maiorescu, fotoliile şi măsuţa din metal, cu placă de marmură, care au aparţinut lui N. Culianu, mobila de salon a lui I. M. Melik, un frumos suport de lampă din faianţă, cu ornamente din bronz aurit, provenit de la Vasile Pogor, broşa şi pudriera Veronicăi Micle.

Prin întreg mediul său ambiant fostul sediu al „Junimii" ieşene păstrează şi acum nealterată atmosfera în care au trăit şi au creat cîţiva dintre reprezentanţii de frunte ai culturii noastre.

Dumitru VACARIU
Const. Liviu RUSU

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

JUNIMEA

NUMELE VESTITEI SOCIETĂȚI LITERARE. ACEST NUME A FOST PROPUS DE THEODOR ROSETTI ÎN IATACUL DIN POGOR, ÎNTR-O DUMINECĂ DIN PRIMĂVARA ANULUI 1864, DUPĂ O PRELEGERE POPULARĂ A LUI MAIORESCU.

VERONICA ERA DE MULT CUNOSCUTĂ ÎN NUMIT.

DIN ANUL 1867 [...]

FOARTE FRUMUȘICĂ, VESELĂ, SPIRITUALĂ [...]

FILE DE ALBUM COMENTATE DE IACOB NEGRUZZI

MELIK IOAN MIR.
ODINIOARĂ
JUNIMIST
ÎNFOCAT,
DAR TOTDEAUNA
TĂCUT. A SCRIS
MULTE CĂRȚI, DAR
NIMIC
ÎN
„CONVORBIRI".

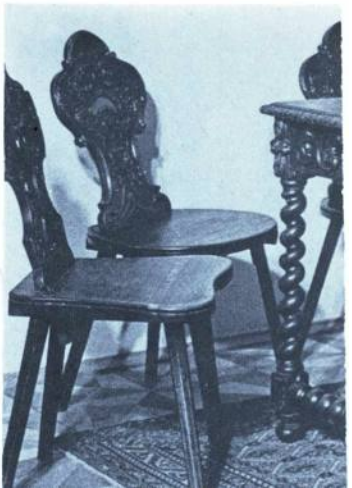

MAIORESCU.
OCUPA UN APARTAMENT
ÎNTR-O CASĂ,
ASTĂZI DĂRÎMATĂ,
DE LA INTRAREA BISERICII
TREI IERARHII.
L-AM GĂSIT ÎN CABINETUL
SĂU
DE LUCRU,
ÎNAINTEA UNEI MESE LUNGI,
PLINĂ DE CĂRȚI
ȘI MANUSCRIPTE,
FOARTE
OCUPAT.

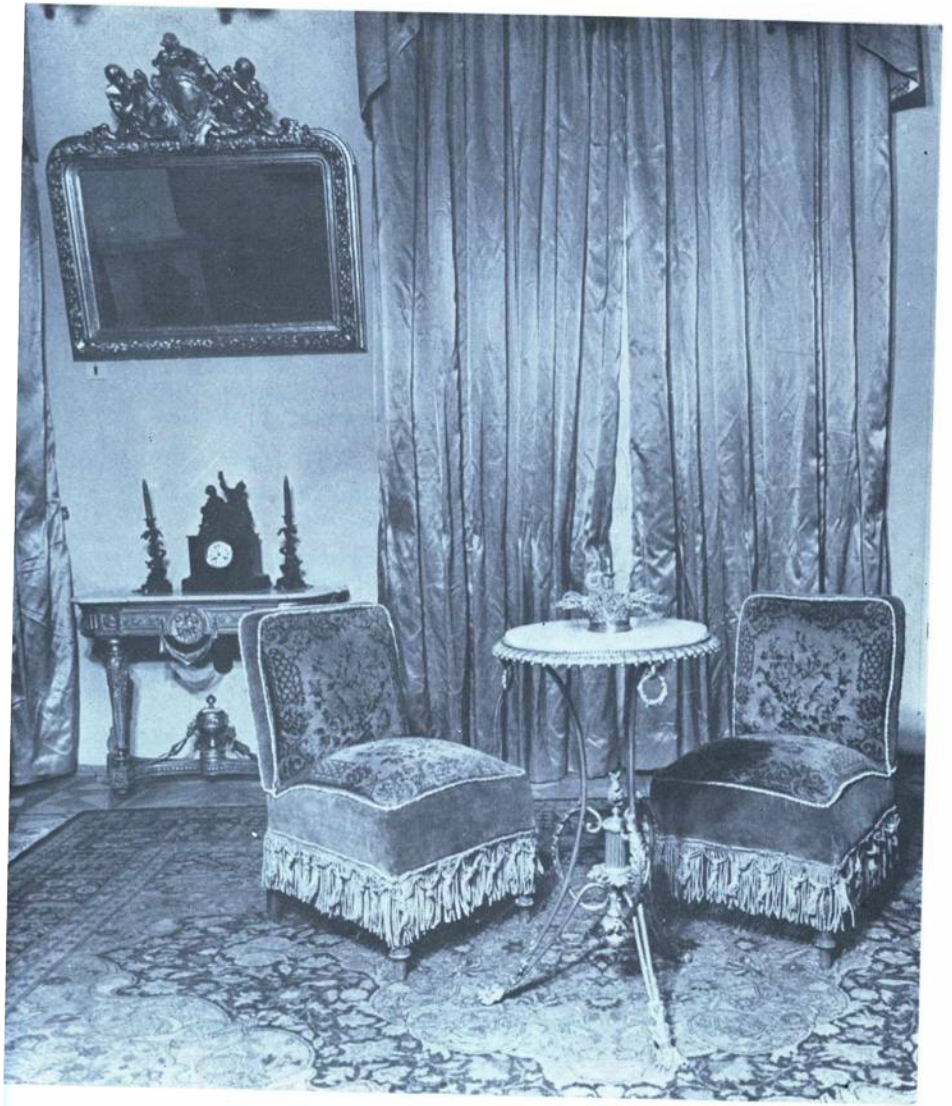

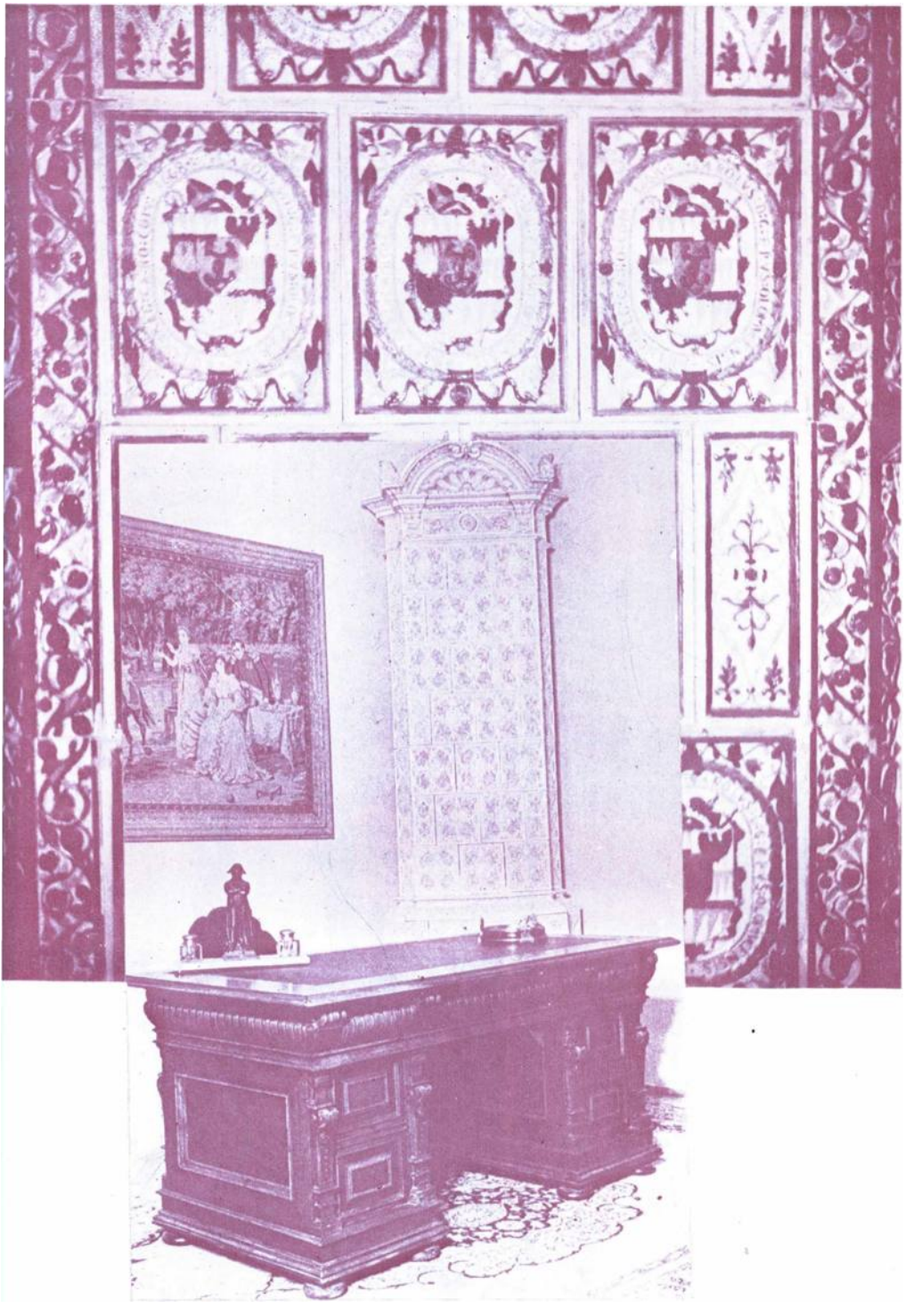

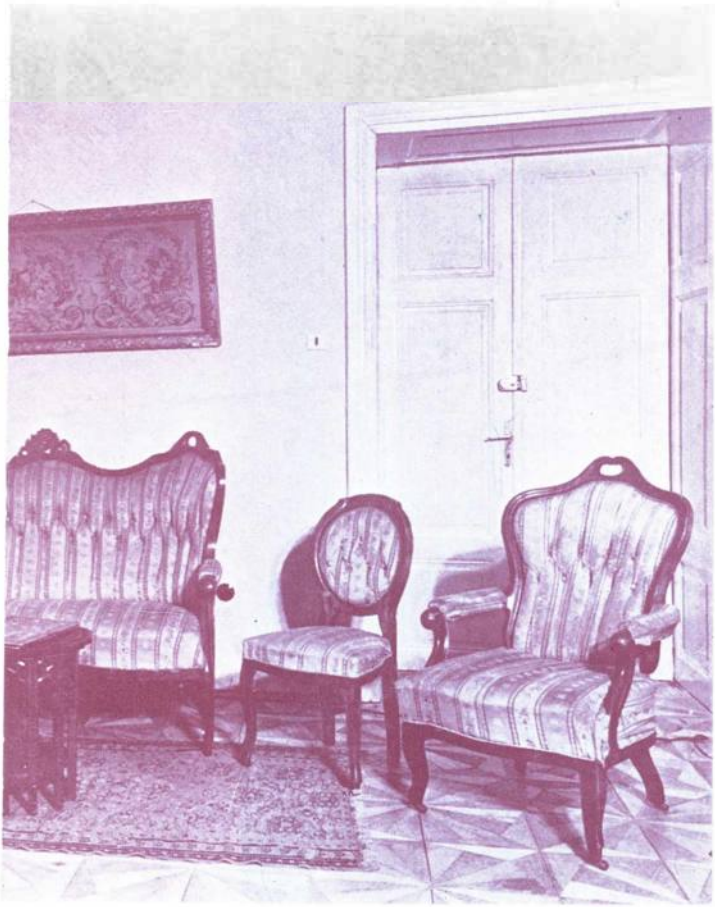
NEGRUZZI IACOB. ÎNTR-UN CUVÎNT ARE GROZAV DE MULTE MERITE DAR PUȚINE I SE RECUNOSC. DE ACEEA S-A HOTĂRÎT SĂ FACĂ APEL LA POSTERITATE...

CULIAN NICOLAE.
TACE MULT, NU SCRIE NIMIC.
E TOTDEAUNA VESEL
ȘI E ÎN GENERE
FOARTE TOLERANT.

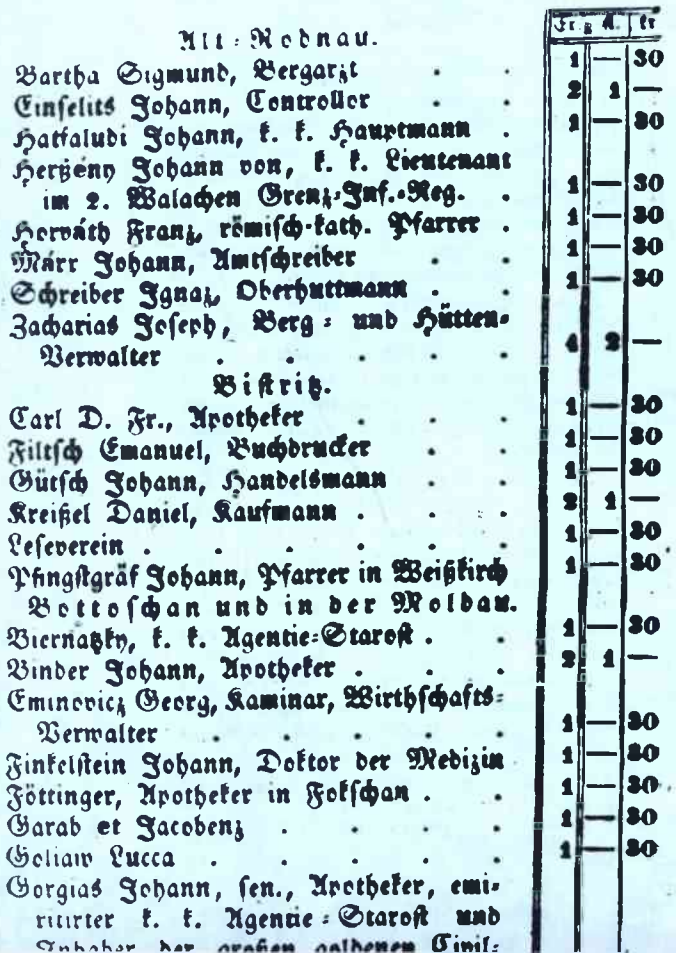
POGOR VASILE.
OMUL CEL MAI COROZIV
DIN LUME,
SCHIMBÎNDU-ȘI IDEILE
DUPĂ FIECARE CARTE NOU
CE CETEȘTE
ȘI ENTUZIASMAT DE FIECAI
DE-A RÎNDUL.
PROPUNÎND NESFÎRȘITE LUCI
COMUNE,
DAR UITÎND PROPUNERILE S
A DOUA ZI
DUPĂ CE LE FĂCUSE.
ȚINÎND LA TRADIȚIA
„JUNIMII",
DAR UITÎND-O VECINIC.

PUNCT CONTRA PUNCT

Eminesciană

	Fr.	g.	kr.
Alt-Rodnau.			
Bartha Sigmund, Bergarzt	1	—	30
Einselits Johann, Controller	2	1	—
Hatfaludi Johann, k. k. Hauptmann	1	—	30
Herzény Johann von, k. k. Lieutenant im 2. Walachen Grenz-Inf.-Reg.	1	—	30
Horváth Franz, römisch-kath. Pfarrer	1	—	30
Márr Johann, Amtschreiber	1	—	30
Schreiber Ignaz, Oberhuttmann	1	—	30
Zacharias Joseph, Berg- und Hütten-Verwalter	4	2	—
Bistritz.			
Carl D. Fr., Apotheker	1	—	30
Filtsch Emanuel, Buchdrucker	1	—	30
Gütsch Johann, Handelsmann	1	—	30
Kreißel Daniel, Kaufmann	2	1	—
Leseverein	1	—	30
Pfingstgräf Johann, Pfarrer in Weißkirch	1	—	30
Bottoschan und in der Moldau.			
Biernatzky, k. k. Agentie-Starost	1	—	30
Binder Johann, Apotheker	2	1	—
Eminovicz Georg, Kaminar, Wirthschafts-Verwalter	1	—	30
Finkelstein Johann, Doktor der Medizin	1	—	30
Föttinger, Apotheker in Fokschan	1	—	30
Garab et Jacobenz	1	—	30
Goliaw Lucca	1	—	30
Gorgias Johann, sen., Apotheker, emi-rirter k. k. Agentie-Starost und			

1. BIBLIOTECA LUI GH. EMINOVICI. Există puține mărturii în legătură cu biblioteca lui Gh. Eminovici, tatăl poetului. O listă de vreo 12 cărți, propuse ca făcînd parte din ea, cuprinde numai traduceri din scriitorii francezi: Molière, Veltaire, Marmontel, Al. Dumas, Lamartine, George Sand[1]. Căminarul era însă om de școală germană și se putea presupune că avea cărți și în această limbă. Numele său îl descoperim, încă din 1842, în lista de « prenumerați » la unele cărți germane, tipărite în Transilvania. Gh. Eminovici figurează în lista de abonați (Pränumeranten-Verzeichniss) la cartea lui Christian Heyse, Vaterländische dramatische Schriften, care apare la Brașov, în 1842. Christian Heyse (1776—1839), poet și dramaturg brașovean, tratează subiecte din istoria poporului român, fapt care explică interesul căminarului pentru scrierile sale. În lista « prenumeraților » se arată că Gh. Eminovici era căminar (Kaminar) și administrator de moșie (Wirtschafts-Vervalter). Din biblioteca lui Gh. Eminovici vor fi făcut parte și unele cărți pe care le donează fiii săi « Bibliotecii învățăceilor români gimnasiali cernăuțeni »[2] în cursul anilor 1860—1867. Poetul donează acestei biblioteci zece cărți — românești și germane.

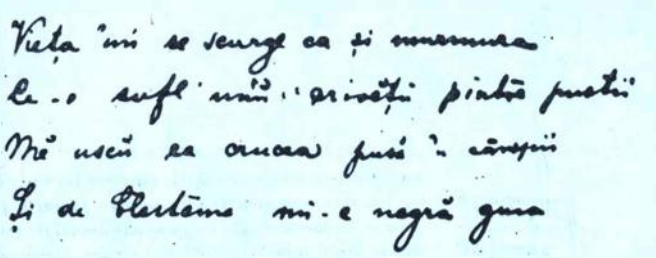
2. NU CÎMPII, CI « CÎNEPII »! Eminescu scrie poezia Amiciului F. I., în 1866, îndată după întoarcerea sa la București din peregrinările prin Transilvania și o închină, cum se știe, lui Filimon Ilea, prietenul său de la Blaj. Poezia se publică în „Familia" în 1869 și editorii operei lui Eminescu reproduc textul din re-

[1] Vezi Octav Minar: *Conacul de la Ipoteşti unde a copilărit Eminescu*, în „*Adevărul literar și artistic*", X, nr. 540, 12 aprilie 1931, p. 9.

[2] Vezi: A. Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Emnescu, Eminescu și Bucovina*, Cernăuți, 1943, pp. 262—263.

vistă, cu modernizarea, se înțelege, a ortografiei. În „Familia" — să dăm și cîteva exemple — cuvintele murmura și viață sînt ortografiate murmur'a și viĕți'a, forme care nu se găsesc în textul poeziei, copiat de Eminescu, în manuscrisul 2259 (ff. 7 v—9 v). Întîlnim în strofa a V-a, ca urmare a intervențiilor redactorului „Familiei", un vers ce nu ne spune nimic:

« Viața-mi se scurge ca și murmura
Ce-o suflă-n crivăț printre pustii,
Mă usc ca crucea pusă-n cîmpii
Și de blesteme mi-e neagră gura. »

Editorii operei lui Eminescu nu s-au întrebat, pînă acum, ce va fi însemnînd « crucea pusă-n cîmpii »? Din manuscrise se vede că Eminescu nu scrie cîmpii, ci cînepii, în înțelesul de cînepiști. Restaurat în forma din manuscrise, versul este dintre cele mai sugestive. În drumurile sale prin țară, Eminescu are sub ochi peisajul ținutului natal, cu cînepiile în mijlocul cărora se înălțau cruci de lemn ce stăteau toată vara în soare. De brațele lor se atîrnau, legate cu ață, lopățele subțiri de draniță, care se mișcau la cea mai mică adiere a vîntului. Era un mijloc de a speria vrăbiile, care mîncau sămînța, îndată ce cînepa începea să se coacă și aduceau mari pagube acestei culturi, atît de importante în gospodăria țărănească.

3. O POSTUMĂ MAI PUȚIN. Problema paternității poemului Închinare lui Ștefan cel Mare, atribuit multă vreme lui Eminescu și descoperit în 1958 în „Telegraful" cu semnătura lui D. Gusti, a rămas neelucidată. Perpessicius îl repune pe D. Gusti, la semnalarea lui D. Murărașu, în drepturile sale [3], nu însă fără a păstra și unele rezerve. Poemul apare în „Telegraful", ziarul bucureștean, în 17/29 august 1871, la două zile după ce Eminescu îl difuzează pe foi volante la Putna. Aceasta este rațiunea pentru care Perpessicius stăruie în părerea unei posibile colaborări, fie și sub forma unor îndreptări în textul din foaia volantă.

[3] Vezi *„Luceafărul"*, nr. 2, 15 ianuarie 1959.

Intelectualii ieșeni, între care îl vedem și pe D. Gusti, inițiază însă o serie de acțiuni în sprijinul serbării de la Putna, înainte ca Eminescu să vină în țară de la Viena și fac prin „Curierul de Iași" o largă publicitate manifestației. Între aceste acțiuni se numără și pregătirea unui număr special al ziarului ieșean consacrat serbării de la Putna și în alcătuirea căruia Eminescu, nefiind în țară, nu are nici un amestec. Acest număr apare în 15 august 1871, în ziua serbării de la Putna și aici își publică D. Gusti poemul La mormîntul lui Ștefan cel Mare căruia Perpessicius, neștiind că a apărut în presă, îi dă titlul Închinare lui Ștefan cel Mare. Poemul nu putea să ajungă de la Putna la București spre a fi tipărit în „Telegraful", ci este trimis din Iași înainte de ținerea serbării, să apară concomitent în « capitalele » românești. Stă mărturie faptul că poemul se publică, cu același titlu, La mormîntul lui Ștefan cel Mare, atît în ziarul ieșean, cît și în cel bucureștean.

Comitetul ieșean pentru serbarea de la Putna tipărește poemul și pe foi volante, pe care delegația moldoveană, în frunte cu M. Kogălniceanu, le duce la Putna. Este imposibil de explicat, în aceste împrejurări, cînd putea interveni Eminescu în text — și la ce puteau folosi intervențiile pe o foaie volantă, care nu reprezenta un unicat.

Publicarea poemului La mormîntul lui Ștefan cel Mare, într-un număr special al „Curierului de Iași" și cu semnătura lui D. Gusti, înainte de a ajunge în mîinile lui Eminescu, pe foi volante, îl repune astfel pe adevăratul autor în drepturile sale. Textele din „Curierul de Iași", „Telegraful" și foaia volantă sînt identice.

4. EXPLICAȚII INEXACTE. Scrisoarea care se păstrează în Muzeul mănăstirii Putna, trimisă de I. Slavici și M. Eminescu din Viena în 12/24 ianuarie 1871 arhimandritului Arcadie Ciupercovici, nu este scrisă de Eminescu, cum se arată și în explicațiile ce se dau, ci de Slavici și numai semnată de Eminescu. Publicată de Augustin Z. N. Pop [4], cu modificarea anului — 1872, în loc de 1871 — considerînd, probabil, că se referă la serbarea de la Putna din 1871, documentul a fost republicat de Grațian Jucan [5], care preia indicațiile ce se dau în Muzeul

[4] În *Contribuții documentare la biografia lui Eminescu*, București, 1962 p. 431.

[5] În *„Limbă și literatură"*, III, 1974, pp. 454—455.

Anul IV. IASSI, Duminică 15 Augustu 1871. No. 180.

Preţul abonamentului:

Iaşi. Pe unu anu ... / pe şase luni ... / pe trei luni ...

Districtele ... / pe şase luni ... / pe trei luni ...

Austria. Pe unu anu ... / pe şase luni ...

Germania. Pe unu anu ... / pe şase luni ...

Francia. Pe unu anu ... / pe şase luni ...

Anunciuri

Modul de a face ... / pe unu anu ...

Inserţiuni şi Reclame

Pliulu de ... / pe unu anu ...

Epistolele nefrancate ... / pe unu anu ...

Mss. ... / pe unu anu ...

CURIERUL DE IASSI.

APARE DE TRI ORI PE SEPTĂMÂNĂ: DUMINECA, MERCURI şi VINERI.

Exemplarul 50 de bani.

Redactiunea şi Administraţiunea: în localul Tipografiei Junimea.

CALENDARUL SEPTĂMÂNEI.

Anul nou.	Anul vechiu.	Dîua	Patronul dîlei	Ore de lucru	Ore de repaus	Luna nouă	Luna plină	Dîua	Patronul dîlei	Ore de lucru	Ore de repaus
Augustu	Augustu						Augustu				
14	2	Duminică	(†) Adormirea Precistei.	5 27	7 33			Joi	Mar. Andrei Sarailai		
15	3	Luni	Sf. Mc. Dragoş, Mănuilă	5 28	7 32			Vineri	Proorocul Samuil		
16	4	Marţi	Mar. Mirea	5 29	7 31			Sâmbătă	Apost. Iacobu		
17	5	Mercuri	Mar. Pior şi Laur.	5 30	7 30			Duminică	Mar. Sav.		

15 Augustu 1871.

„Aceasta este ţiua, pre care a făcutu Domnul, să ne bucurăm şi să ne veselimu în ea!"

Astăţi viitorul naţiunei române îşi decide pasul spre gloriu şi mărire.

Astăţi, după unu lungu cursu de patru sute ani, pentru întâia oară se glorifică — prin votul comunu al naţiunei — cuvîntu acelui mare om şi bărbatu de Statu, care „măreţu în giurul lupteloru, şi în pace-a fostu măreţu."

Du patru secoli naţiunea română a dormitu adîncu în somnul nepăsărei. De-atunci şi până ieri multe rele i'au îngreuiatu asupra ei. Nu mai avea nici interu, nici esteru. Aspiraţiunile a bravilor de odinioară se înfăţişau înaintea ei cu atâta splendore, încât nu cutează a'şi mai recunoasce în trecutu — trecutul său. Ce durere!...

Deodată o voce puternică a deşteptă din letargia înfăţărtinului, chemându-o la viaţă. Ţîra vocea viitorului, răsunetu pe buzele a câtor-va tineri. Multe vorî patriotice au resunatu în vanu pentru români. Acestu ânsă şi-a produsu efectul, căci „sunt anume timpuri în cariî o vîce îşi află unu resunetu, şi atunci eri nici odată în focu sântu schintee, ostenimi nemu tunetu!"

Unu momentu de aşteptare şi sublimei voci respunse Românimea întrăgă prin unu acordu simpatiu. Din acestu momentu deviza sudeţiloru române fu „Mormêntul lui Ştefanu cel Mare". Unu mormêntu fericitu a fi, de-ajunsu, pentru că unu mormêntu păstrîtu în cursu de patru secoli, să răsufle o dorere, care să pue în mişcare pe cei natuli români.

A târdi acelu momentu deveni isvoru de viaţă, la care vădurâ întrăle române, pentru a'şi curăţi petele ce'lu amenninţă virtuţile strămoşesc din trecute...

Astăţi acelu momentu este *inaugurarea* de tinerimea română, care reînvie luna vîitorului naţiunei, adunîndu-se din unele locuri românesci din tuată lumea română. Şi va fi *împrenată* o inchină ţărei strămoşesci delegaţii tuturor municipiiloru române... Ce tablou măreţu!...

... E ţiua solemnă, în care se glorifică mormêntul lui Ştefanu cel mare. Şi sărbătoarea acesta ţi, cărei se este ţiua în care se glorifică naţiunea română.

Noi, cei cari, din nefericire, nu putem fi încunjuru acel mormêntu sacru, pentru a ne inspira de mândrie şi gloriu, noi, să petrecemu acestă ţi în meditaţiuni asupra stărei noastre naţionale; dar meditaţiunile să fie sincere, cărî numai astfeliu putemu vor să ne dea inspiraţiuni pentru fapte nobile.

Şi voi, cari în acestu momentu, încungiuraţi cu piotate vechiul mormêntu de la Putna,

„Voi ţineţi strămoşesc fruntâne-o atitudă,
De-a lui cu-n aeru, virtute adormit-va română,
Şi voi patrioţilor de-acolo în „arşaţă."

Ear Tu

– Cuvîntu Atotputinte, o Creatore sublime,
Tu care ţii în dreptu-ţi pe Ştefan, cum vîteju,
Fă'n lume să străbată iubirea Românie.
Gloria ţîn'u eternă, glasiu pe pământu'n ... .

Sachinu.

Depeşi telegrafice.

Alger, 2d Augustu. Mai toate ginţile s'au reintorsu la ordine. Scirile ce sosescu de la colonele espeditiunei arată, că pretutindene se va termina în curênd resculu.

Neapole, 21 Augustu. S'au luatu percheziţie prin localităţile Comitetului Internaţionalei. Hârtiile aflate s'au consemnatu şi se următa mai multe arestări. Comitetul s'au dissolvatu.

Aschaffenburg, 21 Augustu. Eri d. a. a avutu locu o neasemenire mare pe drumul de fieru Prehnhofen, de-la-ende se vîră câte-va vagone de la unu trenu cu obiecte, care fugindu înapoi cu vêntul au isbitu întrunu trenu cu persone. Din persone'au remasu morte unele deja constatate Comitele Szapary din Ungaria, unu Rusu şi 5 amploiaţi de la drumul de fieru.

Berlin, 22 Augustu. Regele Greciei a sositu eri de la Petersburg aice şi a continuatu călătoria sa spre Francofurt.

Florenţa, 22. August. Unu decretu al Ministriului Interneloru a mărturi cantare cu privinţa ecclesiaştiloru, ce vinu în Marea Acoviă.

Madrid, 22 Augu: Principiul ereditaru al Italiei Umberto a sositu aice şi a pîecatu cu Regele la Castelul Escurial.

Paris, 22. August. A apărutu aice o broşură, care poartă titlul „Prusia în Occidentu". Acesta argumenteadă, că Anglia este amenninţată pentru viitoriu de unu ruinu mai mare, decâtu acela, prin care a fostu atinsă Franţa de către Germania.

Acestu ruinu al Angliei este necesaru pentru realisarea planuriloru lui Bismark, care nu teme încă de o alianţă anglo-francesă. Împarte ţîca, el Franţa nu se va dobori nici-odată, pe când va fi Anglia peterniţă, şi adaugo: Bismark, aliatu cu Rusia, va lua Egyptul, Triestu, şi Antwerpen, pe când Rusia

FOILETON.

La mormêntul lui
ŞTEFANU CEL MARE.

Şi stranele plesnite şi harpa deşteptată
În sânte sfîntură de sare sfarmă
Lîr întrelui riga, acum este mută
Şi sântul ei de sare au pusu să'l deseapte.

Ca vîsiu trăgeţele c'unde sub arcugiile plesnite
Unu sunetu ornitiloru se fuge cupeitul,
Şi umbrele din apă tot rîndurî încunde
Ce pare că lume în urmă-i vreu cuspândul!

Bucovina!... ei-i prefundată sfîntă Românie plânge
Cu fiorîtu inflorescii de dalbe le mormêntu,
Pământul protectiloru, durerosu se cunfrânge
La vulme şi Carpaţiul cu românescu plămîntu.

Şi voinicile mărei nu'şi mai ţin frâmîntă
Şi apoi unu ţerunu unu răsboiu în spinare a mai ţeşi.
Aşa dumnezeu aparge-o pară şi o cărbună
Cătu apoi nu-ţi mai vine la Putna în lerî.

Şi patru morţi, stampie, din vaghiuri deşteptate,
Din ţeşgeri, mosi spiţi, cuiene, unu poporu
Pe sântul mormêntu alungu, se unesc şi la porta
La şi de închinare, în rugăciuni se duce.

Cu-a naţiunei arme de sarcii fărmată
Cu pelerini păşesce la sânta Golgotă,
Unde sfintul rece şi jertfa-şi ofteză;
Târcu!... ear nu ursuz a se ruga.

„Mărire ţie Doamne! O! închină, măriloru!
Că voinţi în ast durerosu şi întristat mormêntu
Să aveţi mulţumire, mulţumită mântuire,
La pragul casei tale, palatu dumnezeesc."

Virtutea românească, virtutea străbună
Ea patriei şi legei sfinte-i cătuare
Şi răsbunătoriloru, O dalbe de'i mustră,
Poporul ostăşuneche s'ă'nvrednicâ le a-i sare

Şi inimi de vegetiune sub haiduli hârcuse
Vibrează cu putere, şi Dumu mulţumesce
Un cuiteal, de tunde din vunele divine
Şi urzi sfâră ţimpiă în sânte frumuseţe.

Sus sânte Mărturi lumei şi'l Domnedzeu pertate,
Ear jos, l'alei pieziuse mormêntul umilite
Şi voinicii, în sânte unu mapa d' omenie
Şi-o mână de omenie, odor neprotecte.

Dar sânta mormêntă şi mucedă şi rece,
Cu-un sentu secretu de ghiaţă d' neapse adînce
Şi-a pământ, unu fiu-ţîn sunu trunu
Şi vertutea-ne-a şi bengâle de cruce.

Şi-ncă se'ncunună mormêntul cu dăreste
Legendei, tinerimea şi Ţeria şi Cneu.

Dumbrava Roşie, Bucu, şi cruce ungurească
Fălunu semănul în Roşu de gură.

Dar pentru fumu de lupte cu cornul de'ncrucişi
Şi vedu pornesc voinicii dese în Ukraine tare,
Şi unu-ţi dici Putna în cuvêntătoare o'nchină
Lui Ştefan Vodă ce-aşi se număra în Ţi

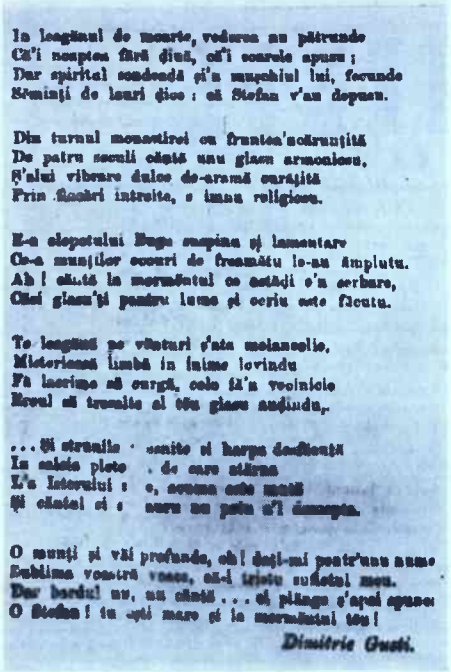
Aice o fântână cu pietri de marmură,
De sânta portale, de-al patrea ca ere,
Acesu ormenul se ţinuse de'ncredire
Fu dumnezeiloru pune dîrnuiul trecu lor.

O mănăstire sântă! adumpărat sacrată
Că d'unde vu fi unu Ţiron, o mare dată
A patrea mărire! Şi sânul lupii fărbate
La sânul vostru pravoslu, o dalbe unu sacrată,

Cu sfărâtate de mamă, sentuse de bucurie,
Ce sentu vu în mormêntu se poată repune,
În sentele lui Ştefan o dalbe se se'ntâte
Şi dacoţi prun el vostru în Putna în lună.

Ear tu jucune verde, în cale ce ca de vrată
Ca unde de vertute ca el mormêntu lucru
Intrate-ţi cale lină, a-i cale curată;
Şi-n [illegible] pelerini [illegible] Ţeru.

A-i jucune urmaşi, Ţeru-ţi a vrea
A mărire numelor! Al nostru [illegible]
Vîtă nemuritoare, dar a voinicilor Ţeru,
Şi nume, ce în cale [illegible]

La lenjinul de moarte, vederea nu pătrunde
Că'i noaptea fără ziuă, că'i soarele apus;
Dar spiritul sondează și'n muchiul lui, fecunde
Semnăți de luări ziee: că Ștefan v'au răpus.

Din turnul monastirei cu frunțea'ncărunțită
De patru secoli clătită unu glasu armonios,
Și'alui viforare dulce de-aramă curățită
Prin fluieări întrelte, e imnu religios.

E-a clopotului Dugă suspine și lamentare
Ce-a munților ecouri de fremătu le-au împlutu.
Ah! cât în mormântul ce cutădi o'n cerbare,
Câți glasu'și pundru lume și ceriu este ficutu.

Te lenjinul pe vînturi s'ata melancolie,
Misteriosă limbă în inime lovindu
Fă lacrime să curgă, cele fă'n veșnicie
Reval să trimită al tău glasu auzindu,.

...Și strunile · sonite ai harpa dendiență
În calcie plete . de care stăpîna
L'a Istevelui : e, ceruma este mută
Și cîntul ei e · nuru nu pote s'l dezmeardă.

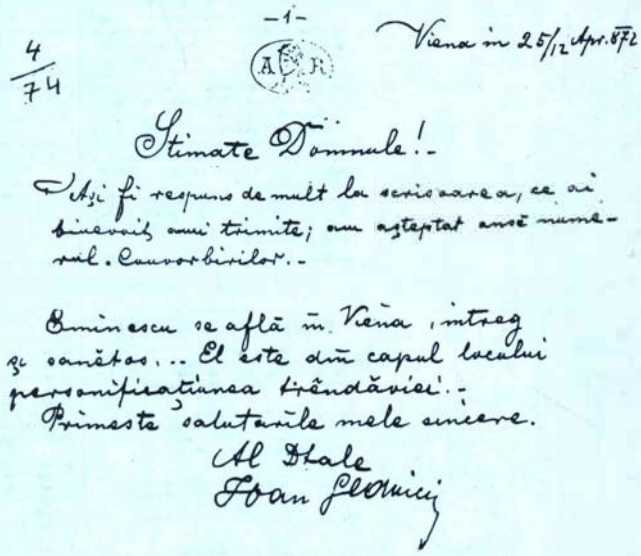
O munți și văi profunde, oh! dați-mi pentr'unu anme
Sublime vocuri voece, să-i trimiu sufletul meu.
Dar bardul nu, nu cîntă... ci plînge s'apoi spune
O Ștefan! tu ești mare și la mormîntul tău!

Dimitrie Gusti.

de la Putna. Există însă destule argumente care demonstrează că textul este slavician și nu eminescian. Apare evident acest lucru din utilizarea unor cuvinte în forme «ardelenești»: mormentul (de 2 ori), Sântiei, expresiunea, reverințe. Modul de datare apoi este identic cu cel folosit de Slavici în scrisorile sale din această epocă. Reproducem fotografic atît documentul din Muzeul de la Putna, cît și o scrisoare a lui Slavici către I. Negruzzi, provenind din 1871, pentru compararea scrisului. Conducerea Muzeului de la Putna va înlocui, desigur, legenda, să nu cadă în păcat și alți eminescologi.

5. ICONOGRAFICE. Iconografia eminesciană este destul de săracă și istoricilor literari le revin mari îndatoriri în îmbogățirea ei. Evident, nu cu imagini lipsite de importanță și nu — mai ales — cu unele străine de viața și opera poetului. Din cele 4 reproduceri introduse de Augustin Z. N. Pop în cartea sa Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu (București, 1962, pp. 97, 99) nici una nu are legătură cu poetul. Dimitrie Irimciuc «din Călinești lui Cuparencu», cu soția și copiii săi, prezentați «rude colaterale cu poetul», aparțin altei familii și nu familiei lui Dimitrie Ieremeiuc din Șerbăuți. Vasile Eminovici, Gavril Eminovici și Mitrofan, fiul său, sînt — așa cum s-a demonstrat — descendenți ai Zoiței Cozmei și poartă pe nedrept numele familiei poetului. Matroana Florea, de fapt Floarea, este fiica lui Vasile Repta din Șerbăuți, rudă prin alianță și nu «descendentă din sora tatălui lui M. Eminescu». Nici reproducerea privind «casa Iminovicenilor» din dealul Călineștilor lui Cuparencu nu este «vatra ascendenților poetului»[6]. Reproducerea (foto Augustin Z. N. Pop) privește tot pe descendenții Zoiței Cozmei. «Vatra Iminovicenilor», gospodăria de la nr. 27, întemeiată de Petrea Iminovici, străbunicul poetului, și în care trăiesc Iminovicii din generațiile următoare, trece, în 1894, în stăpînirea familiei Huțan, odată cu căsătoria Cseniei, fiica lui Georgie Eminovici cu Nicolae Huțan, vărul ei din ramura lui Gheorghe Maroneac și Maria Iminovici. Harta cadastrală a Călineștilor lui Cuparencu, întocmită în secolul trecut, ne permite să identificăm, cu siguranță, adevărata «vatră» a familiei poetului.

6. O EROARE PERPETUATĂ. Eminescu manifestă mult interes pentru cercetările de psihologie a popoarelor (Volkerpsychologie) sau etnopsihologie și manuscrisul nr. 2285 cuprinde însemnări edificatoare în această privință. «Ca dintr-un imens Plutarh desfăcut citesc eu — scrie Eminescu — din fețele vesele însă tainic amărite, din mersul vioi și apăsat, din comportarea reciprocă a membrilor familiilor,

-1-

Viena în 25/12 Apr. 871

4/74

Stimate Domnule!-

Abia fi respuns de mult la scrisoarea, ce ai binevoit a mi trimite; am așteptat însă numerul Convorbirilor.-

Eminescu se află în Viena, întreg și sănătos... El este din capul locului personificatiunea tinerădiei.-

Primește salutările mele sincere.

Al Tale
Ioan Slavici

[6] Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu, București, 1969, p. 22.

Preacuvioase Părinte

Închinându Comitetul darurile aduse la mormântul lui Ștefanu V. cel Mare sfintei Mănăstiri Putna spre a împodobi biserica din Mănăstire și în deosebi mormentul Măritului Erou, care zace într'acea biserică, le pune tot-odată sub părinteasca îngrijire a Sânției Voastre și Vă roagă ca să primiți atât aceste daruri aduse de evlavioșii credințioși români, cât și protectoratul, ce prin aceasta Vi se oferește.

Primiți Preacuvioase Părinte expresiunea celei mai profunde reverințe a noastre!

Viena, în 12/24 Ianuariu 1871.

Pentru Comitetu:

Ioanu Slavici
Președinte.

Iff Aurel Cumpănaș membru

din manifestările pe jumătate involuntare, biografia oamenilor necunoscuți.» Interesul pentru etnopsihologie explică și prețuirea pe care o arată Icoanelor zugrăvite cu degetul, ciclul de descrieri de obiceiuri, publicate de I. Slavici în „Timpul", în 1876—1877, și semnate: Tanda. Eminescu reproduce în „Curierul de Iași" (nr. 94, 14 septembrie 1877) St. Georgie, căreia îi completează titlul: St. Georgie în oraș și la țară și introduce în locul pseudonimului lui Slavici, drept semnătură: ***. Slavici descrie obiceiuri din cîmpia arădană la această sărbătoare de primăvară, cu idile de păstori, cu un flăcău care se numește Toader al Martei lui Boboc și o soție, Simina, nume ce-l vom întîlni, mai tîrziu, în Pădureanca. St. Georgie vine după Scormon și La Crucea din sat și este un preludiu la Gura satului, în care întîlnim, cum spune G. Călinescu, pagini ce constituie « un document eminent de arhivă etnografică ». Interesul manifestat de Eminescu pentru descrierile lui Slavici de « etnopsihologie» nu justifică și atribuirea lucrării prozatorului transilvănean marelui poet. Descrierea lui Slavici o găsim în volumul de Nuvele al lui Eminescu, apărut în Iași în 1893 (pp. 137—143), în ediția lui I. Scurtu, Scrieri politice și literare, I, 1870—1877 din 1905 (pp. 316—321), în ediția Opere complecte din 1914 (pp. 382—384). După aceste ediții o reproduce și unele publicații din țară („Gazeta Bucovinei", nr. 100, 18/30 decembrie 1894, „Cosînzeana", nr. 26, 5 iulie 1914) și din America („Românul din America", nr. 30, iulie 1910, „Foaia poporului", nr. 50, 2 mai 1916). Să mai consemnăm, în sfîrșit, că și un cercetător informat consideră St. Georgie lucrare a poetului [7] și demonstrează, pe baza ei, felul propriu al lui Eminescu de a privi unele probleme ale folclorului. Se investește o eroare, perpetuată din ediție în ediție, cu tărie de document de primă importanță științifică.

D. DRUMARU

[7] Vezi Gh. Vrabie, *Folcloristica română*, București, 1968, pp. 164—165.

Biblioteca Jud. Mureș
SALA DE LECTURA

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 iulie — 30 septembrie 1976)

A

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Mitzura) — *Cultura.* Tabletă. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 9—10.

B

BACOVIA (George)

* * * *Arminden* [poezie, reprodusă în facsimil]. „*Luceafărul*", anul XIX, nr. 36(749), sîmbătă 4 septembrie 1976, p. 1.

BLAGA (Lucian)

Bălăeț (Dumitru) — *Lucian Blaga la Academia Română. Patrimoniu documentar.* „*Transilvania*", anul V, nr. 7/1976, pp. 17—19.

Crișan (Ion) — *Lucian Blaga — o scrisoare inedită* [către profesorul Nichifor Mihuță, 1957]. „*Orizont*", anul XXVII, nr. 34(444), 26 august 1976, p. 3.

BOGDAN (Al.)

Vezi COȘBUC (G.), Rusu (M. N.)

BOGREA (Vasile)

Ungureanu (V. M.) — *Scrisori către George Vâlsan.* „*Tribuna*", anul XX, nr. 36(1028), 2 septembrie 1976, p. 7.

— *Două scrisori către Florian Ștefănescu-Goangă.* „*Orizont*", anul XXVII, nr. 39(449), 30 sept. 1976, p. 2.

Vacariu (D.), Arhip (I.) — [Scrisoare către G. T. Kirileanu.] „*Cronica*", anul XI, nr. 37(554), vineri 10 septembrie 1976, p. 8.

BOTTA (Dan)

Florescu (Nicolae) — *Sonet* de Michelangelo, *Elegiile romane* de Goethe (fragment) și *Însemnările lui Malte Laurids Brigge* de Rilke (fragment) în tălmăcirea lui Dan Botta. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 45—48.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

Slușanski (Dan) — *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei* — II (note de Radu Lăzărescu). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 12—28.

CARAGIALE (I. L.)

Cioculescu (Șerban) — *Caragiale, Valeriu Braniște și un nou repertoriu de nume proprii* [carte de vizită a lui Caragiale în facsimil]. „*România literară*", anul IX, nr. 36, joi, 2 septembrie 1976, p. 7.

CARAGIALE (Luca I.)

Oprescu (Eugenia) — *Despre La Rochefoucauld.* Eseu. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 101—114.

CĂLINESCU (George)

Ilin (Stancu) — «*.. o istorie a culturii în țările române*». Raport academic adnotat de Al. Piru. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24), 1976, pp. 156—162.

— *Ion Creangă.* «*...un ris nestins...*» (Un alt final pentru o prefață). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, p. 92.

Popescu (Dana) — *Medicamina faciei* de Ovidiu în tălmăcirea lui G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 40—42.

Scurtu (Nicolae) — *Du stoïcisme, du scepticisme et de l'épicurisme de Montaigne.* Lucrare de seminar la prof. Ch. Drouhet. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 94—97.

— *Un crez politic : autobiografia lui G. Călinescu.* „*Jurnalul literar*", iunie 1976, p. 8.

— *G. Călinescu bibliotecar la Arhivele Statului.* „*Revista noastră*", anul V, nr. 34—36/1976, p. 556.

— *George Călinescu, referent.* „*Universitatea comunistă*", anul IX, nr. 30, septembrie, 1976, p. 5 (Arhiva).

CIPARIU (Timotei)

Chindriș (Ioan) — *Băile de la Media* (jurnal de călătorie). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 76—78.

CODREANU (Mihai)

Arhip (Ion) — *Aforisme.* „*Cronica*", anul XI, nr. 30(547), vineri 23 iulie 1976, p. 6.

CONSTANTINESCU (Pompiliu)

* * * — *Critică, foiletonism, interpretare, creație de valori* [însemnări; mss. în facsimil]. „*România literară*", anul IX, nr. 27, joi 7 iulie 1976, p. 12.

COȘBUC (G.)

Rusu (M. N.) — *Inedite Coșbuc* [O scrisoare către Bogdan-Duică; referiri la Coșbuc în jurnalul inedit al lui Al. Bogdan.] „*Amfiteatru*", an. IX, nr. 8(28), august 1976, p. 2.

Pop (Augustin Z. N.) — *Coșbuc anticarlist.* Patrimoniu documentar [scrisoare de la Ion M. Lahovary]. „*Transilvania*", anul V, nr. 9/1976, p. 25.

D

DEMETRESCU (Traian)

Pop (Augustin Z. N.) — *Duelul Eminescu — Macedonski* [o scrisoare a lui Traian Demetrescu către Macedonski]. „*Orizont*", anul XXVII, nr. 26(436), 2 iulie 1976, p. 5.

DEMETRIUS (Vasile)

Demetrius (Lucia) — «*...un cîntec de înginat în sufletul meu.*» Amintiri de la început de secol (II). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 79—87.

E

EMINESCU (Mihai)

Pop (Augustin Z. N.) — *Raluca, dulcea mamă* [schiță de genealogie, inscripții și însemnări autografe ale ascendenților Ralucăi Eminovici]. „*Convorbiri literare*" nr. 8(80), august 1976, pp. 2—3.

Vatamaniuc (D.) — «*...ca și cînd ai privi printr-o prismă*» — alte pagini de proză. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 32—35.

G

GALACTION (Gala)

Ștrempel (G.) — *«...dreptul la viață al unui curent literar...»*: Al. T. Stamatiad, Emil Isac, Gala Galaction și Tudor Vianu către Ovid Densusianu (scrisori). *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 129—135.

H

HOGAȘ (Calistrat)

Kalustian (L.) — *Calistrat Hogaș în căutarea lui însuși *. Două scrisori inedite* [către I. Simionescu]. *„Ramuri"*, anul XIII, nr. 8(146), 15 august 1976, p. 6 și 15.

* Din volumul *Facsimile*, II, în curs de apariție la Editura „Eminescu".

HOGAȘ (Sidonia C.)

Pop (Augustin Z. N.) — *Familia Hogaș* [amintiri, cu semnătură autografă în facsimil]. *„Convorbiri literare"*, nr. 9(81), septembrie 1976, p. 4.

I

IBRĂILEANU (G.)

Drăgan (Mihai) — *Ioan Creangă; Ioan Luca Caragiale; Gheorghe Coșbuc* — crochiuri critice de tinerețe. *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 89—91.

Stețcu (Nicolae Gr.) — *Contribuții la viața lui G. Ibrăileanu*. *„Ateneu"*, an 13, nr. 3(127), septembrie 1976, p. 5.

IORGA (Nicolae)

Rusu (M. N.) — *Epistolier* [scrisori către Al. Bogdan și Valeriu Branițte]. *„Amfiteatru"*, an. XI, nr. 7(127), iulie 1976, p. 2.

Stoica (Ion) — *Îndemn*. Tabletă. *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24)/1976, p. 8.

Faur (Viorel N.) — N. Iorga la Budapesta [documentar]. *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 169—170.

ISAC (Emil)

Vezi GALACTION (Gala), Ștrempel (G.)

M

MAIORESCU (Titu)

Sorescu (Roxana) — *Titu Maiorescu către V. Alecsandri* (Scrisoare, 1883). *„Revista de istorie și teorie literară"*, tom 25, nr. 3, 1976, pp. 407—410.

MINULESCU (Ion)

Popescu-Cadem (Const.) — Amendări la biografia lui Ion Minulescu (Acte și documente). *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24), 1976, pp. 148—154.

P

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Raicu (Al.) — *Le chapeau. Honte !* Poezii franceze. *„Manuscriptum"*, anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 180—182.

PETRESCU (Camil)

Țugui (Pavel) — *Camil Petrescu și colegii săi de la liceul „Sf. Sava"* (Acte și documente). *„Revista de istorie și teorie literară"*, tom. 25, nr. 3, 1976, pp. 411—422.

PETROVICI (Ion)

Vasilescu-Capsali (N.) — *Un eseu de Ion Petrovici* (*Trei raite răslețe în critica literară* — memoriu al activității sale de critic literar). *„Ramuri"*, anul XIII, nr. 9(147), 15 septembrie 1976, p. 14.

R

REBREANU (Liviu)

Dimiu (Claudia) — *Trei surori* de Cehov în versiunea lui Liviu Rebreanu (actul I). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24) / 1976, pp. 53—62.

Ilin (Stancu) — *Liviu Rebreanu: Literatur gibt es nicht ohne Vaterland, wie es keine Pflanze ohne boden gibt* [note de călătorie în Austria și Germania, 1942]. „*Revista de istorie și teorie literară*", tom. 25, nr. 3, 1976, pp. 423—436.

ROSETTI (Vintilă C. A.)

Liu (Nicolae) — *Scrisori de pe frontul războiului din '77* (II). „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24), 1976, pp. 64—73.

S

SANIELEVICI (Henri)

Scurtu (Nicolae) — *Testamentul lui H. Sanielevici*. „*Universitatea comunistă*", anul IX, nr. 30, septembrie 1976, p. 5 (Arhiva).

SCAVINSKI (Daniil) 1

Cioculescu (Șerban) — *Daniil cel trist și mic* [*O jalbă a D. Daniil Scavenski, către prea Înălțatul Domn Ioan Sturdza V. V.*— poem.] „*România literară*", anul IX, nr. 29, joi 15 iulie 1976, p. 7.

SLAVICI (Ioan)

Georgescu (Emil), Boșa (Vasile) — *Marginalii la o corespondență Slavici* [scrisoare către Valeria Micle-Sturdza]. „*Cronica*", anul XI, nr. 28(545), vineri 9 iulie 1976, p. 7.

STAMATIAD (Al. T.)

Vezi GALACTION (Gala), Ștrempel (G.).

Ș

ȘINCAI (Gh.)

Hosu (M.) — *1796. Ancheta în contra lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune* (VII, VIII, IX). „*Vatra*", an. VI, nr. 7(64), iulie 1976, p. 6; nr. 8(65), august 1976, p. 6 și nr. 9(66), septembrie 1976, p. 6.

T

TĂSLĂUANU (Octavian C.)

Voican (Gelu) — *La un popas* [note biografice, datate 7 februarie 1936]. „*Vatra*", anul VI, nr. 8(65), august 1976, p. 7.

TEODORI (Dimitrie)

Stratan (Ioan) — *Ecloga lui Dimitrie Teodori* [1843; fragmente]. „*Orizont*", anul XXVII, nr. 36(446), 9 septembrie 1976, p. 6.

TIEGHEM (Paul Van)

Liu (Nicolae) — Corespondență cu Mihail Dragomirescu. „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24) / 1976, pp. 174—175.

V

VOINESCU II (Ion)

Stan (Valeriu) — «*...ca să gîndești la literatură, la patrie...*» [Scrisori către Vasile Alecsandri.] „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/1976, pp. 117—125.

VĂCĂRESCU (Elena)

Georgescu (Emil), Boșa (Vasile) — «*Cînd zic România...*» [Scrisoare către Academia Română cu ocazia comemorării a 50 de ani de la moartea lui Eminescu.] „*Cronica*", anul XI, nr. 34(551), vineri 20 august 1976, p. 8.

Tatomir (Virgil) — *În jurul Societăţii Naţiunilor. Organele de acţiune ale Societăţii Naţiunilor.* [Articole pentru ziarul „*Universul*".] „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24) / 1976, pp. 140—143.

VIANU (Tudor)

Vezi GALACTION (Gala), Ştrempel (G.).

VINEA (I.)

Brezu (Constandina) — *Maxime şi aforisme.* „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3(24)/ 1976, pp. 164—167.

VOICULESCU (V.)

Pop (Marius) — *Din laboratorul de creaţie al lui V. Voiculescu* [însemnări manuscrise]. „*Orizont*", anul XXVII, nr. 35(445), 2 septembrie 1976, p. 7.

Vasilescu-Capsali (N.) — *Document* [O scrisoare a lui V. Voiculescu către Const. Costa-Foru.] „*Ateneu*", an 13, nr. 3(127), septembrie 1976, p. 6.

* * *

Dudaş (Florian) — *Un manuscris după o tipăritură a lui Coresi descoperit la Oradea.* „*Familia*", anul 12, nr. 7(131), iulie 1976, p. 10.

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Eduard Brockhaus (151); Dimitrie Cantemir (96); G. Călinescu (75); Pompiliu Constantinescu (67, 73); Mihai Eminescu (23, 28, 31, 36, 38, 48, 50, 77, 85, 176, 181); Mite Kremnitz (135, 142, 143); Perpessicius (6, 7, 10, 14, 15, 19); Camil Petrescu (126, 129, 133); Ioan Slavici (180, 181); Vasile Voiculescu (169, 173).

FOTOGRAFII: Blaj (41); Eduard Brockhaus (147, *Conversations-Lexicon* — coperta — 153, editura Brockhaus-155); G. Călinescu (74, 75); Pompiliu Constantinescu (59, 64, 69, 71 şi coperta I — colecţia Constanţa P. Constantinescu, căreia îi mulţumim şi pe această cale); Deva (40); Mihai Eminescu (colegi de la gimnaziul din Cernăuţi — 81, parcul casei Pogor — 89, 176; acte — 144, 145, 146); Gherla (37); Anton Holban (119, 120, 122); Hunedoara (40, 41); Mite Kremnitz (135); Titu Maiorescu (158, 165, acte — 156, 157, 161); Vintilă Rosetti (108, act — 111); Vasile Voiculescu (171, 173).

DESENE: Dorobanţ (115); J. Steriadi — Camil Petrescu (123).

Portretul Eminescu (p. 5) a fost realizat tipografic, din textul nuvelei Sărmanul Dionis, *de maistrul monotipist Dumitru MOCANU.*

Creşterea colecţiilor

1 iulie—30 septembrie 1976

ARHIVELE STATULUI — CLUJ

Achiziţii G. Coşbuc cuprinzînd pagini de manuscris cu poezii, însemnări cotidiene; scrisori către Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, în legătură cu publicaţiile sale; inventarul bibliotecii personale, întocmit de poet, însumînd 342 titluri.

AL. MATEI

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI — IAŞI

Tipărituri:

Psaltirea slavonă tipărită de Coresi sau Lorinz în perioada 1577—1580 şi destinată Ţării Româneşti.

Liturghier, Sibiu, 1798.

Descrierea topografică şi istorică a Moldovei şi Valahiei (în limba germană), Viena, 1810.

GH. ŞINCAI: *Hronica românilor şi a mai multor neamuri*, 3 volume, Iaşi 1853—1854.

Aron PUMNUL: *Lepturariul românesc*, Tom IV, Viena 1864.

Corespondenţă:

Venianim Costache, Elena Creangă, Mihail Sadoveanu, Constantin Stamati, Gheorghe Zahei.

D. VACARIU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Versuri de Ion PILLAT, Radu D. ROSETTI, Vasile VOICULESCU.

Tudor VIANU: *M. Eminescu prozator (Observaţii stilistice)*, *Introducere în estetică*, *Evoluţia liricei universale*, *Teoria formală a culturii*, *Paul Valéry*, *Alegorie şi simbol*, *Fr. Schiller*, *Curentele estetice în ultimul sfert de veac* — studii, conferinţe şi articole.

Oscar Walter CISEK: Theodor Aman — studiu monografic.

Corespondenţă:

Titu Maiorescu, T. Arghezi, Perpessicius, Cezar Petrescu, Mihail Sadoveanu; Zaharia Stancu către Ion Pas.

Donaţii:

Pagini de manuscris, fotografii din arhiva familiei, obiecte aparţinînd scriitorului Oscar Walter CISEK, donate de soţia acestuia, Ioana Cisek.

RODICA IOVAN

Către cititori: *Răspundem pe această cale numeroaselor scrisori primite de la cititori, prin care ni se semnalează modul defectuos de difuzare a revistei noastre. Sesizările sînt exacte. Bunăoară, redacţia a întreprins un sondaj, în cursul lunii februarie a.c., într-un important centru universitar al ţării cum e Iaşul şi a constatat cu stupoare că reţeaua Difuzării presei nu pune la dispoziţia cititorilor decît* **10** *(zece) exemplare din fiecare număr, iar Centrul de librării — deşi „Manuscriptum" se difuzează şi prin Baza de desfacere a cărţii — nu primise nici un exemplar din ultima apariţie. Pînă cînd organele de resort vor adopta o atitudine mai raţională în difuzarea publicaţiei noastre, ne vedem siliţi să recomandăm cititorilor soluţia abonamentului, nici aceasta ideală, dar singura, deocamdată, cu oarecare eficienţă.*

THE AMAZING POSTHUMOUS destiny of Eminescu's work shows here, too, in this reverential issue of the review „Manuscriptum" *one of its numerous aspects.*

A common thought and aspiration is revealed by the so many and diverse ways of investigation applied to the manuscripts of the great poet, with passionate skill and high competence, by those who sign in this issue. A road is outlined, continuing that open by the matchless researcher of Eminescu's works, Dumitru Panaitescu Perpessicius, making them all pilgrims, with the same aim, — which seems ever more far to reach because of its strange beauty—, that of the complete works. Their endeavours surround the evident and hidden obstacles, clarifying them through integrating explanations, relating them to those known as a whole. Step by step, research is accomplished, and constantly new aspects appear in front of the eyes fascinated by the ideal immage of the final aim. Their work and aspiration is endless, because endless is also the Eminescu paradigm of the national genius, at which working will be generations after generations, each discovering what their historical and spiritual links mean, with the morning star of Romanian culture.

Thus, from Eminescu's manuscrpsits which have not yet been published, new pages of prose, excerpts from his note books on physics are published now for

L'ÉTONNANTE DESTINÉE posthume de l'œuvre éminescienne montre ici également, dans ce numéro de la revue „Manuscriptum", *qui lui rend hommage, un de ses innombrables aspects.*

De la palette tellement diversifiée des modalités d'investigation appliquées aux manuscrits du grand poète avec un zèle passionné et une haute compétence par les signataires de ce numéro, se dégage une pensée et une aspiration commune. Une voie prend contour dans la continuation de celle ouverte par l'inégalable investigateur de l'écriture éminescienne, Dumitru Panaitescu Perpessicius, les faisant tous pèlerins du même but, on dirait de plus en plus lointain par son étrange beauté, celui de l'édition intégrale. Et leur effort contourne les obstacles évidents et les obstacles mystérieux les élucidant per les explications intégrantes, les rapportant à celles déjà connues, à la totalité. De degré en degré, la recherche monte et s'accomplit et d'autres nouveautés apparaissent toujours aux yeux fascinés par l'image idéale du final.

Mais sans fin est leur aspiration de même que leur travail, parce que sans fin est le paradigme éminescien du génie national sur lequel vont travailler les générations, les unes après les autres, découvrant chacune ce que signifie leur rapport, d'histoire et d'esprit, avec l'étoile fixe de la culture roumaine.

DAS ERSTAUNLICHE POS-tume Schicksal des emineszianischen Werkes zeigt auch in dieser Festnummer der Zeitschrift „Manuscriptum" eine seiner zahlreichen Seiten.

Aus dem so mannigfaltigen Farbenbrett der Untersuchunsmethoden betreffs der Handschriften des grossen Dichters seitens derjenigen die in dieser Nummer, mit leidenschaftlichem Eifer und hoher Sachverständigkeit zeichnen, bildet sich ein gemeinsamer Gedanke und eine Gemeinsamkeit des Strebens. Ein Weg nimmt Form an, der denjenigen, vom unvergleichlichen Forscher der emineszianischen Schrift — Dumitru Panaitescu Perpessicius — geöffnete, weiterführt, auf welchen alle Forscher zu Pilger desselben Ziels werden, des Ziels einer vollständigen Ausgabe, deren seltsamen Schönheit immer weiter entfernt zu sein scheint. Und ihr Streben umschreitet die offenbaren sowie die geheimen Hindernisse und erklärt diese durch integrierende Erläuterungen, indem sie die letzten auf den schon bekannten, auf die Ganzheit, beziehen. Stufenweise steigt das Suchen und vervollständigt sich und immer andere Neuigkeiten erscheinen für die durch das ideale Schlussbild faszinierten Augen.

Aber ihr Streben — sowie ihre Arbeit — ist endlos, weil endlos das emineszianische Vorbild des Nationalgeistes, an welchem Generationen nacheinander arbeiten werden, indem jede die Bedeutung ihrer eigenen deschichtlichen

УДИВИТЕЛЬНА СУДЬБА ЛИтературного наследства Эминеску раскрывает и здесь, в данном номере журнала «Manuscriptum», одну из многочисленных своих сторон.

Богатая и разнообразная палитра способов исследования рукописей великого поэта, с большим усердием и компетенцией примененная авторами, характеризуется общими мыслями и стремлениями. Таким образом, продолжается путь, открытая несравнимым исследователем литературной деятельности Эминеску, Думитру Панаитеску Перпессичиусом к достижении как будто удаленной своей особой красотой целиполное издание творчества румынского национального поэта. Авторы стараются предолеть как явные, так и таинственные препятствия, разъясняют и связывают их с обще известным в творчестве поэта Постепенно поиски углубляются и перед удивленным от идеального представления конца глазами исследователя появляются новые красоты.

Бесконечны чаяния и труд исследователей потому что бесконечно проявление национального гения Эминеску, над которым будет работать поколение за поколением и каждое из них откроет свою связь с постоянной звездой румынской культуры.

В этом номере, из неопубликованных рукописей Эминеску, вперзые печатаются новые страницы прозы, отрывки из запи-

the first time, besides the critical considerations of Pompiliu Constantinescu.

The well known columns of the review: Romanian Writers in Foreign Archives *and* Foreign Writers in Romanian Archives *are also linked to the name of Eminescu, through the letters of Mite Kremnitz, who recommends the lines of the poet to be translated in Germany, and through the Eduard Brockhaus documents, referring to Eminescu's collaboration with the welknown encyclopaedia. Likewise the:* Point-Counterpoint *tries to correct some errors in Eminescu's exegesis.*

From among the interesting materials published in this issue of the review, special mention must be made of Vintilă C. A. Rosetti's correspondence from the time of his youth, of the pages from the Diary *of Camil Petrescu, as well as of the documentary material on Titu Maiorescu, meant to complete and correct some data from the biography of the critic.*

University prof. Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA
Coresponding Member of the Academy of the Socialist Republic of Romania.

Ainsi, des manuscrits d'Eminescu, inedits encore, paraissent maintenant, pour la première fois, de nouvelles pages de prose, des fragments de ses cahiers contenant des notes sur la physique, près des considérations critiques de Pompiliu Constantinescu.

Les bienconnues rubriques de la revue: Écrivains roumains dans des archives étrangères *et* Écrivains étrangers dans des archives roumaines *sont, également, liées au nom d'Eminescu, par les lettres de Mitte Kremnitz, qui recommande les vers du poète pour une traduction en Allemagne et par les documents Eduard Brockhaus, concernant la collaboration d'Eminescu à la fameuse encyclopedie. De même, la rubrique de débats* Point-Contre-Point *essaie de corriger certaines erreurs perpetuées dans l'exégèse éminescienne.*

Parmi les très intéressants matériaux de ce numéro de la revue, une mention spéciale mérite, également, la correspondance de Vintilă C. A. Rosetti, les pages du Journal *de Camil Petrescu, de même que le documentaire Titu Maiorescu, destiné à compléter et à corriger certaines données de la biographie du critique.*

Prof. univ. Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA
Membre correspondent de l'Académie de la Republique Socialiste Roumaine.

Biblioteca Jud. Hunedoara
S. [illegible]

und geistigen Beziehung zum Fixstern der rumänischen Kultur entdeckt.

Aus den Eminescu's noch ungedruckten Handschriften erscheinen jetzt, zum ersten Male, neue Prosaseiten, Bruchstücke aus seinen Kollegienheften mit Aufzeichnungen über Physik, nebst kritischen Bemerkungen von Pompiliu Constantinescu.

Die bekannten Rubriken der Zeitschrift: Rumänische Schriftsteller in fremden Archiven *und* Fremde Schriftsteller in rumänischen Archiven *stehen, ebenfalls, in Zusammenhang mit dem Namen Eminescu's durch Mite's Kremnitz Briefe, welche die Übersetzung der Dichters Verse in Deutschland empfehlen, und durch die Dokumente Eduard Brockhaus, die Zusammenarbeit Eminescu's mit der wohlbekannten Enzyklopädie betreffend. Gleichfalls ist die* Punct-Contra-Punct *versucht einige weiterlebenden Missdeutungen in der emineszianischen Exegese zu entfernen.*

Unter den interessanten Materialen dieser Zeitschriftnummer gelten zugleich als besonders erwähnenswert die Jugendkorrespondenz Vintilă C. A. Rosetti's, die Blätter aus Camil Petrescu's Tagebuch, *sowie Documente betreffs Titu Maiorescu, welche zum Ergänzen und Berichtigen der Kritikers Biographie bestimmt sind.*

Prof. Dr. ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

Korrespondierendes Mitglied der Akademie der sozialistischen Republik Romänien.

сей по физике, а также критические замечания Помпилия Константинеску.

Известны рубрики журнала: *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах* связаны также с именем Эминеску благодаря письмам Миты Кремниц, которая рекомендует стихи поэта для перевода в Германии, а также документам Эдуарда Брокгауза об сотрудничестве Эминеску в известной энциклопедии.

Рубрика дебатов: *Пункт — Контра-пункт* пытается исправить некоторые ошибки в интерпретации произведений Эминеску.

Из интересных материалов, опубликованных в этом номере журнала, особое внимание следует уделить корреспонденции Винтилы К. А. Росетти, страницам *Журнала* Камила Петреску, а также документам о Титу Майореску, которые дополнять или исправят некоторые данные в биографии известного критика.

Проф. ЗОЕ ДУМИТРЕСКУ-БУШУЛЕНГА

Член корреспондент Румынской Социалистической Республики.

Biblioteca Jud. Hunedoara

FESTIVALUL NAȚIONAL
CÎNTAREA ROMÂNIEI

Cu prilejul aniversării a 70 de ani de la răscoalele țărănești din anul 1907

ROMÂNIAFILM

prezintă într-o ediție nouă, în ton color

filmul

RĂSCOALA

Un remarcabil succes al cinematografiei românești

film distins cu

premiul OPERA PRIMA

LA FESTIVALUL INTERNAȚIONAL DE LA CANNES

Premiul pentru regie și premiul pentru partitura muzicală compozitorului TIBERIU OLAH la Festivalul Național — Mamaia

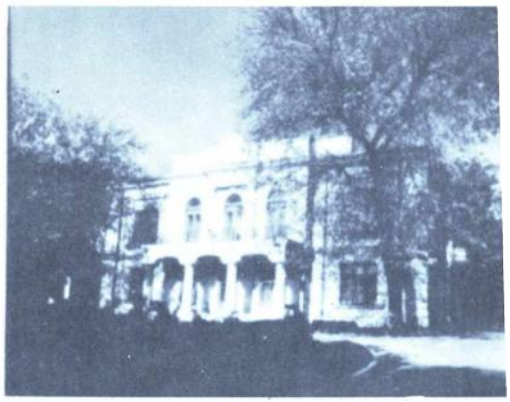

scenariul:
PETRE SĂLCUDEANU
după romanul lui
LIVIU REBREANU
regia: MIRCEA MUREȘAN
imaginea: NICU STAN
În distribuție:
ILARION CIOBANU,
NICOLAE SECĂREANU,
MATEI ALEXANDRU,
GHEORGHE TRESTIAN,
ERNEST MAFTEI,
ION BESOIU,
CONSTANTIN CODRESCU,
FELICIA CHIRIȚĂ,
VAL SĂNDULESCU,
SANDU STICLARU,
EMIL BOTTA,
COLEA RĂUTU,
ȘTEFAN MIHĂILESCU-BRĂILA.

Biblioteca Jud. Hunedoara

Casa Pogor, Iaşi, Str. I. C. Frimu, nr. 4, Muzeul d literatură a Moldovei.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

«Domnule Ministru,
Prin hîrtia sa cu numărul 14401 din 1. martie, Ministerul îmi propune să scriu pentru popor Istoria războiului din 1877-78 [...]»

G. COŞBUC

«ION: S-a odihnit boierul Dumbravă 'ndeajuns? Atîta drum din ţara Moldovei pîn-aici şi căile împănate de curse şi primejdii... I-ar trebui să doarmă trei nopţi întregi la şir.
GÎNJ: Măria Ta.
ION: Nu, Petre. Să nu-mi spui aşa. Nici chiar cu cei mai tainici şi credincioşi prieteni [...]»

VASILE VOICULESCU

«Îmi permit totdeodată a vă aduce aminte hîrtia scrisă cu mîna lui Mihaiu-vodă-Viteazul, care ziceaţi, că se află la familia răposatului Eudoxie Hurmuzachi [...]»

IOAN SLAVICI

Fragmentele de faţă fac parte din numărul 2 al revistei dedicat centenarului Independenţei naţionale. Din sumar mai amintim:

- Gh. ŞINCAI — dosarul unui proces naţional;
- BĂLCESCU, BOLINTINEANU, CUZA despre problemele Patriei;
- MACEDONSKI despre *România Viitoare;*
- Victor HUGO — omagiu revoluţionarilor români.

TAXELE POŞTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 137/527/1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *